

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ
IV Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 21–22 травня 2020 року)

У двох частинах

Частина 1

Суми
Сумський державний університет
2020

УДК 341-044.247(4:477)(06)

P45

Редакційна колегія:

А. М. Куліш – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

О. М. Рєзнік – доктор юридичних наук, доцент;

Ю. В. Гаруст – доктор юридичних наук, доцент;

В. В. Пахомов – доктор юридичних наук, професор;

В. В. Сухонос – доктор юридичних наук, професор;

В. М. Завгородня – кандидат юридичних наук, доцент;

В. М. Власенко – кандидат історичних наук, доцент;

А. В. Стеблянко – аспірантка ННІ права СумДУ

Рекомендовано до видання

рішенням вченої ради Навчально-наукового інституту права СумДУ

(протокол № 8 від 27 квітня 2020 року)

Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції : у 2 ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 року) / редколегія: проф. А. М. Куліш, О. М. Рєзнік. – Суми : Сумський державний університет, 2020. – Ч. 1. – 376 с.

До матеріалів увійшли тези доповідей учасників IV Міжнародної науково-практичної конференції «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів», що містять результати теоретичних досліджень та окремі питання актуальних проблем щодо реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів. Тексти доповідей і повідомлень друкуються мовою оригіналу в авторській редакції.

УДК 341-044.247(4:477)(06)

© Куліш А. М., Рєзнік О. М. та ін., 2020

© Сумський державний університет, 2020

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Клімова Г.П. СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ.....	8
Власенко В.М. ДО БІОГРАФІЇ ВІЙСЬКОВОГО ДИПЛОМАТА ВАСИЛЯ ТРЕПКЕ (емігрантський період).....	11
Войтенко К.С. ЗАКОН ПРО ТИМЧАСОВЕ УПРАВЛІННЯ ТА ПОРЯДОК ЗАКОНОДАВСТВА УНР 1920 Р.....	15
Лобко Н.В. БОРОТЬБА ЗА ВИБОРЧІ ПРАВА ЖІНОК В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	17
Melnik V.I. LEGAL ASPECTS OF PROVIDING ECONOMIC PROTECTION THE UKRAINIAN STATE IN 1917-1990.....	20
Теліженко Л.В. ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ ЯК СВИТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗУМІННЯ ПРАВА.....	23
Сухонос В.В. ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ «МІНІМАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ».....	27
Коваленко Д.О. ОСОБИСТІСТЬ ТА ЇЇ ПРАВОСВІДОМІСТЬ: ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ.....	31
Чубко Т.П. ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	35
Сухонос В.В. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА: КОЗАЦЬКИЙ ТА ВИЗВОЛЬНО-ЗМАГАЛЬНИЙ ЕТАПИ.....	39
Старинський М.В. ПРОПАГАНДА ЯК ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ.....	43
Волочай Ю.В. КОЛІЗІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ТА ПІДЗАКОННИХ НОРМ В УМОВАХ КАРАНТИНУ.....	50
Каріх І.В. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	53
Куліш В.С. ТЕОЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПОНЯТЬ: «ОБРАЗА», «НАКЛЕП» ТА «ДИФАМАЦІЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	55
Житинський О.В. ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ПОЛЬЩІ: ДОСВІД СУСІДНЬОЇ ДЕРЖАВИ.....	59
Мурач Д.В. НАРКОТИЧНІ ЗАСОБИ: ДИХОТОМІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА ДОКТРИНАЛЬНИХ ТА ЛЕГАЛЬНИХ ДЕФІНІЦІЙ.....	62
Гаруст Ю.В., Кіяшко Ю.М. ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	65

СЕКЦІЯ 2

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Ірклієнко А.І. БІКАМЕРАЛІЗМ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ.....	70
Шевцов Я.А. ПРО ПЕРСПЕКТИВУ СКАСУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ В УКРАЇНІ.....	74
Мурач Д.В. ЕЛЕКТРОННІ ВИБОРИ ЯК ПРОЯВ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	78
Смаль В.В. ФАКТИЧНА ТА ЮРИДИЧНА КОНСТИТУЦІЇ: ПИТАННЯ, СПІВВІДНОШЕННЯ.....	81
Наумов А.С. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ НАБУ ТА ДБР.....	84
Мурач Д.В. НЕОБХІДНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ.....	87

Щербак Н.М. ПОНЯТТЯ ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	91
Георгієвський Ю.В. РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ВИКЛИКИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ.....	95
Рябченко Т.О. СУТНІСТЬ МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	100
Полулях О.В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	103
Солдатенко М.Д. ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА У США.....	106
Тимошенко О.О. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ.....	110

СЕКЦІЯ 3

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Панфілова Д.А. ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ E-COMMERCE У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ:ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ.....	114
Рєпін Д.А. КІБЕРВІЙНА ТА ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	118
Завгородня В.М. РОЛЬ СУБРЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В АФРИЦІ.....	123
Костенко З.В. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ОНЛАЙН АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ.....	127
Хуторянець Ж.В. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	131
Денисенко С.І. ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ БОЙОВИХ РОБОТІВ У СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ..	135
Самойленко Є.А. ТРАНС'ЄВРОПЕЙСЬКА ТРАНСПОРТНА МЕРЕЖА: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19..	140
Бордун І.В. РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЛЕЖНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ.....	144
Рєпін Д.А. ДОТРИМАННЯ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ ТА ЄС.....	149
Двойних В.В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ.....	152
Білик Г.В. ПОШУК БАЛАНСУ МІЖ ПРИВАТНІСТЮ ТА СВОБОДОЮ ЗМІ: ПОЗИЦІЯ ЄСПЛ.....	155
Нагорна А.О. ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: ІСТОРІЯ ПРОТИДІЇ НА УНІВЕРСАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ.....	159
Низова А.Р. ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ.....	163
Славко А.С. COVID-19: ЧИ ВИСТОЯТЬ ПРАВА ЛЮДИНИ У БОРОТБІ З ПАНДЕМІЄЮ.....	167
Хуторянець Ж.В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЄС.....	173
Лісова К.С. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МОДЕЛЬНИЙ ЗАКОН ПРО СПРИЯННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ПРИДУШЕННЯ НЕТЕРПИМОСТІ.....	177
Даниленко І.І. НОРМОТВОРЧІ ПОВНОВАЖЕННЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	180
Коваленко І.І. ПОНЯТТЯ МІЖДЕРЖАВНИХ ОБ'ЄДНАНЬ.....	185
Tsianiuta L. TO THE QUESTION OF THE RELATIONSHIP OF HUMAN RIGHTS AND BUSINESS IN THE CONDITIONS OF A MODERN SOCIETY.....	188

СЕКЦІЯ 4
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО, ТРУДОВЕ
ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Любич А.М. КОНТРОЛЬ ЗА ВЕДЕННЯМ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	193
Білик Г.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ – ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ В УКРАЇНІ.....	195
Чурилова Т.М. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ.....	198
Кисельова О.І. АНАЛІЗ ЗАПРОВАДЖЕНИХ ЗМІН ЩОДО ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ ТА КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ.....	203
Вапнярчук Н.М. ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ – НАЙБІЛЬШ ЕФЕКТИВНА ФОРМА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ.....	205

СЕКЦІЯ 5
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Розгон О.В. ПРАВОВИЙ СТАТУС ТЕХНОПАРКІВ ЯК ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД	209
Кохан В.П. СУБ'ЄКТИ ГНУЧКИХ МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	211
Вінник О.М. ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	215
Пеленко О.В. ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУДАМИ КАТЕГОРІЇ «ВИТРАТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВЧИНЕННЯМ ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ».....	222
Бенько А.В. «SQUEZZE-OUT» В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	225
Стріжкова А.В. САМОРЕГУЛІВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОЦМАНІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....	229
Жорнокуй Ю.М. «ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ» ТА «ВЕНЧУРНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО»: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ТА ЇХ СУТНІСТЬ.....	233
Орлов О.Л. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНИХ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ.....	237
Жительний М.Д. ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	242
Руденко Л.Д. ЩОДО МЕХАНІЗМУ СУДОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	244
Двойних В.В. ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ.....	248
Пашков В.М. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	251
Деревянко Б.В. ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ УТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	255

СЕКЦІЯ 6
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Завадська А.Т. ДО ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ В ЯКОСТІ ДОКАЗУ ПО СПРАВІ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПИТУВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ПОЛІГРАФА.....	259
Солдатенко М.Д. ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	263
Харченко А.Л. КОМПЕНСАЦІЯ ВИТРАТ НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	267
Філоненко С.С. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ВІЛЬНИХ ЛІЦЕНЗІЙ...272	272

Шевцов Я.А. ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ СЕКРЕТНОГО ЗАПОВІТУ.....	275
Грибачова І.П. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ ФОРС МАЖОРНИХ ОБСТАВИН ВНАСЛІДОК КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ.....	279
Скрипник В.Л. ВЕКСЕЛЬ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ.....	282
Куксінов Ю.Р. ПРИНЦИПИ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДІВ.....	286
Чегронець Н.В. ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР СУДДІВ ЗА НОВОЮ СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	288
Марченко К.О. ЕВТАНАЗІЯ: ЖИТТЄВИЙ СЕНС ВИБОРА СМЕРТІ.....	292
Стеблянко А.В., Чурилова Т.М. СПОРТИВНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ.....	294
Колеснікова М.В., Сіваєва М.В. МЕДИЧНА ПОСЛУГА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	299

СЕКЦІЯ 7 ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ

Божко Є.І. ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.....	304
Савицька І.В. ОХОРОНА ПРАВ НА «TRADE DRESS»: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	307
Головач А.І. ВИКОРИСТАННЯ ТА ПУБЛІЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ.....	310
Уткіна М.С., Бондаренко О.С. РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ ТА ЛАТВІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	313
Пахомов В.В. ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	316
Utkina M.S. ON THE ISSUES OF THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND INTELLECTUAL PROPERTY.....	320
Аллахвердієв Р., Янішевська К.Д. ДО ПИТАННЯ ПРО ДОГОВІР КОМЕРЦІЙНОЇ КОНЦЕСІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	322
Загорулько В.М., Янішевська К.Д. ПОНЯТТЯ ФОТОГРАФІЧНОГО ТВОРУ ЯК ОСОБЛИВОГО ОБ'ЄКТА АВТОРСЬКОГО ПРАВА.....	324
Гришко І.Ю. СУЧАСНИЙ СТАН ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.....	327
Золота Л.В. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НАУКОВИХ ТВОРІВ.....	330
Гришко І.Ю. ПРАВОВА ОХОРОНА СОРТІВ РОСЛИН В УКРАЇНІ.....	333
Савицька І.В. ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФЕРУ ДОМЕННОГО ІМЕНІ ДО ІНШОГО РЕЄСТРАТОРА.....	337
Хрідочкін А.В. СПЕЦИФІКА МАЙНОВИХ І НЕМАЙНОВИХ ПРАВ В СИСТЕМІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	341
Ярошевська Т.В. ПРОБЛЕМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	346
Русак Г.В. ЩОДО МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМЕРЦІЙНЕ НАЙМЕНУВАННЯ.....	349
Улізко О.В. ЩОДО СПРИЯННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ПЕРЕМІЩЕННЯ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН.....	352
Дегтяр Р.О. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС ЩОДО ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК.....	355
Чернадчук О.В. ЩОДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ «ПАТЕНТНОМУ ТРОЛІНГУ».....	358
Полулях О.В. КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	360

Глущенко Н.В. ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМИ ПАТЕНТУВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ.....	362
Логвиненко М.І. ПРОБЛЕМИ РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СПРАВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	365
Дегтяр Р.О. ПЕРЕКЛАД ЯК ПОХІДНИЙ ТВІР АВТОРСЬКОГО ПРАВА.....	368
Русак Г.В. СЛУЖБОВИЙ ТВІР ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА.....	371
Скидан М.С., Янішевська К.Д. ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ТА СУМІЖНИХ ПРАВ.....	373

СЕКЦІЯ 1

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Клімова Г. П.

докт. філософ. наук,

провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

Національної академії правових наук України,

професор кафедри соціології та політології

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Розглядання правової культури пов'язане не тільки з аналізом її концептуальних основ, але і з розкриттям питання про те, що вона відображає в соціальній реальності, оскільки сенсоутворюючі ідеї правової культури обумовлюють розробку певної сукупності основних правових цінностей, з якими, передусім, дані ідеї асоціюються. Це вимагає аналізувати правову культуру з точки зору аксиологічного підходу, згідно з яким правова культура являє собою систему правових цінностей, що розвиваються і відповідають рівню досягнутого людством правового прогресу, відображають у правовій формі найважливіші соціальні цінності, які впливають на якісний стан і спосіб правового життя особистості та суспільства.

Правові цінності різноманітні. Однією з найважливіших цінностей правової культури є справедливість, яка виступає основою ідеї права, виражає його сутність. Латинське слово «юстиція» (justitia), яке увійшло і використовується в багатьох мовах, також і в українській, перекладається українською мовою або як «справедливість», або як «правосуддя», хоча мова йде про одне й те саме поняття – про справедливість, яка включає в себе і правосуддя. Саме тому справедливість як цінність правової культури виступає особливим механізмом, що підтримує міру рівноваги правових цінностей і, водночас, є визначальним моментом домінування при конфліктному зіткненні цих цінностей. Право є нормативно закріпленою справедливістю і ґрунтується на ідеї справедливості.

Поняття «соціальна справедливість» у науковому обігу з'явилося на початку XIX століття, що стало загальноживаним завдяки працям Дж. С. Мілля. Ідея соціальної справедливості як цінності правової культури відображена у двох основних підходах, які утверджують: рівність можливостей у рамках відкритого суспільства, громадяни якого мають змогу проявити свої здібності; рівномірний розподіл благ з урахуванням різних

потреб кожної людини.

Найвідоміший із сучасних теоретиків справедливості американський філософ Дж. Ролз, який в основу свого підходу поклав принцип - нерівність у розподілі суспільних благ допускається лише тоді, коли вона відповідає інтересам найменш забезпечених членів суспільства. Поряд з цим глобальним підходом у сучасних правових теоріях існує широка палітра різноманітних, нерідко протилежних, поглядів, скажімо, на роль справедливості у процесі конституційних змін. Так, з одного боку, можна зустріти погляд, що сучасні конституції є «інструментами пошуку справедливості» (Ю. Ельстер). З іншого – підхід, який проголошує, що так само, як неможливо передбачити наслідки зміни інституційної структури, «неможливо передбачити (навіть у більшому ступені) і перетворення, що диктуються справедливістю» (Дж. Сарторі).

Спираючись на існуючі наукові підходи до аналізу справедливості як цінності правової культури., із сучасної правової точки зору справедливість може бути визначена як внутрішня властивість і якість права; нормативне поняття моралі, що відіграє значну роль у правовій культурі людей; соціальна цінність, захищати й культивувати яку в умовах демократичного розвитку покликана вся система права. Аналіз справедливості як правової цінності передбачає її дуалістичне тлумачення через осягнення змісту понять «право як втілення справедливості» та «справливість як моральна детермінанта праввідносин». Перше передбачає визнання того, що право «завжди справедливе і є носієм справедливості в соціальному світі». Друге виходить з того, що право не ігнорує особливих інтересів і потреб соціальних суб'єктів, які повинні «знайти в ньому своє належне (тобто – саме справедливе) визнання, задоволення і захист» [1, с. 28, 31].

Справливість як цінність правової культури перебуває в тісному взаємозв'язку з «правом», «законністю» і «рівністю». Вона поширюється як на реально існуючий, так і на уявний (ідеальний) стан правової культури суспільства, виступає в якості належного (необхідного) імперативу, відповідного сутності, правам і потребам людини. Поряд з цим вона виступає критерієм оцінки різноманітних співвідношень у житті суспільства: між роллю окремих людей чи соціальних груп і їх реальним соціальним становищем, ступенем суспільного визнання; між працею і винагородою за неї, правами і обов'язками особи; між скоєним діянням і відплатою, злочином і покаранням.

Із філософсько-правового погляду розрізняють три основні різновиди справедливості як цінності правової культур: 1) зрівняльну справедливість, що передбачає досягнення максимальної рівності прав і можливостей соціальних суб'єктів; 2) розподільну справедливість, що орієнтує на подолання диспропорцій у розподілі матеріальних і духовних благ, виходячи з природно-правової рівності всіх людей,

незалежно від їх національних, станових, класових, майнових та інших відмінностей, але з урахуванням заслуг конкретного громадянина перед суспільством і державою;
3) відплатну справедливість, яка поширюється на сферу покарань за правопорушення і злочини.

Щоб зрозуміти логіку і зміст відплатної справедливості, мусимо знову ж таки звернутися до етимології. Термін «справедливість» у давньогрецькому варіанті пов'язаний зі словом «помста». Однак уже в ті далекі часи помста (в її елементарному значенні) і справедливість не ототожнювались. Остання виступала своєрідною мірою помсти, яка встановлювалась суспільством. У сучасному розумінні відплатна справедливість у морально-соціальному сенсі означає забезпечення істинної свободи особистості, оцінку її діяльності з погляду добра і зла, заохочення і покарання. Правова відплата тлумачиться як правосуддя, що передбачає рівний підхід до всіх членів суспільства. Справедливість покарання вимагає дотримання таких принципів: застосування певних процедур тільки до осіб, визнаних винними у скоєні правопорушення; залежності міри покарання від ступеня його тяжкості; призначення за одне правопорушення лише одного юридичного покарання, яке не принижує людської гідності; невідворотності настання юридичної відповідальності.

Таким чином, справедливість виступає оптимальною мірою співвідношення протилежних інтересів у суспільстві, можна сказати, що вона є показником співвідношення цих інтересів, а тому є визначальним чинником, що підпорядковує собі функціонування суспільства та його правової системи. Саме в справедливості права вбачається його загальнолюдська цінність. При цьому, йдеться, безумовно, не про абстрактну, а про конкретно-історичну справедливість, уявлення про яку в різні епохи істотно змінювалось. У сучасних умовах справедливість як цінність правової культури слід вбачати в його прогресивній спрямованості, легітимності, відповідності ідеалам демократії та гуманізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нерсесянц В. С. Философия права. Москва. РУДН, 1997. 647 с.

ДО БІОГРАФІЇ ВІЙСЬКОВОГО ДИПЛОМАТА ВАСИЛЯ ТРЕПКЕ (емігрантський період)

Власенко В. М.

*к. і. н., доцент, завідувач секції історії кафедри КІТГДП ННІ права
Сумського державного університету*

Українська військова дипломатія має давні традиції. Особливо важливу роль вона відіграла в періоди національно-визвольних змагань, зокрема під час Української революції 1917-1921 рр., коли було відновлено українську національну державність у формі Української Народної Республіки (періоди Центральної Ради та Директорії), Української Держави (гетьманат П. Скоропадського) та Західно-Української Народної Республіки. У той час діяли військові місії, військові секції та військові аташе при дипломатичних представництвах. Про багатьох військових дипломатів того буремного часу бракує інформації. За часів СРСР через участь у протистоянні з більшовиками їхні імена або не згадували взагалі, або згадували тільки негативно. До таких належить поручик Армії УНР, член Військової місії УНР в Румунії у 1919-1920 рр. Василь Васильович Трепке. Його ім'я годі шукати в сучасних енциклопедично-довідкових виданнях, хоча у 1939 р. він був *«міністром без портфеля»* в Уряді УНР в еміграції. Донедавна невідомим залишався й емігрантський період життя дипломата. У працях з історії української еміграції в Румунії є лише згадки про нього [1-6]. Саме тому автор ставить за мету окреслити основні віхи життя В. Трепке в Румунії у міжвоєнний період.

Василь Васильович (Вільгельмович) Трепке походив з родини німецького колоніста (ткача), який був приписаний до купецького стану і мав у Полтаві магазини, млини та будинки, а в Полтавському повіті (село Ковалівка) більше 1 тис. десятин землі. Василь Трепке закінчив Університет у м. Фрайбург (Німеччина), здобувши фах економіста. Брав участь у Першій світовій війні, з 1918 р. він – поручик Армії УНР. Досконально володів німецькою та французькою мовами. Влітку 1919 р. став старшиною з особливих доручень Військової місії УНР в Румунії, яка в лютому наступного року перетворилася на військову секцію при Надзвичайній дипломатичній місії (НДМ) УНР в цій країні, а після її (секції) ліквідації у 1921 р. був секретарем НДМ. Перебуваючи на дипломатичній службі, займався справами транспортування зброї, амуніції і медико-санітарних матеріалів для Армії УНР, повернення військовополонених з Румунії або її територією до України та опіки над інтернованими у румунських таборах українськими військовими і цивільними особами.

Після поразки II Зимового походу Армії УНР для емігрантів і біженців, які перебували поза межами України, стало зрозуміло, що повернення в Україну

відкладається на невизначений термін. За таких умов НДМ УНР в Румунії стала організатором громадського життя тамтешніх українських емігрантів. Вона ініціювала створення позапартійних центральних українських організацій, які б допомогли емігрантам адаптуватися до нових умов життя та зберегти національну ідентичність. Так, у жовтні 1922 р. було започатковано Філію Українського товариства (прихильників) Ліги Націй в Румунії з регіональними осередками більш ніж у 10 містах, квітні 1923 р. – Співоче товариство «*Дума*», травні того ж року – Українське ощадно-позичкове товариство «*Згода*» (*Акордул*). До складу правлінь (управ) цих громадських об'єднань увійшли члени НДМ УНР в Румунії, зокрема й В. Трепке.

Напередодні ліквідації НДМ УНР 15-17 вересня 1923 р. в Бухаресті відбулася І Конференція української еміграції в Румунії, на якій обговорювалися політичне становище в Україні та нагальні потреби емігрантів. В. Трепке виголосив доповідь «*Організація української еміграції в Румунії*», запропонувавши створити єдину центральну організацію українських емігрантів, яка б об'єднувала всіх емігрантів в Румунії, незалежно від їхніх політичних уподобань. На останньому засіданні форуму було створено керівний орган української еміграції – Громадсько-допомоговий комітет (ГДК). До його складу увійшов і В. Трепке. На першому засіданні ГДК його обрали головою загально-громадської (вона ж і фінансова) секції [1, с. 176].

Згодом В. Трепке став заступником голови (професор К. Мацієвич) ГДК, а після остаточного від'їзду К. Мацієвича до Чехословаччини у 1925 р. Василь Васильович фактично керував роботою Комітету. Він брав участь у всіх наступних конференціях і нарадах української еміграції в Румунії. На II Конференції (1924) виголосив доповідь «*Про економічне об'єднання еміграції*», III (1925) – «*Найближчі завдання української еміграції в Румунії*», IV (1926) – «*Сучасне становище на Україні та відгуки на смерть Симона Петлюри*», особливій нараді (1927) – «*Політичні завдання української еміграції в Румунії*», V Конференції (1928) – «*Програма діяльності Комітету на найближчий рік*», VI (1934) – «*Стара і нова еміграція з України*», VII (1936) – про взаємовідносини ГДК з інституціями Ліги Націй, Офісу Нансена, румунськими державними установами, Українською головною еміграційною радою, чехословацькою та болгарською колоніями в Румунії. З вересня 1940 р. до березня 1942 р. В. Трепке очолював ГДК [7, арк. 127-128, 213-214]. Громадською роботою займалася і його дружина Антоніна Миколаївна Трепке. З 1922 р. вона була головою Союзу українських-жінок-емігранток в Румунії.

Василь Трепке брав участь у загальному об'єднувачому русі української еміграції. Так, він виголосив доповідь про українську еміграцію в Румунії на II Конференції Української головної еміграційної ради (УГЕР), що відбулася 24-25 вересня 1932 р. в

Празі [8, л. 5]. На цьому ж форумі його обрали запасним (кандидат) членом УГЕР [9, с. 15]. У березні 1935 р. він став членом Товариства Музею визвольної боротьби України [10, arch. 342]. У другій половині 1930-х рр. завдяки активній громадській роботі в Румунії його обрали до складу президії Українського товариства прихильників Ліги Націй [11, арк. 19].

Як випливає з агентурних даних радянських спецслужб, у міжвоєнний період В. Трепке належав до Державного Центру Української Народної Республіки (ДЦ УНР), що складався з Президента УНР (Голова Директорії й Головний Отаман), Уряду УНР, Братства української державності (БУД, таємний передпарламент), Армії УНР, державних установ з їхніми службовцями. Будучи членом БУД, здійснював інформаційно-політичні акції ДЦ УНР в Румунії [12, с. 35]. Брав участь у нарадах представників уряду й Армії УНР в еміграції. Навесні 1929 р. одна з таких нарад відбулася у Варшаві. Серед її учасників – А. Лівіцький, М. Ковальський, О. Лотоцький, К. Мацієвич, В. Трепке, А. Яковлів, генерали В. Сальський, В. Сінклер та О. Удовиченко [13, арк. 93]. Після нападу Німеччини на Польщу у вересні 1939 р. А. Лівіцький зрікся посади Президента УНР. Її обійняв колишній Голова Уряду УНР в еміграції В. Прокопович. Невдовзі було сформовано новий склад Уряду, до якого увійшов В. Трепке як *«міністр без портфеля»* [14, арк. 20-21].

Опинившись в еміграції та намагаючись адаптуватися до тамтешнього життя, В. Трепке зайнявся науковими студіями. На початку 1920-х рр. здобув науковий ступінь доктора наук (аналог PhD) з державного управління. У січні 1926 р. ГДК доручило йому зібрати документи та свідчення про перебування гетьмана Івана Мазепи на території Румунії [15, с. 27]. У січні наступного року в Бухаресті він прочитав публічну лекцію *«Мазепа і мазепинство»* [16, с. 25-27]. У 1930 та 1931 рр. на замовлення Українського наукового інституту у Варшаві В. Трепке здійснив дві дослідницькі подорожі по Румунії з метою з'ясування місця поховання гетьмана І. Мазепи. За їх результатами на сторінках паризького тижневика *«Тризуб»* та історичного календаря-альманаха *«Червоної калини»* було опубліковано низку його статей. У 1930-х роках він став членом Союзу українських журналістів і письменників на чужині [17, с. 3].

Під час Другої світової війни В. Трепке працював у страховій компанії *«Дженерал»* в Бухаресті. 30 серпня 1944 р. розпочалася Бухарестсько-Арадська (Румунська) наступальна операція радянських військ. Невдовзі в Румунії почалися арешти українських емігрантів. У вересні того ж року В. Трепке заарештували. Як випливає з опублікованих документів радянської розвідки СМЕРШ, 14 листопада 1944 р. військовим трибуналом 2-го Українського фронту В. Трепке був засуджений за статтями 58-2 та 58-11

Кримінального кодексу РРФСР до вищої міри покарання [18, с. 599]. У квітні 1945 р. в Кишиневі вирок було виконано.

Отже, Василь Васильович Трепке, перебуваючи поза межами України, здійснював активну громадсько-політичну діяльність серед української еміграції в Румунії, належав до Державного Центру Української Народної Республіки в еміграції, брав участь у його заходах на міжнародній арені та в емігрантському середовищі, відзначився на науковій ниві. Перспективними, на думку автора, є дослідження діяльності поручикана дипломатичній службі у 1919-1921 рр. та його життя в Румунії під час Другої світової війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власенко В. Перша конференція української еміграції у Румунії (до 85-річчя з дня заснування Громадсько-допомогового комітету української еміграції у Румунії). *Українознавство – 2008. Календар-щорічник*. Київ, 2007. С. 172–178.
2. Власенко В. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Румунії – організатор громадсько-політичного життя української еміграції. *Сумська старовина*. 2008. № 25. С. 76–84.
3. Власенко В. Мазепіана міжвоєнної української політичної еміграції у Румунії. *Київська старовина*. 2010. № 3. С. 74–82.
4. Рендюк Т. Г. Українська діаспора в Румунії: роль і місце військової та політичної еміграції у період між двома світовими війнами. *Гілея*. 2011. Вип. 54 (№ 11). С. 138–146.
5. Власенко В. Громадсько-допомоговий комітет української еміграції в Румунії крізь призму її конференцій. *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 18 квітня 2016 р.: у 2-х ч. Суми: СумДУ, 2016. Ч. 1. С. 3–15.
6. Срібняк І. В., Попенко Я. В. Діяльність військового відділу Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії, 1920 р. (за матеріалами САВ). *Rusin*. Кишинів, 2019. № 57. С. 157–178.
7. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), ф. 5, спр. 26440, т. 1.
8. Централен държавен архив на Република България, ф. 1717К, оп. 1, а. е. 459.
9. Чорненький В. Друга конференція Головної Еміграційної Ради в Празі (24-25 вересня 1932). *Тризуб*. 1932. Ч. 38. С. 13–15.
10. Národní archiv České republiky, f. «Ukrajinske muzeum v Praze», cart. 1, inv. № 6.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3535, оп. 1, спр. 3.
12. Ливицький М. А. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками. Мюнхен; Філадельфія: Вид-

во Укр. інформ. бюро, 1984. 72 с.

13. Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України, ф. 1, спр. 12617, т. 2.

14. ГДА СБУ, ф. 5, спр. 26440, т. 2.

15. Хроніка. Д. Г. В Румунії. Могила гетьмана Івана Мазепи. *Тризуб*. Париж, 1926. Ч. 18. С. 27.

16. Хроніка. В Румунії. Д. Г. Свято незалежності в Румунії. *Тризуб*. 1927. Ч. 8. С. 25–27.

17. Звіт Союзу українських журналістів і письменників на чужині [за період від 26.III.1934 до 29.X.1935]. Прага, 1935. 4 с.

18. Органы государственной безопасности СССР. Сб. документов. Т. V. Кн. 2: Границы СССР восстановлены (1 июля – 31 декабря 1944 г.) / ФСБ РФ, Академия ФСБ РФ; ред. коллегия: Н. П. Патрушев (предс.) и др. Москва: Кучково поле, 2007. 895 с.

ЗАКОН ПРО ТИМЧАСОВЕ УПРАВЛІННЯ ТА ПОРЯДОК ЗАКОНОДАВСТВА УНР 1920 Р.

Войтенко К. С.

*Студентка I курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Науковий керівник: Козаченко А. І.

*д. ю. н., доцент, завідувач кафедри теоретико-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Дослідження історичного досвіду України в контексті державотворення, механізму функціонування органів державної влади є надзвичайно важливим і актуальним напрямом дослідження в умовах сучасних реалій, коли швидкі реформування гальмують ефективний суспільно-політичний розвиток України та її інтегративні зовнішньополітичні процеси. Важливим прикладом є законодавча діяльність Директорії УНР, позитивні та негативні елементи структури органів державної влади.

Питаннями законотворення в часи Директорії займалися такі науковці як В. Рум'янцев, К. Лісова, В. Єрмолаєв, Л. Шевчук та інші, однак варто зазначити, що дослідження стану законодавства та ролі представницьких органів влади періоду «Другої» УНР потребує додаткового дослідження та наукового аналізу.

Серпнева декларація, прийнята 1920 р., визначила вже характерний «демократично-республіканський, на основі парламентаризму» напрям розбудови держави, однак цей проект не було втілено у життя [1, с. 128]. На думку В. Єрмолаєва, цю декларацію не вдалось реалізувати, оскільки вона передбачала суто парламентську модель організації влади, з якою не погоджувався лідер Директорії Симон Петлюра [2, с. 75].

Вже 12 листопада 1920 р. за кілька днів до краху УНР Директорією приймається новий Закон про тимчасове управління УНР, основною метою якого було врегулювати гілки державної влади та забезпечити перехід від парламентської до парламентсько-президентської республіки. Верховна влада в УНР «тимчасово організовується шляхом розмежування та координування державних функцій між Директорією, Державною Народною Радою і Радою Народних Міністрів» [3, с. 271].

Відповідно до статті 2, до компетенції Директорії належало «затвердження прийнятих Державною Народною Радою законів», прийнятих Радою Народних Міністрів призначень і звільнень, прийнятих Державною Народною Радою домовленостей з іншими державами, представлення УНР на міжнародній арені, затвердження Голови Ради Міністрів та членів Ради Міністрів» [4, с. 85]. Не визначено склад та порядок формування цього органу державної влади. А оскільки на момент прийняття закону Директорія майже повністю ототожнювалась із особою Симона Петлюри, то можна зробити висновок, що Голова Директорії взяв на себе повноваження глави держави.

Національному передпарламенту – Державній Народній Раді як тимчасовому органу представництва за Законом належить законодавча влада до скликання парламенту УНР (ст. 4) [4, с. 85]. Якщо через рік не буде скликано парламент, то для продовження законодавчої роботи призначаються нові вибори. Крім безпосередніх функцій у цій сфері, відповідно до ст. 13, належали: контроль за діяльністю уряду, призначення комісій, складання державного бюджету, контроль за його виконанням, розгляд питань про запозичення та інші державні зобов'язання [4, с. 85]. Склад, порядок скликання та обсяг прав Державної Народної Ради в цьому законі не визначено. Він відсилає до іншого закону «Про Державну Народну Раду Української Народної Республіки».

Невизначеним залишався статус уряду. Згідно з ст. 15, прем'єр-міністр призначався Директорією, яка, за його пропозицією, затверджувала і членів уряду, але, з іншого боку Рада Народних Міністрів відповідала за свою діяльність перед Державною Народною Радою. Голова Ради Народних Міністрів формує Раду Народних Міністрів, в склад якої входять всі міністри або керуючі міністерствами та Державний Секретар, останній з правом дорадчого голосу [5, с. 143]. В законі не надано чіткого пояснення ролі Ради Народних Міністрів у системі виконавчої влади, а також склад також залишався невизначеним.

Таким чином, Закон про тимчасове управління УНР окреслює розподіл повноважень між Директорією, Державною Народною Радою, Радою Народних Міністрів. Нормативно-правове визначення роботи цих органів було недосконалим, не зазначалося складу та порядок формування. Однак, здійснено спробу врегулювання повноважень між

органами державної влади і, незважаючи на надзвичайно складні умови, в яких діяла Директорія, в УНР не припинявся конституційний і звичайний законодавчий процес, спроби відродження парламентаризму, створення передпарламенту. Керівну роль було закріплено за Директорією, яку уособлював її голова. Тому форму правління можна охарактеризувати як президентсько-парламентську республіку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. Київ:Т-во «Знання» України, 1993. С. 129.
2. Єрмолаєв В. Гетьманат і директорія: спроби відновлення вищих представницьких органів. *Право України*. 2017. № 3. С. 62–79.
3. Стахів М. Директорія Української Народної Республіки. Велика українська юридична енциклопедія у 20 т. Т. 1: Історія держави і права України. Редкол. В. Д. Гончаренко та ін. Харків. 2016. С. 271.
4. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2 т. Т. 2. Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький; За ред. В. Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре. 1997. С. 85.
5. Рум'янцев В. Директорія УНР та пошуки стратегії державотворення. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 3 (54). С. 143–151.

БОРОТЬБА ЗА ВИБОРЧІ ПРАВА ЖІНОК В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Лобко Н. В.

*к. і. н., доцент, доцент кафедри КППІДП ННІ права
Сумського державного університету*

Історично так склалося, що політична діяльність вважалася прерогативою чоловіків. Жінці відводилася традиційна роль хатньої робітниці, матері, берегині роду, їхні майнові та громадянські права, в тому числі право обирати й бути обраними, були обмежені. Проте жінки не збиралися миритися з таким становищем і розпочали боротьбу за набуття громадянських прав та свобод на рівні з чоловіками.

Жіночі рухи в кожній країні, звичайно, мали свої особливості. Але загальним в програмах жіночих організацій було те, що вони бачили в наданні жінкам права обирати і бути обраними.

Не був винятком і український жіночий рух. Дослідниця феміністичного руху

Марта Богачевська вважає, що «український жіночий рух виник із таких самих причин, що й жіночі рухи взагалі, – не тому, що у жінок було примхливе бажання, а тому, що жінки хотіли стати членами свого суспільства» [1, с. 15].

Слід зазначити, що законодавство Російської імперії визнавало за жінками більше прав, ніж законодавства інших країн того часу. Але спільною була обмеженість у виборчому праві. Так, у Положенні про вибори в Державну Думу, прийнятому в серпні 1905 року в статті 6 записано: «У виборах не беруть участь: а) особи жіночої статі; б) особи молодше 25 років; ... д) бродячі інородці; і е) іноземні піддані» [5, с. 2662]. Особливими виборчими правами користувалися жінки, які мали потрібний ценз з нерухомості, тобто мали потрібну кількість землі та грошей. Згідно зі статтею 9 їм дозволялося брати участь у виборах, але не інакше як через уповноважених ними осіб чоловічої статі; причому коло осіб, яким можуть бути надані такі повноваження, обмежувався за законом чоловіками або синами.

Одним із джерел інформації про правовий статус жінки та її боротьбу за виборчі права є документи про вибори до Державної Думи 1905 р., які зберігаються в Державному архіві Сумської області.

Так в архівних матеріалах, що містять інформацію про вибори до Державної Думи 1905 р. зустрічаються заяви жінок про бажання брати участь у виборах із зазначенням осіб, яким вони надали право користуватися своїм майновим цензом. Наприклад, в одному з виборчих списків по м. Конотопу в графі «Прізвище, ім'я, по батькові виборця» читаємо: «Дем'яненко Андрій Григорович (за дорученням дружини Марії Степанівни Дем'яненко)» або «Тарковський В'ячеслав Костянтинович (по володінню матері Олександри Андріївни Тарковської)». Але таких заяв було дуже мало, а це означає, що жінки були відсторонені від управління державою. Це було справою чоловіків.

У лютому 1905 року був організований Всеросійський союз рівноправності жінок (СРЖ), головною метою, якого була боротьба за політичне рівноправ'я жінок, і тому дослідники розглядають його як першу політичну організацію жінок [2; 3; 4].

На території України працювало 9 відділень цього союзу: Катеринославське, Київське, Харківське, Херсонське, Олександрівське (Катеринославської губернії), Одеське, два Полтавських, Борковський (Полтавської губернії). З травня по жовтень 1905 року «рівноправки» (так називали прихильниць рівноправності в Російській імперії на початку ХХ ст.) почали масово подавати колективні жіночі заяви, звернення до з'їздів земських діячів з вимогою рівноправності.

Було подано таку заяву і до Сумської повітової земської управи. Розгляд цієї заяви відбувся 27 листопада 1905 р. на черговому Сумському повітовому земському зібранні.

В доповіді під назвою «Про рівноправність жінок» повідомлялось, що «до управи надійшло кілька заяв від жіночих організацій і груп, в яких жінки закликають при складанні законоположень про права та повноваження виборних осіб, покликаних брати участь у державній, міській, земській діяльності, визначити права жінок на рівних підставах з чоловіками». Доповідач зазначив, що багатьма земствами та містами розглядалося вже не раз питання про надання жінкам однакових з чоловіками виборчих прав. В своїх заявах жінки обґрунтовували свою боротьбу за однакові виборчі права тим, що жінки «своєю роботою за останні десятки років на просвітницькому, лікарському, науковому, благодійному та всіляких практичних теренах доводили свою працездатність. Несучи в той же час нарівні з чоловіками тягар робіт, праці, податків, повинностей і ін. Ми маємо достатню підставу розраховувати на надання нам і однакових з ними прав» [б, арк. 8].

Інші земські діячі зазначали, що «в інтересах місцевого благоустрою було б дуже бажаним рівноправне завідування місцевими справами жінками нарівні і з чоловіками. Чи треба доводити, що особам жіночої статі по плечу господарська діяльність, яка складає основу всієї земської діяльності». Також висловлювали думки про те, що «діяльність на землі – історична роль жінки-поміщиці» та «пора дати жінці атестат зрілості в суспільному сенсі». Все вищенаведене повинно служити доказом того, що питання про надання жінкам права самостійної участі в земській та Київській міській діяльності цілком назріло і вся справа зводиться лише до санкціонування його законодавчою владою» [б, арк. 8 - 8зв.].

Головуючий Шевченко в ході обговорення цієї доповіді сказав, що «жіноче населення Росії перевищує чоловіче мало не на цілий мільйон, що жінки нарівні з чоловіками заробляють собі та своїм близьким хліб в найважчих умовах праці, що вони мають ті ж потреби, що вони несуть теж тяготи на користь держави, як і чоловіки, аж до пролиття крові на полях битв. Всі ці обставини є достатніми для того, щоб визнати в ім'я справедливості право жінок нарівні з чоловіками на участь в державному та громадському житті» [б, арк. 8зв.].

Після обговорення доповіді «Про рівноправність жінок» було вирішено приєднатися до наступної резолюції: «Цілою низкою громадських дій Росія дійшла до усвідомлення необхідності ліквідації старого ладу. Ми напередодні важливих корінних реформ. Росія повинна покласти в основу свого оновлення принцип загальної рівноправності. Покладаючи всі свої надії на торжество цього принципу, ми впевнені, що земства та міста підтримають ідею справедливості в питанні жіночої правоздатності. До сих пір жінка могла миритися з недоліками свого становища та знаходити пояснення

своєї безправності в безправності всіх. Але тепер напередодні переоцінки загальних прав, вона не повинна мовчати. Вона має право стояти поруч з усіма, вимагати визнання своєї рівноправності, тим більше, що саме життя вже довела її працездатність. Ми твердо сподіваємося, що настане час для нашої батьківщини, коли ініціатива та енергія всіх громадян отримають можливість застосування. Пора усунути ненормальність правового становища жінки, що обмежує її навіть в майнових правах. Несучи повинності та сплачуючи податки, вона не має права голосу в їх призначенні та розподілі й позбавлена можливості приносити ту користь батьківщині, на яку відчуває себе здатною. Тому, твердо віруючи в силу громадської думки російського народу, ми, ті що нижче підписалися, заявляємо про вимогу, надання жінкам активного та пасивного виборчого права в міському і земському самоврядуванні» [б, арк. 8зв.].

Але пропозиції, викладені в революції, так і залишилися на папері. Підписання цього документу не змінило становища жінок у суспільстві, вони як і раніше вважалися негідними управляти державою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богачевська М. Український жіночий рух з перспективи сторіччя // Віднова. До сторіччя українського жіночого руху (1884-1984). б/м, літо-осінь 1984. С.15–17.
2. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884-1939. К., 1995. 424 с.
3. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього: Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст.: Сторінки історії: Монографія. Одеса, 1998. 402 с.
4. Лукаш С. Ю. Проблеми жіночого політичного руху наприкінці XIX – на початку XX століття // Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність / Упорядники О. М. Руднева, О. Р. Дашковська; наук. ред. А. П. Гетьман. Харків: Право, 2000. 196 с.
5. Полное собрание законов Российской империи (Собрание 3-е). Т. XXV. № 2662.
6. Державний архів Сумської області, ф. 2362, оп. 1, спр. 5, арк. 8 – 8зв.

LEGAL ASPECTS OF PROVIDING ECONOMIC PROTECTION THE UKRAINIAN STATE IN 1917-1990

Melnik V. I.

PhD in Law, lecturer of the Department of Administrative, commercial law and financial and economic security. Educational-Scientific Institute of Law of Sumy State University

The issue of ensuring the legal protection of the economy for the Ukrainian state was one

of the key issues, along with such issues as territorial integrity, sovereignty of the authorities, ensuring real defense capability, etc. It is worth agreeing with the view of L. Korchevskaya, who argues that the economic aspect of security is closely linked to trade relations that have been traced throughout human history [1, p. 38], which undoubtedly could not bypass Ukraine, given its territorial location, the availability of many tangible and intangible resources and existing trade and financial ties. At the same time, as historical experience has shown, the inability to develop a fully-fledged and comprehensive, self-interest legal system, owing to frequent changes in territorial structure and the frequent objective need to subordinate the will of certain other entities, significantly hindered the development.

In 1917, after the February Revolution, processes related to the national liberation movement were intensified, including, in particular, law-making. The key documents of that time were the Universities of the Ukrainian Central Rada (hereinafter referred to as the UCR), which outlined the main vectors of development and approval of Ukraine. In the context of economic protection of the state, it is necessary to distinguish the IV Universal UCR, which envisaged the following tasks:

- 1) the transfer of all factories and factories to a peaceful state, to the production of products;
- 2) monopolization of the Ukrainian state's control over trade in goods that are imported or exported abroad;
- 3) monopolization of production of iron, coal, hides, tobacco and other products and goods;
- 4) establishing state-popular control over banks;
- 5) other measures [2].

During the Hetman's existence, there were a number of changes, including on state regulation for the protection of the economy. Acts were adopted to ensure the introduction of the national currency, the formation of the state budget, the functioning of the State Treasury, the restoration of the state vodka monopoly, the establishment of the Ukrainian State Bank, the establishment of customs and tax services, etc. [3, p. 193]. That is, it was during this period that a number of measures aimed at ensuring the functioning of the national economy and promoting its protection began to be practically implemented.

During the existence of the UNR Directory, it is difficult to identify effective comprehensive legal measures aimed at protecting the economic component. This is primarily due to the following factors:

- 1) the long existence of the UPR Directory;
- 2) the constant conflicts of political subtext that have often escalated into hostilities with Soviet Russia.

The presence of Ukraine already in the Union of Soviet Socialist Republics (hereinafter – the USSR) was the result of another change of reference in the issues of legal regulation of social relations, including the protection of the economic component. A feature of state policy of the USSR is naturally considered to be the late, in comparison with most European countries, the awareness of the need for a priority orientation to state interests [4, p. 27], which accordingly affected the development of legal support for a wide range of legal spheres. It was not until 1934 that the concept of "state security" was put into circulation, and two years later it was enshrined in the Constitution of the USSR [5]. In turn, this led to its active use in the acts of public institutions. However, due to its economic aspect, due attention was not paid to the Ukrainian SSR (hereinafter referred to as the Ukrainian SSR).

The prerequisite for developing this particular component of state security was the so-called Cold War, which led to the need to concentrate on the economic and ideological vectors of state policy. In particular, a number of acts of the Soviet authorities aimed at protecting the economy were adopted. Thus, in 1947, food cards were abolished and a monetary reform was carried out, which helped to get rid of the excess money accumulated during the Great Patriotic War. Annually, from 1947 to 1953, prices for many consumer goods groups fell, stimulating demand and improving the economy [6]. However, as is well known, the consequences of this conflict negatively affected the economic and political situation of the USSR, laying the groundwork for its split [7, p. 12].

There was a need for the future of Ukraine to take a number of measures aimed at building its own statehood and, accordingly, forming its legal system, aimed at including the protection of the economic component. The first step was the adoption by the Verkhovna Rada of the Ukrainian PCP of the Declaration on State Sovereignty of Ukraine dated 16.07.1990 No. 55-XII according to which it was assumed that all economic and scientific and technical potential created in the territory of Ukraine was the property of its people, the material basis of the sovereignty of the Republic and are used to provide material and spiritual needs of its citizens [8]. An important act in this direction should also be recognized by the Law of the Ukrainian PCP «On the Economic Independence of the Ukrainian SSR», dated 03.08.1990, No. 142-XII [9]. It was by this act that the foundations of Ukraine's economic independence as an independent sovereign state were declared.

Conclusions. The issue of legal protection of the economy for the Ukrainian state was one

of the key problematic aspects from its inception to the declaration of independence. During the period outlined, the state was faced with various types and degrees of difficulties, which, objectively, made it impossible to develop its own full and comprehensive, self-interest legal system. At the same time, it can be noted that to the best of our ability, a number of measures were taken to protect the national economy, contributing to its necessary development.

REFERENCES:

1. Корчевська Л. Синергетичне управління економічною безпекою підприємства: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04. Херсон, 2017. 501 с.
2. Універсал Української Центральної Ради (IV) від 19.01.1918 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18> (дата звернення: 30.03.2020).
3. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Т. 2. 2002. С. 193.
4. Бригінець О. Правове забезпечення фінансової безпеки України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2017. 464 с.
5. Агадуллин Н. Национальная экономическая безопасность как категория экономической теории: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01. Уфа, 2007. 156 с.
6. Иванов Е. Экономические аспекты гибридной (холодной) войны. URL: <https://www.geopolitica.ru/article/ekonomicheskie-aspekty-gibridnoy-holodnoy-voyny> (дата звернення: 30.03.2020).
7. Мельник В. Розвиток вітчизняного законодавства щодо забезпечення функціонування системи економічної безпеки України в період незалежності. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 20 (33). С. 7–24.
8. Декларація про державний суверенітет України : Декларація від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 31.03.2020).
9. Про економічну самостійність Української РСР : Закон Української РСР від 03.08.1990 р. № 142-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-12> (дата звернення: 31.03.2020).

ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ ЯК СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗУМІННЯ ПРАВА

Теліженко Л. В.

*д. філос. н., доцент, доцент кафедри КПТІДП ННІ права
Сумського державного університету*

Ідея особливої ролі серця, яка в національній культурній традиції оформилася у «філософію серця» (кордоцентризм), не є суто українським надбанням. Символ серця

зустрічається ще в античні часи, наприклад, у Платона, Філона, Прокла та інших мислителів. Згодом цей символ з'являється й у європейській теологічній думці. Однак саме в українській традиції символ серця знайшов найбільше поширення та став особливим знаком української культури, її світоглядно-моральною основою.

Принципові зміни у самосвідомості наших предків, які й означали початок формування нового уявлення про сутність людини та особливу роль для неї серця, відбулися з християнізацією Київської Русі. Тепер сутність людини мислилася не лише як природне тіло, а і як духовна сутність, що має божественне начало, тілом не обмежене. Це означало, що в усіх роздумах про людину, про її діяння, сенс життя, про всі суспільні сфери буття, у тому числі про державу й право, центр уваги став зміщуватися з зовнішнього світу людини у її внутрішній світ. Саме цей рух від внутрішнього до зовнішнього, від Бога до людини, від ідеї вічного життя як спасіння до життя у цьому світі як боротьби за це спасіння позначив думки видатних мислителів того часу. Адже спасіння і повернення назад до Бога окремої людини ставало можливим за умови побудови досконалого світу, у якому будуть панувати не насилля та неволя, а свобода, справедливість та встановлений Богом закон як благодать. Необхідність та розуміння цих перемін як у суспільному житті русичів, так і в індивідуальному стало пов'язуватися, насамперед, з серцем людини, що стало сприйматися як поліфункціональний орган, об'єднуючий два світи людини.

Одним із перших у Київській Русі, хто звернувся до ідеї серця у новому його розумінні був митрополит Київський Іларіон (прибл. 1037-1050), патріот, ерудит, богослов, культурний діяч. У «Слові про Закон і Благодать», першому не лише богословському, а і політично-філософському трактаті, він, зокрема, прославляв князя Володимира за те, що той хрестив Русь, відкривши дорогу до Нового Заповіту як благодаті та замислу Божого, що приніс людині свободу. Вважаючи за це князя Володимира рівноапостольним, митрополит Іларіон джерело Божої мудрості князя вбачав у його серці, де «восіяв розум». І наслідком цього «осіяння розуму», яке прийшло через Слово Боже, стало спасіння від Господа.

Іларіон наголошував на тому, що зміни, необхідні для прийняття правильного рішення князем Володимиром, спершу відбулися у ньому самому, які викликали переміни у його особистому житті та поведінці та водночас стали поштовхом до змін й у всій державі. Саме цю багатозначність ролі серця і підкреслював Київський митрополит Іларіон, вважаючи, що прийняття Володимиром християнства було не лише результатом «світла розуму в серці» князя, але і «бажанням серця та горінням духом».

Прикладом практичного слідування князя як державної особи вимогам власного

серця, де знаходиться не лише власно людське, а і Божественне, і дух, і розум, і воля, і почуття, що позитивно позначилося на житті киеворуської держави і суспільства у цілому, є «Повчання» Володимира Мономаха. Його особливістю є те, що до вже відомих функцій серця як центру буття людини додалися вимоги вірувати «усім серцем і всею душою» та мати «страх божий у серці своїм» [1]. Мова йде про те, що державна особа, яка ставить собі за мету захищати «християнських людей», не повинна дозволити в собі взяти верх над розумом і духом почуттям: лінощам, заздрощам, жадібності, пияцтву, брехні тощо. «Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло» [там же].

Риси кордоцентризму прослідковуються і в творчості киеворуського мислителя, церковного письменника, релігійного діяча Кирила Туровського (1130-1182 рр.). У «Слові до розслабленого» він стверджував, що людина є творінням Божим. А її органом розуміння як способу осягнення істини є серце. У людині, що є точкою перетину світу благодаті та світу гріха, саме серце є центром цих протидіючих сил, бо воно зводить воедино думку, волю та віру. Серце впливає і на розум людини, на її вільний вибір між добром і злом. Тобто серце, за Кирилом Туровським, є центром абсолютно усіх дій і рішень людини, зовнішніх і внутрішніх, позитивних і негативних.

Слід зазначити, що у цей період на формування вітчизняного уявлення про специфічну роль серця не могли не вплинути погляди відомих візантійських богословів, які увійшли в історію як ісихасти (від грец. ἡσυχία – спокій, мовчання – релігійно-містичне вчення, містико-аскетична практика), найвідомішими серед яких на той час були Єфрем Сирин, Макарій Єгипетський, Іоанн Лествичник, Ісаак Сирин, Ісихій і Філофей Синайські, пр. Симеон Новий Богослов. Український кордоцентризм, нерозривно пов'язаний з християнською ідеєю обоження людини, став практичним вираженням духовної практики ісихазму. Адже вершина цієї практики саме і полягає у змінах серця, яке в людині здатне виконувати різні функції: серце бачить «нетілесними очима»; воно любить, відчуває і співчуває; серце спілкується з Богом; у ньому, як божому джерелі, оселяється правда і свобода, вільний вибір усіх дій людини за принципом тільки «добро». Звідси й схожість уявлень про те, що церква має допомагати в управлінні державою, возвеличуючи «престол» як символ справедливої небесної і земної влади, не претендуючи на неї.

Та все ж найбільшу роль у розвитку ідей кордоцентризму, що вплинули на специфіку національного обґрунтування права, мали погляди Г. Сковороди (1722-1794). Як писав Горський, «філософія серця, яка єднає віру і розум, беручи початок у філософії отців церкви, істотною мірою відбилася в історії української думки і чи не найбільш повно репрезентована у вченні Сковороди» [2]. Основна його ідея полягала у тому, що

людська сутність потрійно виражена серцем, думкою і духом людини. При цьому саме серце філософ вважав тим безсмертним центром людини, який її всю пов'язує з вічністю. Через це серце у розумінні Сковороди мало найрізноманітніше значення: як образ емоційного життя; як орган сприйняття Бога; сфера розуму в людині; як центр морального життя і духовності; сукупність прагнень, бажань, інтересів, цілей людини; як істинна, невидима суть людини. З огляду на це Г. Сковорода стверджував первинність і незнищенність серця як духовної скарбниці, що найбільш повно відображається у природному праві. Тому ідеальне суспільство, на його думку, може бути побудованим тільки через духовні цінності людини та її мораль, а, отже, через самовиховання й прагнення до вищого світу.

Правовий світогляд Г. Сковороди пов'язаний і з уявленням про «споріднену працю», яка пізнається через залучення людини до Біблії та, знову ж таки, розуміється серцем як сама природа людини, її воля та внутрішній світ. «Споріднена праця» одночасно відображає встановлений Богом закон та закон людського суспільства. Тільки дотримання цього закону здатне встановити мир у всьому світі та індивідуальному житті кожної людини як її особисте щастя. Через це «споріднена праця» у філософа виражає міру соціальної справедливості у суспільстві, а право, що є механізмом реалізації закладеної у ній справедливості, виражає внутрішню міру волі людини до неї.

Цікаво, що необхідність «спорідненості» Г. Сковорода обґрунтовує між природним правом і правом позитивним, тобто «громадянськими законами», які повинні захищати право людини на її власний моральний шлях, на власну самореалізацію. Г. Сковорода вважав, що всі люди, з одного боку, рівні перед Богом, а з іншого боку, усі різні. Критерієм же вибору людиною морального життєвого шляху є «спорідненість» (органічна відповідність) її з визначеним типом поведінки. Тим самим, «споріднена праця» виступала у Г. Сковороди моральною підставою права.

Продовження формування української «сердечної» філософсько-правової думки вже у ХІХ ст. відбулося у творчості Памфіла Юркевича (1826-1874). Осмислюючи роль серця як для окремої особистості, так і для всього суспільства, філософ прийшов до обґрунтування єдності знання і віри, права і моралі, справедливості і органічного суспільства та на цій основі до розуміння природного права як змісту позитивного законодавства. Ключова ідея П. Юркевича полягає в тому, що «особливіша» сторона людського духу пов'язана саме з серцем людини, у глибині якого «є потаємна серця людина» і в якому відбувається зустріч з Богом. Водночас, виступаючи як «особистий дух», що підкорює інстинкти людини, її переживання, пристрасті, докори, серце є і джерелом совісті людини, моральним регулятором усіх її вчинків. У свою чергу, формою

виявлення совісті в людині П. Юркевич вважав любов до ближнього і Бога, оскільки саме любов є розумінням людиною добра, обов'язку, способом перенесення нею центру власного буття в іншого. З огляду на це для філософа саме совість, любов, добро як ключові характеристики духу людини, що укорінені у її серці, мають бути регулятором справедливого суспільства та основою для єдності природного і позитивного права.

Отже, для вітчизняної філософсько-правової думки ідея кордоцентризму є однією із центральних, пов'язаною з християнським уявленням про сутність людини та її серце як центр зовнішнього і внутрішнього життя. Найбільш повно розкрита у творах Г. Сковороди та П. Юркевича, вона утворила світоглядно-методологічну основу національного розуміння права; уявлення про пріоритет цінності людини над цінностями держави; прагнення до визнання природного права як основи для діючого права; значення свободи людини для її самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Махновець Л. Є. (пер.) Літопис руський за Іпатським списком. Передмова, примітки, іменно-особовий та географічно-археологічно-етнографічний покажчики, генеалогічні таблиці, карти і плани Л. Є. Махновця. К.: Дніпро, 1989. 614 с.
2. Горський В. С. Історія української філософії: курс лекцій. К.: Наукова думка, 1996. 285 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ «МІНІМАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ»

Сухонос В. В.

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри КІПТІДП ННІ права
Сумського державного університету*

Новітня історія України умовно розпадається на шість етапів, залежно від чинного президента країни. Річ у тім, що кожен президент намагався реалізувати своє власне бачення нашої держави. В. Зеленський не став у цьому сенсі винятком. Зокрема, його політична сила «Слуга народу» задекларувала в якості своєї ідеології т.зв. «лібертаріанство» – політичну філософію, яка підкреслює особисту свободу. Водночас, прихильники доктрини про свободу волі вірять, що індивідууми повинні мати повну свободу дій у тій мірі, в якій це не порушує свободи інших. Недовіра лібертаріанства до держави робить його близьким до анархізму. При цьому, типовий лібертіанець виступає не лише проти податку на прибуток та інших державних зборів, але також і проти

програмам, які переважна більшість населення вважає корисними, таким як соціальна безпека і поштова служба [4].

Під час проведення ІТ-форуму 23 травня 2019 р. президент В. Зеленський наголосив на необхідності запровадження т.зв. «держави у смартфоні» [1] – вищого рівня електронного урядування, за якого держава перетворюється винятково на постачальника послуг.

В результаті запровадження «держави у смартфоні», регуляторна роль держави може вкрай звужитися. Цьому сприяють ще два чинники.

По-перше, глобалізація. В Коммюніке глав держав та урядів країн «Групи 8-ми» 1999 р. зазначалося: «Глобалізація – складний процес, пов’язаний із стрімко зростаючим рухом ідей, капіталу, технологій, товарів та послуг в усьому світі, – вже призвела до глибоких змін в наших суспільствах. Вона з’єднала нас як ніколи» [5, с. 1].

В умовах глобалізації відбувається істотне звуження державного впливу на економічні процеси. Переведення фінансів у цифрову форму тягне за собою можливість миттєвих транзакцій грошових коштів, що обертається т.зв. «втечею капіталу» і істотним зниженням надходжень від податків. Зокрема, можна згадати ситуацію з електротехнічною компанією «Siemens» в 1990-ті рр. Як відомо, спочатку компанія перевела свою штаб-квартиру за кордон. Це призвело до того, що, протягом 1994 – 1995 рр., із загального прибутку у 2,1 млрд. марок, сума, яка була зароблена в Німеччині, не досягла навіть 100 млн. марок, а в 1996 р. «Siemens» взагалі нічого не сплатив до німецького бюджету [6, с. 262].

Отже, як ми бачимо, в результаті процесів глобалізації економічна основа державної влади вкрай звужується, що не може не обернутися істотним звуженням державного суверенітету.

По-друге, в Україні істотно зростає роль громадянського суспільства.

Цим терміном позначається система недержавних об’єднань громадян. Як писав В. Речицький: «Громадянське суспільство – самосвідома, самоврядна недержавна ланка Українського народу» [8, с. 162]. При цьому, як зазначав О. Скрипнюк, спостерігається «...опозиція між громадянським суспільством і державою» [9, с. 398], що дозволяє нам розглядати державу та громадянське суспільство як дві складові існування будь-якого суспільства, крім анархії (не існує держави) та тоталітаризму (відсутнє громадянське суспільство) [11, с. 84–93].

Так трапилося, що Україна має недовгу історію власного державотворення. Якщо брати до уваги добу існування давньоруської державності, то український народ лише тричі мав власну державу: Київська Русь XI – XIII ст. і Галицько-Волинська Русь XIII –

XIV ст.; УНР і Українська держава 1917 – 1920 рр.; сучасна Україна. Весь інший час українці перебували у складі або залежності від інших держав: Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Московського царства, Російської та Австрійської імперій, Радянського Союзу, III Рейху тощо. Така ситуація обернулася для українців потужною схильністю до самоорганізації, вищим проявом якої були козацькі утворення XVI – XVIII ст. та махновщина доби громадянської війни 1918 – 1921 рр. Більше того: навіть свій незалежний статус Україна, багато в чому, набула після само-організованої студентами і молоддю «Революції на граніті». Елементи самоорганізації простежувались і під час Помаранчевої революції та Євромайдану. Коли розпочалася війна на Сході України, саме громадянське суспільство нашої країни самоорганізувалося у волонтерський і добробатівський рухи. Усе це не могло не викликати усвідомлення громадянським суспільством України самого себе як важливого «гравця» всередині країни, що не лише стає більш незалежним від держави, а й, до певної міри, починає на неї впливати.

Таким чином, поєднання суб'єктивних історично-політичних чинників (лібертаріанство як ідеологія провідної політичної сили та просування «держави у смартфоні» Президентом України В. Зеленським) із процесами глобалізації в світі та потужним «сплеском» самосвідомості вітчизняного громадянського суспільства викликає необхідність запровадження в Україні концепту «мінімальної держави», тобто такої держави, діяльність якої спрямована на реалізацію якомога меншої кількості функцій.

Проте, це не означає анархічної «відміни держави взагалі». Річ у тім, що державу слід позбавити тих функцій, які вона взяла собі протягом тривалого історичного періоду.

Які ж із цих функцій слід залишити?

6 червня 1853 р. у своєму листі до К. Маркса Ф. Енгельс виділив три головні функції держави: фінансову, військову та функцію організації спільної праці [12, с. 221]. Як уявляється, ці функції повністю вичерпують функціональну характеристику «мінімальної держави»: фінансова функція забезпечує економічну основу державної влади, військово-дипломатична – вирішує питання війни та миру, а функція організації спільної праці дозволяє державі виступати в якості організатора розвитку країни [10].

У своєму виступі з представниками бізнес-спільноти президент В. Зеленський визначив три основні напрямки майбутніх інвестицій: освіта, технології та інфраструктура [2]. Як уявляється, саме на цих напрямках буде зорієнтований розвиток України в майбутні п'ять років.

Виходячи ж із того, що зв'язок між функціями держави та її механізмом є нерозривним і прямим, механізм «мінімальної держави» матиме у своєму складі,

принаймні, шість відомчих структур: фіскальну, військову, дипломатичну, освітянську, технологічного розвитку та організації інфраструктурних проектів.

З урахуванням же запропонованої В. Зеленським «держави у смартфоні» основною державною технологією стане електронне урядування – організація державного управління, за якої відбуватиметься активна взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою, суспільством, людиною та громадянином, бізнесом за допомогою інформаційно-комунікативних технологій [3, с. 28].

Як уявляється, корисним стане використання й інших державних технологій: адхократії та креативної корпорації, які змушують державні органи працювати на засадах т.зв. «проектного менеджменту». Зокрема, відомству з організації інфраструктурних проектів дуже корисним буде залучати дві вищезазначені технології, маючи перед собою досить успішний досвід функціонування Управління перспективних досліджень міністерства оборони США (DARPA) [7], яке, багато у чому, відповідає за сучасний технологічний прорив Сполучених Штатів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Владимир Зеленский выступил на «iForum 2019». НАШ 23.05.19. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aekky-mwzLA&t=414s> (дата звернення: 12.04.2020).
2. Выступление Зеленского на встрече с бизнесом. НАШ 20.06.19. URL: https://www.youtube.com/watch?v=SOSuG13hK_g (дата звернення: 12.04.2020).
3. Клімушкін П. С., Серенок А. О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві: монографія. Харків: Магістр, 2010. 312 с.
4. Либертарианство. *Большая универсальная энциклопедия*: в 20 т. Москва: АСТ: Астрель, 2010. Т. 10: ЛАН–МАН. С. 220.
5. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век. Москва: Спарк, 2000. 279 с.
6. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западная глобализации: атака на процветание и демократию; [пер. с нем. Г. Р. Контарев]. Москва: Издательский дом «АЛЬПИНА», 2001. 335 с.
7. Нелидов М. Роль управления перспективных исследований МО США в создании вооружений и военной техники. *Зарубежное военное обозрение*. 2013. № 3. С. 23–29.
8. Речицький В. В. Неформальний конституціоналізм. Харків Права людини, 2018. 356 с.
9. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.
10. Сухонос В. В. Держава як організатор розвитку країни: дихотомія ідеалу і реальності // Дванадцяті юридичні читання «Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози»: матеріали Міжнародної наукової конференції (1–2 червня 2017 р.). Редколегія :

В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко, О. В. Скрипнюк та ін. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. С. 360-363.

11. Сухонос В. В. Держава: питання теорії (загальний і конституційно-правовий аспекти): монографія. Суми: Університетська книга, 2015. 343 с.

12. Энгельс Ф. Письмо К. Марксу в Лондон из Манчестера 6 июня 1853 г. // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 50 т. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1962. Т. 28: Переписка между Марксом и Энгельсом, а также их письма к разным лицам за 1852–1855 годы. С. 216–223. (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС).

ОСОБИСТІТЬ ТА ЇЇ ПРАВОСВІДОМІСТЬ: ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ

Коваленко Д. О.

*Студентка I курсу ННІ права
Сумського державного університету*

Сухонос В. В.

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри КППІДП ННІ права
Сумського державного університету*

Утвердження України як демократичної, соціальної та правової держави ставить на порядок денний питання щодо формування в суспільстві високого рівня правосвідомості.

За загальним правилом, правосвідомість розуміється як «сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових настанов, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формується ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямів розвитку правової системи» [3, с. 593]. За суб'єктами (носіями) правосвідомість може бути індивідуальною, груповою, масовою та суспільною [3, с. 595]. При цьому, категорія «індивід» може уособлюватися в таких поняттях як «людина», «громадянин» та «особистість». І якщо «людина» розглядається як «продукт природи та суб'єкт суспільно-історичної діяльності та культура [2, с. 486], то особистість – це вже «індивід як продукт суспільства, що має стійку систему соціально значущих рис» [2, с. 487].

Зрозуміло, що ці категорії є взаємопов'язаними, адже, насамперед, особистість – це складний механізм, який уособлює в собі людина. Чому особистість виокремлюється в людині окремо, а не як цілісна система? Це легко пояснити, розшифрувавши два поняття, які на перший погляд усіма чинниками взаємопов'язані між собою.

Людина – жива істота, яка має певні потреби, задовольняє їх у процесі виробництва завдяки спілкуванню і здатності свідомо, цілеспрямовано перетворювати світ і саму себе.

Саме це, багато в чому впливає із «Загальної декларації прав людини» 1948 року [1, с. 302–308].

Особистість же – це відображення соціальної природи людини, розгляду її як індивідуальності та суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається замученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин.

Виходячи з тлумачних визначень двох понять, можна стверджувати, що людина – це лише істота, як і будь-якого створіння потреби її примітивні, рефлекси загальні та лише розум неосяжний, що саме й відрізняє її від звичайних тварин. А от людина, яка являє собою особистість, наділена чисельними якостями та почуттями, що здатні виділяти її серед інших.

Індивід може виражатися різними шляхами, так би мовити реалізовувати себе. Таких шляхів самовираження існує безліч і причому в людині може виявлятися множинність з них. Одним з них є особистість суб'єкта правопорушення на прикладі злочинця. Головним завданням дослідження є з'ясування природи формування його правосвідомості, що залежить від численних факторів.

Першим і фундаментальним етапом формування особистості є дитячі роки й батьківське виховання.

Існує безліч факторів, що впливають на людину в дитинстві, але важливо розглянути лише ті, які безпосередньо закладають дитячі травми, що в майбутньому є прямими збудниками злочинних дій.

По-перше, формування особистості залежить від соціального статусу батьків та їхнього місця у суспільстві. Роз'ясненням цьому є саме особливості особистості батьків майбутнього злочинця. Дуже великою є статистика неблагополучних родин, більшість з яких і виховують порушників правопорядку. Родинний негаразд виявляється у пияцтві, вживанні наркотичних речовин, дуже низькому рівні соціального розвитку батьків. Таке положення в родині постає прикладом для наслідування, оскільки інших умов та обставин особистість не переживала. Таким чином з однієї подібної сім'ї, яка вже вважається злочинцями свого власного життя через аморальність своєї поведінки, може вийти у суспільство безліч подібних індивідів. Небезпека полягає в тому, що саме наркотики, алкоголь, низький рівень закладення в особистість загальнолюдських та порядних цінностей є прямим шляхом до злочинного життя, оскільки останнє й являється нижнім щаблем аморальної поведінки. Таке становище злочинця полягає в тому, що батьки є найяскравішим та найавторитетнішим прикладом для наслідування.

По-друге, тонкощі виховання формування особистості злочинця. Першим упущенням є відкрита чи схована агресія з боку батьків. Це може проявлятися навіть у досить благополучних родинах, в яких батьки просто не можуть стримувати свої емоції та почуття до дитини. Постійне моральне приниження стосовно поведінки, вчинків, почуттів дитини через певну особисту невлаштованість, призводить до психологічних травм різного рівня, що дуже відображається у майбутньому особистості. Другим є тілесне насилля, яке нібито є виявленням покарання дитини за будь-які її проступки. Але важливо враховувати силу та обставини застосування такого покарання батьками до дитини, адже певне перебільшення та неадекватність у цій справі може призвести до моральних травм та породженні агресії у самої дитини, оскільки вона повністю копіює модель поведінки своїх батьків. Третім є абсолютно протилежне явище у вихованні - це відсутність заборон та покарань. Думка батьків, що таким чином вони виховують щасливу й повністю забезпечену дитину є досить хибною. Через те, що майбутня особистість не відчуває межі в поведінці, потребах та подібних речах, вона не відчуває покарання за певну свою діяльність. Таким чином, потреби й поведінка в дорослому житті будуть більшими й не завжди можливими до реалізації, що призведе людину до певного роду правопорушень через її закріплену думку, що вона залишиться непокараною.

Отже, кожна з причин та її таємних сторін є неймовірно важливою та несе у собі досить значиму силу для подальшого розвитку індивіда, сприйняття життя ним та сприймання його у суспільстві.

Фундамент особистості, який заклали в дитинстві є невід'ємною частиною всього формування індивіда. Від нього залежить майбутнє доросле життя. Але звичайно, важливим є другий і останній етап формування індивіда. Це період, коли людина залишає батьківський дім та сама й за участі суспільства будує своє життя й формує особистість.

По-перше, потрібно виділити таке поняття як «освіта». Вважаємо, що школу не слід відносити до цього поняття в даній ситуації, через те, що в шкільний період людина несформована, без власних принципів та життєвих пріоритетів. До цієї категорії відноситься навчання в вищих навчальних закладів. Тобто той період, коли свідомість особистості зростає та залежить лише від неї. Велику роль на такому етапі само формування відіграє прагнення до отримання знань та модель отримання. Це означає, що саме відсутність зацікавленості в навчанні та саме цього процесу, призводить до повної відсутності зайнятості особистості, що надалі являється відсутністю мети в житті й виконанні своїх обов'язків. Висновком цьому є те, що в людини не існує її сфери зайнятості та наступної за цим успішності та влаштованості, оскільки розвиток призводить до еволюції, а зупинка чи крок назад до деградації, яка у даній ситуації

являється злочинністю.

По-друге, впливовим фактором є оточення. «Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти», – відома приказка, яка дуже яскраво розкриває вплив соціуму на формування особистості. Оскільки людина здатна швидко пристосовуватися й вбирати в себе будь-які моделі поведінки, якщо повністю поглинута в їхнє середовище. Таким чином, коли особистість потрапляє під негативний вплив, то вона швидко змінює свої погляди, дії та пріоритети. Навіть, якщо індивід займав високий соціальний рівень, то він за короткий період стає особистістю з низьким соціальним рівнем, а в майбутньому потенційним злочинцем. Тому, завжди варто аналізувати й упевнюватися в пристойності свого оточення.

По-третє, існує безліч психологічних моментів, які так чи інакше впливають на особистість та на збудження злочинної діяльності. Першим моментом є невдачі або негаразди, коли людина переживає важкі обставини у житті. Їх існує безліч: звільнення з роботи, поразка в лотереї, серйозна сварка з близькою людиною, хвороба, банкрутство та багато інших. Усе це певним чином підриває психологічну стабільність особистості, яка вважає, що гірше не може бути та звертається до злочинного шляху. Другим моментом є те, чим цікавиться індивід. Частіше за все, людина не усвідомлює того, якою мірою впливає на неї те, що вона дивиться, які статті чи книжки читає, які кольори її надихають, яку музику вона слухає. Найчастіше особистість потенційного злочинця, сама того не розуміючи, схиляється до таких видів фільмів, музики, картин, літератури, що несуть у собі тим чи іншим чином злочинний зміст, які захоплює свідомість індивіда без його згоди.

Отже, формуванню особистості сприяє безліч факторів, у тому числі характер, звички, темперамент, які поодиночі чи окремо впливають на свідомість індивіда здатного вчиняти злочинні дії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Международное право в документах / сост. Н. Т. Блатова; ред. Л. А. Могусева. Москва: Юридическая литература, 1982. 856 с.
2. Сухонос В. В. Теорія держави і права: навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 536 с.
3. Яковюк І. В. Правосвідомість. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 12 т. Харків: Право, 2017. Т. 3: Загальна теорія права. С. 593–596.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Чубко Т. П.

*к. ю. н., провідний науковий співробітник відділу розробки та впровадження
інноваційних методик організації роботи та управління в органах прокуратури
науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України*

За останній період часу особливо пильної уваги міжнародного співтовариства привертає питання щодо забезпечення безпеки всіх рівнів. При цьому держава залишається головним суб'єктом, який на власному (локальному стосовно світового) шаблі повинен забезпечити реалізацію та охорону прав людини, досягнення необхідного соціального консенсусу, а також є головним елементом в системі безпеки. Відтак для реалізації зазначеного Україна бере активну участь в системах універсальної та європейської колективної безпеки, є членом багатьох міжнародних міждержавних організацій. Недооцінка функції забезпечення безпеки у сучасних умовах може призвести до втрати окремими державами своєї державності.

У зв'язку з викладеним доцільно проаналізувати існуюче наукове осмислення поняття функції забезпечення безпеки та її місця серед інших функцій держави. Загалом поняття функцій держави почало активно використовуватись правовою наукою в XIX – XX столітті. На той час функції держави привертала увагу вчених як важлива характеристика її діяльності. Відпочатку серед функцій держави однією з головних визначалась функція, пов'язана з забезпеченням безпеки. Так, свого часу П.Д. Лодій (1764 – 1829) констатував, що метою об'єднання людських спільнот у державу є досягнення безпеки [1]. Серед перших дослідників, які почали виділяти функцію держави щодо забезпечення безпеки були: О.Д. Градовський (1841 – 1889 рр.) [2, с. 26], який виокремлював функцію організації внутрішньої та зовнішньої безпеки, В.М. Хвостов (1868 – 1920 рр.), який звернув увагу на те, що першочергово держава повинна «потурбуватися» про охорону своєї зовнішньої безпеки [3, с. 58]. В радянський період наукові дослідження характеризувалися відносною однорідністю підходів, а відтак серед функцій держави дослідники (М.В. Черноголовкін [4], А.І. Денисов.) [5]) виділяли функцію оборони. Українські науковці (П.М. Рабінович [6, с. 53], О.Л. Копиленко [7]) в системі функцій держави виділяють функцію оборони (захисту) держави від зовнішнього нападу. А от М.С. Булкат пропонує виокремлювати зовнішньозахисну функцію [8, с. 123-124].

Нині під впливом сучасних глобалізаційних процесів відбуваються зміни характеру, а також змісту функцій сучасної держави, які не можуть розвиватися винятково

на власному підґрунті, визначатися цілями, завданнями, що базуються тільки на національному інтересі, без урахування інтересів міжнародного співтовариства. Сучасний розвиток внутрішніх функцій держави відзначений їх інтернаціоналізацією, тобто набуттям внутрішніми функціями значного міжнародного аспекту, їх тісною взаємодією із зовнішнім середовищем, взаємозв'язком внутрішньої і зовнішньої політики держави [9, с. 102]. Наскільки успіх кожної окремої нації залежить від консенсусу та прогресу світу загалом, так і успіх світу залежить від успіхів окремих націй. Політика, економіка, освіта, здоров'я, культура, релігія, екологія безпека перестають бути внутрішніми питаннями або лише світової спільноти. Саме тому втрачає сенс поділу функцій держави на внутрішні та зовнішні. Внутрішні чи зовнішні можуть бути тільки суб'єкти, джерела небезпеки, оскільки навіть при «внутрішніх загрозах» ми маємо на увазі загрозу національній безпеці всієї країни [10, с. 65]. Отже, більш коректний та обґрунтований з огляду на сучасні процеси виділяти внутрішній та зовнішній аспекти здійснення функцій держави, які тісно взаємопов'язані.

У зв'язку з високим динамізмом соціальних процесів у сучасному світі спостерігається високий ступінь невизначеності соціальних ситуацій, з якими стикається сучасна держава. Тому її функції значною мірою починають набувати пошуково-експериментального, координаційного, рекомендаційного характеру [11, с. 11]. Все це зумовлює модернізацію функцій держави, яка, зокрема, проявляється в усучасненні її функцій. Модернізація функцій держави полягає у зміні змісту її класичних функцій, а також у виникненні нових.

У тенденціях розвитку сучасних держав постіндустріального етапу проявляється зміна уявлень про призначення держави в суспільстві. Зокрема, загальноновизнаним стає те, що держава повинна виконувати службову роль стосовно суспільства в цілому. Відповідно до останнього відбувається зміщення акцентів у розумінні функцій держави у бік їх зумовленості потребами всього суспільства та необхідністю належного закріплення й реалізації прав людини. Значне ускладнення відносин між державою й суспільством, залежність сучасної держави від суспільства та відповідальність перед ним, що визначається правовим характером діяльності держави, стрімкий розвиток громадянського та інформаційного суспільства призводить до перерозподілу функцій держави. Функціональне навантаження на державу зменшується через відчуження значного масиву функцій інститутам громадянського суспільства. Властивими державі залишаються лише її невід'ємні функції, які громадянське суспільство самостійно здійснювати не в змозі, зокрема організація забезпечення суверенітету держави, безпеки суспільства, представництво всього суспільства на міжнародній арені [12, с. 29]. Тобто

функція забезпечення безпеки залишається властивою саме державі, є сферою її відповідальності.

Відтак у системі функціонування будь-якої держави питання забезпечення національної безпеки завжди мають пріоритетне значення. Важливість цієї функції ще більше зростає у зв'язку з необхідністю реагування на низку глобальних викликів. Протидія масштабним деструктивним силам є найважливішим пріоритетом кожної країни. Згідно з цим вибудовується і система її зовнішньополітичних орієнтирів, відбуваються пошуки партнерів і союзників, формуються різні вектори зовнішньої та безпекової політики. Дбаючи про свою безпеку, кожна держава або група держав має більш інтенсивно долучатися до процесів підтримання міжнародного порядку та стабільності, розцінюючи це як важливий складник власної національної безпеки. На перший план міжнародної співпраці виходять завдання і посилення взаємодії з іноземними партнерами, та зміцнення координаційних механізмів на внутрішньодержавному рівні [13, с. 48-50]. Тобто, вирішення питань безпеки, у державі не обмежується лише національним рівнем. Оскільки на національному рівні держава має не тільки сформувані та забезпечити виконання законодавчої та нормативної бази щодо забезпечення безпеки, а також скоординувати загальнодержавні дії із цих питань на національному, регіональному та міжнародному (глобальному) рівнях. Наприклад, неможливо вирішити лише на національному рівні такі питання, як техногенна чи природна катастрофа, вірусні пандемії, транскордонна злочинність яка охоплює й незаконну міграцію, контрабанду наркотиків, зброї та боєприпасів, відмивання грошей, тероризм тощо.

Функція забезпечення безпеки має універсальне значення для основних сфер життєдіяльності суспільства і є невід'ємною від основних напрямків діяльності держави [10, с. 67] Кожну з функцій держави можна розглядати в аспекті безпеки, а зміст функції безпеки розкривається в контексті кожної з функцій держави. Адже складниками національної безпеки є політична, державна, військова, економічна, соціальна, гуманітарна, науково-технологічна, екологічна та інформаційна безпека. Нормальне функціонування будь-якої важливої сфери життя суспільства неможливе без забезпечення високих стандартів безпеки у цій сфері, і навпаки. Наприклад, відсутність в Україні ефективних інструментів боротьби з несумлінною конкуренцією, контрабандою, низький рівень інноваційного розвитку, технологічного розвитку вітчизняної економіки, надмірний вплив іноземного капіталу, відтік капіталу за кордон, високий ступінь «тінізації» економіки, нестабільність національної валюти тощо є прямими загрозами економічній безпеці країни, унеможливають економічне зростання, економічну стабільність. З однієї сторони, подолання таких негативних явищ, зменшення їх

кумулятивного негативного ефекту є завданням в межах забезпечення економічної безпеки і умовою економічного зростання. А з іншої, чим потужніша економіка країни, тим вищий рівень економічної безпеки.

Отже, підсумовуючи викладене можна констатувати: а) відбувається процес модернізації держави і як наслідок її функцій; б) притаманною державі однією з найважливіших залишається функція забезпечення безпеки; в) функцію держави забезпечення безпеки доцільно розглядати як самостійну функцію, яка спрямована на досягнення стану захищеності найбільш важливих інтересів людини як суспільства, так й у взаємозв'язку з іншими функціями держави; г) функцію забезпечення безпеки варто досліджувати на національному, регіональному та міжнародному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лодій П. Д. Теорія загальних прав, що містить у собі філософське вчення про природне загальне державне право. Санкт-Петербург.: Друкарня Деп. зовн. торгвлі., 1828. 128 с.
2. Орленко В. В. О. Д. Градовський про проблеми побудови соціальної держави. *Юридична Україна*. 2010. № 11. С. 24–30.
3. Хвостов В. М. Общая теория права. Элементарный очерк. 5-е изд. М. : ЛИБРОКОМ, 2011. 152 с.
4. Черноголовкин Н. В. Теория функций социалистического государства. М. : юрид. лит., 1970. 215 с.
5. Денисов А. И. Советское государство. Возникновение, развитие, сущность и функции. М. : Изд. Московского университета, 1967. 426 с.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 5-те вид., зі змінами. К. : Атіка. 2001. 176 с.
7. Копиленко О. Л. Загальна теорія держави і права : (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції) : навч. посіб. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
8. Булкат М. С. Зовнішні функції України (теоретико-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нац. ун.-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013.
9. Морозова Л. А. Влияние глобализации на функции государства. *Государство и право*. 2006. № 6. С. 101–107.
10. Лемак О. В. Забезпечення національної безпеки як функція держави. *Національний вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 38. С. 64–67.
11. Джураєва О. О. Функції сучасної держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2006. 20 с.

12. Тихомиров О. О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасної держави : моногр. Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБ України, 2014. 196 с.

13. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова; за ред. К.А. Кононенка. К. : НІСД, 2013. 56 с.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА: КОЗАЦЬКИЙ ТА ВИЗВОЛЬНО-ЗМАГАЛЬНИЙ ЕТАПИ

Сухонос В. В.

*д.ю.н., професор, Голова Вченої Ради ННІ права,
професор кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Історія судочинства на території сучасної України сягає багатьох століть. На перших порах воно велося не лише від імені князя, а й самим князем.

Спеціалізовані ж судові органи виникли, коли українські землі увійшли до складу польсько-литовської держави.

Саме у цей період виникає й козацьке судочинство. За словами О. Лазаревського, козацьке судочинство «витворилося самим життям, природніми потребами самого народу, без будь-яких штучних... регламентацій; і вказаний судоустрій міг задовольнити народ до тих пір, поки він залишався народним; допоки сам народ брав участь у його творенні, поки він брав участь у чиненні правосуддя... Витворений козацтвом лад був досить примітивно простим і, можна вказати, більше годився для воєнного табору, ніж для складного громадського життя» [7, с. 96].

Загалом, у межах Запорозьких Вольностей спостерігалось переплетення адміністративних та судових повноважень як колективних інституцій (січових рад), так і окремих посадовців (кошових отаманів, військових суддів, писарів, осавулів, довбишів, курінних отаманів і паланкових полковників).

Терміном «паланки» позначалася як фортеця, так і територія, котра їй підлягала, а також адміністрація означеної фортеці [6, с. 12].

Обраному в Січі кошовому отаманові, за козацьким звичаєм, належала вища адміністративна, військова, духовна та судова влада. Зокрема, його судові рішення стосувалися важливих цивільних справ щодо розподілу земель та угідь за конкретними куренями, грошового й матеріального жалування, здобичі, а також тих кримінальних справ, які не було вирішено в судах нижчих посадовців Січі.

Другим же, за значенням, адміністративно-судовим посадовцем у Січі вважався

військовий суддя, котрого, як і іншу старшину, обирали на військовій раді. Загалом у січовому судочинстві військовий суддя був першою правничою інстанцією, куди зверталися курінні отамани з невіршеними справами своїх козаків, або інші сторони, між якими виникав конфлікт [5, с. 142–143]. Д. Яворницький так характеризував повноваження та практику судочинства: Суддя був охоронцем тих звичаїв предків та військових порядків, на яких тримався весь устрій козацького життя; у своїх рішеннях він керувався не писаним законом, якого зовсім не існувало у запорозьких козаків, а переказами або традиціями, очевидно, привнесеними із України в Запорозжя, які передавалися із вуст в уста і були освячені багатьма віками» [14, с. 177].

У своїй повсякденній діяльності військовий суддя переважно розглядав кримінальні та цивільні справи, пропонував сторонам конфлікту свій варіант його розв'язання. У разі згоди сторін суддя оголошував свій вердикт, і справа припинялася. У протилежному випадку козаків, що конфліктували, відсилали до останньої інстанції – суду кошового отамана, де справа вирішувалася остаточно [5, с. 144].

Слід мати на увазі, що козацькі суди не розглядали справи усього населення [3, с. 220], а зберігали становий характер.

У період Визвольної війни стару системи земських, гродських та підкоморних судів було ліквідовано. Збереглися міські, сільські громадські (копні), церковні, а частково й домініальні суди, однак зникли надстанові. Натомість усталилася ієрархія козацьких судів (сільський козацький суд, сотенний, полковий, генеральний) [5, с. 174]. Як зазначали відомі історики права Я. Падох та О. Путро, для цього судоустрою було характерним поєднання виконавчої й судової влади в руках козацької старшини та завелика кількість апеляційних інстанцій, що призводило до судової тяганини [8, с. 25; 11, с. 54].

Структура судової системи козацтва складалася з чотирьох ланок.

Найнижчою судовою інстанцією був сільський козацький суд. Він очолювався сільським козацьким отаманом і складався з кількох місцевих козаків за вибором останнього; розглядав справи лише козаків. Складні справи, справи про тяжкі злочини, справи сільської козацької старшини передавалися сотенним судам [5, с. 174]. Судовим виконавцем та слідчим був сільський осавул [8, с. 26–27].

Сотенні суди склалися з сотника, городового отамана, сотенної старшини; могли також залучатися представники сотенного значного козацького товариства. Становий козацький характер сотенного суду, який поступово порушувався, призводячи до реального існування змішаних козацько-міщанських судів, було застережено універсалом Данила Апостола в 1730 р. Сотенний суд був апеляційною інстанцією за рішенням та

ви роком сільських козацьких судів на території сотні [5, с. 174]. На свій розсуд сотенний суд міг передавати справи на вирішення полковому суду [1, с. 63; 8, с. 25].

Полкові суди склалися з полковника, полкового судді та іншої полкової старшини, представників значкового знатного товариства [5, с. 174–175]. Вони були судами першої інстанції у справах сотенної та полкової козацької старшини, а також значкового товариства й одночасно апеляційною інстанцією для нижчих судів [1, с. 56; 8, с. 27–28]. Уже універсал Данила Апостола підкреслив винятково становий характер польового суду.

Генеральний військовий суд складався з двох генеральних суддів та інших генеральних старшин, членів бунчукового знатного товариства. У 1728 р. цей орган було реформовано: його очолив гетьман, працювали шість суддів – три призначені гетьманом і три царським урядом [5, с. 175].

Згідно з Конотопськими статтями 1672 р. та Переяславськими статтями 1674 р. Генеральний військовий суд був судом першої інстанції по справах генеральної старшини, полковників і бунчукових товаришів [2, с. 243, 255]. До юрисдикції Генерального військового суду належали також земельні справи [5, с. 175]. Важливо, що цей орган слугував апеляційною інстанцією не лише для нижчих козацьких, а й для магістратських міщанських судів [8, с. 28–29].

За часів гетьмана Д. Апостола Генеральний суд стає самостійною установою [4, с. 314].

У 1760–1763 рр. гетьман К. Розумовський здійснив реформу козацьких судів, знову запровадивши, замість розглянутої вище системи, земські, гродські та підкоморні суди. Апеляційною інстанцією щодо цих судів був виборний Головний трибунальний суд.

Нова судова система була практично міжстановою, а отже, окреме козацьке станове судочинство суттєво звужувалося. Лише на рівні сотні залишилися козацькі станові суди.

З поширенням на Лівобережну Україну «Основного закону для адміністрації губерній Російської імперії» від 7 листопада 1775 р. царськими указами від 18 вересня 1781 р. особливий судоустрій Лівобережної України було ліквідовано [5, с. 175–176].

Своя судова система на теренах України відродилася вже під час визвольних змагань 1917–1921 рр.

Зокрема, 8 липня 1918 р. Рада Міністрів прийняла закон «Про утворення Державного Сенату». Фактично цей закон визначав лише структуру державного сенату та вимоги до senatorів і порядок їхнього призначення. Законом передбачалося створити замість Генерального Суду іншої вищої судової інстанції – Державного Сенату,

«Президент Державного Сенату і Сенатори Загального Зібрання призначались наказами гетьмана, після попередньої ухвали кандидата Радою Міністрів». У свою чергу Сенат поділявся на Генеральні суди: Адміністративний, Цивільний, Карний. Зберігалися діючі до революції судові палати [9, с. 194–196].

Ідея існування окремих судових органів, так само, як і їхня незалежність, стали щільної уваги представників націоналістичної опозиції.

Зокрема, П. Чижевський наголошував на необхідності запровадження Генерального Федерального Суду, до сфери діяльності якого належить як видання постанов з приводу конституційності законів, так і засудження членів Уряду [13, с. 59–62].

На незалежному статусі суду наполягали представники ОУН [10, с. 9].

П. Федун («Полтава») зазначав: «Я говорив також про певні компетенції Верховного Суду. Він, будучи уповноважений вирішувати долю партій, став би важливим і доволі всесильним фактором політичного життя країни. Чи можна знайти, однак, більше компетентну інституцію для цієї справи? Вважаю, що ні. Як каже згадуваний мною Фаге, часом немає ради, і муситься в певних руках зосереджувати доволі широкі права. Йдеться про те, щоб ці руки були якнайбільше компетентними до користання цих прав. Уважаю, що вирішування того, чи цілі якоїсь партії є згідні з буквою і духом української конституції, є найбільше компетентний саме Верховний Суд України. Верховний Суд буде, мабуть, і найбільше безпристрасний у вирішуванні цього питання» [12, с. 430].

Таким чином, історія судової влади в Україні завжди мала свою національну специфіку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єрмолаєв В. М., Козаченко А. І. Органи влади і управління Української держави (друга половина XVII–XVIII ст.) : навч. посіб. Харків : Право, 2002 . С. 63.
2. Источники Малороссийской истории : в 2 ч. / Сост. Д. Н. Бантыш-Каменский. М. : Университетская типография, 1858–1859. Ч. 1: 1649–1687. 1858. С. 243, 255.
3. Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / О. Д. Святоцький, М. М. Страхов, О. Я. Ярмиш та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. К. : Ін Юре, 2003–2003. Т. 1. 2003. С. 220.
4. Історія українського козацтва : Нариси : у 2 т. / редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.), О. А. Бачинська, О. І. Гуржій та ін. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006–2007. Т. 1: Розділи 1–10. 2006. С. 314.
5. Історія українського козацтва : Нариси : у 2 т. / редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.),

- О. А. Бачинська, О. І. Гуржій та ін. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006 – 2007. Т. 2 : Розділи 11–22. 2007. С. 142.
6. Кардаш П., Кот С. Слава українського козацтва / передм. В. Смолія. Мельборн: Фортуна, 1999. С. 12.
7. Лазаревский А. М. Суды старой Малороссии. Киевская старина. 1898. № 7–8. С. 96.
8. Падох Я. Суди й судовий процес старої України: нарис історії; автор післясл. Б. Т. Цоцюра. Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто–Львів : б/в, 1990. С. 25. (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка; т. 209: Історично-Філософічна Секція: Правнична комісія; ч. 5.).
9. Про утворення Державного Сенату: Закон, затверджений Гетьманом України 8 липня 1918 р. // Копиленко О. Л. Держава і право України. 1917–1920 : Навч. посібник / О. Л. Копиленко, М. Л. Копиленко. К. : Либідь, 1997. С. 194–196.
10. Програма і Устрій Організації Українських Націоналістів. : затверджені Четвертим Великим Збором Українських Націоналістів в місяці серпні 1955 р. Б/м. : Накладом ОУН, 1955. С. 9.
11. Путро О. І. Гетьман К. Розумовський і судова реформа на Україні. Український археографічний щорічник. Нова серія. К. : Наук. думка, 1993. Вип. 2 : Український археографічний збірник; т. 5. С. 54.
12. Федун П. За тип організованої демократії в майбутній незалежній Українській Державі. «Полтава». Концепція Самостійної України : у 2 т. / Петро Федун – «Полтава» ; упоряд. і відп. ред. М. Романюк ; наук. ред. О. Луцький. К. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008–2008. Т. 1: Твори. 2008. С. 430.
13. Чижевський П. І. Основи української державності. Відень : Наша воля, 1921. С. 59.
14. Яворницький Д. В. Історія запорізьких козаків : в 3 т.; пер. з рос. І. І. Сварник. Львів : Світ, 1990–1992. Т. I. 1990. С. 177.

ПРОПАГАНДА ЯК ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

Старинський М. В.

*д. ю. н., доцент, професор кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Пропаганда, як явище має соціальну природу і вона може бути використана тільки в соціумі. При цьому пропаганда в своїй переважній більшості пов'язана з владою і має на меті її «м'яке панування», що, на відміну від грубого, прямого, застосування примусу, діє шляхом зваблення підлеглих та формування у них бажання вчиняти відповідно до намірів

ретранслятора пропаганди.

Термін «пропаганда» етимологічно походить від латинських слів *pro* – для, на користь та *paganus* – язичник, обиватель, сільський житель, простий, невчений, *propagatio* – розповсюдження, розширення меж [25, с. 719]. Логіко-лінгвістичне тлумачення цих слів дає можливість говорити, що термін «пропаганда», в своїй основі, означав діяльність по донесенню певних знань до відома простих, невчених жителів, що розширяла межі їх обізнаності.

Якщо поглянути на сутність та природу пропаганди то варто звернути увагу на те, що вона, в переважній більшості, направлена на зайняття домінуючої позиції по відношенню до іншої, альтернативної, моделі картини світу.

В цьому аспекті можна обґрунтовано говорити про те, що пропаганда, як засіб донесення і утвердженні альтернативного порядку у суспільстві використовувалась і використовується вже практично протягом кількох тисячоліть.

Яскравим прикладом використання пропаганди є нагорна проповідь засновника християнства Ісуса Христа. З поширенням християнства пропаганда впевнено ввійшла в інструментарій поборників християнської віри, історичним підтвердженням чого може бути промова папи Урбана II на Клермонському Соборі яка вважається взірцем пропаганди і результатом якої стали Христові походи [31], і яка постійно використовувалась протягом всього періоду Христових походів [16].

В подальшому, пропаганда як термін і як вид діяльності, а також як орган з відповідною назвою була використана Католицькою церквою, в рамках діяльності якої Ігнатіо Лайолою, для просування християнізації мусульманського світу, був створений орден єзуїтів, що відправляв місіонерів в Бразилію, Індію, Японію. Але після появи реформації в католицькому середовищі, вже після смерті Лайоли, його діяльність було переорієнтовано на боротьбу з реформацією і 22 червня 1622 року була створена *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* (Священна конгрегація розповсюдження віри) [13]. Трохи згодом, в 1627 році, для підготовки священників і розповсюдження католицизму, був створений Коледж пропаганди (*Collegium Urbanum*).

Аналізуючи діяльність ордену єзуїтів в рамках його функціонування по просуванню віри, можна з впевненістю говорити, що сам концепт пропаганди, в значенні розповсюдження інформації у вигляді певної ідеології для панування на певних територіях, бере свій початок від діяльності Конгрегації розповсюдження віри, оскільки саме в її недрах були розроблені ефективні методи просування католицької віри в дружньому, нейтральному та агресивному середовищі.

В наступні історичні періоди термін «пропаганда» використовувався досить рідко,

хоча механізми просування інформації, що були характерні для неї практикувались постійно практично у всьому тогочасному цивілізованому світі.

Розвиток нових механізмів комунікації, зокрема таких як газети, радіо інтенсифікував процес донесення інформації до аудиторії, і, відповідно, збільшив інтенсивність використання пропаганди як способу донести альтернативну існуючій думку.

Кінець XIX – початок XX століття став періодом світових соціально-політичних катаклізмів, в результаті яких значно збільшилась потреба держав в донесенні до своїх громадян потрібної для неї інформації. Саме в цей період з'являються фундаментальні науково-теоретичні роботи, що безпосередньо присвячені пропаганді. До таких робіт варто віднести роботу Густава Лебона «Психологія народів і мас» та роботу Габрієля Тарда «Думка і натовп». І саме вони стали основою теорії пропаганди і базою для подальших її досліджень і практики впровадження в діяльність держави.

Наслідком Першої Світової війни і виникнення в держав нагальної потреби донесення необхідної інформації до громадян стало заснування в деяких державах спеціальних органів пропаганди. Зокрема у Великій Британії в 1917 році для систематичної реалізації пропагандистських завдань було створено Міністерство інформації. В його функції входила цензура інформаційних компаній, преси, фільмів, листівок, плакатів з метою просування офіційно схвалених тем. Щоправда, як стверджують історики, діяльність цього міністерства «зіграла з британцями злий жарт, оскільки надії, які давала пропаганда, залишилися нереалізованими, герої війни залишилися без обіцяних будинків та землі, як результат – пропаганда стала асоціюватися з брехнею, а Міністерство інформації було розпущено [29. с. 39]». Проте саме це міністерство стало прообразом апаратів пропаганди в інших державах. Також варто звернути увагу на те, що саме в цей період, пропаганда втрачає свій нейтральний статус і починає набувати негативного відтінку, що був результатом дезінформації і психологічної війни проти бойового духу ворога [30. с. 72].

Узагальнений досвід першого «індустріального» використання пропаганди знайшов своє відображення в роботі Гарольда Ласвеля «Техніка пропаганди в світовій війні». Також однією з перших наукових робіт, що безпосередньо присвячені пропаганді стала робота Едварда Бернейса «Пропаганда», якою автор заклав основи комунікативної теорії пропаганди.

Враховуючи те, що після Першої Світової війни пропаганда, як спосіб формування потрібної для держави думки у населення використовувалась надзвичайно інтенсивно, її розвиток як політичного інструменту найбільш яскраво можна проілюструвати на

прикладі наукових теорій та підходів що почали формуватись в політичній і соціальній науках.

Як показує системний аналіз наукових джерел в яких відображався розвиток та вдосконалення пропаганди, наукові розробки пропаганди, дослідження її природи та її використання знайшли своє втілення в роботах представників п'яти основних підходів до її розуміння, а саме: ідеологічного, психологічного, культурологічного, комунікативного, технологічного.

Представники ідеологічного підходу констатували, що пропаганда – це «насправді не більше, ніж комунікація ідей, покликаних переконати людей думати і вести себе бажаним чином. Пропаганда покликана переконати людей робити речі, які приносять користь тому, хто переконує, або прямо, або опосередковано [18], це один із способів показати індивіду, в чому полягають його інтереси та які є засоби, що гарантують задоволення його бажань [9]. Цей підхід був покладений в основу діяльності Ульянова-Леніна при використанні пропаганди як засобу побудови комунізму [26, с. 12-15; 27. с. 192].

Представники психологічного підходу основною ціллю пропаганди на яку вона має впливати вважали психіку людини, а відповідно інструментами – різноманітні способи впливу на неї, зокрема впровадження чи активація певних емоцій, формування певних наративів, афектів, управління увагою. Пропаганда – це «повтор гасел, що торкалися саме інстинктів та почуттів людини [1]» та «спроба перемістити реципієнта на задану точку зору, використовуючи прості образи і гасла, що спрощують думку, та граючи на забобонах та емоціях [21]». В цьому руслі пропаганду також розглядали Л. Фараго [3, с. 670-672], М. Джановіц [8, с. 609-611], Р. Врайт [20, с. 17-25]. На сучасному етапі цей підхід розвиває С. Макдоналд [12] та В. Д. Соловей з його концепцією психологічної війни [33].

Представники культурологічного підходу до пропаганди одним з найдієвіших її інструментів вважають такі феномени як міфи, образи, символи завдяки формування яких здійснюється формування необхідної для ретрансляторів пропаганди картини світу. Найбільш яскравими сучасними представниками цього напрямку є Ш. Росс [14] та Дж. Стенлі [17].

Представники комунікативного підходу до сприйняття пропаганди, виходили з того, що її основою є різні форми комунікації, а засобами – різні форми повідомлення. Започаткований Е. Бернейсом [22], комунікативний підхід до пропаганди почав свій злет з публікації Г. Ласвелом в 1948 році його роботи, в якій він розробив п'яти ступінчасту схему комунікації [10, с. 31-55]. В подальшому його ідеї знайшли розвиток у роботах

таких вчених як К. Ховленд, з його дослідженнями впливу фільмів і ЗМІ на переконання глядачів і мас [15], Пола Разарсфельда, з його висновками про те, що суспільство це об'єкт інформаційного впливу, а засоби масової комунікації поширюють смисли, думки і оціночні судження, що ретранслюються лідерами громадської думки [11] та У Ліпмана з його висновками про те, що стереотипи підміняють у суспільній свідомості політичну реальність, а роль засобів масової інформації, які здійснюють комунікацію з представниками суспільства, є визначальною для формування таких стереотипів [28].

Представники технологічного сприйняття пропаганди розглядали її як сукупність різного роду технік і технологій. Напевне цей підхід започаткований будівельниками і поборниками Третього Рейху і був викладений в роботах таких його представників як Адольф Гітлер, який виклав свої бачення державного управління в роботі «Моя боротьба [23]», Альфред Розенберг [32] та Йозеф Гебельс [4, 5, 6]. Практично весь технологічний інструментарій, що використовувався в нацистській Германії був досліджений [24] і проаналізований Інститутом пропагандистської інформації [19].

Свій розвиток технологічний підхід знайшов у роботах таких вчених як О. Хакслі який виділив такі основні технології пропаганди як повторювання, замовчування і раціоналізація [7], Ж. Еллюль з його акцентом на формуванні настанов на певні дії, вигідну для пропагандиста участь через набір умовних рефлексів на стадії субпропаганди з наступною їх активізацією на стадії активної пропаганди [2], які сьогодні активно використовуються в рекламній і релігійній сферах.

Як бачимо з усього вище викладеного, пропаганда має досить складну природу та інструментарій і лише усвідомлення аргументів всіх виділених вище підходів до пропаганди дає можливість досягнути цей феномен. В той же час, в найбільш узагальненому вигляді пропаганда представляє собою концепт, що об'єктивується у системі діяльності, яка направлена на розповсюдження знань, цінностей, інформації з метою формування певних поглядів, уявлень, емоційних станів та впливу на поведінку людей. Така діяльність включає в себе всі можливі інструменти, способи та засоби донесення інформації використання яких допомагає досягти цілей ретранслятора пропаганди. При цьому пропаганда, як системна діяльність значно відрізняється від інформаційних повідомлень за обсягом аудиторії, часом реалізації, кінцевою метою, якістю достовірності відомостей, кількістю носіїв, і може мати надзвичайно руйнівні наслідки для держави і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Chakotin S. The rape of the masses; the psychology of totalitarian political propaganda, by

- Serge Chakotin; translated by E.W.Dickes. – New York, Alliance Book Corporation, 1940. X, 310 p.
2. Ellul J. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes / Jacques Ellul. New York: Vintage Books, 1973. XXII, 320 p.
 3. Farago, L. Black propaganda: its techniques and requirements» // Daugherty, W. and Janowitz, M. (eds) A Psychological Warfare Casebook, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1958. P. 670–672.
 4. Goebbels J. The Goebbels diaries, 1939-1941 / translated and edited by Fred Taylor. New York: Putnam, 1983, XIII, 490 p.
 5. Goebbels J. The Goebbels diaries, 1942-1943. Edited, translated, and with an introd. by Louis P. Lochner. Westport, Conn., Greenwood Press, 1970. IX, 566 p.
 6. Goebbels J. The Goebbels diaries, the last days / edited, introduced and annotated by Hugh Trevor-Roper ; translated from the German by Richard Barry. London: Secker & Warburg, 1978. XLI, 368 p.
 7. Huxley A. Propaganda in a democratic society / Aldous Huxley // Christenson, R. M. (ed.). Voice of the people; readings in public opinion and propaganda [by] Reo M. Christenson [and] Robert O. McWilliams. New York, McGraw-Hill, 1962. P.344–348.
 8. Janowitz, M. Language idiom and accent in psychological warfare // Daugherty, W. and Janowitz, M. (eds) A Psychological Warfare Casebook, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1958. P.609–611.
 9. Klanfer J. Democracy and propaganda // The Sociological Review. 1939. Volume a31. Issue 4. P. 345–452.
 10. Lasswell H.D. The structure and function of communication in society // The Communication of Ideas / Ed. by L Bryson N.Y, 1948. P. 37–51.
 11. Lazarsfeld P. The people's choice; how the voter makes up his mind in a presidential campaign, by Paul F. Lazarsfeld, Bernard Berelson, and Hazel Gaudet. 3rd ed New York, Columbia University Press, 1968. XLV, 178 p.
 12. Macdonald S. Propaganda and information warfare in the twenty-first century: altered images and deception operations / Scot Macdonald. London; New York: Routledge, 2007. XI, 204 p.
 13. Peter Guilday. The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622-1922). The Catholic Historical Review. Vol. 6, No. 4 (Jan., 1921), pp. 478-494 (17 pages). URL: www.jstor.org/stable/25011717?seq=1#metadata_info_tab_contents.
 14. Ross Sh.T. Understanding Propaganda: The Epistemic Merit Model and Its Application to Art / Sheryl Tuttle Ross // Journal of Aesthetic Education. 2002. Vol. 36. No. 1. P. 16-30 (24 p.).

15. Schramm W. Carl Hovland: Experiments, attitudes, and communication / Wilbur Schramm // The beginnings of communication study in America: A personal memoir by Wilbur Schramm / ed.: S. H. Chaffee, Everett M. Rogers. London, 1997. P. 87–105.
16. Schwerin U. Die Aufrufe der Päpste zur Befreiung des Heiligen Landes von der Anfängen bis zum Ausgang Innozenz IV. Ein Betrag zur Geschichte der kurialen Kreuzzugs propaganda und der päpstlichen Epistolographie. Berlin, 1937.
17. Stanley J. How propaganda works / Jason Stanley. Princeton, New Jersey: Oxford: Princeton University Press, 2015. XX, 353 p (51-52 p.).
18. Taylor Ph. M. Munitions of the mind: A history of propaganda from the ancient world to the present era / Ph.M.Taylor. – 3rd ed. – Manchester; New York: Manchester University Press, 2003. P. 6 (344 p.). URL: <https://cryptome.org/2013/01/aaron-swartz/Mind-Munitions.pdf> (дата звернення: 30.07.2019)
19. The fine art of propaganda; a study of Father Coughlin's speeches / Alfred McClung Lee, Elizabeth Briant Lee (eds.); Institute for Propaganda Analysis. New York: Harcourt, Brace and Co, 1939. XI, 140 p.
20. White, R. Resistance to international propaganda // Daugherty, W. and Janowitz, M. (eds) A Psychological Warfare Casebook, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1958. P.617–625.
21. Аронсон Э. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление / Э.Аронсон, Э.Р.Пратканис. Перераб. изд. СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. 384 с.
22. Бернейс Э. Пропаганда. И-во: Карьера-Пресс. 2015. 176 с.
23. Гитлер А. Моя борьба. X: ООО «Свитовид», 2003. 704 с.
24. Гогун А. Черный PR Адольфа Гитлера. СССР в зеркале нацистской пропаганды / Сост. А. Гогун. Изд. 2-е, испр. и доп. К.: «К.І.С.». 2016. 424 с.
25. Дворецкий И. X. Латинско-русский словарь . Около 50 000 слов / изд. 2-е, переработ. и доп. М.: Русский язык, 1976.
26. Ленин В. И. Письмо к товарищу о наших организационных задачах. 1902 г. // Полн. собр. соч. Т. 7. С. 12–15.
27. Ленин В. И. Тезисы об основных задачах Второго конгресса Коммунистического Интернационала. 1920 г. // Полн. собр. соч. Т. 41. С. 192.
28. Липпман У. Общественное мнение / Пер. с англ. Т. В. Барчуновой. М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. 384 с.
29. Павлов Д.М. Теоретико-методологічні виміри політичної пропаганди: дис. ... д.п.н.: 23.00.01. Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара. Дніпро. 2018. С. 39 (480).

30. Почепцов Г. Г. Як ведуться таємні війни. Психологічні операції в сучасному світі. Рівне: ППФ «Волинські обереги», 1999. 304 с.
31. Речь папы Урбана II на Клермонском Соборе. URL: history.wikireading.ru/162092.
32. Розенберг А. Миф XX века. X: ООО «Свитовид», 2003. 512 с.
33. Соловей В. Д. Абсолютное оружие. Основы психологической войны и медиаманипулирования. Москва: Издательство «Э», 2016. 320 с.

КОЛІЗИЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ТА ПІДЗАКОННИХ НОРМ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Волочай Ю. В.

*Студентка IV курсу ННІ права
Сумського державного університету*

Науковий керівник: Сухонос В. В.

*д. ю. н., професор, завідувач кафедри КППІДП ННІ права
Сумського державного університету*

Відповідно до ситуації у світі і країні, тема, яка стосується карантину, є дійсно актуальною. Тему її, звісно, зараз обговорюють дуже активно, як в суспільстві, так і на політичному рівні. Саме тому було б доречним дослідити співставлення законодавчих актів, щодо встановлення карантину в Україні та мір протидії поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19 з моделлю демократичної країни.

Як відомо, Кабінет Міністрів України зараз видає безліч розпоряджень, щодо ситуації в країні. Звісно, всі законодавчі акти приймаються для запобігання поширенню COVID-19, але, на нашу думку, є окремі положення, які все ж таки йдуть всупереч демократичної моделі країни та Конституції України.

Варто зазначити саме ті пункти в розпорядженнях і постановах Кабінету Міністрів України, щодо яких є найбільше сумнівів, а саме: Постанова Кабінету Міністрів України № 211 від 11 березня 2020 року та Постанова Кабінету Міністрів України № 255 від 2 квітня 2020 року зі змінами до постанови № 211. До таких положень, зокрема, належать:

відвідування парків, скверів, зон відпочинку, лісопаркових та прибережних зон, крім виходу домашніх тварин однією особою та в разі службової необхідності;

заборона громадянам віком від 60 років перебувати на вулиці;

відміна транспортного сполучення, як залізничного так і в автобусах [1].

Особливого резонансу набув пункт щодо людей похилого віку, оскільки пряма заборона та обмеження руху громадян є порушенням конституційних норм, і, взагалі, є недемократичним. Також Кабінет Міністрів надав пояснення щодо пункту про

обмеження, які стосуються пенсіонерів, а саме що через те, що ця вікова категорія знаходиться в зоні ризику, то до неї саме і застосовують такі жорсткі заходи безпеки. Але є все ж виключення: якщо немає людей, які можуть піклуватись про громадян віком від 60 років, то пенсіонери можуть виходити до магазинів, але на відстань не більше 2 кілометрів від місця проживання. Також якщо ця людина є працівником критичної інфраструктури, вона також може покидати помешкання в іншому випадку залишати місце проживання заборонено [2].

Ці пункти йдуть в супереч з ст. 33 Конституції України, яка гарантує кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Прямим порушенням цієї статті є й відміна рейсів міжміського сполучення, тобто поїзди, електрички, автобуси і маршрутні таксі, також авіа сполучення по території України.

Також можна побачити певне порушення ст. 29 Конституції України, де вказано про особисту свободу та недоторканність, оскільки громадянам віком від 60 років заборонено виходити на вулицю або у деяких винятках не далі ніж 2 км від місця проживання, а це можна віднести до порушення особистої свободи [3].

Також громадян, які порушують норми карантину, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 211, будуть штрафувати від 17 000 грн. до 34 000 грн. На момент 14 квітня вже є 300 розглянутих судами справ щодо штрафів та винесено 25 рішень, згідно яких громадяни, за рішенням суду, мають сплатити відповідні штрафи.

Звісно ці обмеження створено для захисту населення України, але чи мають вони юридичну силу?

В Україні є адміністративно-територіальні одиниці, де запроваджено режим надзвичайної ситуації, а саме: Чернівецька, Житомирська, Тернопільська, Івано-Франківська, Дніпропетровська, Харківська та Київська області, а також місто Київ. Але надзвичайна ситуація – це обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Варто відзначити, що обмеження щодо пересування, заборона виходу з помешкань

для громадян можлива лише при запровадженні надзвичайного стану, але аж ніяк не ситуації.

Варто розуміти, що всі обмеження і заборони вводять задля захисту громадян та протидії поширення вірусу, але вищезазначені урядові рішення усе більшою мірою підпадають під тоталітарну модель держави, а не під демократичну.

Небезпечним на нашу думку є те, що через норми карантину можна маніпулювати населенням, запроваджувати нові обмеження та нереальні штрафні санкції за їх порушення. Також навіть після закінчення карантину, норми, які встановили, не відразу будуть відмінені або послаблені, що також обмежує права громадян. Варто вказати ще на той удар, який зазнає економіка як нашої країни, так і всього світу: великий рівень безробіття, що буде складно побороти, зниження рівня життя, зростання інфляції та падіння національної валюти.

На нашу думку також слід відзначити, що не менш сурові норми введено і в європейських країнах, таких як Італія, Іспанія, Франція та Австрія. Там також, з моменту введення норм карантину, було заборонено виходити з власного помешкання, окрім, продуктового магазину, аптеки та роботи, зачинені всі навчальні заклади, музеї, театри, торговельні центри, ресторани і кафе. На громадян, які порушували вимогу карантину, накладалися штрафи.

Проте, на початку квітня європейські держави почали обговорювати питання щодо поступового послаблення карантинних норм. Дані послаблення планують вводити вже з кінця квітня, при умові тенденції зменшення нових випадків захворювання. Вже с 20-го квітня у Норвегії планують відкрити дитячі садки, а вже с 27-го початкові та середні школи.

Україна теж розглядає таку можливість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 255 // Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrm020420ayini-vid-11-berezhnya-2020-r-211> (дата звернення: 14.04.2020).
2. Щодо обмежень на період карантину для людей від 60 років: Роз'яснення Департаменту комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2020 р. // Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-shchodo-obmezhen-na-period-karantinu-dlya-lyudej-starshih-60-rokiv> (дата звернення: 14.04.2020).
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Каріх І. В.

*к .п. н., асистент кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Пріоритетними завданнями державної політики в безпековому вимірі є: захист суверенітету і територіальної цілісності України, безпека її прикордонного простору, піднесення економіки країни, забезпечення особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини та громадянина, викорінення злочинності, вдосконалення системи державної влади, зміцнення законності й правопорядку та збереження соціально-політичної стабільності суспільства, зміцнення позицій України у світі, підтримання на належному рівні її оборонного потенціалу та обороноздатності, радикальне поліпшення екологічної ситуації.

Такий широкий спектр завдань не лише відображає всеохопність поняття національна безпека в тлумаченні його вітчизняним законодавцем, а й є цілком закономірним у контексті переосмислення ролі держави в сучасному суспільно-політичному дискурсі, що відбулося після Другої світової війни.

Відповідно до уявлень і принципів, закладених в основу сучасного світового порядку та реалізованих, зокрема, в Статуті ООН (1945) [1], «Загальній декларації прав людини» (1948) [2], Хартії європейської безпеки (1999) [3], інших загальновизнаних міжнародно-правових нормах, сучасна держава є передусім гарантом безпеки і вільного розвитку своїх громадян, виконує низку зобов'язань щодо підтримання міжнародної безпеки, миру, а також спрямовує свої зусилля на протидію глобальним загрозам та їх попередження.

Теоретико-методологічні підходи до розв'язання проблем національної безпеки в Україні формувалися як під впливом світових тенденцій, так і з огляду на характер українських політичних, економічних, гуманітарних реалій.

Входження України у світове співтовариство як повноправного і відповідального суб'єкта, демократизація та лібералізація політичного устрою і суспільного життя привели до утвердження цих принципів і підходів у правовому полі та політичній практиці.

З огляду на визнання національної безпеки як важливого й, певною мірою, узагальнюючого критерію успішності державної політики щодо утвердження і захисту національних інтересів провідними вітчизняними науковцями висувається теза про

визначальну роль безпеки людини, держави і суспільства серед пріоритетів суспільного розвитку.

Ключовою для політики національної безпеки є проблема визначення загроз та викликів національній безпеці. Від того, яким чином буде охарактеризовано у цьому вимірі те чи інше явище, процес або діяльність суб'єктів зовнішньої і внутрішньої політики, залежить спосіб реагування, протидії, упередження їх негативного впливу на різні сфери суспільного життя.

Водночас безпекове поле, що охоплює одночасно і вичерпний перелік небезпек, і функції та напрями діяльності органів державної влади щодо їх попередження й подолання, згідно з чинним законодавством поділяється на кілька сфер. А саме: зовнішньополітична, сфера державної безпеки, воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону, внутрішньополітична сфера, економічна сфера, соціальна та гуманітарна сфери, науково-технологічна сфера, екологічна сфера, інформаційна сфера.

Основними принципами, забезпечення національної безпеки, є: принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки (ст. 3) [4].

Таким чином, принципи здійснення політики національної безпеки визначено на сьогодні в нормативно-правовій площині. Однак політичні відносини охоплюють ширшу сферу взаємодій між суб'єктами суспільного життя, ніж унормовану відповідними актами. До того ж політичні реалії об'єктивно розвиваються і змінюються швидше, ніж нормативно-правова база, що їх регулює. Тому цілком виправданим, на нашу думку, є доповнення принципів, на які повинні спиратися держава і громадянське суспільство щодо розроблення й реалізації політики національної безпеки, що запропоновано при розгляді методологічних і практичних підходів до формування Стратегії національної безпеки [5, с.42].

Ключовою для політики національної безпеки є проблема визначення загроз та викликів національній безпеці. Від того, яким чином буде охарактеризовано в цьому вимірі те чи інше явище, процес або діяльність суб'єктів зовнішньої і внутрішньої політики, залежить спосіб реагування, протидії, упередження їх негативного впливу на різні сфери суспільного життя.

Залучення експертних оцінок до визначення актуальності загроз і викликів

дозволило з'ясувати динаміку безпекового середовища в Україні та навколо неї, а отже, зробити висновки щодо загальної спрямованості процесів суспільно-політичного, економічного, гуманітарного розвитку в країні саме з точки зору забезпечення основних національних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 16.09.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010?lang=uk.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Європейська соціальна хартія (Переглянута) від 3 травня 1996 р. Ратифікована із заявами Законом № 137-V від 14 вересня 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 43. Ст. 418. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_062.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
5. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Актуальні аспекти стратегії національної безпеки України. *Національна безпека: український вимір* : щокварт. наук. зб. Київ, 2010. Вип. 7 (26). С. 31–50.

ТЕОЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПОНЬТЬ: «ОБРАЗА», «НАКЛЕП» ТА «ДИФАМАЦІЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Куліш В. С.

*Магістр 1 курсу ННІ права,
канд. філол. наук., старший викладач кафедри ГФ,
Сумського державного університету
Науковий керівник: Кобзєва Т. А.
д. ю. н., доцент, доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Захист прав та свобод людини є фундаментальною основою демократичного законодавства та уряду. Відповідно до статті 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання

розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [2]. Але це право на свободу вираження думок дуже часто межує з такими поняттями як наклеп та образа.

Образа згідно з тлумачним словником це – 1. Зневажливе висловлювання, негарний вчинок, що спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти, душевного болю; 2. Почуття гіркоти, досади, викликане в кого-небудь чимсь зневажливим словом, негарним вчинком [1]. Аналізуючи подані визначення, стає зрозумілим, що образа в загальному розумінні це дія проти особистості та наслідок цієї дії. Відповідно до юридичної енциклопедії образа - це умисне приниження честі й гідності особи, виражене в непристойній формі [5]. Окрім цього подаються ознаки образи, які проявляються як вербально так і невербально: вживання інвективної (різкої, лайливої) лексики, застосування непристойних жестів, міміки, тощо. Образа також є кваліфікуючою ознакою ряду злочинів.

Для виокремлення значення поняття наклеп ми звернулися до тлумачного словника української мови згідно з яким наклеп це - неправда, поширювана з метою знеславити, зганьбити, заплямувати кого-, що-небудь; поширення неправдивих відомостей [1]. Що стосується юридичного визначення наклепу, то згідно з юридичною енциклопедією це - поширення у будь-якій формі завідомо неправдивих вигадок, які ганьблять іншу особу [5]. На відміну від дифамації наклеп за радянським правом є одним із злочинів проти життя, здоров'я, волі і гідності особи. На сьогодні, наклеп як склад злочину не існує в кримінальному законодавстві, оскільки він не був включений у кримінальний кодекс України 2001р. Проте, згадка про нього зберіглася в інших законодавчих актах: закон України «Про Інформацію» та ст. 80 Конституції України. Згідно зі ст. 30 закону України «Про інформацію» вводиться тлумачення оціночного судження, яке може бути протилежним тлумаченням поняття наклеп, а саме – ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості. Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку. Якщо суб'єктивну думку

висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду [4]. З цього визначення стає зрозумілим, що різниця оціночних суджень від наклепу полягає у використанні фактичних та конкретних даних, тому і не можуть потребувати спростування або доведення правдивості. Але не зважаючи на це, в українському законодавстві наявні нормативні акти захисту громадян від розповсюдження неправдивої інформації, а саме згідно зі ст 34. Конституції України та ст. 277 ЦКУ - кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [2].

Крім цього юридична відповідальність за наклеп також прописана в статті 80 Конституції України: Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп [2]. Тобто ключовим моментом наявності юридичної відповідальності за наклеп є розмежування понять оціночне судження та наклеп та доведення останнього.

В західній юриспруденції на позначення наклепу та образи використовується термін дифамації. Дифамація може здійснюватися у письмовій (пасквіль, наклеп) або усній (лихослів'я, обмовляння) формах. В юридичній енциклопедії закріплене таке визначення дифамації - публічне поширення дійсних або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію громадянина чи організації [5]. Зокрема, у Великій Британії був проголошений закон про дифамацію 2013 р. (Difamation Act 2013) який реформував англійський закон про дифамацію з питань права на свободу вираження поглядів та захисту репутації. Цікавим є визначення серйозної шкоди, яка є наслідком дифамації, а саме: 1. Заява не може містити ознаки дифамації до поки її оприлюднення не спричинить або ймовірно не спричинить серйозної шкоди для репутації заявника. 2. Виходячи з мети цього розділу, шкода репутації прибуткової організації не може визначатися серйозною, до поки вона не спричинила або ймовірно не спричинила суттєвих фінансових втрат [6]. Таким чином, законодавство відкидає незначні випадки дифамації, тобто ті, що не спричинили фінансової шкоди.

Загалом, українське законодавство не вживає термін дифамація, однак як лаконічне змістовне слово іншомовного походження він активно використовується на практиці та в законодавствах деяких інших країн. Зважаючи на те, що друковане слово більш поширене,

наклеп вважають серйознішим проступком. Але останнім часом висловлювання оприлюднені через радіо та телебачення також прирівнюються до наклепу, в зв'язку з поширенням впливу цих засобів масової інформації. У більшості країн наклеп є і злочином, і цивільним правопорушенням. У деяких країнах, де раніше кримінальні справи з таких питань були звичайною справою, спостерігається тенденція до активнішого використання цивільного законодавства (наприклад, у Австрії). В інших країнах цивільні процеси протягом тривалого часу були більше поширені (Австралія, Канада, Нідерланди, Норвегія). У США карні закони про наклеп перестали застосовуватися в 1950-ті роки (і були б сьогодні визнані неконституційними, крім тих норм, що застосовуються до заяв, здатних спричинити порушення суспільного порядку). У Великій Британії норми, пов'язані з наклепом, залишаються частиною загального права і фактично не використовуються в останні роки. У Франції, Німеччині і Швеції карний і цивільний процеси можуть проходити одночасно і розглядатися одним складом суддів. Причому в карному процесі підсудному може бути присуджено штраф на користь держави, тоді як у цивільному процесі грошові виплати нараховуються на користь потерпілого [3].

Питання декриміналізації дифамації пов'язане із забезпеченням права на свободу вираження поглядів, яке гарантується більшістю національних законодавств, а також документами міжнародних організацій, серед яких ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 19 Загальної декларації прав людини. Тож для ефективного застосування проти-дифамаційного законодавства важливим є досягнення консенсу між правом на захист честі та гідності, репутації та свободою слова.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Академічний тлумачний словник української мови: веб-сайт. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 16.04.2020).
2. Конституція України від 01.01.2020 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.04.2020).
3. Почепцов Г.Г., Чукут С. А. Інформаційна політика: Навч. посіб. для студентів ВНЗ, аспірантів, викладачів 2-ге вид., стер. Київ, 2008. 663 с.
4. Про інформацію: Закон України від 21.12.2019 р. №2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 16.04.2020).
5. Юридична енциклопедія: веб-сайт. URL: <https://leksika.com.ua/legal/> (дата звернення: 16.04.2020).
6. Defamation Act 2013 of 25th April 2013. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26> (дата звернення: 16.04.2020).

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ПОЛЬЩІ: ДОСВІД СУСІДНЬОЇ ДЕРЖАВИ

Житинський О. В.

*Студент I курсу міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Науковий керівник: Зінченко О. В.

*д. і. н., доцент, доцент кафедри міжнародного приватного права та порівняльного
правознавства*

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Польське право має винятково багату і складну історію. Століттями правова система Польщі відчувала на собі вплив німецького, римського, французького, австрійського, російського та радянського права. Дослідження досвіду формування правової системи Польщі може мати прикладний характер, тому що вона має певне спільне історичне минуле з Україною, в тому числі і соціалістичне, а після переходу до демократичного політичного режиму Польща дуже швидко реформувала економіку та інші сфери, підвищивши рівень зростання ВВП в три рази.

Польська правова система, яка є складовою частиною сім'ї континентального права, почала формуватися в добу Середньовіччя. В цей період Польща *не мала єдиної правової системи*. З XIII ст. в країні діяло кілька правових систем: в містах, повністю заселених німцями, – *німецьке міське право*, за їх межами – *звичаєве польське право*, що мало становий характер. Середньовічне польське право так і не було кодифіковано. На міське правомало значний вплив німецьке кримінально-судове укладення «*Кароліна*», названа на честь імператора Карла V. Через німецьке міське право в Польщу проникли багато принципів і інститутів римського права. Протягом XVI-XVIIст. міське право поступово відходить від німецького прототипу й адаптується до місцевих умов [1, с. 608].

У 1791 році в Польщі була прийнята Конституція 3 травня – *перша в Європі*. Даний документ відобразив в собі вплив епохи Просвітництва, особливо теорію суспільного договору Руссо та ідеї Монтеस्क'є про поділ влади і двопалатний парламент. Так, Конституція, що складається з 11 статей, проголошувала поділ влади на законодавчу (нижня палата – *Izba Poselska*, верхня – *Senat*), виконавчу (*Straż Praw*) і судову. Серед іншого, вона перетворювала Польщу в спадкову монархію, скасувала *liberum veto*, яке полягало в праві меншості не допустити затвердження обговорюваного закону, а також скорочувала права шляхти. Однак така ідея реформування Речі Посполитої не була вигідна її сусідам, тому вже в 1795 р польська держава втратила незалежність в результаті її поділу між Австрією, Пруссією і Росією.

У Варшавському князівстві на початку XIX ст. за часів французького панування був введений *Кодекс Наполеона* – Французький цивільний кодекс, який і після

наполеонівських війн не втратив чинності у Королівстві Польському, що знаходилась у складі Російської імперії. Проте дуже швидко поляки захотіли мати національне право і провести уніфікацію права в країні. Тому в 1933 році в період Польської республіки був прийнятий *Кодекс зобов'язального права*, що діяв на всій території країни [2, с. 186-187].

Навіть коли в 1945 році в Польщі було встановлено соціалістичний лад, нова влада не поспішала скасовувати чинне в країні право – спадкоємність польської правової системи була продовжена. І надалі, аж до повалення комунізму «Солідарністю» на чолі з *Л. Валенсою*, польська правова система зберігала самобутність. Таке нехарактерне для соціалістичних країн «дбайливе» ставлення до національної правової традиції пояснювалося як «культурним націоналізмом» і консерватизмом поляків, так і збереженням в країні значного приватного сектору (насамперед в сільському господарстві). Кардинальних змін в соціалістичній Польщі зазнало, перш за все, конституційне право, хоча і тут поляки не завжди сліпо слідували радянським зразкам. Глибокі реформи торкнулися і сімейного законодавства, яке було вперше уніфіковано і секуляризовано. На відміну від СРСР, в Польщі періоду соціалізму зберігався інститут приватної власності, а також деяка свобода приватного торгового обороту [1, с. 609-610].

Що стосується польської правової системи в умовах незалежності Польщі, то її реформи в 1990-х роках проводилися без успіху, супроводжуються тривалими дискусіями і підготовчими роботами. Так, нові Конституція, КК і КПК в Польщі прийняті тільки в 1997 р. Саме демократична *Конституція*, що її було прийнято Національними Зборами – парламентом Республіки Польща – та затверджено народом на референдумі становить ядро польського права. Особливістю польського права є те, *система приватного права тут є дуалістичною*, тобто поділяється на цивільне і торгове.

Ринкові реформи, що їх організував видатний польський економіст *Л. Бальцерович*, вимагали істотних змін трудового права. У 1990-і рр. в Польщі були прийняті закони про профспілки, про організації підприємців, про порядок вирішення колективних трудових спорів, про зайнятість та захист від безробіття, про захист матеріальних вимог працівників у зв'язку з банкрутством підприємств. Численні зміни внесені в Трудовий кодекс [1, с. 610].

Сучасне польське кримінальне право, якщо порівняти з українським, кодифіковано не повністю, адже тамтешній Кримінальний кодекс *не містить вичерпного переліку злочинів* (джерелом кримінального права в Польщі також є низка спеціальних законів). Таких законів, які є чинними і сьогодні, кілька десятків. При цьому вони були прийняті як до Другої світової війни, так і після неї. Найбільш важливі серед повоєнних актів - Закон про фінансові злочини (Кримінально-фінансовий закон) 1971 р., Закон про боротьбу з

самогоноварінням (незаконним виробництвом спирту) 1959 р. і Закон про запобігання зловживанню наркотиками 1985 р. [1, с. 611].

У 1997 році в Польщі було скасовано смертну кару та замінено її на довічне ув'язнення.

Органом конституційного нагляду в Республіці Польща є Конституційний Суд (*Trybunał Konstytucyjny*), а вищою судовою інстанцією – Верховний Суд (*Sąd Najwyższy*). Разом з тим, у Республіці Польща існує спеціальний орган правосуддя – Державний трибунал (*Trybunał Stanu*). Він виносить рішення про відповідальність осіб, які займають найвищі державні посади, за порушення Конституції і законів. До числа цих осіб входять Президент Республіки, Голова та члени Ради міністрів, депутати і сенатори. Висунути звинувачення Президентіві може 1/4 загального числа членів обох палат), проти інших вищих посадових осіб звинувачення висуває нижня палата – Сейм. Охороняти незалежність суддів покликана Всепольська судова рада (*Krajowa Rada Sądownictwa*). Вона може звернутися до Конституційного Суду з питань про відповідність Конституції нормативних актів, які стосуються незалежності суддів [3, с. 456].

Таким чином, польська правова система почала формуватися в добу Середньовіччя. В цей період вона зазнала впливу сусідньої Німеччини. Поділи Речі Посполитої стали переломним моментом для досліджуваної правової системи. До відновлення незалежності в 1918 р правовий розвиток кожної з трьох частин Польщі проходив ізольовано. *Австрійське і німецьке* законодавство діяли на заході та півдні Польщі, а на сході – *російське*. В середині ХХ ст. Польща опинилась у «соціалістичному блоці», однак вона не була частиною СРСР, тому її правова система зберігала певну самобутність. Наприкінці минулого століття Польща здобула незалежність. Відтоді її правовасистема зазнавала значних змін. Зокрема, поляки почали пристосовувати свою правову систему до нових, ринкових відносин та до вимог ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник / Под ред. А. Я. Сухарева. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2003. 944 с.
2. Раймон Л. Великиеправовые системы современности: сравнительно-правовой подход; пер. с фр. А. В. Грядов. М.: Волтерс Клувер, 2009. 584 с.
3. Петришин О. В., Зінченко О. В. Правова карта сучасного світу. Харків: Право, 2018. 508 с.

НАРКОТИЧНІ ЗАСОБИ: ДИХОТОМІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА ДОКТРИНАЛЬНИХ ТА ЛЕГАЛЬНИХ ДЕФІНІЦІЙ

Мурач Д. В.

Студент I курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Сухонос В. В.

д. ю. н., професор, завідувач кафедри КППІДП

Сумського державного університету

У світі проблема наркотиків прийняла катастрофічний характер. За оцінками незалежних експертів кількість наркозалежних в Україні – 1,5-2 мільйона осіб, що в десятки разів перевищує різні офіційні цифри. У 2010 році МВС констатувало, що кожен із семи тяжких злочинів вчинено у сфері обігу наркотиків. На сьогодні ця цифра невпинно зростає.

Міністерство охорони здоров'я зазначає, що «від 8% до 26% школярів у віці 13-16 років пробували наркотики хоча б один раз». Нині наркозалежність помолодшала до 10-11-ти років. Останніми роками Україна послідовно прямує до національної катастрофи: кількість наркозалежних зростає в геометричній прогресії [1].

Причини зловживання наркотичними речовинами та формування наркотичної залежності складні й різноманітні. Поряд з особливостями організму велике значення мають соціальні фактори: соціальна невлаштованість, відсутність кваліфікації або роботи, бажання вийти зі стресу, зумовленого стрімким темпом життя і т.д. Певне значення мають психічні хвороби (деякі форми шизофренії); провокаційна інформація, а також бажання набути власного досвіду; призначення наркотичних препаратів у невиправдано високих дозах або без достатніх показань; при самолікуванні через доступність наркотичних препаратів; тяжкі хронічні захворювання, пов'язані з тривалим застосуванням наркотичних препаратів та інші [2].

Загалом жодна держава світу не спроможна повністю контролювати обіг наркотичних речовин, навіть, на власній території. Міжнародна доповідь ООН про наркотики за 2017 рік повністю підтвердив це. Незважаючи на те, що в доповіді висувуються позитивні результати у вирішенні проблеми, проте, кінцева оцінка ситуації в світі є дуже негативною. ООН, в цій доповіді підтвердили, що війна з наркотиками програє. Так, там закріплена позитивна оцінка дії правоохоронних органів. Підвищення ефективності дії правоохоронних органів. Як уявляється, дії правоохоронних органів стають все більш ефективними, відзеркаленням чого є покращення у сфері міжнародного співпрацювання. Свідченням того є той факт, що оцінний глобальний показник перехвату кокаїну в 2015 році виріс до рекордного рівня в 45-55 відсотків. Оцінний глобальний

показник перехвату опіатів також виріс з 9-13 відсотків в період 1980-1997 років до 23-32 відсотки в період 2009-2015 роки [3]. Це підтверджує підвищення ефективності системи регулювання питань з приводу наркотичних засобів в світі, проте, це не відмінняє той факт, що війна програна. Таким чином, можна дійти висновку, що сучасна система регулювання є дуже не практичною.

Однією із головних проблем, на нашу думку, є недосконалий підхід до встановлення приналежності засобів до наркотичних. Наприклад, Законодавство України некоректно описує саме поняття «наркотичні засоби». Так, в статті 307 Кримінального кодексу України «Про Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» наголошується: «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів - караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років» [4].

В Україні передбачене покарання за збут чи виробництво наркотичних засобів, проте не враховується суб'єктивна природа наркотиків. Законодавство України регламентує наркотичні засоби як «речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [5]. Тобто згідно з законодавством, наркотичними речовинами можна назвати лише ті речовини, які є в офіційному переліку наркотичних засобів. Це дозволяє синтезувати та розповсюджувати препарати, що досі не встигли зафіксувати в списку заборонених та саме наркотичних, повністю законно, на підставі правової аксіоми «Що законом не забороняється – дозволено».

На нашу думку, для подолання цієї проблеми необхідно внести зміни до чинного законодавства. Потрібно редагувати термін «наркотичні засоби» та розкрити його у більш широкому значенні.

Природа наркотиків має суб'єктивний характер. Залежність може бути фізичною чи психологічною, і, при цьому, саме різниця між цими видами є ознакою суб'єктивізму. Саме тому, необхідно врахувати дві особливості наркотичної залежності для більш чіткого визначення поняття «наркотики».

По-перше, це різниця між фізичною та психологічною залежністю. Фізична залежність виникає в усіх людей однаково через стрімке постачання дофаміну до мозку. Хімічні речовини викликають сильний викид цього нейромедіатора, що спричиняє «неприродне» відчуття ейфорії. З плином часу рецептори втрачають чутливість та виникає потреба збільшити дозування. Таким чином виникає фізична залежність. Акцентуємо

увагу на тому, що її може викликати будь-яка речовина, що спричиняє сильний «неприродній» викид дофаміну в мозок. При цьому, на всіх людей такі речовини діють однаково [6].

По-друге, це особливості психологічної залежності. Від фізичної вона відрізняється тим, що саме викид дофаміну зумовлений психологічною особливістю людини. Тобто, такого роду залежність набувається людиною чи навіюється кимось. Також, існує нагальна потреба зазначити, що залежність може поступово переходити з одного виду в інший [7].

Проаналізувавши ці особливості, ми пропонуємо запровадити більш універсальний термін «кілеосоци». Кілеосоци (від англ. «Killers of Society» – «вбивці соціуму») – це фізичні чи абстрактні чинники, що викликають психологічну або фізичну залежність з подальшими тяжкими наслідками на психічний та фізичний стан людини та її особистості. Тобто, в такому разі наркотичними вважатимуться всі ті речовини, що спричиняють будь-якого роду залежність. При цьому враховуватимуться психологічні особливості людини. Це дасть можливість для подальшого затримання всіх, ще невідомих речовин, що так чи інакше впливають на людину, її здоров'я, психоемоційний стан та особистість. А стаття 307 Кримінального Кодексу України передбачатиме кримінальну відповідальність до осіб за розповсюдження та виготовлення всіх, навіть ще не внесених до переліку наркотичних речовин за рахунок більш суворої перевірки належності їх до кілеосоцив.

Отже, запровадження терміну «кілеосоци» як загального визначення чинників наркотичної залежності дозволить наблизитися до подолання проблеми розповсюдження наркотичних засобів, що призводять до деградації суспільства. Таке визначення, на нашу думку, найбільш точно передає сенс наркотичних засобів та враховує.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Онуфрив М. Панепідемія наркозалежності: причини й наслідки. Що робити? URL: <http://www.webcitation.org/6IqEYr3Zt>.
2. Дунаевский В. В., Стяжкин В. Д. Наркомании и токсикомании. Ленинград: Медицина. 1990. 208 с.
3. Всемирный доклад о наркотиках 2017: 29,5 миллионов человек во всем мире страдают от физических расстройств, связанных с употреблением наркотиков, опиоиды являются наиболее вредными. URL: https://www.unodc.org/unodc/ru/frontpage/2017/June/world-drug-report-2017_-29-5-million-people-globally-suffer-from-drug-use-disorders--opioids-the-most-harmful.html.
4. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III.

Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

5. Про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори: Закон України від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України. 1995. № 10. Ст. 60.*

6. Герич І. Д., Іфтодій А. Г., Більцан О. В. Хірургічні ускладнення ін'єкційної наркоманії: проблеми та особливості лікування. Львів: Букрек, 2015. 486 с.

7. Фрейд З. Статті о кокаине. За ред. В. Зеленского. Санкт-Петербург: Азбука; Азбука-Аттикус. 2011. 157 с.

ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Гаруст Ю. В.

*д. ю. н., доцент, завідувач кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Кіяшко Ю. М.

*викладач-стажист кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Початок нового десятиліття ознаменувався помітно суттєвим посиленням світової геополітичної нестабільності, зниженням темпів перебігу глобалізаційних процесів та відчутними соціально-економічними потрясіннями. Поширення респіраторної хвороби «COVID-19» зумовило необхідність нагального перегляду поточних напрямів та всіх перспективних стратегій очікуваного розвитку країн з метою мінімізації негативного впливу наслідок невідворотного економічного спаду. Гостро ця проблематика стоїть перед Україною, економіка якої перебуває під потужним наростаючим тиском у результаті дії існуючих і нових внутрішніх, а також зовнішніх деструктивних чинників. Очевидно, що окреслене становище вимагає оперативного та результативного державного реагування, яке передбачає вжиття широкого кола санкціонованих заходів на виявлення й протидії цим загрозам. Одним із таких, виправдано, вважається ефективна організація та належний перебіг взаємодії суб'єктів забезпечення системи економічної безпеки України, зважаючи на всеосяжність та безспірну значимість економіки для держави.

Питання щодо організації, а також здійснення взаємодії, у тому числі в аспекті забезпечення системи економічної безпеки України перебувало у полі зору багатьох вітчизняних, а також іноземних науковців. До числа таких слід віднести праці В. С. Адамовської, І. В. Андрущук, Л. І. Андрієвського, Г. Ю. Бондар, Дж. М. Вернона, О. О. Волобуєвої, Дж. Е. Гарінгтона, С. П. Завгородньої, Л. М. Зарецької, О. Л. Кузенко, А. В. Кулінської, А. Р. Крусян, О. В. Марухленко, В. А. Морозова, О. В. Нікішиної,

Н. М. Полянської, В. П. Приходько, А. М. Стельмашука, Ю. І. Трещевсківського, Г. С. Третяка, А. Є. Федоренко, Г. П. Цимбал, І. С. Чорнодід та ін.

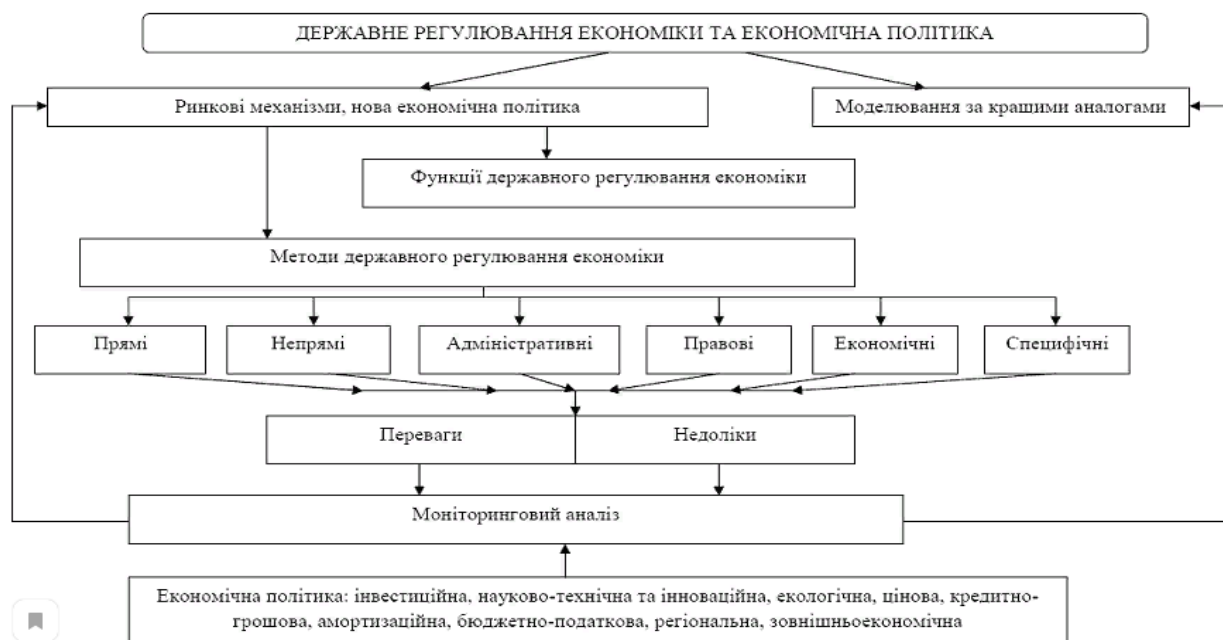
Досліджуючи це питання найперше слід звернути увагу на деякі точки зору з приводу розуміння значення та сутності дефініції «взаємодія». У вітчизняних тлумачних словниках пропонуються слідувачі, адаптовані до напряму дослідження, трактування вказаного поняття: 1) взаємний зв'язок між предметами у дії; 2) погоджена дія між ким-небудь або чим-небудь, причому «взаємний чи взаємно – це колиоднаково виявляється з обох сторін, між ким-небудь, чим-небудь; стосується один одного; обопільний [1, с. 85; 2, с. 259; 3; 4]. Г. Ю. Бондар приходить до висновку, що взаємодія існує там, де наявний спільний інтерес, а тому під час розслідування злочинів взаємодія існує між правоохоронними органами, оскільки вони мають одну мету – розкриття та розслідування злочинів [5, с. 47-48]. Натомість, О. О. Волобуєва, акцентує увагу на тому, що взаємодія відбувається там, де є потреба у вирішенні спільних завдань [6, с. 22]. Можемо припустити, що в аспекті виявлення та протидії загрозам системі економічної безпеки України відповідні суб'єкти за потреби консолідують власні зусилля вживаючи спільні взаємоузгоджені заходи для результативного виконання поставлених задач. Зважаючи на широкоаспектність і часту, об'єктивно закономірну змінність умов для функціонування різних галузей національної економіки та, відповідно, розгалуженість і багаторівневість нормативно-правового й організаційного забезпечення діяльності суб'єктів забезпечення системи економічної безпеки вказана діяльність здійснюється в багатьох формах та за допомогою різних методів.

Водночас необхідно усвідомлювати, що всі із таких суб'єктів реалізують власні повноваження обмежуючись рамками своєї компетенції. При цьому, на кожного з учасників такої взаємодії покладається обов'язок попереднього узгодження та дотримання плану спільних дій в процесі подальшої діяльності останніх.

Взаємодія у соціальних процесах виявляється точкою замикання і розмикання соціальних зв'язків. Інакше кажучи, взаємодія таким чином виявляється не вихідним, аповторюваним моментом, що підтримує стійкість соціальних форм. З огляду на саме цей план розгляду взаємодії, можна говорити вже не про окрему взаємодію, а про послідовність у системах, що забезпечують безперервність складних процесів не тільки в просторі, але і в часі [7, с. 1312-1313]. Цілком виправдано, що взаємодія охоплює всі види соціальних процесів ілюдської діяльності, вказуючи на взаємний зв'язок соціальних явищ як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні функціонування окремих груп та індивідів [8, с. 16]. Вона є основою та умовою встановлення найрізноманітніших зв'язків між об'єктами, включаючи причинно-наслідкові. Взаємодія є підґрунтям будь-якої

системи, що завжди передбачає зв'язок (у формі взаємодії) її елементів, компонентів. Відповідно, системність як представленість взаємодії об'єктів у всіх її зв'язках та відносинах є також характеристикою взаємодії [9, с. 51]. Можливість такої взаємодії передбачена й під час реалізації широкого спектру заходів, націлених на підтримку та сприяння розвитку національної економіки.

Сформований та нормативно врегульований цілісний механізм державного впливу на економічну складову охоплює широкий спектр сфер і ланок останньої. Він утворює розгладжену систему, орієнтовану на сприяння реалізації національних економічних інтересів за ринкових умов, які, відповідно, виражають найбільш істотні риси сучасних виробничих відносин. Вказаний механізм, схематично, на думку В. С. Адамовської, можна зобразити наступним чином [10]:

Вочевидь, що застосування переважної кількості методів, у залежності від певних обставин, неможливо без взаємодії суб'єктів системи економічної безпеки України. Зважаючи на широкий спектр формздійснення останньої (одержання відомостей від контролюючої установи правоохоронними органами, обмін відповідною інформацією, організація проведення спільних дій тощо) можемо вважати, що вона виправдано може мати місце для досягнення певної, в тому числі проміжної мети. Також взаємодія може відбуватися лише на певній стадії (розробка спільного плану дій, інформування громадськості та ін.) під час застосування певного методу з ціллю забезпечення оперативного легального впливу на поведінку учасників відносин в економічній сфері. У залежності від локалізації явної або потенційної внутрішньої чи зовнішньої загрози економічній складовій аналізована діяльність може здійснюватися на різних рівнях (місцевому, регіональному, національному, міждержавному чи міжнародному), що дає

можливість залучати оптимальну кількість учасників та раціонально використовувати існуючі ресурси для її протидії.

Позитивна практика спільної узгодженої діяльності вже давно існує й активно застосовується компетентними суб'єктами іноземних держав. До прикладу, регіональні податкові управління департаментів у Франції мають спеціальні підрозділи по зв'язках з поліцією, по запитах яких проводяться фінансові розслідування чи надається відповідна інформація. В ФРН органи фінансового розшуку працюють у тісній взаємодії з кримінальною поліцією і прокуратурою. Вони можуть проводити фінансове розслідування як по запитах останніх, так і за власною ініціативою. Співробітники фінансового розшуку також беруть участь в оперативних заходах при розслідуванні кримінальних справ, які, як правило, знаходяться у провадженні органів прокуратури, в тих випадках, коли це стосується правопорушень у сфері оподаткування [11, с. 41].

У той же час, такий формат не виключає існування певних ризиків для дійсної протидії загрозам в економічній сфері. Це, зумовлюється недосконалим нормативно-правовим забезпеченням організації, здійснення та змоги коригування, в тому числі ситуативного, плану спільних дій відповідних суб'єктів, відсутністю, порівняно з правопорушниками новітнього інформаційно-комунікаційного технологічного забезпечення, природно запізнілою реакцією законодавця на виклики сьогодення, що особливо помітно в умовах діджиталізації та цифровізації, морально-етичних якостей окремих співробітників органів, які прийнято вважати суб'єктами забезпечення системи економічної безпеки України та ін. Однак, сам процес взаємодії, зазвичай, не є першопричиною неефективності спільної діяльності вказаних суб'єктів, а є похідним та здійснюється в існуючих правових рамках, об'єктивних умовах й під дією суб'єктивних факторів. Тому, зважаючи на важливість і багатогранність економіки наявних можливостей (кадрове та ресурсне забезпечення) суб'єктів системи економічної безпеки України провадження вказаної варіації діяльності можна вважати виправданим та необхідним за нинішніх складних умов, із точки зору оперативності, ефективності захисту і можливої подальшої спільної діяльності, а також раціональності.

В складних умовах сьогодення забезпечення належного функціонування системи економічної безпеки є не лише конституційним зобов'язанням держави, а й гострою потребою у нинішні часи. Такий стан вимагає оперативного та результативного державного реагування, яке передбачає вжиття широкого кола санкціонованих заходів на виявлення й протидії цим загрозам. Одним із таких, виправдано, вважається ефективна організація та належний перебіг взаємодії суб'єктів забезпечення системи економічної безпеки України. Зважаючи на широкий спектр форм здійснення останньої вона

виправдано може мати вагоме місце для результативного досягнення певної мети.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
2. Яременко В. В., Сліпушко О. М, Андрієвський Л. І. Новий тлумачний словник української мови. К.: АКОНІТ, 2001. 910 с.
3. Енциклопедія сучасної України. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33901 (дата звернення: 14.04.2020).
4. Білодід І. К. Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/vzajemodija> (дата звернення: 14.04.2020).
5. Бондар Г. Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2004. 230 с.
6. Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2006. 236 с.
7. Морозов В. А. Взаимодействие: понятие, виды и свойства. *Креативная экономика*. 2015. № 9 (10). С. 1309–1318.
8. Андрощук І. В. Взаємодія як педагогічна категорія. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 14. С. 15–19.
9. Крусян А. Р. Взаимодействие местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления: учеб. пособие. Одесса : Юрид. лит., 2001. 164 с.
10. Адамовська В. С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напряму економічної політики в сучасних умовах господарювання. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063> (дата звернення: 15.04.2020).
11. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2005. 223 с.

БІКАМЕРАЛІЗМ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Ірклієнко А. І.

Аспірант I року навчання

Інституту Законодавства Верховної Ради України

Науковий керівник: Щербанюк О. В.

*д. ю. н., доцент, завідувачка кафедри процесуального права юридичного факультету
Чернівецького Національного Університету ім. Ю. Федьковича*

Двопалатні парламенти грають у Європі важливу роль у забезпеченні розвитку законодавчої влади в умовах формування конституційної демократії. Насамперед верхня палата парламенту представляє регіон, який має право вирішувати питання які пов'язані з законопроектами, що приймає нижня палата парламенту.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядали такі українські вчені-конституціоналісти, як В. І. Чушенко, В. Ф. Погорілко, Ю. Г. Барабаш, О. О. Майданник, О. В. Марцеляк, М. П. Орзіх, М. Ю. Дурдинець, М. В. Оніщук, В. О. Серьогін, Ю. М. Тодика, О. В. Щербанюк, О. В. Совгіря, О. Скрипнюк, О. Ф. Фрицький, Ю. О. Фрицький, В. М. Цвік, В. М. Шаповал, В. С. Журавський, Ю. С. Шемшученко та зарубіжні вчені М. Амеллер, М. Баглай, Р. Даль, Л. Дюгі, А. Есмен, Б. Крилова, М. Крутоголова, А. Мішина, В. Орландо, Дж. Сарторі, В. Чиркін. Античні витоки парламентаризму на рівні ідей про форми правління, відображено в працях античних філософів – Аристотеля, Платона, Цицерона.

В період Стародавньої Греції він називався Радою Чотирьохсот, у Стародавньому Римі – Сенатом, який зберіг свою назву до ХХІ століття.

Ж. Ж. Русо вважав, що законодавча влада належить тільки народу і може належати тільки йому. Тим самим підкреслив, що народ є джерелом влади [1, с. 292-293].

Перш за все такий поділ влади є класичним прикладом демократичного розвитку суспільства. Законодавча влада відповідає за напрацювання законодавчих актів, виконавча влада їх виконує приймаючи свої нормативно-правові акти, а судова влада виносила рішення на підставі доказів відповідно до закону [2].

Розглядаючи парламентаризм як основу закріплення державної влади можна виділити два підходи:

Перший – як основний аспект державного устрою та контролю за виконанням закону, розділення влади на три гілки законодавчу, виконавчу та судову, як елемент стримування та противаг.

Другий – як політичний, який дозволяє сконцентрувати увагу на комплексному характері певних аспектів (або підходів) феномену парламентаризму.

В. Є. Чиркин розглядає нижню палату як таку, що обирається з простолюду та верхню, яка обирається з аристократії. Дійсно, особи, які мали вагу у суспільстві могли вплинути на рішення нижньої палати [3, с.7].

М. В. Оніщук зазначив, що бікамеральна структура парламенту є проявом конституційної традиції, і вона розглядається не тільки для федеративної форми правління, яке притаманне для них, але і для унітарної. При чому зазначивши, що не завжди для неї притаманна кореляція між територією країни та бікамералізмом. Також верхня палата за словами М.В. Оніщука – це інститут представництва регіонів [4].

О. Святоцький та В. Чушенко, відзначають, що: «а) двопалатна структура парламенту сприяє широкому взаємоконтролю, співпраці палат, що підвищує відповідальність депутатів, створюються умови для докладного обговорення законопроектів, їх наукової, матеріальної, фінансової аргументації; б) двопалатний парламент більше відповідає вимогам професійного представництва; в) двопалатний парламент, якщо не виключає, то зменшує конфлікти між парламентом та виконавчою владою (урядом), а за наявності розбіжностей між ними — сприяє раціональному їх розв'язанню; г) поділ на дві палати є гарантією проти «авторитарності» парламенту; г) двопалатний парламент виражає не лише загальнонародні інтереси, але й є органом територіального представництва, який представляє інтереси місцевого самоврядування і формується за принципом рівного представництва, що здійснюється виборчими колегіями, депутатів представницьких органів місцевого самоврядування, – представників регіональних структур політичних партій та інших об'єднань громадян» [5, с. 20].

Законодавча влада в Сполучених Штатах називається Конгрес, який у свою чергу поділяється на Палату Представників та Сенат. До складу Палати Представників, який обирається строком на 2 роки, який формується на пропорційній основі до чисельності штату. Формуються вони так, щоб не виходити за «межі» цього самого штату. Кожен штат повинен мати свій виборчий округ з чисельністю 30 тисяч виборців і обрати з неї одного представника. Загальна кількість членів Палати Представників – 435 осіб. Відповідно до статті I Конституції США, Представником не може бути особа, яка не досягла Віку двадцяти п'ятих Років й не була сім Років Громадянином Сполучених Штатів, і яка по обранні не буде Мешканцем того Штату, де її обрано [6, с. 13].

Сенат формується зі 100 членів, які обираються незалежно від кількості населення по 2 сенатора від кожного штату. Відповідно до Розділу 3, статті I Конституції США, Сенатором може бути особа, яка має право голосу та досягла 30 річного віку та проживала

на території США не менше дев'яти років та не проживала на території штату, від якого особу буде обрано.

Палата Представників та Сенат мають спільні рівнозначні повноваження. Відповідно до Розділу 7, статті I Конституції США Конгрес наділений повноваженнями приймати закони, які стосуються фінансової сфери, приймати резолюції, оголошувати війну або надзвичайний стан і.т.д. В законодавчому процесі обидві палати рівнозначні. Закон вважається прийнятим, якщо за нього проголосує більшість парламентаріїв в обох палатах. Тільки Палата Представників.

До спеціальних Повноважень Конгресу відносяться організація та проведення процедури імпічменту Президента та Віце-Президента США. У такому випадку Палата Представників та Сенат Сполучених Штатів перетворюються на квазі-судові органи, Імпічмент Президента США може бути схвалений, якщо за таке рішення проголосує обидві палати. Особливістю цього процесу є те, що на засіданні Сенату щодо імпічменту головує Головний суддя Верховного Суду Сполучених Штатів Америки.

Д. Сарторі у своїй праці «Порівняльна Конституційна Інженерія» зазначає, що запровадження бікамеральної (двопалатної) структури представницького органу є доцільним на тому етапі розвитку державності, коли в силу розвитку партійної системи стане можливим формування близької за партійною приналежністю парламентської більшості в нижній і верхній палатах парламенту за інших умов запровадження другої палати парламенту спричинить ускладнення (сповільнення) законодавчого процесу [7].

В Федеративній Республіці Німеччини теж існує система двопалатного парламенту, яка у свою чергу поділяється на Бундестаг – орган народного представництва та Бундесрат – орган представництва земель.

Бундестаг може створювати свої комітети у відповідності до свого Регламенту. Параграф 56 Регламенту дозволяє створити до комітету досліджувальну комісію, яка займається підготовкою та виданням рішень.

Бундесрат – законодавчий орган до якого входять прем'єр-міністри та міністри німецьких земель, які представляють регіони і мають право вето, яке накладається на рішення прийняте Бундестагом. Він не має рівнозначних повноважень з нижньою палатою, проте він може висловити своє ставлення до законопроекту прийнятим нижньою палатою.

Згоди федеральних земель потребують ті закони, які повинні втілюватися в землях, реалізація яких фінансується землями або які тягнуть за собою внесення змін до конституції. Якщо Бундесрат відхиляє такий закон, він потрапляє до так званої узгоджувальної комісії. Вона складається з 16 представників Бундестагу та Бундесрату.

Комісія готує компромісне рішення, яке має бути ще раз виставлене на голосування в Бундестазі.

У виняткових випадках Бундесрат може замінити Бундестаг в якості єдиного законодавчого органу, якщо є крайня законодавча необхідність у разі незгоди з Бундестагом, або якщо німецький уряд вважав його невідкладним. В цій ситуації важливим є те, що федеральний канцлер не довіряє нижній палаті парламенту і це ставало підставою для розгляду законопроектів у верхній палаті. Бундесрат не може скасувати чи погодити законопроект наполовину. Його відмова від погодження законопроекту остаточна. Верхня палата парламенту може ініціювати власний законопроект та подати його до нижньої палати парламенту. Бундестаг має таку саму процедуру відхилення законопроекту в разі його невідповідності. В такому випадку Бундесрат не може законно вплинути на рішення Бундестагу [8].

Схожі повноваження у сфері законодавчого забезпечення є у Польщі. Законодавча ініціатива належить депутатам, Сенату, Президенту та Раді Міністрів [9].

Що стосується запровадженню двопалатного парламенту в Україні дискусії розпочалися на початку 90х років ХХ століття. Були різні дискусії щодо цього питання та навіть проводився Всеукраїнський Референдум 2000 року, який показав 82,9% результату за його впровадження як інститут представництва регіонів. При цьому було поставлено питання про скорочення кількості народних депутатів до 300 (трьохсот) осіб, що забезпечило б пропорційне або навіть рівнозначне представництво в обох палатах, однак на практиці це так і не було реалізоване [10].

Висновком Конституційного Суду України №8-в/2019 від 16.12.2019 року було визнано запропоновані зміни до Конституції України щодо скорочення кількісного складу народних депутатів до 300 (трьохсот) України таким, що відповідає Конституції України. І це рішення є сигналом того, що Україна в майбутньому зможе внести законопроект про введення двопалатного парламенту в Україні [11].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституційне право зарубіжних країн. За загальною редакцією Н. В. Мішиної, В. О. Міхальова. Херсон «ОЛДІ-ПЛЮС», 2019, 641 с.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Чиркин В. Е. Верхняя палата современного парламента. Сравнительно-правовое исследование. НОРМА ИНФРА М. Москва, 2011, 140 с..
4. Оніщук М. В. Бікамералізм як вимога часу. 2014. URL: <https://dt.ua/internal/>

bikameralizm-yak-vimoga-chasu-.html.

5. Святоцький О., Чушенко В. Питання теорії і практики конституціоналізму в Україні. *Право України*. 1998. № 2. С. 20.

6. Система державного управління Сполучених Штатів Америки: досвід для України / уклад. Л. В. Примаченко; за заг.ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. К. : НАДУ, 2011. 52 с..

7. Сарторі Д. Порівняльна конституційна інженерія. Видавництво «АртЕк» 200, 199 с.

8. Німецький парламентаризм – складно, але надійно. *Deutsche welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%BE-%D0%B0%D0%BB%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE/a-4089163>.

9. Снітковський Д. С., Дербак В. В., Сурнін С. С. Можливості запровадження двопалатного парламенту в Україні та іноземний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. С. 135–139.

10. Всеукраїнський референдум 2000 року. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC_2000.

11. Висновок Конституційного Суду України № 8-в/2019 від 16.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008v710-19>.

ПРО ПЕРСПЕКТИВУ СКАСУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ В УКРАЇНІ

Шевцов Я. А.

Студент II курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Каріх І. В.

к. п. н., асистент кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Сьогодні Українська держава розвивається шаленими темпами. Ще ніколи, за всю історію незалежності, не було таких масштабних реформ усіх сфер держави. Причиною цього є активна зовнішня політика держави, спрямована на зближення з Європою, вирішення збройного конфлікту на Сході держави, посилення дипломатичних та економічних сполучень з іншими державами. Внутрішня політика також є важливим

чинником реформ, адже нинішня влада обрала курс на посилення демократичності суспільства та розвиток всіх напрямків суспільної діяльності. В країні відбулася велика кількість перетворень, і наразі вже запрацювали багато нових законів і реформовано старі. Серед іншого, одним з основних напрямків реформування сьогодні є модернізація Збройних Сил України. І тут останнім часом відбуваються дійсно резонансні події, адже ситуація наблизилася до моменту, коли в Україні хочуть повністю змінити систему формування армії, замінивши призовну основу війська на контрактну [1, 2].

Про можливість таких змін давно говорять в суспільстві, в засобах масової інформації та навіть в політичних колах. Наразі, ситуація вийшла за межі дискусій і офіційно, Україна взяла курс на побудову повністю контрактної армії. Моментом початку цього курсу можна вважати заяву Міністра оборони Андрія Загороднюка про те, що держава має намір скасувати обов'язковий призов до армії. Серед іншого, Міністр наголосив, що це його персональна мета, і що він повністю підтримує обраний шлях реформ [2, 3, 6].

Однією з головних підстав для впровадження таких змін є загальна необхідність модернізації війська і переведення його на стандарти НАТО. Повністю контрактна основа Збройних Сил дійсно дає змогу сформувати виключно професійну армію, кожен солдат і офіцер якої буде не лише воїном, а і спеціалістом. Однак, тут все дуже не однозначно і якщо більш детально дослідити цю перспективу, то можна виявити кілька очевидних проблем, вірогідність виникнення яких дуже висока [1, 3, 5, 6].

Першою проблемою є підстави з яких планується реформа. Дійсно, модернізація армії необхідна, хоча б з урахуванням світової політики до збільшення всіма країнами своєї військової потужності. Крім того, це також особливо актуально для України, яка в рамках європейської інтеграції та наміру стати членом НАТО. Саме стандарти Північноатлантичного альянсу були обрані як орієнтир для подальших змін. Оцінюючи реальне положення речей, можна сказати, що вітчизняна система дійсно застаріла і потребує якісних змін, але не зовсім зрозуміло, до чого тут скасування військового зобов'язання [3, 5, 6].

Стандарти НАТО це дуже складна система принципів модернізації армії, її бойових, інфраструктурних і навіть соціальних аспектів. Отже, виключно контрактна основа передбачає вже наявну спеціальну підготовку та освіту кадрового складу війська, високий рівень новітнього технічного забезпечення та соціальний пакет, який дійсно зможе забезпечити реалізацію всіх прав військовослужбовців. Лише резюмуючи свою заяву, Загороднюк висловився про необхідність оновлення технічного забезпечення армії. Тут виникає питання, чому б не покращити нинішні умови служби призовників. Тобто,

якщо впровадити хоча б частину з усіх принципів організації війська НАТО, виникає можливість зацікавити військовозобов'язаних долучатися до служби, а на основі нинішньої системи сформувати передову армію, яка зможе виконувати всі покладені на неї завдання. Крім того, модернізація нинішньої системи гарантує постійне формування військового резерву в Україні. Важливо відмітити, що на сьогоднішній день, не одна країна в світі не впровадила весь список принципів НАТО, так як їх величезна кількість і більше того, вони не є обов'язковою умовою до вступу в альянс. Можна зробити висновок, що недоцільно та неправильно, говорячи про модернізацію війська, сліпо орієнтуватися на один лише принцип, ігноруючи реально важливі та перспективні способи реформи [3, 5, 6].

Друга проблема пов'язана з моментом введення подібних реформ. Хоча точно невідомо, коли такі зміни будуть введені і реально запрацюють, однак аналізуючи позицію влади, можна сказати, що така реформа елише питанням часу і насправді вона може розпочатися вже незабаром. Відомо, що Міністерство оборони, наразі проводить перегляд структури Збройних Сил і вже по його завершенню будуть говорити про якісь строки, крім того, лунали заявки, про те, що до кінця 2020 року в Міністерстві вже точніше визначають терміни [3, 4, 5, 6].

Наразі, в Україні триває війна на Сході, тобто країна знаходиться під реальною загрозою з боку сусідньої держави. Цікаво, що однією з супутніх обставин, які призвели до початку воєнного конфлікту є скасування колишнім Президентом Віктором Януковичем військового призову у 2013 році. Тоді, цей указ призвів до ослаблення та фактичного занепаду війська, що і дозволило у 2014 році вторгнутись ворожим формуванням на територію України. Лише згодом, наступник Януковича – Петро Порошенко поновив призов до армії, що в свою чергу лише частково дало змогу врегулювати ситуацію, адже проблеми, які виникли у 2014 році досі не вирішені, а їх наслідки жахливі по міркам всієї держави. Таким чином, на момент, коли в країні шостий рік поспіль триває війна, коли існує загроза посилення агресії, немає нічого гіршого ніж скасування обов'язку громадян, спрямованого на захист держави і забезпечення її цілісності, суверенності, недоторканості і взагалі можливості існувати і розвиватися. Тому, не дивлячись на загальну непотрібність скасування військового обов'язку, таке рішення ще і становить реальну небезпеку для України, адже повторення помилки 2013 року може привести до найжахливіших, а головне невідворотних наслідків. Це розуміють і воїни, які перебувають в зонах бойових дій і можуть реально оцінювати ситуацію з середини. Наші захисники, ініціативи скасування військового обов'язку не схвалюють і це багато про що говорить [3, 4, 5, 6].

Третя проблема полягає в способі реалізації подібної реформи. Наразі оголошено про підготовку до скасування військового обов'язку в Україні. Як саме відбуватиметься реформа точно не відомо. Є інформація від фракції «Слуга народу», про те що вони вже працюють над проектом закону щодо скасування призову. Голова «Слуги народу» у парламенті Давид Арахамія розповів про те, як бачать майбутню реформу народні обранці, серед іншого, ними було запропоновано робити все покроково, а саме скоротити призов спочатку на 20% і відповідну кількість Збройних Сил замінити контрактною армією, згодом повторити дії, і так до моменту поки 100% армії не перейде на контракт. В питаннях реформи армії, така концепція надто проста, більше того невідомий чіткий механізм змін і наскільки він зможе працювати в об'єктивних умовах. Також лишається питання про те, навіщо все реалізовувати у форматі закону, адже наразі повноважень Президента достатньо, щоб регулювати питання призову в рамках такої реформи [3, 4].

Четверта і узагальнююча проблема – це загальна ідея скасування військового обов'язку. Суть проблеми впливає із базової необхідності наявності військового зобов'язання, яке існує через потребу забезпечити Збройні Сили України достатньою кількістю людей для реалізації виконання основних функцій армії. Тут виникають сумніви, стосовно того, чи набереться необхідна кількість військовослужбовців за контрактом і як швидко їх кількість буде зростати. Тобто, фактично зникають «гарантії» наявності повної, укомплектованої і боєздатної армії в Україні. Сюди ж відноситься і економічний аспект питання, адже реформа потребує значних вливань коштів, приміром, для модернізації армії, і це за умови, що її утримання значно зросте в ціні. Що знову доводить недоцільність реформи, особливо в нинішніх економічних умовах [1].

Отже, можна зробити висновок, що реформа Збройних Сил України, основана на скасуванні військового обов'язку і створенні виключно контрактної армії є помилковим шляхом розвитку держави. Враховуючи всі аспекти поточного стану питання, можна стверджувати, що набагато доцільніше провести якісне вдосконалення нинішнього устрою армії, покращити загальні умови служби, розширити і модернізувати загальні армійські стандарти, налагодити сучасне технічне забезпечення і створити якісний соціальний пакет для кожного військовозобов'язаного і службовця за контрактом. Така концепція, відносно досліджуваної, є об'єктивно кращою, адже вона вирішує проблеми, а не створює нові, та головне, вона не суперечить основним принципам Національної безпеки України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міністр оборони виступив проти скасування строкової служби. *Radio Свобода*. URL:

- <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27465329.html> (дата звернення: 22.02.2020).
2. Скасування Зеленським призову до армії на строкову службу. *Юридический портал Украины*. URL: <https://www.lawportal.com.ua/skasuvannya-armijskogo-prizovu-na-vijskovu-sluzhbu-zelenskij.html> (дата звернення: 22.02.2020).
3. Чи варто в Україні скасовувати обов'язковий призов до армії: Ваша думка. *24 канал*. URL: <https://bitly.su/8q6qmhF> (дата звернення: 22.02.2020).
4. Скасування Зеленським призову до армії в 2021 році. *Юридический портал Украины*. URL: <https://www.lawportal.com.ua/skasuvannya-armijskogo-prizovu-na-vijskovu-sluzhbu-zelenskij.html> (дата звернення: 22.02.2020).
5. В Україні хочуть скасувати обов'язковий призов до армії. *Волинь Post*. URL: <http://www.volynpost.com/news/151981-v-ukraini-hochut-skasuvaty-oboviazkovyj-pryzov-do-armii> (дата звернення: 22.02.2020).
6. Скасують чи ні обов'язковий призов в Україні: наміри міністра оборони та реакція бійців ООС – сюжет. *5 канал*. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/skasuiut-chy-ni-oboviazkovyi-pryzov-v-ukraini-namiry-ministra-oborony-ta-reaktsiia-biitsiv-oos-siuzhet-203291.html> (дата звернення: 22.02.2020).

ЕЛЕКТРОННІ ВИБОРИ ЯК ПРОЯВ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Мурач Д. В.

Студент I курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Рябченко Т. О.

к.ю.н., старший викладач кафедри КПТІДП ННІ права

Сумського державного університету

На сьогодні голосування є однією з демократичних процедур, завдяки якій реалізується право громадян на участь в управлінні державними справами, проявом народовладдя у сучасному світі. Водночас сама модель цієї процедури має багато нюансів. Виборчий процес в Україні потребує суттєвих змін і модернізації. Актуальним нині вважається перехід до супроводу виборчого процесу новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями, здатними раціоналізувати, оптимізувати та легітимізувати процес волевиявлення громадян. Традиційна система голосування і підрахунку голосів застаріла й не відповідає запитам українського суспільства [1].

С. Фоміна під поняттям «голосування» розуміє «стадію виборчого процесу, в межах якого суб'єкти наділені електоральною правосуб'єктністю реалізовувати активне виборче право, здійснюють волевиявлення при формуванні органів державної влади чи то

органів місцевого самоврядування в межах і в порядку процедур, визначених виборчим законодавством» [2]. Голосування вважають найбільш відповідальною стадією виборчого процесу. Саме на цій стадії, на переконання С. Князева, відбувається «розв'язка» всієї виборчої компанії [3, с. 271].

Основною проблемою класичного виду виборів є фальсифікація результатів за допомогою вигаданих голосів. Світовій практиці відомі також спроби використання «мертвих голосів» для збільшення остаточного рейтингу виборця. Класична «паперова» форма голосування через неможливість відстеження та детальної перевірки дозволяє фальсифікувати голоси виборців. Для вирішення цієї проблеми запроваджуються спеціальні перевірки, проте вони не дають бажаного результату. В Україні та світі відомі випадки, коли задля фабрикації результатів на виборчих дільницях спеціалізовані особи підмінювали офіційні бланки та віддавали голос за «потрібного» кандидата.

Прикладом подібної фальсифікації є недостовірні результати виборів Президента України 2004 року. Нагадаємо, що у другому турі переміг В. Янукович. Це визвало масовий протест у країні. Люди просто знали, що більшість проголосувало не за Януковича. Наступні події привели до політичної кризи з широкою мирною демонстрацією, що дістала назву «Помаранчева революція». Після цього було вирішено повторно провести другий тур. Міжнародні спостерігачі повідомили, що повторне голосування вважається справедливішим, ніж попереднє [4].

На нашу думку, серед способів подолання розглянутих проблем є запровадження електронної системи голосування. Поняття «електронне голосування» пропонують тлумачити як фіксацію волі виборців із використанням електронних технологій, що охоплює як сам процес голосування, так і процес автоматичного підрахунку голосів за допомогою електронних пристроїв та спеціального програмного забезпечення [5].

Зазначимо, що світова практика у подібних випадках досить таки позитивна. Позитивним прикладом є виборча система Естонії. Естонська система електронного голосування двічі використовує естонську ідентифікаційну карту. В першу чергу, вона є регулярним і обов'язковим державним документом, що посвідчує особу. Станом на березень 2007 року було видано понад 1,04 млн. карт (при чисельності населення близько 1,32 млн осіб). Ідентифікаційна картка є смарт-картою з вбудованим електронним чіпом, підтримуваним державною інфраструктурою відкритого ключа, що дає право як безпечної віддаленої автентифікації, так і юридично обов'язкового цифрового підпису [6].

Звернемо увагу на те, що у сучасному суспільстві більшість голосуючих – люди старшого віку. На жаль, молодь не проявляє інтересу до цієї процедури, що в майбутньому може вплинути на остаточні результати виборів. E-voting дозволить істотно

збільшити рівень участі виборця у виборах. Так, на парламентських виборах в Естонії у 2007 р. через Інтернет проголосували тільки 30 тисяч естонців, у 2011 р. – 140 тисяч, а в 2015 р. – понад 170 тисяч осіб [7].

Голосування через Інтернет в Естонії проходить у період дострокового голосування (від шести до чотирьох днів до дня виборів). Виборці можуть змінити свій електронний голос необмежену кількість разів, закріпивши остаточний голос. Це також можливо для тих, хто голосує через Інтернет на виборчих дільницях під час дострокового голосування. У день виборів змінити або анулювати відданий голос неможливо [8]. Подібні технології дозволяють забезпечити максимальну справедливість та свободу для громадян під час виборів. Однією з ключових особливостей є анонімність та можливість голосувати людям, які за станом здоров'я не можуть зробити це за «класичною» технологією.

Світова практика характеризує такі форми електронного голосування:

- голосування на виборчих дільницях за допомогою спеціально встановленого обладнання;
- голосування за допомогою пересувних електронних урн;
- голосування за допомогою комп'ютера, приєднаного до мережі Інтернет;
- дистанційне електронне голосування за допомогою мобільного телефону або комунікатора [9].

На нашу думку, запровадження електронного голосування в Україні є соціальною необхідністю. Але цей процес має відбуватися поступово. Через можливу недовіру населення до електронних виборів доцільним вважаємо запровадження подвійної системи виборів: класичної разом із електронною. Таке поєднання дозволить виборцям, які виявляють недовіру до електронного голосування, проходити цю процедуру за класичною технологією. При цьому зберігатимуться всі позитивні елементи електронних виборів.

Проаналізувавши позитивні та негативні сторони електронного голосування, ми дійшли висновку, що подібна технологія є універсальною для сучасної демократичної держави. Вона дозволяє прискорити процес підрахунку голосів виборців, а також спростити голосування людям з обмеженими можливостями. Зникає необхідність у виборчих комісіях та довгих підрахунках. За рахунок молоді збільшується кількість голосуючих, що у майбутньому підвищує легітимність остаточного результату виборів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Михальчук С. О. Інтернет-комунікації як чинник демократизації електоральної участі громадян України: дис. ... канд. політ. наук. СНУ ім. Лесі Українки. Луцьк. 2017. 248 с.
2. Фоміна С. В. Поняття та ознаки голосування як стадії виборчого процесу в зарубіжних

країнах. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2012. Вип. 19. С. 188–195.

3. Князев С. Д. Российское избирательное право: учебник. Владивосток: ДГУ. 2001. 393 с.

4. Президентські вибори 2004 року назвали одними із найбільш шахрайських. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/07/1/3480978/>.

5. Петровець О. Операція «електронізація» або чи готова Україна до онлайн-виборів. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2019/03/18/7209309/>.

6. Кандзюба С. П. Використання електронних технологій зв'язку у виборчому процесі. *Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць*. 2009. Вип. 1. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Kandzyuba.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Kandzyuba.pdf).

7. Машай Б. Онлайн-вибори: чим небезпечно голосування через інтернет. *Слово і діло: аналітичний портал*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/08/12/kolonka/bohdan-mashai/polityka/onlajn-vybory-chym-nebezpechne-holosuvannya-cherez-internet>.

8. Турчин Я. Світовий досвід у реалізації концептуальних засад електронного голосування. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Вип. 73. С. 308–310.

9. Готун А. М. Використання нових інформаційних технологій у виборчому процесі: світовий досвід і практика застосування в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2008. № 89–90. С. 50–55.

ФАКТИЧНА ТА ЮРИДИЧНА КОНСТИТУЦІЇ: ПИТАННЯ, СПІВВІДНОШЕННЯ

Смаль В. В.

Студенка I курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Рябченко Т. О.

к. ю. н., старший викладач кафедри КПТГДП ННІ права

Сумського державного університету

У сучасному світі конституція – це невід’ємна складова кожної держави. Зазвичай термін «конституція» прийнято вживати у двох значеннях: юридична конституція та фактична конституція [5, 188].

У період, який передував прийняттю чинної Конституції України (1991-1996 рр.), фактична конституція у нашій країні значно випереджала юридичну Конституцію 1978 р., котра, незважаючи на внесені до неї зміни і доповнення гальмувала розвиток суспільних відносин. Отже, приведення юридичної конституції у відповідність до конституції фактичної стало першочерговим завданням тогочасного конституційного будівництва. Дійсно, фактична конституція у часі випереджає юридичну.

Фактична та юридична конституції цілком самостійні явища, які не можна ототожнювати. Водночас юридичну конституцію необхідно розглядати як похідну від фактичної, адже спершу виникають певні відносини, що згодом отримують юридичне закріплення. Фактична конституція існує в будь-якому (у тому числі безкласовому) суспільстві незалежно від того, чи отримала вона юридичне закріплення, чи ні. Можна зробити висновок, що юридична конституція – це письмовий законодавчий акт-документ, а фактична конституція – це те, що є реально та існує в житті держави та суспільства

У випадку коли фактична і юридична конституція, або, іншими словами, – коли реальна дійсність та основний закон співпадають, то мова йде про реальність юридичної конституції. Коли ж на практиці юридична конституція не збігається із фактичною, то юридична (формальна) конституція є фіктивною.

Розбіжності між фактичною та юридичною конституціями свідчать про те, що ряд норм юридичної конституції не відповідають дійсності, тобто стали фіктивними. Такий стан негативно впливає на суспільні відносини, дестабілізує правову систему, робить її неефективною. Виникає необхідність у приведенні юридичної конституції у відповідність до реальної дійсності, чи, навпаки, – суспільних відносин, що фактично існують, з чинною юридичною конституцією.

Яскравим прикладом вищесказаних теоретичних положень може слугувати конституційна практика колишнього Радянського союзу та його складових – радянських республік, зокрема й УРСР. Тогочасними радянськими конституціями проголошувалася влада народу, що мала здійснюватися через представницькі органи – Ради народних депутатів. Насправді ж, влада належала комуністичній партії. Нічого спільного з реальністю не мали також чимало конституційних положень які містились в цій конституційні положення про права та свободи громадян, демократичні засади суспільного ладу тощо.

І. Сліденко акцентує увагу на тому, що конституційна система держави є фіктивною, нереальною, якщо ж конституційний лад (фактична реальна Конституція) і юридична Конституція, не збігаючись, існують самі по собі. Певна розбіжність між фактичною і юридичною конституціями за твердженнями автора, можуть існувати в будь-якій країні. І це природно, оскільки певна їх розбіжність запрограмована власне розвитком конституції. У країнах розвиненого конституціоналізму юридична конституція вчасно достосовується до фактичної. За таких умов юридична Конституція і реальний конституційний лад на думку І. Сліденка надмірно політизується, виникає атмосфера, у якій слова політиків разуче розходяться з практикою, а конституціоналізм як наука йде у занепад» [4, с. 9].

Юридичну конституцію розглядають як документ, який встановлює те, що повинно бути. Проте, практика часто має розходження з тими правовими нормами, що її регламентують. Фактичний порядок здійснення влади у державі завжди чимось, інколи істотно, відрізняється від того, що прописано і гарантовано у юридичній конституції.

Юридична конституція є систематизацією норм права, що закріплюють засади фактичної конституції, встановлюючи найвищі правові гарантії прав і свобод людини та громадянина. Звернемо увагу, що майже у всіх країнах світу існують такі нормативно-правові акти, що називаються конституціями, але не всі ці документи визначають принципи організації державної влади, які створюють такі умови для встановлення конституційного ладу.

Однією із важливих юридичних властивостей конституції є її стабільність. Проте, це не означає, що конституція не повинна змінюватися ні за яких обставин. У цьому акті завжди мають знаходити відображення якісні зміни, що відбуваються у суспільних відносинах і становлять предмет конституційного регулювання. Інакше, конституція може швидко перетворитися на історичний документ, зв'язок із реальною дійсністю.

Ряд науковців аргументують існування фактичної конституції, тобто такої конституції яка не має підкріплених юридичних актів, а констатує існуючі факти в державі та суспільстві. При цьому певні обставини сприяють написанню та констатації цих фактів у задокументованому вигляді. Такими обставинами є зокрема розвиток правової культури, ускладнення правовідносин, потреба в стабілізації та закріпленні відносин, що виникають у державі [3, 19-20]. Юридична конституція є системою норм, які регулюють певне коло суспільних відносин, а фактична – це і є ті відносини, що склалися у суспільстві. До речі, поява першої конституції не означає зникання іншої. Факт появи юридичної конституції матеріалізує ускладнення правової матерії у сенсі співіснування двох конституцій. Адже відносини, які зафіксовані в юридичній конституції є незмінними (статичними). А фактичні покликані до динаміки, розвитку і вдосконалення [3, с. 29-32].

Зауважимо, що фактична конституція визначає основні складові юридичної конституції, найголовнішим з яких є відповідність існуючим суспільним відносинам. Конституція фактична – це реально існуючий суспільний устрій (конституційний лад) основу якого складають ті об'єктивні відносини, які визначають найбільш суттєві економічні, політичні, соціальні та інші характеристики суспільства. Юридична конституція – це офіційне визнання фактичного стану речей у суспільстві [4, с. 9].

Отже, юридичну та фактичну конституції розглядаємо окремо, як самостійні поняття, явища, які не варто ототожнювати. Водночас фактичну конституцію можна сприймати як аксіому юридичної, саме вона дає початок і є продовженням всіх існуючих

нормативно-правових актів. Нагадаємо, що юридична конституція – це система правових норм, які регулюють, встановлюють і охороняють державний лад та основні суспільні правовідносини. Термін «фактична конституція» доцільно вживати для позначення реального суспільних відносин. Розробка, прийняття та реалізація юридичної конституції завжди спирається на фактичну конституцію, але залежить не лише від реальних суспільних відносин, а й від культури, моралі, свідомості членів суспільства, стану законності та інших обставин. Фактичну конституцію трактуємо як об'єктивне явище, відображає конкретний розвиток суспільства і держави в найбільших суттєвих рисах у певний період часу, а юридична конституція завжди містить в собі як і суб'єктивні, так і об'єктивні риси суспільства та держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алебастрова И. А. Конституционное право зарубежных стран: Учебное пособие. Москва.: Юриспруденция, 2000. 304 с.
2. Єзеров А. А. Тлумачення конституції України: способи, межі, зміст. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3. С. 95–99.
3. Сліденко І. Проблеми співвідношення юридичної і фактичної Конституції України з позицій світового конституційного виміру. *Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми*: зб. наук. праць. П. Ф.Мартиненко, В. М.Кампо. (ред.) К. : Купріянова, 2007. С. 9–32.
4. Тихонова А. Конституція юридична і фактична. *Право України*. 1992. № 1. С. 9–10.
5. Федоренко В. Л., Носенко О. В. Конституція України: поняття та юридичні властивості. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 2 (7). С. 188–194.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ НАБУ ТА ДБР

Наумов А. С.

Студент II курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Кобзєва Т. А.

д. ю. н., доцент, доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права

Сумського державного університету

В сучасній Україні проблема вчинення злочинів вищими посадовими особами постає особливо актуально. Так, для прикладу, лише за період 2017 року, на території, яка належить до Територіального управління Державного бюро розслідувань, що розташоване у місті Києві, кількість кримінальних проваджень, які розслідуються слідчими цього

територіального управління складає 130-140 кримінальних проваджень на одного слідчого станом на 30 листопада 2019 р. [4]. Ця негативна статистика підтверджує той факт, що сфера української правоохоронної діяльності потребує реформування, одним з напрямків з реалізації цієї діяльності й виражається у створення нових правоохоронних органів таких як Державне бюро розслідувань (далі ДБР) й Національного антикорупційного бюро (далі НАБУ), й порівняння функцій цих двох новостворених органів охорони правопорядку є особливо цікавими й актуальними для сучасних науковців.

Розпочнемо з визначення терміну функції права. На думку дослідниці О. Ф. Скакун функції права – це основні напрямки правового впливу на суспільні відносини з метою їхнього упорядкування [5, с. 202]. Опираючись на це визначення й спробуємо проаналізувати й порівняти функції НАБУ і ДБР.

Згідно Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці [1]. Однак у законі чітко не визначені повноваження цього органу. Краще розкрити функції НАБУ допомагає Кримінально-процесуальний кодекс, де у ч. 5 ст. 216 зазначено, що детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з таких умов:

- 1) Злочин вчинено вищою посадовою особою (наприклад Президентом України);
- 2) Розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків);
- 3) Злочин, передбачений статтею 369, частиною першою статті 369-2 Кримінального кодексу України, вчинено щодо службової особи, визначеної у частині четвертій статті 18 Кримінального кодексу України або у пункті 1 цієї частини [2].

Загалом, якщо узагальнити функції НАБУ, то можна погодитись з думкою Р. Гречанюк, яка вважає, що Національне бюро має три основні функції:

- 1) оперативно-розшукову;
- 2) досудового розслідування;

3) превентивну, що полягає у здійсненні інформаційно-аналітичної роботи з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ [6, с. 43-44].

Щодо Державного бюро розслідувань, то ст. 5 відповідного Закону прописано, що Державне бюро розслідувань вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування:

1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорій посад державної служби, судьями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України;

2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України [3].

Якщо проаналізувати положення цієї статті, то можна сказати, що в ній же прописані й основні повноваження вище згаданого органу. Ще й можна стверджувати й те, що основні функції НАБУ характерні й для ДБР.

Аналізуючи вищенаведену інформацію можна стверджувати, що функції НАБУ й ДБР загалом є достатньо схожими. Основна відмінність між цими правоохоронними органами полягає у їх підслідності. Національне антикорупційне бюро розслідує переважно злочини, які згідно Кримінального кодексу можна віднести до корупційних, а Державне бюро розслідувань усі злочини службових осіб, які згідно ККУ не відносяться до корупційних.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна дійти до висновку, що й Державне бюро розслідувань й Національне антикорупційне бюро за функціями є достатньо схожими органами, основна відмінність полягає у підслідності злочинів, які розслідують ці органи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 9–10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
3. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 6. Ст. 55.
4. Річна програма діяльності територіального управління Державного бюро розслідувань, розташоване у місті Києві. URL: <https://dbr.gov.ua/sites/default/files/201912/Річна%20програма%20діяльності%20на%202020%20рік%20ТУ%20ДБР%20у%20м.Києві.pdf>.
5. Теорія держави і права: підручник для вузів / О. Ф. Скакун; Університет внутрішніх справ. Х.: Фірма «Консум», 2001. 656 с.
6. Гречанюк Р. В. Функції і повноваження спеціальних антикорупційних органів України, Польщі та Молдови: порівняльний аналіз. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 41-48.

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Мурач Д. В.

Студент I курсу ННІ Права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Кобзєва Т. А.

д. ю. н., доцент, доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права

Сумського державного університету

Питання організації та діяльності оборонної та правоохоронної систем в Україні посідає значне місце у загальній проблематиці правових досліджень. Реформування правоохоронної системи в державі розтягується у часі та супроводжується запеклими обговореннями, які досі, вочевидь, не вдалося повною мірою втілити у життя.

З урахуванням досвіду, набутого Україною минулих поколінь, створення військової юстиції - нагальна необхідність для підтримання боєздатності, дисципліни й правопорядку у військових формуваннях Збройних Сил України. В країні сформувалась така думка, що не потрібно запроваджувати створення військової юстиції. Проведення на Сході України антитерористичної операції змусило переосмислити необхідність у таких інституціях. Тим самим, підкреслюється нагальна соціальна необхідність створення

військового судочинства [1].

На думку С. Оверчука: «Військові суди забезпечують необхідну оперативність розгляду справ. Існуюча підсудність справ у місцевих судах за територіальним принципом не може бути такою дієвою, як у військових судах, територіальна підсудність справ яких пов'язана із структурою військових формувань. Військові формування, керівництво якими здійснюється централізовано, не повинні бути під місцевим впливом» [2, с. 4].

Необхідність такого виду судів доводиться способом висвітлення проблем, що пов'язані зі специфікою сфери діяльності, справи якої вони розглядають. У цьому випадку потрібно наголосити на особливості життя військовослужбовця та взагалі на специфіці введення військової служби. Як нам відомо, особа, що проходить військову службу, у своїх діях керується воєнною доктриною та особовою інструкцією. При цьому, поведінка службовця повністю контролюється начальним складом та спланованим розпорядком, тобто має директивний характер. Таким чином, у разі надзвичайної ситуації, військовослужбовець зобов'язаний виконувати накази, а не діяти спираючись на власний розсуд [3]. Це, як показує історичний досвід, може призвести до ситуацій, коли наслідками подібних директив виступають порушення службовцем національного законодавства та інших нормативно-правових актів. Проте, враховуючи фактор особливості життя військовослужбовця та взагалі його намір, судити його звичайними судами цілком необ'єктивно.

Також необхідно врахувати випадки зловживання власним становищем задля задоволення своїх потреб. Наприклад, в Україні, на жаль, досить розповсюджені випадки, коли солдати конфіскують майно мирного населення під приводом «надзвичайної необхідності» та використовують його з іншими, невоєнними цілями.

Військовослужбовець, під час ведення воєнних дій, повинен неухильно дотримуватися правил та традицій ведення війни. Саме ці правила найбільш точно розкривають внутрішню своєрідність військової справи та, як нам відомо, їх найбільше всього порушують. Стаття 438, Кримінального кодексу України, зазначає: «1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років. 2. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням

волі» [4].

На нашу думку, правосуддя щодо цих та подібних діянь повинні чинити суди військової юстиції. При чому, суддями подібних судів повинні бути виключно військовослужбовці, адже такі особи більш досвідченні в цій сфері та можуть більш точно винайти міру покарання злочинця. Тим самим, будуть виноситися більш об'єктивні та справедливі рішення.

На підтримку цієї думки, О. Лоцихін та А. Шевченко зазначають, що цивільні судді та судді загальної юрисдикції не в змозі ефективно та швидко розглянути справу, оскільки вони особисто не знайомі з специфікою всіх обставин, які мають значення для її розгляду, а тому розгляд справи дуже сильно затягується. Окрім норм Кримінального та Кримінального процесуального кодексу, при детальному вивченні справи відносно військових, судді мають керуватись і нормами дисциплінарних статутів, з якими вони могли раніше ніколи і не стикатись [5, с. 8].

Також судді загальної юрисдикції не можуть проводити судовий розгляд справи поза приміщенням – цього не може забезпечити ані технічне ані матеріальне забезпечення. Хоча, існує необхідність врахувати, що не завжди військовий може змінювати своє місцезнаходження під час ведення воєнних дій – це може бути причиною виникнення серйозних ризиків для життя такої особи. Проте, не можна забувати, що такий суддя розглядатиме справи у військовій частині разом із іншими військовослужбовцями, що може гарантувати більш точне та чітке роз'яснення певних обставин цієї справи та найбільш ефективно та швидко її вирішення .

В Україні військове судочнство мав намір відновити Президент Петро Порошенко. Він спробував внести до парламенту законопроект про військовий суд, який є частиною судової реформи. Законопроект передбачав віднести до підсудності військових судів, як кримінальні, так і адміністративні правопорушення за участю військовослужбовців, а також вирішення спірних питань щодо проходження військової служби. Проте створення військової юстиції так і не було втілено в життя.

Доволі ефективними з точки зору систематизації судоустрою України, на нашу думку, є два депутатські законопроекти про створення військових судів – № 8392 та альтернативний йому № 8392-1 [6]. Законопроектом № 8392 пропонується внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якими передбачити функціонування у судовій системі України військових судів. Пропонується така організація судів: місцевими судами першої інстанції є військові суди гарнізонів; судом другої інстанції є Апеляційний військовий суд у м. Києві; касаційною інстанцією військового правосуддя є касаційні загальні суди у Верховному Суді, де у Касаційному кримінальному суді утворюється

військова судова палата [7]. Така система, на наш погляд, є найбільш ефективною та реалістичною в плані її запровадження.

Аналізуючи модель повсякденного життя військовослужбовця, особливості та специфіку військової справи загалом, врахувавши сучасне становище України, можна дійти висновку, що запровадження військової юстиції – необхідний крок для забезпечення більш швидкого та професійного розгляду справ стосовно військовослужбовців та реалізації чисельної кількості принципів правосуддя для військових. Історичний досвід України дозволяє створити об'єктивну передумову відновлення військового суду, адже за часів, коли в державі з'явилося постійне військо – збільшилась кількість військових злочинів та зародилась потреба у створенні відповідного виду судочинства. З іншої сторони, наявною тенденцією, яка детермінує необхідність запровадження військової юстиції є неспроможність судів загальної юрисдикції з об'єктивних причин ефективно розглядати справи стосовно військових.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дегтяр Р. О. Запровадження поняття «військова юстиція» в Україні у контексті зарубіжного досвіду. Одеса. 2018. 34 с.
2. Оверчук С. В. Військові суди – необхідна складова військової юстиції в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. № 1 (11). С. 1–21.
3. Кривенко О. В., Качан І. І. Військова адміністрація (право військової сфери у визначеннях та схемах): навчальний посібник. Київ. 2008. 182 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
5. Лоцихін О. М., Шевченко А. Є. Роль військових судів в реформуванні судової системи сучасної України. *Право*. 2015. № 3. С. 5–11.
6. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо військових судів від 22.05.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64070.
7. У Раді зареєстрували законопроекти про створення військових судів. *Українське право*. URL: <https://ukrainepravo.com/news/ukraine/u-radi-zareyestruvaly-zakonoproekty-pro-stvorennya-viyskovykh-sudiv-/> (дата звернення: 07.03.2020).

ПОНЯТТЯ ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Щербак Н. М.

*Студентка III курсу ННІ права
Сумського державного університету
Науковий керівник: Славко А. С.
асистент кафедри МЄПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

Гідність – це ключова цінність будь-якої людини, фундаментальна основа державного ладу та передумова існування правової системи загалом. У конституційному праві держав Європи та Європейського Союзу зазначена цінність набула статусу визначального принципу, засади конституційного ладу та всіх основоположних прав людини. Відповідно до Преамбули Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року саме людська гідність є джерелом прав людини і тому нерозривно пов'язана з ними [1]. Пізнання людської гідності, в поєднання з такими соціально-правовими явищами як свобода, рівність, справедливість, надає можливість пізнання правової природи та юридичного змісту інших прав людини. Усвідомлення глибинної суті людської гідності можливе не лише через розуміння норм моралі або етики, а й завдяки її трактуванню як цінності у праві. Така можливість з'являється у зв'язку із закріпленням поняття «гідність» у конституціях і законах різних держав та пов'язана із судовим тлумаченням відповідних положень.

Питанням людської гідності були присвячені праці таких фахівців як С. Вдовіченко, І. Головатий, О. Щербанюк, О. Гришук, Е. Шишкіната інших. Не применшуючи внеску вказаних правників зауважимо, що, на нашу думку, зміст концепту «гідності» й досі не отримав належного висвітлення у вітчизняній правничій доктрині.

Характеризуючи вплив Конституційного суду на розвиток правової доктрини, нагадаємо, що суди конституційної юрисдикції наділені функцією інтерпретації законодавства, завдяки чому беруть безпосередню участь у процесі пізнання певних правових явищ і пошуку духу права у нормах законодавства. Вважаємо, що проблема розуміння гідності виходить за межі звичайного тлумачення законодавчої норми, а реальне пізнання її змісту зумовлює формування доктринальних позицій стосовно цього явища, що є значущим для розвитку конституційно-правової думки і майбутнього правозастосування.

У Конституції України увагу людській гідності безпосередньо приділено у статті 3, положеннями якої гідність людини визнано однією з найвищих соціальних цінностей в Україні та у статті 28, якою встановлено заборону піддавати будь-яку людину катуванню,

жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, а також без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим досліддам [2]. Фактично інших підходів до розуміння цього явища, окрім як через заборону поганого поводження з людиною, Конституція України не містить. Разом з тим людська гідність є більш широким за своїм змістом правовим феноменом, вона є висхідним положенням для норм, що гарантують природні права людини. Це явище закріплене в Конституції України як система цінностей у праві і, безумовно, воно потребує своєї інтерпретації виходячи з ціннісно-орієнтованого правосприйняття.

Е. Шишкіна наголошує, що зазвичай феномен людської гідності розглядають або у контексті кримінального права (гідність є об'єктом кримінально-карного посягання) або у контексті цивільного права – у прив'язці до честі і ділової репутації [8].

Позитивну роль у розширенні уявлень про гідність міг би відіграти Конституційний Суд України (далі – КСУ) як єдиний державний інститут, наділений правом тлумачення положень Конституції та законів України. Під впливом послідовної політики КСУ у вітчизняній правовій доктрині могло б оформитись концептуальне уявлення про гідність як основоположну цінність, яке б, у свою чергу, позитивно б вплинуло на законодавця, який би був змушений зважати на цю цінність при розробці нових нормативно-правових актів. Однак, на жаль, за діяльність період свого існування КСУ, не здійснив спроб наблизитися до розуміння змісту вказаного поняття.

Наразіщо єдиним рішенням, в якому КСУ безпосередньо досліджував феномен людської гідності є рішення від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару). У ході визнання неконституційними положень чинного на той час КК України щодо застосування смертної кари як виду покарання, КСУ вказав на фундаментальний характер прав людини на життя та на повагу до її гідності. На думку суддів КСУ зазначені права обумовлюють реалізацію інших прав людини, а тому не можуть бути звужені чи обмежені [3]. Незважаючи на те, що у цій справі КСУ розробив фундамент для подальшого дослідження концепції гідності, в наступних рішеннях він майже не повертався до зазначеної теми.

Наприклад, не до кінця зрозумілою видається позиція КСУ, викладена в рішенні у справі від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян). У ньому КСУ визнав такими, що суперечать Конституції, деякі положення Закону України «Про державний бюджет України на 2007 рік» щодо зупинення дії інших законів України стосовно надання пільг, компенсацій і гарантій окремим категоріям українських громадян та засудив відповідну законодавчу практику Верховної Ради України [4]. Ухвалюючи таке рішення, КСУ, ймовірно, виходив з розуміння природи конституційного права на

соціальний захист і кореспондуючого йому обов'язку держави забезпечити таке право. Тим не менш, аналізоване рішення сформоване з позиції «букви» закону, і дуже мало звертається до його «духу», який вказує на нерозривний зв'язок між правом на соціальний захист та повагою до гідності особи як соціальної цінності.

Серед більш свіжих прикладів звернення КСУ до концепту гідності можна назвати деякі рішення від 2016 року. Зокрема, усвоєму рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричних закладів) КСУ вказав на неконституційність законодавчого положення щодо госпіталізації неповносправних осіб до психіатричних закладів без відповідного судового рішення. Немає необхідності вдаватись до аналізу правильності чи хибності позиції КСУ у цьому питанні, однак варто зацентувати увагу на аргументації Суду, викладеній в мотивувальній частині рішення. У першу чергу КСУ виходив з права особи на свободу та особисту недоторканість та обов'язку держави у світлі відповідних норм Конституції України та статті 5 ЄКПЛ уникати свавільного позбавлення особи її свободи [5]. Тим не менш, поза фокусом уваги Суду залишився органічний та нерозривний зв'язок між свободою та гідністю як джерелом всіх природних прав людини. Вбачається, що і свобода, і гідність доволі часто тлумачаться у філософсько-правовому аспекті, але з цих двох цінностей лише гідність має абсолютний і недоторканий характер. Вбачається, що КСУ оминув питання поваги та захисту гідності недієздатної особи, посягання на яку могли б відбуватись за умови відсутності належного і ефективного судового контролю за шпиталізацією (поміщенням) до психіатричних закладів.

Так само не було розкрито зміст концепції гідності у рішенні КСУ від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) [6]. У цій справі КСУ вкотре звернувся до обґрунтування позитивних зобов'язань держави щодо прав на свободу світогляду та віросповідання, мирних зібрань та асоціацій. Тим не менш, знову було проігноровано гідність як ймовірне джерело релігійних, духовних пошуків людини та бажання пізнати саму себе.

До цінності людської гідності і необхідності її захисту з боку держави КСУ звертається також у рішенні від 16 липня 2019 року у справі № 9-р/2019 (справа про конституційність норм закону про декомунізацію). Суд, зокрема, наголосив, що «пропаганда комуністичного режиму, який зухвало й цинічно заперечував цінність людського життя та людської гідності, становить реальну загрозу для сучасної незалежної української державності». Отже, можемо спостерігати певну еволюцію поглядів КСУ та розширення розуміння поняття гідності людини як цінності [9].

Аналіз рішень КСУ показує, у переважній частині випадків Суд звертається до концепту гідності лише формально за допомогою прямого посилання на статтю 3 Конституції України без будь-якого аналізу змісту останньої. Одним з небагатьох актів, в якому була здійснена спроба тлумачення цього концепту, стала окрема думка судді В. Шишкіна до рішення КСУ у справі від 6 жовтня 2010 р. № 21-рп/2010 (справа про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів). Суддя В. Шишкін саме скористався аксіологічним підходом до розуміння людської гідності і ймовірно її приниження з боку державних органів через визнання корупційними правопорушеннями здійснення суддями інтелектуальної (викладацької, наукової, творчої) діяльності у робочий час [7].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що після аналізу рішень КСУ складається враження, що Суд певний період часу уникав тлумачення змісту гідності як джерела прав людини та роздумів про її цінність для демократичного суспільства. Тим не менш, у свіжих рішеннях Суд переходить від формальних згадок гідності до розбудови своєї власної позиції з цього приводу. Така тенденція не може не тішити вчених-конституціоналістів та пересічних громадян України, адже не тільки сприяє зміцненню механізмів захисту прав людини, а і відкриває перспективи подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042/print 1360158881064154.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
3. Рішення Конституційного Суду України від 29.12.1999 р. № 11-рп/99. Справа № 1-33/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>.
4. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.2007 р. № 6-рп/2007. Справа № 1-29/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07>.
5. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. Справа № 1-1/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>.
6. Рішення Конституційного Суду України від 08.09.2016 р. № 6-рп/2016. Справа № 1-13/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16>.
7. Рішення Конституційного Суду України від 06.10.2010 р. № 21-рп/2010. Справа № 1-27/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-10>.

8. Шишкіна Е. Розуміння людської гідності: виклики сучасних українських реалій / Одеський апеляційний адміністративний суд. URL: <https://apladm.od.court.gov.ua/sud9105/pres-centr/news/381454/9>.
9. Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 р. № 9-р/2019. Справа № 1-24/2018 (1919/17). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19>.

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ВИКЛИКИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

Георгієвський Ю. В.

*д. ю. н., завідувач наукового відділу правового забезпечення галузевого інноваційного розвитку НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України,
доцент кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційний Суд України послідовно тлумачить верховенство права як панування права в суспільстві [1]. Автори Доповіді Венеційської Комісії «Верховенство права» [2] виділяють шість обов'язкових елементів «верховенства права», що є не лише формальними, а й субстантивними чи матеріальними, серед яких: законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; юридична визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом.

У забезпеченні верховенства права неможливо забувати про особливе місце Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції (за версією Основного Закону держави в редакції від 28 червня 1996 р., ч. 1 ст. 147). Обов'язковість і преюдиційність його рішень і висновків певною мірою спрямовує становлення національної правової системи, а повноваження Суду – на пряму розвивають національне право в об'єктивному і суб'єктивному аспектах.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про Конституційний суд України», Суд є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України. Як

справедливо зазначає Р. Мартинюк, здійснюючи «негативну правотворчість» й інтерпретаційну діяльність, орган конституційної юрисдикції безпосередньо впливає на правозастосовну практику й опосередковано – на процес нормотворення суб'єктів права [3, с. 77].

Важливим з точки зору удосконалення правозастосовної практики є нормативне тлумачення, яке здійснює Суд. Слід погодитись з думкою академіка А. Селіванова [4] про те, що це тлумачення забезпечує єдине розуміння у правозастосуванні, оскільки виступає офіційним роз'ясненням, обов'язковим для всіх осіб і органів, які прямо підпадають під конституційну юрисдикцію. Додамо до цього і те, що рішення Конституційного Суду України є превентивними для всіх органів державної влади України, не можуть підлягати сумніву або ігноруванню в процесі реалізації конституційних норм і не підлягають ніякому попередньому або наступному затвердженню будь-яким державним органом або посадовою особою.

Діяльність Конституційного Суду України має посилювати верховенство права як на рівні матеріальних, так і процесуальних норм. Відповідно до Цивільного процесуального і Кримінального процесуального кодексів України підставами для перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами є встановлення Конституційним Судом України неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акту чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні. Це посилює роль Конституційного Суду як основного мірила юридичної визначеності у правовій системі України.

Роль Конституційного Суду України у розвитку верховенства права розкривають не лише його повноваження, але і особливості правової природи актів Суду. У науково-правничій літературі постійно точиться дискусія щодо визнання актів Конституційного Суду України в якості конституційного судового прецеденту, і, відповідно, джерел права. Незважаючи на те, що в Україні відсутнє офіційне закріплення судового прецеденту як джерела права, а самих актів Суду немає серед джерел конституційного права України, сучасна тенденція до нівелювання відмінностей між сім'ями права, вихід КСУ у тлумаченні норм права у конкретних справах за межі конкретного випадку, формулювання Судом загальних правових позицій стосовно інтерпретації норм права, що є обов'язковими в тому числі і для Конституційного Суду, – дозволяють нам підтримати позицію В. Тихого щодо визнання рішень Конституційного Суду України у конкретних справах прецедентами у сенсі зразків, прикладів, розуміння і застосування положень Конституції і законів України [5].

Варто зазначити, що конституційно-судова реформа 2016 року суттєво вплинула на

зміну статусу Конституційного Суду України в системі органів національного правосуддя: у межах розділу VIII Основного Закону України відбулося відокремлення КСУ від судів системи судоустрою (судів загальної юрисдикції в редакції Конституції України 1996 р.). Наразі діяльність КСУ регулюється розділом XII Конституції України, Законом України «Про Конституційний Суд України» [6] і Регламентом КСУ [7]. Українські правники по-різному оцінюють виведення КСУ із системи судочинства. Приміром, О. Водяніков вбачає у цій новелі посилення захисту конституційної демократії [8]. На наше переконання, така зміна правового статусу КСУ не відповідає природі і змісту його повноважень і сприятиме втраті «правової впливовості» у національній правовій системі, що створює потенційну загрозу зловживань з боку законодавчої і виконавчої гілок влади.

Окрім цього, у «базовому» розділі XII Основного Закону держави («Розділ XII Конституційний Суд України») було змінено всі без винятку його статті (ст. 147, 148, 149, 150, 151, 152 та 153 Конституції), а сам цей розділ доповнено низкою суттєвих новел, розміщених у чотирьох нових статтях (ст. 148-1, 149-1, 151-1 та 151-2 Конституції). Як справедливо зазначає П. Стецюк, це свідчило про серйозні наміри реформаторів змінити не тільки основні засади функціонування Конституційного Суду як такого, але й частково «скоригувати» його місце та роль у системі органів державної влади [9].

Закон України «Про Конституційний Суд України» у новій редакції був ухвалений 13 липня 2017 року. Серед багатьох змін вважаємо за необхідне звернути увагу на одну з найбільш, на нашу думку, небезпечних новел, що становить загрози для забезпечення сталості принципу верховенства права в Україні. Це ст. 92 – юридична позиція Конституційного Суду. Ч.2 цієї статті закріплює можливості конкретизації, розвитку і зміни юридичних позицій Суду (зокрема, у разі суттєвої зміни нормативного регулювання, яким керувався Суд при висловленні такої позиції, або за наявності об'єктивних підстав необхідності покращення захисту конституційних прав і свобод з урахуванням міжнародних зобов'язань України та за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду). У той же час, законодавець закріплює остаточний характер рішень чи висновків Конституційного Суду України (ч.5 ст. 88 Закону України «Про Конституційний суд України»). На наше переконання, така редакція ч.2 статті 92 є неприпустимою, оскільки фактично робить діяльність суду залежною від зовнішніх обставин (перш за все, соціально-політичних). В контексті забезпечення принципу верховенства права така конституційна новела послаблює юридичну визначеність діяльності Конституційного Суду.

Очевидно, що не всі новели конституційно-судової реформи створюють ризики для забезпечення верховенства права в Україні. Як позитивну ми оцінюємо новелу щодо

запровадження інституту конституційної скарги, оскільки розглядаємо її як чинник зменшення кількості звернень громадян України до ЄСПЛ у зв'язку з посиленням можливостей захисту конституційних прав в Україні і виникненням нового механізму удосконалення чинного національного законодавства на шляху утвердження принципу верховенства права. На користь такого висновку свідчить той факт, що конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано, що за деякими формальними ознаками є тотожним порядку звернення до ЄСПЛ.

У той же час, таке нове повноваження КСУ значно збільшує навантаження як на суддів Конституційного Суду, так і на Секретаріат, що, у свою чергу, може ставити під питання якість і доступність правосуддя Конституційного Суду України щодо розгляду конституційних скарг. Як справедливо зазначає Г. Зубенко, одним із основних проблемних питань запровадження інституту конституційної скарги є встановлення оптимального балансу між забезпеченням належного захисту конституційних прав і свобод та ефективним функціонуванням органу конституційної юстиції [10].

Підсумовуючи зазначимо, що Основний Закон України закріплює за Конституційним Судом України його визначальну роль у розвитку національної правової системи, яку ми пов'язуємо з особливостями конституційної юрисдикції Суду, що, на наше переконання, забезпечує сталість і злагодженість взаємодії елементів правової системи держави.

Незважаючи на розширення юридичного інструментарію захисту прав громадян України завдяки запровадженню інституту конституційної скарги, конституційно-судова реформа 2016 року зумовила втрату правової впливовості Конституційного Суду України та заклала ризики сталого розвитку національної правової системи. Встановлення законодавцем обставин для зміни юридичної позиції Суду не наближують національну правову систему до забезпечення принципу верховенства права, роблять її залежною від зовнішніх обставин, діяльності виконавчої і законодавчої гілок влади, сам Суд втрачає свій «правовий авторитет» через виведення з системи національного правосуддя, запровадження можливості зміни юридичних позицій. На даному етапі вкрай нагальним питанням є перегляд ст. 92 Закону України «Про Конституційний Суд України» і закріплення можливості зміни юридичної позиції Суду лише у разі зміни Основного Закону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням

- Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygu/34-verhovenstvo-prava> (дата звернення: 22.03.2020).
2. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) Верховенство права. *Право України*. 2011. № 10. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr) (дата звернення: 01.03.2020).
3. Мартинюк Р. Природа правових позицій органів спеціалізованого конституційного контролю: теоретико-правовий аспект. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 1. С. 76–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2014_1_23.
4. Селіванов А. О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосуддя = Constitutional problems of modern theory of law: монографія. К. : Логос, 2012. 152 с.
5. Тихий В. Офіційне тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 1998. № 4. С. 38–45.
6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Голос України*. 2017. № 141.
7. Регламент Конституційного Суду України: ухвалений на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України Постановою Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року № 1-пс/2018. URL: <http://www.ccu.gov> (дата звернення: 09.03.2020).
8. Водяніков О. Відчиняючи двері Конституційного Суду: конституційна скарга як нова можливість захисту конституційних прав. URL: https://ukr.lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/371421_vidchinyayuchi_dveri_konstitutsiyynogo.html (дата звернення: 03.03.2020).
9. Стецюк П. Зміни до Основного Закону України щодо правосуддя (конституційно-юрисдикційний зріз). *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 194–201.
10. Зубенко Г. В. Інститут конституційної скарги в Україні: питання запровадження. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія Право*. 2017. № 23. С. 58–61.

СУТНІСТЬ МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Рябченко Т. О.

*к. ю. н., старший викладач кафедри КПТІДП ННІ права
Сумського державного університету*

Муніципально-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування забезпечує ефективне функціонування територіальної громади, передбачаючи обов'язок зазнати несприятливих наслідків у разі неналежного виконання органами і посадовими особами місцевого самоврядування повноважень щодо вирішення питань місцевого значення, повноважень, переданих цим суб'єктам територіальними громадами. Слушною вважаємо позицію вітчизняних науковців, які стверджують, що є всі підстави для вивчення муніципально-правової відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності. При цьому акцентуємо увагу на винятковій важливості даного інституту для муніципально-правових відносин; правовій природі і специфічних ознаках муніципально-правової відповідальності, що дозволяють відокремити її від інших видів юридичної відповідальності.

Обґрунтовуючи доцільність розмежування поєднаних спільною метою (захист населення від свавілля влади) і водночас самостійних інститутів конституційно-правової та муніципально-правової відповідальності, І. Алексєєв звертає увагу на особливі ознаки останньої. Зокрема, муніципально-правова відповідальність є видом публічно владного примусу, а не державного примусу в «чистому» вигляді, що характеризує конституційно-правову відповідальність. Форми муніципально-правової відповідальності, що можуть застосовуватися до органів і посадових осіб місцевого самоврядування, передбачені нормами муніципального права. Визначається й особливе коло суб'єктів муніципально-правової відповідальності. Органи державної влади не наділені муніципальною деліктоздатністю, тоді як суб'єктами конституційно-правової відповідальності є держава, органи державної влади, їх посадові особи. Особливістю муніципально-правової відповідальності є й її підстави, що характеризують основного суб'єкта (населення муніципального утворення), перед яким суб'єкти муніципально-правової відповідальності несуть відповідальність (зокрема, відкликання виборної посадової особи місцевого самоврядування за народною ініціативою в порядку, передбаченому законом і статутами муніципальних утворень). До того ж притягнення до муніципально-правової відповідальності суб'єктів такої відповідальності здійснюється спеціально уповноваженими на це органами або посадовими особами місцевого самоврядування, населенням муніципального утворення. Муніципально-правова відповідальність, як зауважує автор, настає за порушення органами і посадовими особами місцевого

самоврядування положень законодавства у сфері місцевого самоврядування [1].

За визначенням Г. Салівона, муніципально-правова відповідальність є різновидом юридичної відповідальності суб'єктів муніципального права, уповноважених на вирішення питань місцевого значення, перед територіальною громадою за вчинене муніципальне правопорушення, що має наслідком застосування до них муніципально-правових санкцій [2, с. 6].

Узагальнення наукових підходів щодо розуміння сутності та змісту муніципально-правової відповідальності, підстав її настання свідчить, що розглядуваний вид відповідальності як інститут муніципального права об'єднав муніципально-правові норми, які регламентують суспільні відносини у сфері проспективної (позитивний аспект) і ретроспективної (негативний аспект) юридичної відповідальності визначеного суб'єкта за муніципальне правопорушення. Проспективну відповідальність зазвичай пов'язують із соціально-правовою активністю, проявом ініціативи в процесі реалізації нормативних приписів. Підставою настання проспективної муніципально-правової відповідальності вважаємо юридичний факт набуття статусу суб'єкта муніципально-правової відповідальності.

Т. Слободяник, заперечуючи існування позитивної відповідальності у системі місцевого самоврядування, наводить низку аргументів: законослухняний суб'єкт (йдеться про позитивну відповідальність) та правопорушник (йдеться про негативну відповідальність) ставляться на одну площину, що, на думку дослідника, є недоречним, виходячи з правової природи юридичної відповідальності. Остання має передбачати негативні наслідки для суб'єктів, які порушують правові приписи. За її ретроспективного розуміння юридична відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування є реальною гарантією конституційності, законності та правопорядку в системі суспільних відносин, пов'язаних із здійсненням права на місцеве самоврядування [3, с. 36–37].

Юридичним фактом, із яким пов'язують виникнення відносин ретроспективної муніципально-правової відповідальності, є муніципальне правопорушення. Підставою муніципально-правової відповідальності О. Лялюк називає негативну дію чи бездіяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування [4, с. 77]. За твердженням Г. Салівона, такою підставою має бути визнано не лише юридичний факт, а й фактичний склад – сукупність юридичних фактів, оскільки вчинення негативної дії або неправомірна бездіяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування може не породжувати муніципально-правової відповідальності [5, с. 48–49].

При цьому муніципальне правопорушення Г. Салівон розглядає як суспільно-небезпечне, протиправне діяння (дію або бездіяльність), вчинене суб'єктами

муніципальної відповідальності, що полягає у неналежному виконанні або невиконанні повноважень, завдань і функцій по вирішенню питань місцевого значення, за вчинення якого передбачається застосування муніципально-правових санкцій [2, с. 6–7].

Отже, у суб'єкта, який вчинив муніципальне правопорушення, виникає обов'язок зазнати визначеної санкцією норми муніципального права міри муніципально-правової відповідальності, понести негативні наслідки. Водночас суб'єкти, перед якими вищеназваний суб'єкт несе муніципально-правову відповідальність, мають право притягнути його до такої відповідальності. Відповідними суб'єктами за чинним муніципальним законодавством України є органи й особи, перед якими порушник муніципально-правових норм відповідає за свої дії (бездіяльність) і які контролюють останні, а передусім – територіальна громада як основний носій функцій і повноважень місцевого самоврядування. Мова йде також про обрані територіальною громадою органи чи посадову особу місцевого самоврядування. Як зазначають автори досліджень, субсидіарну роль у правовідносинах щодо застосування муніципально-правових санкцій може відігравати держава в особі органів законодавчої і судової гілок влади [5, с. 48].

Досліджуючи теоретичні засади застосування муніципально-правових санкцій, вчені неодноразово наголошують на такій їх особливості як закріплення нормами муніципального права. Дійсно, сутність муніципально-правової відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування виявляється у формах її реалізації, що визначені та деталізовані чинним муніципальним законодавством, зокрема Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві вибори», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про органи самоорганізації населення», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» тощо, також підзаконними нормативними актами, прийнятими органами місцевого самоврядування (статутами територіальних громад, регламентами місцевих рад), й іншими актами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев И. А. Муниципально-правовая ответственность: проблемы исследования на современном этапе. *Гуманитарные и юридические исследования*. 2013. № 1. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/munitsipalno-pravovaya-otvetstvennost-problemy-issledovaniya-na-sovremennom-etape>.
2. Салівон Г. І. Муніципально-правові санкції як форма реалізації відповідальності в місцевому самоврядуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2015. 20 с.

3. Слободяник Т. М. Муніципально-правова відповідальність місцевих рад та сільських, селищних, міських голів в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2016. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/37>.
4. Лялюк О. Ю. Загальна характеристика муніципально-правової відповідальності за законодавством України. *Пробл. законності: Акад. зб. наук. пр.* Тацій В. Я. (ред.). Харків: Нац. юрид. акад. України. 2010. Вип. 109. С. 76–83.
5. Салівон Г. І. Специфіка муніципально-правової відповідальності в Україні. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 116. С. 45–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2011_116_8.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Полулях О. В.

*Студент 1 курсу магістратури ННІ права
Сумського державного університету*

Науковий керівник : Стогова О. В.

*к. політ. н., доцент, доцент кафедри КПТІДП ННІ права
Сумського державного університету*

Внутрішні потреби і зовнішні зобов'язання зумовлюють приведення у відповідність статистичних даних в Україні, зокрема й щодо перепису населення. Протягом тривалого часу проблематика перепису населення викликала значну увагу серед широкого кола представників різних професій та науковців. Однак, на жаль, у нас час, рішучих кроків щодо проведення процедури перепису населення зроблено не було. Відтак, сьогодні проблематика проведення перепису населення залишається важливою та актуальною.

Нормативно, перепис населення – є періодичним суцільним державним статистичним спостереженням, яке вміщує в собі збирання демографічних і соціально-економічних даних, які на встановлену дату характеризують чисельність та склад населення країни, а також оброблення, узагальнення, поширення та використання його результатів [1].

Зокрема, правові, економічні та організаційні основи підготовки і проведення Всеукраїнського перепису населення визначено Законом України «Про Всеукраїнський перепис населення» (далі – Закон) від 2000 року [1]. Однак, нормативно-правові акти щодо перепису населення можуть бути встановлені і на локальному рівні, які конкретизують, уточнюють окремі положення Закону.

Відповідно до ст. 3 профільного закону підставою для проведення перепису населення є рішення Кабінету Міністрів України, яке приймається не пізніше ніж за 3 роки до його початку.

Більше того, крім зазначеного вище Закону, правовою основою перепису населення є Конституція України, Закон України «Про державну статистику», законодавство України про інформацію та інформатизацію, інші нормативно-правові акти, а також чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1, ст. 2].

Перший всеукраїнський перепис населення був проведений 2001 року. Основу правового регулювання проведення цього перепису склав Закон України «Про Всеукраїнський перепис населення». Уперше з'явилася можливість використовувати не стандартну програму, яка була однаковою для всіх республік колишнього Радянського Союзу, а самостійно сформувати зміст необхідної інформації, врахувати демографічні і соціальні особливості населення України. Методика перепису мала відобразити результати пов'язаних із реформами змін у суспільстві й, при цьому, забезпечити максимальну порівнянність його підсумків із даними попередніх переписів. Цієї мети вдалося досягти за рахунок розширення програми перепису. Вона містила такі блоки інформації: склад та родинні стосунки членів домогосподарства, статеві-вікова характеристика особи та місце її народження, шлюбно-сімейний стан, включаючи кількість народжених дітей і тих, які залишилися в живих (для жінок старше 15-ти років), етнічне походження, мовні ознаки, громадянство, рівень освіти, зайнятість, джерела засобів до існування, міграційна активність, житлові умови, наявність земельних ділянок сільсько-господарського призначення, їх площа та правова форма власності. Наступний перепис населення в Україні був запланований на 2012 рік, але не відбувся. Кабінет Міністрів переніс другий перепис на 2013 рік, потім на 2016 р., а 2015 року перепис було перенесено на 2020 рік Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1323-р «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2008 р. № 581. 28 листопада 2019 року міністр Кабінету міністрів України Дмитро Дубілет оголосив про намір відмовитися від “традиційного” перепису населення у 2020 році і провести натомість електронний перепис.

Перепис населення – це унікальне джерело якісної та надійної інформації для прийняття рішень на всіх рівнях управління різних сфер життя суспільства і держави. Об'єктивна інформація дає можливість здійснити різнобічний аналіз проблем, спрогнозувати можливості та ризики, прорахувати впливи і наслідки ймовірних варіантів рішень, обґрунтувати оптимальне та ефективне управлінське рішення. Дані перепису населення є базисом при поточному і стратегічному плануванні, координації заходів

державної політики та моніторингу її реалізації, формування прогнозу та оцінок подальших змін [2, с. 3].

Очікувалося, що результати Всеукраїнського перепису населення 2020 року стануть надійною базою для інформаційного забезпечення прогнозування та управління соціально-економічним розвитком України, включаючи планування та реалізацію бюджетного процесу, здійснення виваженої соціально-демографічної політики, регулювання процесів міграції, а також наукових розробок. При чому, 21.08.2018 р. наказом Державної служби статистики України року затверджено Програму пробного перепису населення від 2019 року [3]. Тому, дані кроки закріплені нормативно.

Більше того, Урядом країни було видано Розпорядження від 18 липня 2018 р. № 504-р «Про проведення пробного перепису населення», де вбачається забезпечення державною проведення перепису населення за умови використання інноваційних технологій збирання даних про населення, а також забезпечення порядку та безпеки громадян [4].

Утім реальні результати вбачаються ефективними лише при належних та дієвих кроках, без будь-якої нагоди відтягування. У цьому випадку, перш за все необхідно активно включатись у роботу перепису населення не тільки державним інституціям, а й іншим окремим фізичним та юридичним особам.

Останнім часом, ні для кого не залишається секретом те, що фактична кількість населення стрімко зменшилась. Тому конкретизація даних – є необхідною передумовою для початку роботи нової, абсолютно новою економіко-правової системи в Україні.

Практика інших країн світу свідчить, що із прогресом в інформатизації перепис населення частково втрачає свою цінність як єдине джерело статистичних даних, стаючи лише вузько профільованими спеціалізованим обстеженнями. У світі поступово створюється інтегрована система статистики, основою якої є реєстр населення у поєднанні з обстеженнями домогосподарств. Така організація отримання даних демографічної статистики потребує менше організаційних зусиль і надає можливості оперативного отримання більш широкого спектра даних, ніж звичайні перепис. Виникнення галузевих реєстрів в Україні свідчать про те, що деякі ознаки переходу до реєстру населення спостерігаються і в Україні. Але наявність реєстру не знижує актуальності проведення одномоментного перепису, задача якого є узагальнити всю наявну статистичну інформацію.

Таким чином, правові засади перепису населення – це сукупність нормативно-правових приписів, які регулюють процес підготовки, проведення та завершення процедури перепису населення, за допомогою спеціальних заходів, способів та засобів, які

є якомога ефективнішими для швидкої процедури такого проведення. У цьому зв'язку виявляється, що процедура перепису населення для України має значення: внутрішньодержавне – приведення у відповідність нормативно-правових актів, роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення економічної стабільності та правопорядку, а також орієнтир майбутнього покоління для зайнятості та працевлаштування населення; міжнародне – встановлення якісно нових орієнтирів, за якими спроможна була б ефективно розвиватись та функціонувати правова та економічна система нашої країни, завдяки чому була б можливість досягнути високої конкурентоспроможної позиції на міжнародному рівні. Тому, у даному контексті проведення перепису населення має ґрунтуватися на нормативно-правових актах, де встановлена процедура його здійснення, а також практичного застосування ефективних регуляторів щодо перевірки та контролю його проведення.

Література:

1. Закон України «Про Всеукраїнський перепис населення» від 2000 року // Відомості Верховної Ради України. 2000 р. № 51-42. ст. 446
2. Трощинський В.П., Кравченко М.В. Перепис населення як інструмент інформаційного забезпечення управлінської діяльності. Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 100-річчю держ. служби в Україні (Київ, 25 трав. 2018 р.). Київ, 2018, Т. 5, 176 с.
3. Програма пробного перепису населення від 2019 року URL: https://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/laws/2018/prg_test2019.pdf (дата звернення: 24.09.2019).
4. Розпорядження Кабінету Міністрів «Про проведення пробного перепису населення» від 18 липня 2018 р. № 504-р. URL: https://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/laws/2018/prg_test2019.pdf (дата звернення: 22.09.2019).

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА У США

Солдатенко М. Д.

Студентка II курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Стогова О. В.

к. політ. н., доцент, доцент кафедри КПТІДП ННІ права

Сумського державного університету

Виборча система США є настільки складною та заплутаною, що навіть не кожен американець розуміє все детально. Загалом, президентські вибори у Штатах мають велику

кількість особливостей та нюансів, які відсутні в інших країнах. Це зумовлено «надзорстким характером» конституції США, яка майже не змінюється з моменту її прийняття. Конституція США одна з перших конституцій у світі, була прийнята 17 вересня 1787 року та залишається однією з «найстарших» діючих.

Головною особливістю є те, що президента у Сполучених Штатах обирають не самі жителі, а колегія виборців. Дана система була створена задля того, щоб кожен штат мав рівне представництво, цим самим запобігаючи встановлення диктатури. Колегія виборців складається з 538 представників. Всі вони представляють 50 штатів, а кількість представників від кожного штату дорівнює кількості представників цього штату у Конгресі. Найменшу кількість виборців має штат Аляска – всього 3, а найбільшу – Каліфорнія, 54 виборці. Для того, щоб президент отримав перемогу на виборах, він має отримати 270 голосів колегії [1].

Перший етап президентських виборів фактично вже відбувається під час обрання членів колегії виборців. Традиційно це відбувається у вівторок, який є першим після першого понеділка листопада кожного високосного року. Вівторок не дарма став днем виборів. Раніше вони відбувалися у кожному штаті окремо, у різні дні, що створювало можливість для фальсифікації виборів та неправомірної агітації. Тому у 18 столітті було призначено голосування всіх штатів на один і той же день, а вівторок же був обраний не випадково. У наш час дібратися до виборчої ділянки не складає труднощів, проте раніше на таку дорогу люди могли втрачати цілу добу. В неділю був святий день, коли всі, майже без винятку, відвідували церкву, тому на виборчі ділянки не прийшла б достатня кількість виборців. Субота перед неділею, тому люди також не хотіли б їхати далеко. Середа була традиційним днем ринку, коли велика кількість жителів США їхали за продуктами, іншими товарами, або навпаки – продати свій товар. Тому влада у той час вирішила, що для тих людей, яким далеко їхати до ділянки, на дорогу відведений понеділок (вже після відвідин церкви у неділю), у вівторок голосування, після якого люди можуть їхати в інше місце щоб не пропустити у середу базарний день. Місяць листопад був обраний також не випадково, адже фермери у цьому місяці вже зібрали врожай, проте на вулиці ще не дуже холодно. На сьогодні вівторок листопада просто залишився традиційним днем виборів президента.

Після того, як жителі кожного штату обирають своїх представників, створюється колегія виборців. Її голосування передбачене на 41 день після всенародного голосування. Зазвичай представники у колегії голосують відповідно до вибору штату, який вони представляють, проте неодноразово траплялися і випадки голосування членів колегії не за кандидата, який отримав підтримку більшості у штаті. Щодо таких випадків у деяких

штатах існують закони, які забороняють голосувати представникам не так, як наказує штат, та навіть накладають штрафи за порушення цих правил. Як уже було сказано, кандидат у президенти для перемоги має отримати 270 голосів від колегії виборців, але якщо жоден з кандидатів не набирає такої кількості голосів, президента має обрати Палата представників чи Сенат Конгресу США. У цьому випадку президента обирають з числа кандидатів, що набрали найбільшу кількість голосів у колегії виборців [2].

Президент вступає на посаду опівдні 20 січня року, наступного за роком голосування. У цей день відбувається інавгурація, на якій президент складає присягу. Загальний термін повноважень президента у США – 4 роки, а максимальна кількість термінів поспіль – 2, при чому не важливо, чи президент буде правити 2 терміни поспіль, або з проміжком часу.

Система голосування у першому етапі за представників виборців є неймовірно складною та має безліч нюансів та способів голосування, а також є неоднаковою у різних штатах. Це зумовлено тим, що кожен штат має свої закони та традиції проведення голосування, тому має право проводити вибори не так, як інший штат, навіть якщо ці штати знаходяться поруч. День голосування не змінюється, проте відрізняється порядок його проведення. Кожен штат окремо визначає всі процедурні питання [4].

Одним із таких нюансів є електронні урни, що встановлені на виборчих дільницях деяких штатів. Їх перевагами є те, що відразу після потрапляння до них бюлетенів, вони зчитуються електронною системою та результати відразу потрапляють до загальної системи і проводиться підрахунок. Звичайно перевагами такого способу голосування є швидкість та відсутність потреби рахувати голоси вручну, що скорочує штат членів комісії на дільницях. Проте мінусів у вказаній системі також багато. По-перше, багато виборців переконані, що у такий спосіб результати легко сфальсифікувати. По-друге, машина підрахунку бюлетенів є дуже дорогою, що не дає можливості встановити її на великій кількості виборчих дільниць. І по-третє, під час збою програми, або відключення електроенергії, чи перебою, або навіть поломки даного пристрою, бюлетені все одно необхідно буде підраховувати вручну. Проте незважаючи на недоліки електронних урн, деякі штати все ж використовують дану систему задля скорочення кількості людей на дільницях, які рахують бюлетені вручну та для швидкості підрахунку. Проте кожен штат окремо визначає вид урн на дільницях, веде окремий особистий підрахунок, і вже потім оголошує остаточні результати голосування на федеральному рівні.

Ще одним видом електронного голосування є голосування за допомогою тачскрін-машини. У цьому випадку людині не потрібно вручну вносити всі дані у бюлетені, що, на думку розробників цього методу, скорочує час проведений на дільниці, і, звичайно, має

електронну систему підрахунку голосів. Здається, що це ідеальна сучасна система, що мала б діяти в усіх штатах та давала б можливість проводити голосування у більш простий та швидкий спосіб. Проте даний вид голосування також має свої недоліки, зокрема велику вартість цих машин, що заважає їхньому встановленню у достатній кількості на дільницях. Через це зазвичай виникає черга, що навпаки сповільнює процес. Ще одним мінусом даних машин є те, що літнім людям часто складно розібратися у їх роботі без сторонньої допомоги, тому на дільницях мають бути люди, які б роз'яснювали особливості голосування через тачскрін-машину.

Іншою особливістю голосування у США є можливість у деяких штатах голосувати поштою. Даний спосіб діє у разі якщо людина не може особисто прийти до дільниці (наприклад знаходилася у лікарні). У цьому випадку листи приходять на дільницю, де вручну за допомогою працівників дільниці, результати вносяться до електронної бази або електронної урни. Вперше поштовий метод був застосований під час громадянської війни в США. Тоді учасники бойових дій могли проголосувати та не знаходитися особисто при цьому на виборчих дільницях [3].

Ще однією можливістю голосування не в день виборів є можливість дострокового голосування. Існує два способи, що є відмінними у різних штатах – прийти на виборчу дільницю раніше зазначеного дня виборів, або відправити заповнений бюлетень поштою. У деяких штатах необхідно підтверджувати факт того, що людина не зможе прийти на дільницю, в деяких надається можливість дострокового голосування без пояснення причин. Причиною може бути відрядження, поїздка до іншого міста чи робота, що не дає можливості особисто прийти на дільницю у день голосування. Звичайно можуть бути й інші причини, що відрізняються у кожному штаті, в якому дозволено дострокове голосування. Для того, щоб проголосувати достроково поштою, необхідно отримати бюлетень (що є ідентичним з тим, що буде на виборах), заповнити його та відправити, або ж принести його достроково на дільницю. Дострокове голосування в США має досить велику популярність: 30-40% людей голосують достроково. Таким чином уродженці США, що проживають за кордоном, просто відправляють достроково бюлетень поштою. У деяких штатах навіть передбачена можливість відправити електронною поштою електронний бюлетень.

Отже, система виборів президента у США є досить складною. Головною особливістю виборів є проведення їх у декілька етапів. Спочатку жителі США голосують на дільницях, де обирають представників від кожного штату, що потім будуть голосувати в колегії виборців. Дана колегія у складі 538 осіб обирає президента, для обрання якого необхідно 270 голосів. Сполучені Штати не мають централізованої виборчої системи,

тому процедура голосування у кожному штаті відбувається по-своєму, починаючи від часу голосування, до методів підрахунки голосів на кожній дільниці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Моренчук А. А. Особливості президентських виборів у США // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали IV Міжнар. наук.- практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 15–16 листопада 2016 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 284 с., С 84-89.
2. Горшеньова М. С. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посіб. / М.С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка. К. : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
3. Паславський І. І. Президентська виборча кампанія в США: результати, наслідки, соціально – політична відповідальність ЗМІ // Наукові записки Української академії друкарства. 2016. № 2. С. 316–326.
4. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. К. : АртЕК: Вища шк., 1998. 264 с.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ

Тимошенко О. О.

Студентка V курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Стогова О. В.

к. політ. н., доцент кафедри КРТІДІП ННІ права

Сумського державного університету

В умовах розбудови європейської правової держави пріоритетним завданням для України є реалізація принципу виборності влади. Проблема створення прозорого виборчого механізму є актуальною для більшості сучасних демократій, але особливо гостро вона проявляється у країнах перехідного типу, до яких належить Україна. Від дієвості виборчого механізму залежить якість влади, перспектива розвитку демократичних інституцій, швидкість та якість формування громадянського суспільства. У цьому контексті необхідною є оптимізація виборчої системи України. Тому надзвичайно актуальним є аналіз різних типів виборчих систем, виявлення як позитивів, так і негативів існуючих виборчих моделей, та на його підставі визначення напрямків реформування вітчизняного виборчого законодавства.

1 січня 2020 року набув чинності Виборчий кодекс України, який передбачає декілька новацій у проведенні місцевих виборів. Таким чином, якщо законодавство найближчим часом не зміниться, вибори місцевих рад та голів громад на чергових місцевих виборах 2020 року відбуватимуться за новими правилами. Відповідно до ч. 1 ст. 192 Виборчого кодексу передбачено, що вибори депутатів сільської, селищної ради, міської ради (міста з кількістю виборців до 90 тисяч осіб), районної у місті ради проводяться за виборчою мажоритарною системою відносної більшості у багатомандатних виборчих округах. У кожному окрузі може бути обрано не менше двох і не більше чотирьох депутатів. Вибори депутатів районної ради проводяться за мажоритарною системою відносної більшості у багатомандатних виборчих округах, межі яких збігаються з межами сіл, селищ, міст, територій об'єднаних сільських, селищних, міських територіальних громад, що входять до складу відповідного району [1]. Відповідно до ч. 2 ст. 192 Виборчого кодексу визначено, що вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, міських (міста з кількістю виборців 90 тисяч і більше осіб) рад проводяться за системою пропорційного представництва за відкритими виборчими списками кандидатів у депутати [1].

Наступною новацією Виборчого кодексу є відмова від змішаної системи, за якою обиралася Верховна Рада 2012, 2014 і 2019 рр. на користь виборів до Верховної ради України за партійно-пропорційною системою із застосуванням відкритих списків. Ідея застосування в Україні пропорційної виборчої системи не нова, партійно-пропорційний принцип формування виборних органів у чистому вигляді був вжитий на парламентських виборах 2006 і 2007 року, використовувався цей принцип і на місцевих виборах. Новацією є можливість кандидата проголосувати не лише за партію, тобто за список кандидатів, яких висунув партійний з'їзд, а й за конкретне прізвище представника від цієї партії. Класичний приклад застосування пропорційної системи з відкритими списками демонструє досвід виборів у Польщі до рад гмін, де проживає менше ніж 20 000 жителів. Виборець може проголосувати за одного кандидата у списку; його голос вважається голосом, поданим на підтримку списку в цілому. Обраними вважаються кандидати, на підтримку яких подано найбільшу кількість голосів в окрузі. Право на участь у розподілі депутатських мандатів мають партії, які подолали 5% загальнодержавний виборчий бар'єр, а також блоки, які отримали на свою підтримку не менше 8% голосів виборців. Якщо жодна з партій і жоден блок не змогли подолати цей бар'єр, то його величина зменшується до 3% для партій і 5% для блоків відповідно [2].

Аналіз польського досвіду реалізації пропорційної виборчої системи з відкритими списками дозволяє зробити наступні припущення. Насамперед, дана система не

передбачає розподілу компенсаційних мандатів, у загальнодержавному масштабі спостерігатиметься певне спотворення принципу пропорційного представництва, і окремі партії можуть отримати кількість місць у парламенті, яка не відповідає рівню їхньої підтримки, що породжує неоднакову вагу мандатів у різних округах – чим вищою є явка, тим менше голосів необхідно отримати партії для обрання своїх представників до парламенту. Кількість обраних у кожному окрузі депутатів є пропорційною до кількості виборців в окрузі. Система може зумовлювати регіоналізацію парламенту та поглиблення регіональних суперечностей, як і за будь-якої системи з відкритими списками, яка передбачає застосування загальнодержавного виборчого бар'єра. Крім того, дана система може призводити до необрання популярних в округах кандидатів та, навпаки, обрання кандидатів, які підтримуються меншістю виборців. Однак, запропонована система є відносно простою для виборців та виборчих комісій [2].

Варто звернути увагу на те, що наслідки впровадження пропорційного виборчого законодавства у Республіці Польща оцінюються громадськістю і дослідниками досить суперечливі. З одного боку, партійно-пропорційний принцип сприяє поступовій поляризації та укрупненню політичних сил, що має підвищити сталість урядових коаліцій і, як наслідок, політичну стабільність. З іншого боку, маємо чимало критичних зауважень та пропозицій щодо модифікації пропорційної системи. Недоліками найчастіше називають використання зброшурованого виборчого бюлетеня, що може зумовлювати тривалий підрахунок голосів виборців; ризики зловживань, а також збільшення кількості недійсних бюлетенів; голосування виключно за окремих кандидатів у списках, а також визначення права на пріоритетне отримання мандатів на основі кількості голосів, поданих за кандидатів у списку, може призводити до надмірно активної конкуренції між включеними до списку кандидатами; система є несприятливою для забезпечення збалансованого представництва різних статей у виборних органах, але саме по собі встановлення виборчої квоти може мати позитивний вплив на підвищення рівня представництва жінок у парламенті [2]. Виборчим кодексом Польщі закріплено 35% квоту представництва жінок у виборчих списках партій та блоків.

Таким чином, впроваджуючи досвід Польщі, необхідно враховувати як позитивні так і негативні сторони виборчої системи. Позитивним запозиченням у вітчизняну практику вважаємо: запровадження відкритих списків, що сприятиме зменшенню ймовірності потрапляння до Верховної Ради «випадкових» депутатів. Однак, досвід Польщі переконує, що голосування виборців не лише за список партії, але й за конкретного кандидата не дає абсолютних гарантій щодо якості виборного органу, але функцію фільтру виконує краще, аніж особиста інтуїція партійних лідерів. У Виборчому

кодексі України гендерну рівність пропонується гарантувати включенням до кожної п'ятірці кандидатів у списку не менш двох осіб однієї статі відповідно до п. 12 ст. 154[1]. Зброшурований бюлетень, що зазнав критики на польському прикладі, в законодавством України не передбачений, бюлетень має бути на одній сторінці із перерахунком назв партій, прізвищами перших дев'яти кандидатів у списку партії, регіональними списками партії та наприкінці з пустою клітинкою для номера прізвища кандидата із регіонального списку (ст. 168). Можна зробити висновок не лише про запозичення із польського законодавства про вибори, а й про врахування досвіду практики проведення виборів за пропорційною системою із відкритими списками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виборчий кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n2632>.
2. Ковриженко Д. Виборчі системи з відкритими списками: в пошуках оптимальної моделі для України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/08/IFES-Ukraine-Kovryzhenko-et-al-Electoral-Systems-with-Open-Lists-May-2017.pdf>.

СЕКЦІЯ 3
МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

**ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ Е-COMMERCE У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ
СОЮЗІ: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ**

Панфілова Д. А.

*к. ю. н., адвокат, молодший науковий співробітник НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України*

Електронна комерція швидко розвивається, й бізнес намагається адаптуватися до інтенсивних трансформацій. Відтак, укладання договорів та ведення господарської діяльності у мережі Інтернет потребує більш ґрунтовного вивчення правового регулювання з метою врахування можливих ризиків та належного структурування бізнес-процесів. Перш за все звернемося до статистики зросту значення Е-commerce по всьому світі. Так, за даними, оприлюдненими більшістю дослідницьких компаній протягом 2019 року, можна навести наступні тези:

- очікується, що роздрібні продажі у сфері електронної комерції складуть 13,7 % світових роздрібних продажів у 2020 році;
- прогнозується, що до 2040 року близько 95 % всіх покупок здійснюватимуться виключно завдяки Е-commerce;
- Китай залишається найбільшим ринком електронної комерції в світі;
- наразі існує від 12 до 24 мільйонів сайтів електронної комерції (за даними різних статистичних звітів);
- кількість міжнародних торгових операцій Е-commerce щоденно зростає, відтак, сьогодні в середньому по всьому світі цей показник становить 57 %.

Нажаль, пандемія коронавірусу суттєво вплинула на здатність підприємств по всьому світу керувати та підтримувати свій бізнес. Більш того, особливі режими ведення господарської діяльності, які були впроваджені майже по всьому світу у зв'язку із епідемією COVID-19, прискорили розвиток електронної комерції, яка наразі залишається провідним джерелом прибутку малого та середнього бізнесу по всьому світу. Варто відзначити, що корпорація ST Wolters Kluwer ST створила ресурсний центр COVID-19 для надання бізнесу та юридичним компаніям міжнародних, федеральних та державних законодавчих новацій, а також для планування безперервного бізнес-процесінгу та інші поради щодо ведення бізнесу у ці безпрецедентні часи [1]. Новий ресурсний центр публічно доступний на веб-сайті корпорації Wolters Kluwer ST [2]. Таким чином, виходячи

з активізації сучасних тенденцій, майже вся комерція може «перейти в онлайн» протягом наступних п'яти років, але також є вагомі підстави вважати, що більша частина цієї онлайн-торгівлі буде здійснюватися через мобільні пристрої. Відтак, для ефективної реалізації продукції або послуг розпочинати вихід на світовий ринок необхідно вже сьогодні.

Водночас, постає питання: на які ринки доцільніше за все зорієнтуватися. Так, компанією Business Wire (A Berkshire Hathaway Company) у своєму звіті «E-Commerce Market 2019» [3], оприлюдненому у жовтні 2019 року, було визначено топ-10 країн у сфері впровадження електронної комерції та формуванні впливу на світові ринки. Серед них, зокрема: 1) Китай; 2) Сполучені Штати Америки; 3) Великобританія; 4) Німеччина; 5) Франція; 6) Італія; 7) Канада; 8) Іспанія; 9) Мексика; 10) Південна Корея.

Вказані у переліку країни входять до багатьох рейтингів E-commerce та продукують свій вплив на світові тренди. Доцільно звернути увагу на те, що попри активізацію інноваційних технологій на теренах нашої держави й пост радянського простору також, до рейтингів Україна та країни-учасниці СНД потрапляють вкрай рідко. Це свідчить, зокрема, про те, що просування вітчизняних продуктів та послуг у сфері ІТ вбачається наразі найбільш ефективним саме на європейських ринках. Більш того, Великобританія, Німеччина та Франція – найбільші E-commerce ринки в Європі, які разом охоплюють 81,5 % європейських продажів.

Поза всіляким сумнівом, вихід вітчизняного бізнесу на ринки Китаю або Сполучених Штатів Америки пов'язаний зі значними труднощами та перепонами у порівнянні із ринками Європейського Союзу. До таких негативних факторів доцільно віднести: 1) різні правові системи та правове регулювання; 2) складнощі у єдиному тлумаченні змісту договорів E-commerce; 3) варіативні нетипові принципи ціноутворення; 4) відмінна від вітчизняної, інколи навіть більш агресивна, на кшталт Пекину, економічна політика держав тощо. З огляду на зазначене, найбільш ефективним буде вихід саме на ринок Європи. Відтак, звернемося до основ правового регулювання провадження електронної комерції на території Європейського Союзу.

Електронна комерція є ключовим фактором зростання на внутрішньому ринку ЄС. Проте, її потенціал зростання далекий від повного використання та впровадження. Щоб підвищити конкурентоспроможність Союзу й стимулювати зростання, Союз повинен діяти швидко й спонукати учасників економічної діяльності розкрити весь потенціал, пропонуваній внутрішнім ринком. У свою чергу, повний потенціал внутрішнього ринку може бути розкритий тільки в тому випадку, якщо всі його учасники мають безперешкодний доступ до транскордонного продажу товарів, у тому числі, у договорах у

сфері електронної торгівлі. Правила договірної права, на підставі яких учасники ринку укладають договори, є одними з ключових факторів, що визначають ділові рішення. Ці правила також впливають на бажання споживачів прийняти цей тип комерції й довіряти йому. Найбільш необхідними для першочергового вивчення та врахування є наступні документи:

- ✓ Директива Європейського Парламенту і Ради 2002/58/ЄС про конфіденційність й електронні засоби зв'язку [4];
- ✓ Директива Європейського Парламенту і Ради 2011/83/ЄС від 25.10.2011 р. про права споживачів [5];
- ✓ Директива Європейського Парламенту і Ради 2006/123/ЄС від 12.12.2006 р. про послуги на внутрішньому ринку [6];
- ✓ Загальний регламент захисту даних 2016/679 від 27.04.2016 р. [7];
- ✓ Директива Європейського Парламенту і Ради 2000/31/ЄС від 08.06.2000 р. про електронну комерцію [8];
- ✓ Директива Європейського Парламенту і Ради 2015/2366 від 25.11.2015 р. про платіжні послуги на внутрішньому ринку [9];
- ✓ Регламент ЄС 2018/302 від 28.02.2018 р. про необґрунтоване геоблокування і дискримінацію за ознакою національності, місця проживання або місця ведення діяльності [10];
- ✓ Директива Європейського Парламенту і Ради 2019/771 від 20.05.2019 р. про деякі аспекти, що стосуються договорів купівлі-продажу товарів [11];
- ✓ Директива Європейського Парламенту і Ради 2019/770 від 20.05.2019 р. про певні аспекти, що стосуються договорів на поставку цифрового контенту та цифрових послуг [12].

Законодавство ЄС з окресленого питання швидко розвивається, й інститути ЄС щойно прийняли новий пакет правил, включаючи директиву про контракти на поставку цифрового контенту та послуг («Директива про цифровий контент»), а також директиву про контракти на продаж всіх видів товарів, включаючи товари з цифровим компонентом, такі, як розумні годинники («Директива про продаж товарів»). Ще одним актуальним питанням є взаємодія з новими правилами захисту даних ЄС, які повинні дотримуватися контролерами даних при виконанні договорів електронної комерції. Водночас, стратегія єдиного цифрового ринку ЄС встановлює загальну систему, що полегшує інтеграцію цифрових трансформацій на внутрішньому ринку.

Враховуючи вищевикладене, певні аспекти, що стосуються правового регулювання продажу товарів та послуг на ринку електронної комерції ЄС, повинні бути гармонізовані

й на національному рівні, приймаючи за основу високий рівень захисту споживачів, з метою приєднання нашої держави до єдиного цифрового ринку, підвищення правової визначеності законодавчих норм й зниження операційних витрат для бізнесу. Більш того, детальний аналіз та врахування у господарській діяльності вищенаведених документів є обов'язковим для успішного провадження електронної комерції на ринках Європейського Союзу, особливо для малого й середнього бізнесу нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Wolters Kluwer's CT Corporation Introduces COVID-19 Related Business Resource Site. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20200410005154/en/Wolters-Kluwer%E2%80%99s-CT-Corporation-Introduces-COVID-19-Related> (last accessed: 11.04.2020).
2. Wolters Kluwer CT. Impact To Services And Offices Due To COVID-19. URL: <https://ct.wolterskluwer.com/covid-19-status?v=874772> (last accessed: 11.04.2020).
3. Business Wire (A Berkshire Hathaway Company). URL: <https://www.businesswire.com/portal/site/home/> (last accessed: 11.04.2020).
4. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communication sector (Directive on privacy and electronic communications). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1586694162141&uri=CELEX:32002L0058> (last accessed: 11.04.2020).
5. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1586694275370&uri=CELEX:32011L0083> (last accessed: 11.04.2020).
6. Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1586694482264&uri=CELEX:32006L0123> (last accessed: 11.04.2020).
7. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1586694860281&uri=CELEX:32016R0679> (last accessed: 11.04.2020).
8. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on

certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market («Directive on electronic commerce»). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1586695311265&uri=CELEX:32000L0031> (last accessed: 11.04.2020).

9. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25

November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1586696082406&uri=CELEX:32015L2366> (last accessed: 11.04.2020).

10. Regulation (EU) 2018/302 of the European Parliament and of the Council of 28 February 2018 on addressing unjustified geo-blocking and other forms of discrimination based on customers` nationality, place of residence or place of establishment within the internal market and amending Regulations (EC) No 2006/2004 and (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1586696308055&uri=CELEX:32018R0302> (last accessed: 11.04.2020).

11. Directive (EU) 2019/771 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods, amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC, and repealing Directive 1999/44/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1586696463390&uri=CELEX:32019L0771> (last accessed: 11.04.2020).

12. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1586696534067&uri=CELEX:32019L0770> (last accessed: 11.04.2020).

КІБЕРВІЙНА ТА ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Рспін Д. А.

Студент III курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Денисенко С. І.

к. ю. н., доцент, старший викладач кафедри МЄПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

Сьогодні поняття забезпечення міжнародної інформаційної безпеки та підтримання міжнародного миру і стабільності нерозривно пов'язано. Поширення нових інформаційних і комунікаційних технологій призвело до їх широкого використання не

тільки в цивільній, а й у військовій справі. Держави все частіше звертають увагу на розвиток як оборонних, так і наступальних операцій в кіберпросторі. Слід підкреслити, що концепції правової підтримки міжнародної інформаційної безпеки знаходяться тільки на етапі формування і регулювання як на міжнародній арені, так і в національних програмах окремих, тому загроза кіберпростору для ведення війни цілком реальна і вимагає негайного юридичного врегулювання.

Проблемам, пов'язаним з кібервійною, приділяють чималу увагу серед міжнародної спільноти. Нові підрозділи та органи по забезпеченню кібербезпеки створюються на різних рівнях державної влади, у тому числі і в збройних силах. Але операції в кіберпросторі, а тим паче в ситуаціях збройних конфліктів можуть мати дуже серйозні наслідки, особливо коли їх дія направлена не тільки на конкретну комп'ютерну систему або комп'ютер, які визначені як об'єкт нападу. Дійсно, мета операцій в кіберпросторі зазвичай полягає у впливі на «фізичний світ». Вплив на цивільне населення деяких операцій в кіберпросторі може бути величезним. Тому важливо обговорити норми міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), які можуть урегулювати такі операції, оскільки одним із завдань цієї галузі права є захист цивільного населення від впливу військових дій.

По-перше, через все більше розширення використання комп'ютерних систем цивільна інфраструктура вкрай вразлива перед нападами на комп'ютерні мережі. Зокрема, цілий ряд найважливіших об'єктів, таких як електростанції, атомні станції, системи очищення і розподілу води, нафтопереробні підприємства, газові та нафтові трубопроводи, банківські системи, системи лікарень, залізні дороги і авіалінії тощо, покладаються на так звані системи інформаційного або телеуправління та збору даних. Ці системи є сполучною ланкою між цифровим і фізичним світами, і вони вкрай вразливі перед зовнішнім втручанням, яке може бути здійснено будь-яким агресором.

По-друге, цілісність мережі Інтернет, тому, дійсно, більшість військових мереж покладаються на цивільну, головним чином комерційну, інфраструктуру, наприклад, супутники, інформаційні, телекомунікаційні мережі, цивільні транспортні засоби, контроль над морським та авіа суднами, які обладнані навігаційними системами, що залежать від глобальної навігаційної супутникової системи (система GPS навігації), яка використовується і військовими.

Таким чином, в значній мірі неможливо провести відмінність між цивільною і суто військовою комп'ютерною інфраструктурою, а це кидає серйозний виклик одному з основоположних принципів міжнародного гуманітарного права, а саме принципу проведення відмінності між військовими і цивільними об'єктами, який визначено статтею

48 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Більш того, міжмережева взаємодія військових та цивільних комп'ютерних систем означає, що наслідки нападу на військовий об'єкт не будуть обмежені тільки цією ціллю [3].

Дійсно, кібератаки можуть торкнутися різних інших систем, включаючи цивільні системи і мережі, наприклад шляхом поширення шкідливих програмних засобів. Це означає, що напад на військову комп'ютерну систему здатний зашкодити цивільним комп'ютерним системам, що у свою чергу може виявитися вкрай згубним для цивільного населення, оскільки наслідки від такого втручання можуть бути непередбачуваними: можливість катастрофічних сценаріїв, наприклад, зіткнення літаків, витік радіації з ядерних установок, вивільнення токсичних хімікатів на хімічних підприємствах або порушення роботи найважливіших інфраструктур і служб: електросистем, водопостачання тощо [1, ст. 10-13]. Також маємо зазначити, що такі дії також можуть мати жорстокі наслідки через відсутність якісних засобів життєдіяльності кожної людини, починаючи від їжі та води, закінчуючи відсутності дієвого регулювання таких проблем, що може потягти за собою поширення злочинності серед цивільного населення тощо. Тому необхідно прояснити основоположні норми, що стосуються ведення військових дій, які сторони в конфлікті зобов'язані дотримуватися.

Положення МГП не згадують конкретно методів та засобів ведення війни у кіберпросторі. Тоді чи може МГП застосовуватися до кібервійни? Відсутність в МГП конкретної згадки щодо діянь в кіберпросторі не означає, що такі операції не регулюються нормами МГП. Нові технології будь-якого роду розробляються постійно, і масштаб МГП досить широкий для того, щоб врахувати і такий розвиток подій. МГП конкретно забороняє або обмежує застосування деяких видів зброї, однак крім цього воно регулює своїми загальними нормами застосування всіх засобів і методів ведення війни, включаючи способи застосування всіх видів зброї. Так, статтею 36 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій передбачено, що при вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нових видів зброї, засобів або методів ведення війни Висока Договірна Сторона повинна визначити, чи підпадає їх застосування, за деяких або за всіх обставин, під заборони, що містяться в цьому Протоколі або в яких-небудь інших нормах міжнародного права, застосовуваних до Високої Договірної Сторони [3].

Крім конкретного зобов'язання, яке ця норма накладає на держави - учасників Додаткового протоколу І, вона показує, що норми МГП застосовуються по відношенню до нових технологій. І все-таки кібервійна кидає виклик окремим самим основоположним положенням МГП:

1. МГП виходить з того, що сторони в конфлікті відомі і ідентифіковані. Це не завжди само собою зрозуміло навіть в традиційних збройних конфліктах, особливо міжнародних збройних конфліктах. У деяких випадках відсутня можливість дізнатися, хто саме є ініціатором конфлікту, і навіть коли це можливо, частіше за все на це потрібно дуже багато часу.

2. Будь-яке право ґрунтується на визначенні суб'єкта відповідальності. Наприклад особа здійснила злочин проти комп'ютерної системи, але при цьому зв'язок такого діяння не може бути встановлений як окрема операція військового конфлікту, або коли відсутня можливість встановлення особи, організації або держави, що стоїть за цим діянням, тоді норми МГП взагалі не можуть застосовуватися, тому що неможливо визначити, чи має взагалі місце збройний конфлікт.

3. Багато операцій в кіберпросторі, швидше за все, будуть мати руйнівний вплив, але вплив, яке відразу ж не буде сприйматися як руйнівна в фізичному сенсі. По-третє, вся структура норм, що стосуються ведення військових дій, і зокрема принцип проведення відмінності.

На сьогоднішній день Талліннське керівництво по міжнародному праву, застосовуваним до кібервійни, є найбільш ґрунтовною спробою витлумачити норми міжнародного права стосовно кібервійни. Воно було складено групою експертів за дорученням Спільного центру передових технологій в області кібероборони НАТО, у Керівництві містяться норми з коментарями, що відображають різні точки зору щодо деяких суперечливих питань, що виникають у зв'язку з інформаційними технологіями [2, ст. 16].

Аналізуючи нормативно-правові акти МГП, можна з впевненістю зазначити, що норми міжнародного гуманітарного права можуть застосовуватися тільки тоді, коли операції в кіберпросторі ведуться в контексті збройного конфлікту або в зв'язку з ним. Таким чином, не повинно викликати заперечень твердження, що якщо операції в кіберпросторі проводяться в контексті збройного конфлікту, вони регулюються тими ж нормами МГП, що і цей конфлікт: наприклад, якщо разом з початком бойових дій, сторона в конфлікті здійснює напад на комп'ютерні системи свого супротивника. Так, відповідно до статті 6 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни, ця Конвенція повинна застосовуватися з самого початку будь-якого конфлікту або окупації, а припинятися тільки після загального припинення бойових дій на території сторін конфлікту [4]. Однак цілий ряд операцій, які характеризуються як військові дії у кіберпросторі, можуть здійснюватися і не в контексті збройних конфліктів. Такі терміни, як «кібератаки» або «кібертероризм», можуть бути пов'язані з методами ведення війни,

але не обов'язково проводяться під час збройного конфлікту. Операції в кіберпросторі можуть бути злочинами, що здійснюються в повсякденних ситуаціях, які не мають нічого спільного з війною.

Таким чином, можна прийти висновку, що іноді сторони в збройних конфліктах використовують кіберпростір, якщодин із методів ведення війни, при цьому вони повинні дотримуватися всіх чинних міжнародно-правових актів щодо ведення війни, у тому числі і міжнародного гуманітарного права. Але чи надасть сучасне міжнародне гуманітарне право достатній захист цивільному населенню, не зашкодивши цивільній інфраструктурі? На нашу думку дане питання буде залежати від розвитку міжнародного гуманітарного права, оцінюючи вплив інформаційних технологій, в умовах науково-технічного прогресу. Сьогодні дане питання є досить спірним, оскільки наявні слабкі сторони принципів проведення відмінності, пропорційності і прийняття запобіжних заходів (коли незрозуміло чи має місце збройний конфлікт, чи є відповідний об'єкт цивільним або військовим тощо). Тому тільки ефективне та оперативне регулювання даної сфери зможе надати захист цивільному населенню від перетворення її в безпосередній об'єкт нападу або від шкоди, яка може стати катастрофічною для цивільного населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Stefano Mele. Cyberwarfare and its damaging effects on citizens. September 2010. 19 p. URL: <http://stefanomele.it/public/documenti/185DOC-937.pdf>.
2. Tallinn Manual on the international law applicable to cyber warfare, prepared by the International Group of Experts at the Invitation of the NATO Cooperative Cyber Defense Centre of Excellence. *Cambridge University Press*. 2013. 215 p. URL: <http://csef.ru/media/articles/3990/3990.pdf>.
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

РОЛЬ СУБРЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В АФРИЦІ

Завгородня В. М.

*к. ю. н., доцент, завідувач кафедри МЄПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

На Африканському континенті нині діє низка субрегіональних інтеграційних об'єднань з різним охопленням держав, повноваженнями, завданнями і сферами співпраці. Багато африканських держав є членами двох і навіть трьох субрегіональних співтовариств. Серед найбільш впливових організацій, які справляють певний вплив на розвиток прав людини в Африці, можна назвати, в першу чергу, Економічне співтовариство країн Західної Африки (Economic Community of West African States – ЕКОВАС), Спільний ринок Східної і Південної Африки (Common Market for Eastern and Southern Africa – КОМЕСА), Співтовариство розвитку Південної Африки (Southern Africa Development Community – САДК), Східноафриканське співтовариство (East African Community – ЕАК), Економічне співтовариство центральноафриканських держав (Economic Community of Central African States – ЕКСАС).

Основними цілями субрегіональних інтеграційних процесів в Африці є зміцнення панафриканської єдності та сприяння економічному зростанню і розвитку. Включення прав людини до сфери відання субрегіональних організацій в Африці викликано, з одного боку, зобов'язаннями африканських держав, що впливають із Африканської хартії прав людини і народів (далі – АХПЛН), Установчого акту Африканського Союзу та інших договорів з прав людини. З іншого, забезпечення прав людини у поєднанні з належним врядуванням створює привабливий інвестиційний клімат, що має вирішальне значення для економічного розвитку [1]. Еволюція захисту прав людини, обсяг повноважень і механізми захисту мають свою специфіку в рамках кожної із субрегіональних організацій.

ЕКОВАС було засноване в 1975 році, є регіональною організацією, що складається з 15 держав-членів (Бенін, Буркіна-Фасо, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Ліберія, Малі, Нігер, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Сенегал і Того). Має своїм основним завданням сприяння економічній інтеграції в усіх сферах діяльності держав. Базується в Абуджі (Нігерія). Основними інституціями ЕКОВАС є Комісія, Парламент Співтовариства, Рада Міністрів, Суд Правосуддя, Банк інвестицій і розвитку, спеціалізовані технічні комітети, а також спеціалізовані установи, зокрема, Західноафриканська організація охорони здоров'я, Західноафриканська валютна агенція, Центр з гендерних питань і розвитку, Центр розвитку молоді і спорту та інші.

Первісно у Договорі про створення ЕКОВАС не містилося жодних посилань на

права людини, однак такі посилання містилися в наступних Протоколах до нього. У 1991 році була проголошена Декларація політичних принципів ЕКОВАС, де, серед іншого, була виражена рішучість держав-членів поважати права людини, закріплені АХПЛН. В 1993 році до Договору про ЕКОВАС були внесені поправки з метою визнання заохочення і захисту прав людини відповідно до АХПЛН як основоположного принципу ЕКОВАС.

У 2005 та 2006 роках додатковими Протоколами були внесені зміни до Статуту Суду ЕКОВАС, що дали судовому органу співтовариства право визначати випадки порушення прав людини в будь-якій з держав-членів. З того часу Суд ЕКОВАС розглянув декілька справ, що стосуються прав людини (*Ugokwe v Nigeria and others*; *Kéiitaand Another v Mali*; *Essein v The Republic of the Gambia*; *Karou v Niger* та інші). Зокрема, у 2018 році Суд ЕКОВАС виніс рішення, яким зобов'язав Уряд Нігерії негайно звільнити з тюрми двох в'язнів, які були засуджені військовим трибуналом за збройне пограбування і знаходилися в камері смертників протягом 23 років, не маючи змоги спілкуватися ні з родичами, ні з адвокатами. Один із засуджених під час ув'язнення тяжко захворів і був паралізований. Засуджені також не змогли скористатися правом на апеляційне оскарження через те, що їм було відмовлено в наданні офіційної копії вироку [2]. Суд встановив порушення статті 7 АХПЛН та визначив, що подальше утримання під вартою є незаконним і несправедливим, а також призначив компенсацію, яку уряд Нігерії повинен виплатити постраждалим.

Співтовариство розвитку Південної Африки є еквівалентом ЕКОВАС у Південній Африці. Його членами також є 15 держав (Ангола, Ботсвана, Королівство Есватіні (до квітня 2018 року ця держава мала назву Свaziленд), Замбія, Зімбабве, Конго, Лесото, Мадагаскар, Малаві, Маврикій, Мозамбік, Намібія, Південно-Африканська Республіка, Сейшельські Острови, Танзанія). Співробітництво в рамках САДК засноване, зокрема, й на гарантуванні прав людини. Відповідно до статті 5 Договору про САДК його цілями є досягнення економічного розвитку, миру і безпеки, скорочення бідності, покращення стандартів якості життя людей у Південній Африці, підтримка соціально незахищених верств населення через регіональну інтеграцію, побудовану на демократичних принципах, рівноправному і стійкому розвитку. У статті 4 Договору справедливість, солідарність, загальне благо, права людини, демократія і верховенство права називаються основними принципами САДК.

Однак, незважаючи на закріплення захисту прав людини серед ключових принципів САДК, дослідники стверджують, що реальний стан справ свідчить про те, що права людини насправді не є пріоритетом САДК і належної уваги їх захисту не приділяється [3]. Трибунал САДК був запроваджений відповідно до Протоколу про

Трибунал САДК 2000 року і офіційно розпочав роботу в 2005 році. Протоколом передбачалося, що юрисдикція Трибуналу буде охоплювати тлумачення і застосування Договору про САДК, Протоколів до нього та інших угод між державами-членами, а також винесення рішень у справах, пов'язаних із застосуванням цих документів. Чіткої вказівки на юрисдикцію щодо прав людини в Протоколі про Трибунал САДК не міститься. Проте в період своєї діяльності Трибунал заслуховував справи, що стосувалися їх захисту та давав тлумачення відповідних положень міжнародних документів. Це дало дослідникам підстави оцінити потенціал Трибуналу в сфері гармонізації законодавства і кращого захисту прав людини як досить високий [1]. Однак, на сьогодні цей потенціал реалізувати не вдалося. Після декількох рішень, винесених проти уряду Зімбабве робота Трибуналу була фактично призупинена рішенням саміту САДК 2010 року. 17 серпня 2012 року в Мапуту (Мозамбік) саміт ще раз розглянув питання Трибуналу і вирішив, що слід обговорити створення нового Трибуналу, мандат якого буде обмежуватися тлумаченням Договору і Протоколів САДК, які стосуються спорів між державами-членами [4].

Східноафриканське співтовариство – це регіональна міжурядова організація, яка об'єднує нині 6 держав (Бурунді, Кенія, Руанда, Південний Судан, Танзанія, Уганда). ЕАК діє на підставі Договору про заснування ЕАК 1999 року, який набрав чинності у 2000 році. Серед фундаментальних засад діяльності ЕАК – належне врядування, додержання принципів демократії, верховенства права, підзвітності, транспарентності, соціальної справедливості, рівних можливостей, гендерної рівності, визнання захист прав людини і народів у відповідності з положенням АХПЛН (стаття 6, пункт d Договору).

Відповідно до Договору про заснування ЕАК створено Східноафриканський Суд Правосуддя. Стаття 27 Договору визначила так звану «первісну» юрисдикцію Суду щодо тлумачення і застосування Договору та правового доробку Співтовариства. При цьому вказується, що Суд буде мати повноваження щодо розгляду і апеляційного перегляду спорів, прав людини й іншу юрисдикцію, що буде визначена Радою Співтовариства з «відповідної» дати. Для цього держави-члени мають прийняти протокол про юрисдикцію.

Таким чином, на поточний момент за відсутності як протоколу, так і рішення Ради Суд не має прямих повноважень розглядати справи про права людини. Однак, повноваження щодо інтерпретації і застосування Договору про заснування ЕАК, який, як вже зазначалося, базується на принципах визнання і захисту прав людини, верховенства права та інших, все ж дозволяють виносити рішення з цих питань. Так, у справі *James Katabazi and 21 others v Secretary General of the East African Community and Attorney General of the Republic of Uganda* предметом розгляду стало порушення статей 6-8 та 29 Договору про заснування ЕАК втручанням збройних сил безпеки Уганди, що стало на

заваді виконанню законного судового рішення. Заявникам у справі в 2004 році було висунуто обвинувачення в державній зраді. Вони були заарештовані і утримувалися під вартою, однак 16 листопада 2006 року Високий суд звільнив 14 з них під заставу. Одразу по тому Високий суд був оточений озброєними співробітниками служби безпеки, які втрутилися в підготовку документів про звільнення під заставу, а звільнені особи були заарештовані повторно і відправлені до тюрми. Втручання сил безпеки мали місце й на наступних стадіях процесу. Навіть після винесення Конституційним судом Уганди рішення про незаконність дій співробітників безпеки заявники не були звільнені з під варти. Східноафриканський Суд Правосуддя, розглянувши справу, встановив порушення принципу верховенства права і, відповідно, Договору [5].

Спільний ринок Східної і Південної Африки був створений в 1994 році, замінивши собою колишню Преференційну торговельну зону, що існувала з 1981 року. Як визначено у Договорі про заснування КОМЕСА, організація створюється як об'єднання вільних і незалежних суверенних держав, які домовилися про співробітництво в сфері розвитку своїх природних і людських ресурсів на благо своїх народів з широким колом завдань, що включають в себе сприяння миру і безпеці в регіоні. Членами КОМЕСА є 21 країна (Бурунді, Джибуті, Замбія, Зімбабве, Есватіні, Єгипет, Кенія, Коморські Острови, Конго, Лівія, Маврикій, Мадагаскар, Малаві, Руанда, Сейшельські Острови, Сомалі, Судан, Туніс, Уганда, Еритрея, Ефіопія).

Договір про заснування КОМЕСА містить низку положень, що стосуються прав людини. Зокрема, цілі КОМЕСА включають підвищення стандартів якості життя людей (пункт b статті 3), а серед фундаментальних принципів передабачаються визнання, заохочення і захист прав людини у відповідності до положень АХПЛН, підзвітність, соціальну справедливість, участь громадськості, визнання і додержання верховенства права, підтримку демократичних систем врядування в державах членах (пункти e, f, g, h статті 27). Окремі розділи договору, хоч і опосередковано, захищають права людини, оскільки стосуються охорони здоров'я (розділ 14), довкілля (розділ 16), доступу до продовольства, води, санітарії, освіти та інфраструктури (розділ 18), заохочення ролі жінок (розділ 24), вільного руху осіб (розділ 28).

Так само, як і в інших африканських субрегіональних організаціях, в структурі КОМЕСА створено Суд Правосуддя, який має повноваження щодо тлумачення і застосування Договору КОМЕСА та вирішення спорів між державами-членами, органами КОМЕСА, окремими особами і корпораціями. До юрисдикції Суду не входить розгляд індивідуальних скарг на ймовірні порушення прав людини. Таким чином, Суд може захищати лише права суб'єктів у спорах, що впливають з Договору. Рішення Суду

КОМЕСА є обов'язковими, в питаннях застосування правового доробку КОМЕСА вони володіють вищою юридичною силою, ніж рішення національних судів, і мають для них прецедентний характер.

Таким чином, можна стверджувати, що питання прав людини стали важливим елементом діяльності африканських субрегіональних співтовариств. Норми, спрямовані на заохочення розвитку прав людини, забезпечення їхнього судового та позасудового захисту увійшли до договорів про створення цих організацій або набули оформлення в якості окремих міжнародних документів. Практика створених в рамках субрегіональних співтовариств судів у справах про права людини дає підстави відзначати значний правозахисний потенціал їх функціонування, який, проте може бути повністю реалізований лише за наявності політичної волі держав-учасниць.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Lucyline Nkatha Murungi, Jacqui Gallinetti. The Role of Sub-Regional Courts in the African Human Rights System. *International Journal of Human Rights*. 2010. №. 13. URL: <http://sur.conectas.org/en/role-sub-regional-courts-african-human-rights-system/>.
2. ECOWAS Court Orders the Immediate Release of Two Death Row Inmates of Nigerian Prison / Community Court of Justice. URL: http://www.courtecowas.org/site2012/index.php?option=com_content&view=article&id=442:-ecowas-court-orders-the-immediate-release-of-two-death-row-inmates-of-nigerian-prison.
3. Thoko K. SADC and human rights: fitting human rights into the trade matrix. *African Security Review*. 2004. Vol. 13, Is. 1. Pp. 109-117.
4. SADC Tribunal / Southern African Development Community. URL: <https://www.sadc.int/about-sadc/sadc-institutions/tribun/>.
5. James Katabazi and 21 others v Secretary General of the East African Community and Attorney General of the Republic of Uganda. Ref. № 1 of 2007 / EACJ. URL: <http://www.saflii.org/ea/cases/EACJ/2007/3.html>.

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ОНЛАЙН АРБИТРАЖУ В УКРАЇНІ

Костенко З. В.

Студент IV курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Денисенко С. І.

к. ю. н., доцент, старший викладач кафедри МСПЦПДННІ права

Сумського державного університету

Сьогодні Інтернет та комунікаційні технології (ІКТ) розвиваються дуже стрімко, а

разом з тим зростає тенденція цифровізації економічної та правової сфери, що можна спостерігати у більшості країн. Це виражається у тому, що значно змінюються способи ведення бізнесу і спостерігається все більше використання електронних засобів замість паперових засобів зв'язку і зберігання даних. Звичайно, такий розвиток не оминув і систему правосуддя.

У багатьох країнах ведуться постійні дискусії щодо необхідності та перспектив здійснення міжнародного арбітражу онлайн. Врегулювання спорів онлайн можна визнати засіб вирішення спору, який передбачає використання інтерактивних технологій для сприяння вирішенню розбіжностей між сторонами. Найчастіше виділяють три стадії вирішення спорів онлайн: проведення переговорів між сторонами (online-negotiation), медіація (online-mediation) і арбітраж (online-arbitration) [1, с. 258]. Як наголошується в Записці Секретаріату ЮНСІТРАЛ з питання про врегулювання суперечок в режимі онлайн від 13 жовтня 2010 р. концепція УСО має особливо важливе значення у врегулюванні суперечок, які пов'язані з численними угодами на незначні суми і які вимагають ефективних і доступних процедур вирішення спорів [2, с. 3].

Онлайн арбітраж – це особливий вид арбітражної процедури, яка проводиться з використанням технологій віддаленої комунікації між учасниками процесу, таких як електронні листи, відеоконференцзв'язок, інтернет-протокол, чати і т.д. Використання ІКТ в рамках процедури є найважливішим фактором для того, щоб вона вважалася онлайн арбітражем. Збільшення уваги до впровадження онлайн-арбітражу визначається ключовими характеристиками Інтернету, точніше: низьким бар'єром для будь-яких осіб, організацій, що вступають у правовідносини в мережі, та транскордонним характером електронної комерції. Відповідно, правові відносини можуть вступати учасники, які за звичайних умов повинні були б виконати певні формальні вимоги щодо цього та матимуть певні юрисдикційні обмеження для таких операцій. Для того, щоб зрозуміти, чи є сенс впроваджувати онлайн арбітраж в Україні, необхідно розглянути переваги та недоліки такого виду проведення арбітражу. До переваг можна віднести:

- швидкість: все спілкування під час арбітражу, пояснення та докази будуть в електронній формі, тобто всі відносини будуть відбуватися у віртуальній сфері;

- економія часу та витрат: оскільки всі комунікації здійснюються через Інтернет, немає необхідності здійснювати поїздки в різні місця, щоб представляти свідоцтва, документи або бути присутнім на слуханнях в реальності;

- легкий доступ: сторони можуть отримати легкий доступ до вмісту процедури і мають можливість надати будь-який матеріал зі свого будинку або офісу в будь-який час за допомогою відправки електронною поштою, або завантаження через особистий кабінет

в системі онлайн-арбітражу. Слухання або допит можуть бути проведені у режимі відео-конференції, проведення телефонних конференцій та електронна переписка між учасниками спору.

- місце проведення: сторони можуть діяти з будь-якої частини світу, не будучи прив'язаним до якогось конкретного місця.

- гнучкість: сторони можуть прийняти рішення про створення більш гнучкої процедури, встановлюючи такі етапи і терміни, які вони вважають зручними, а також вибрати закон, згідно з яким спір буде вирішений.

Щодо недоліків, то в першу чергу, залишається не до кінця вирішеним питання про дійсність арбітражної угоди, укладеної шляхом обміну електронними повідомленнями, тобто чи задовольняє така угода вимогам, що пред'являються до його форми. Для національного суду, що повинен винести ухвалу про визнання і приведення у виконання іноземного арбітражного рішення (в тому числі винесеного за допомогою онлайн-процедури), важливо встановити наявність арбітражної угоди. Таким чином, вирішувати, чи є арбітражна угода укладеною у належній формі, можна, керуючись положеннями національного права країни, в якій запитується виконання рішення в разі, якщо ці положення є більш вигідними для неї. Оскільки законодавство України допускає використання електронних документів, а електронна форма угоди прирівнюється до письмової, то вимога до письмової форми арбітражної угоди не є перешкодою для виконання арбітражного рішення.

Наступною перешкодою є питання взаємодії сторін і арбітра, яке скоріш за все повинно відбуватися опосередковано – через онлайн-платформу. Таке проведення слухання є специфічним та ставить під сумнів реалізацію основних процесуальних гарантій і принципів. Процедура розгляду спору онлайн повинна надавати сторонам рівні можливості брати участь у справі, представляти свою позицію у справі, докази і заперечення. Наприклад, відсутність у сторони технічної можливості доступу до участі у справі порушує принцип рівності. У цьому випадку необхідно вирішити, які спори можуть взагалі розглядатися в онлайн формі, або сторони ще спочатку укладання арбітражної угоди повинні зафіксувати таке бажання, для того, щоб точно розуміти, що кожна із сторін має можливість для такого розгляду [3, с. 52].

Оскільки сторони беруть участь у справі дистанційно, неможливо створити повністю ідентичні умови участі в усних слуханнях – забезпечити однакову якість звуку і зображення, відсутність збоїв з'єднання. Значення мають навіть найдрібніші фактичні деталі, наприклад, на сприйняття доводів сторони арбітром може вплинути, в тому числі і фокус веб-камери, оскільки якщо вона не сфокусована на те, що говорить, арбітр може не

сприйняти сказане [3, с. 53].

Як вже було зазначено, якщо нормами національного права встановлено, що електронна форма документа прирівнюється до письмової, а електронний підпис еквівалентний власноручному підпису, то арбітражне рішення, підписане за допомогою електронного підпису, може бути виконано без перешкод. Ризик відмови у виконанні арбітражного рішення існує лише в тому випадку, коли національне право, яке застосовується до даного рішення, встановлює жорсткі вимоги до його форми, а законодавство про використання електронного документообігу та електронного підпису відсутнє.

Перехід арбітражу до режиму онлайн також може створити певні проблеми, включаючи безпеку, допустимість доказів тощо. Більшість питань онлайн арбітражу пов'язана з транскордонним характером спорів, що розглядаються. До моменту екстеріоризації уніфікованих правил на міжнародному рівні арбітражні установи змушені вирішувати низку питань самостійно, залежно від фактичних обставин справи [4, с. 114].

Таким чином, враховуючи вищенаведене, на мою думку, онлайн арбітраж, незважаючи на свої очевидні переваги перед традиційним арбітражем, не набуде широкого поширення на практиці до тих пір, поки не буде остаточно вирішене питання про можливість примусового виконання онлайн-арбітражних рішень та повного забезпечення принципів арбітражного процесу. Для того щоб забезпечити поширення і розвиток інформаційних технологій в сфері вирішення спорів, необхідно створити нормативне регулювання, яке б гарантувало надійність такого розгляду.

Для того щоб онлайн арбітраж увійшов в практику українського арбітражу, необхідно зробити такий же системний підхід, який був здійснений в рамках впровадження звичайного електронного правосуддя. Однак перш ніж онлайн арбітраж в Україні буде повноцінно впроваджений в загальну систему вирішення спорів, необхідно законодавчо визначити правила, які регулюватимуть питання належного вибору закону, юрисдикції, забезпечення визнання і виконання винесеного арбітражного рішення, а також порядок його оскарження та скасування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Julio César Betancourt, Elina Zlatanska. Online Dispute Resolution (ODR): What Is It, and Is It the Way Forward? *International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*. 2013. Issue 3. Pp. 256-264.
2. Записка Секретариата ЮНСИТРАЛІ. Рабочая группа III (Урегулирование споров в режиме онлайн). Двадцать вторая сессия. Вена, 13-17 декабря 2010 года. 30 с.

3. Pablo Vera Prendes. Online Arbitration. Master Thesis. LL.M Program: Law and Technology. Tilburg University. 74 p.
4. Панов А. А. Онлайн арбитраж: проблемы, решения, перспективы. *Новые горизонты международного арбитража*. Вып. 2: сб. ст. М.: Инфотропик Медиа, 2014. с.111-153.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІІ ТЕРОРИЗМУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Хуторянець Ж. В.

Студентка III курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Самойленко Є. А.

к. ю. н., доцент, старший викладач кафедри МСПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

В даний час загроза тероризму є однією з найбільш актуальних проблем, багато в чому визначаючи світовий порядок денний. Не можна заперечувати того факту, що навіть одиничний випадок терористичного акту несе в собі виняткову суспільну небезпеку, оскільки він є злочином, який вмістить у своєму складі декілька об'єктів: посягає на життя і здоров'я людей, і на економічні, соціальні, культурні відносини, загострює наявні в суспільстві протиріччя, демонструючи можливість їх вирішення насильницьким шляхом.

Міжнародний тероризм – це глобальна проблема, яка потребує адекватної реакції всього міжнародного співтовариства. Водночас у контексті виявів міжнародного тероризму під час анексії Автономної республіки Крим та подій на Сході України ця проблема для нашої держави набуває особливої актуальності. Еволюція тероризму, з одного боку, та інноваційні процеси розвитку суспільства, з іншого, викликають необхідність переосмислення базових принципів, традиційних способів організації антитерористичної діяльності й формування інноваційних підходів до забезпечення міжнародної безпеки, розроблення й узгодження яких актуалізується, зокрема, на міжнародно-правовому рівні [1].

Перші спроби визначення тероризму і прийняття міжнародного договору по боротьбі з тероризмом на міжнародному рівні були прийняті ще в 30-х роках ХХ століття в рамках Ліги Націй, а саме у 1937 році була відкрита для підписання Конвенція про попередження і припинення тероризму, під яким розумілися «злочинні дії, направлені проти держави, ціль або характер яких полягають у тому, щоб викликати жах у певних осіб або серед населення». На жаль, цю Конвенцію хоч і підписали 24 держави, але ратифікувала лише Індія [1].

Говорячи про загальне визначення тероризму на глобальному рівні, не можна обійти увагою Проект Всеохоплюючої конвенції з міжнародного тероризму, який був представлений в ООН 28 серпня 2000 р. та відповідно до ст. 2 якої, «особа скоює злочин по смислу даної Конвенції, якщо вона незаконно та навмисно будь-якими засобами вчиняє діяння з ціллю спричинити: а) смерть або тяжке тілесне пошкодження будь-якій особі; або б) серйозну шкоду державному або урядовому об'єкту, системі громадського транспорту або об'єкту інфраструктури з наміром спричинити значне руйнування таких місць, об'єкта або системи, або коли таке руйнування тягне або може потягнути завдання великої економічної шкоди, коли ціль такого діяння в силу його характеру або контексту полягає в тому, щоб залякати населення або змусити уряд чи міжнародну організацію вчинити певну дію або утриматися від її вчинення». На жаль, на сьогоднішній день дана Конвенція також так і не прийнята [2].

Говорячи, про антитерористичну спрямованість міжнародного права, не потрібно забувати також і про можливість міжнародного гуманітарного права у боротьбі з тероризмом. Зокрема, у Женевських конвенціях і Додаткових протоколах до них декілька разів згадуються поняття «терор» і «тероризм». В обох Додаткових протоколах говориться, що «цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів. Забороняються акти насильства чи погрози насильством, основною ціллю котрих є тероризувати цивільне населення» (ст. 51.2 Додатковий протокол I, ст. 13.2 Додатковий протокол II), проте у будь-якому випадку, міжнародне гуманітарне право також не дає нам визначення «тероризму» [1].

Рада Безпеки ООН у резолюції S/RES/731 зазначила, що тероризм ставить під загрозу життя невинних людей, негативно впливає на міжнародні відносини й загрожує безпеці держав. Міжнародне співтовариство приділяє багато зусиль для вироблення та реалізації ефективної стратегії протидії тероризму [3].

На регіональному рівні визначення тероризму знайшло своє закріплення в ряді міжнародних договорів.

Згідно з Угодою про співробітництво держав-учасниць СНД в боротьбі з тероризмом (Мінськ, 04.06.1999 р.), тероризм – протиправне кримінально каране діяння, вчинене з метою порушення громадської безпеки, здійснення впливу на прийняття органами влади рішень, залякування населення, що виявляється у вигляді: насильства або загрози його застосування по відношенню до фізичних або юридичних осіб; знищення (пошкодження) або загрози знищення (пошкодження) майна та інших матеріальних об'єктів, що створює небезпеку загибелі людей; заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших суспільно небезпечних наслідків; посягання на життя державного чи

громадського діяча, вчиненого для припинення його державної або іншої політичної діяльності або з помсти за таку діяльність; нападу на представника іноземної держави або співробітника міжнародної організації, що користується міжнародним захистом, а одно на службові приміщення або транспортні засоби осіб, користуються міжнародним захистом; інших дій, які підпадають під поняття терористичних відповідно до національного законодавства Сторін, а також іншими загально визнаними міжнародно-правовими актами, спрямованими на боротьбу з тероризмом [1].

Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму (Варшава, 16.05.2005 р.) не містить деталізації поняття тероризм, а визначає поняття «терористичний злочин» як будь-який із злочинів, передбачених договорами, перерахованими в додатку до цієї Конвенції, в яке включені універсальні міжнародні договори антитерористичної спрямованості. Крім того, згідно з Конвенцією злочинами визнаються публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину, вербування та підготовка терористів, інші дії, що розглядаються як супутні (співучасть, організація повстання інших осіб, сприяння) [4].

Термін «протидія» у словниковій літературі тлумачиться як дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй. Тобто поняття «протидія тероризму» необхідно розуміти як сукупність дій, спрямованих на перешкодження йому. Поняття «протидія тероризму» розглядається в опозиції до поняття «тероризм», вони діалектично пов'язані за принципом єдності й боротьби протилежностей. Відповідно до принципу детермінізму в науковому пізнанні порушеної проблеми, терористична діяльність виступає причиною, яка зумовлює протидію тероризму [1].

Протидія тероризму в сучасному міжнародному праві здійснюється у двох напрямках:

- 1) укладання міжнародних договорів з різних аспектів цієї діяльності;
- 2) участь держав у міжнародних організаціях, що спеціалізуються на протидії тероризму (ООН, Інтерпол, Європол та ін.) [1].

Міжнародно-правову основу цієї системи складає широке коло міжнародно-правових документів, у числі яких 30 так званих «антитерористичних» конвенцій, договорів і протоколів – 16 універсальних (13 документів і 3 поправки до них) і 14 регіональних [2].

Звісно, співробітництво суб'єктів міжнародного права у сфері протидії тероризму може проявлятися також і в інших видах діяльності. Наприклад, створення міжнародних інститутів з вивчення умов та причин, що сприяють учиненню терористичних актів, проведення науково-практичних конференцій з метою обміну досвідом тощо. Однак реалізація таких напрямів попередження тероризму не пов'язана із виникненням, зміною

чи припиненням міжнародних правовідносин і міжнародним правом жодним чином не регулюється [1].

На рівні сучасного міжнародного права боротьба з тероризмом здійснюється, наприклад, у таких типових напрямках (наприкладі Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом):

- зобов'язання держав, отримавши інформацію про те, що особа, яка скоїла терористичний злочин або підозрюється в скоєнні такого злочину, може знаходитися на її території, вживати необхідних заходів для розслідування фактів, наведених у цій інформації (ч. 1 ст. 7);

- зобов'язання держав, на території яких знаходиться злочинець або підозрюваний у скоєнні терористичного злочину, вживати належних заходів для забезпечення його присутності з метою судового переслідування або видачі (ч. 2 ст. 7);

- зобов'язання держав, на території яких знаходиться підозрюваний у скоєнні терористичного злочину, або видати цю особу іншій державі, або без невиправданих затримок передати справу своїм компетентним органам з метою кримінального переслідування шляхом проведення розгляду відповідно до свого законодавства (ч. 1 ст. 8);

- зобов'язання держав надавати одна одній максимальну допомогу у зв'язку з розслідуванням, кримінальним переслідуванням або процедурами видачі, які були розпочаті відносно терористичних злочинів, включаючи сприяння в отриманні наявних у них доказів, необхідних для розгляду (ч. 1 ст. 10) [5].

Одним з основних документів, що визначає цілі міжнародної кримінальної політики в сфері боротьби з тероризмом, є Глобальна контртерористична стратегія, прийнята 8 вересня 2006 року Генеральною Асамблеєю ООН [1], де передбачено низку заходів, метою яких є як обмеження умов, що сприяють поширенню тероризму (наприклад, продовження врегулювання міжнародних і міждержавних конфліктів), так і забезпечення невідворотності правосуддя для терористів (їх арешт, засудження або екстрадиція).

Таким чином, можна зробити висновок, що протиріччя між країнами при виробленні визначень «тероризм» і «міжнародний тероризм» багато в чому обумовлено тим, що як існуючі міжнародні договори, так і Проект всеосяжної конвенції про міжнародний тероризм, саме на держави покладають обов'язок по криміналізації таких злочинів у внутрішньодержавному праві, що навряд чи можливо без урахування правових традицій їх правових систем. Іншими словами, нині тероризм, в т. ч. міжнародний розглядається як злочин міжнародного характеру.

Тим часом, все частіше тероризм набуває настільки широкий масштаб, що

залучення в відповідальності винних осіб силами лише окремих держав навряд чи можна вважати адекватною відповіддю терористам. На порядок денний постає питання про визнання тероризму міжнародним злочином і про притягнення винних за такі діяння осіб до міжнародної кримінальної відповідальності. На перспективу виправданим кроком було б при цьому віднесення злочинів тероризму до юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мальцев М. Є. Протидія тероризму в умовах сучасного міжнародного права. *Young Scientist*. 2018. № 11. С. 885–888. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/201.pdf> (дата звернення: 13.04.2020).
2. Будеева С. В., Дегтярева Н. В. Международное сотрудничество в области борьбы с терроризмом. Вестник Забайкальского государственного университета. 2014. № 5. С. 65–71. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo-v-oblasti-borby-s-terrorizmom/viewer> (дата звернення: 13.04.2020).
3. Жалинский А. Э. Охрана национального уголовно-правового суверенитета в контексте современных международных процессов. *Право и государство*. 2006. № 6. С. 66–75. URL: <https://publications.hse.ru/articles/74330571> (дата звернення: 13.04.2020).
4. Иванов Ю. А. До питання про поняття тероризму в міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. 1998. Випуск 7. С. 180–190. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2016_127_02.pdf (дата звернення: 13.04.2020).
5. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 29.11.2001 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374.

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ БОЙОВИХ РОБОТІВ У СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Денисенко С. І.

*к. ю. н., доцент, старший викладач кафедри МЄПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

В наші дні людське життя має найвищу цінність, тому під час збройних конфліктів більшість держав намагаються зменшити людські втрати усіма можливими способами. На допомогу державам приходить науково-технічний прогрес, який має великий вплив як на умови ведення бойових дій, так і на розвиток військово-промислового комплексу. Одним з

результатів такого розвитку стала поява на полі збройного протистояння бойових роботів (дронів).

На даний час бойові роботи (дрони) стоять на озброєнні більшості армій світу і мають саме різне призначення. Але їх об'єднує те, що завданнями цих машин є виконання спеціальних бойових операцій, потенційно небезпечних для людини. Іншими словами, бойовий робот (дрон) – це автономний апарат, запрограмований на рішення бойових задач в небесах, на землі і на морі. Причому автономність бойового застосування бойових роботів (дронів) означає, що за ними зберігається цілком певна можливість дій без контролю з боку людини.

У ХХІ столітті рішення щодо застосування сили, під час збройного конфлікту, все частіше приймаються бойовими роботами, що працюють без втручання людини або управляються дистанційно під контролем та управлінням оператора. При цьому їх широке застосування веде до кардинального перегляду основних принципів ведення війни із врахуванням не тільки військово-технічних аспектів, але і юридичних. Це вимагає нового правового розуміння того, за допомогою яких гарантій, заходів регулювання і відповідальності буде забезпечуватись дотримання норм міжнародного гуманітарного права у збройних конфліктах майбутнього. Таким чином, можна прийти до висновку, що створення і застосування бойових роботів є досить неоднозначним питанням, який потребує правового регулювання з боку міжнародного гуманітарного права.

На нашу думку щоб розібратись у цьому непростому питанні треба проаналізувати плюси та мінуси застосування бойових роботів у збройному конфлікті.

До плюсів застосування бойових роботів треба віднести наступне:

По-перше, скорочення кількості бойових втрат серед особистого складу збройних сил;

По-друге, відсутність людського фактору при нанесенні точкових ударів. Тобто, в силу відсутності емоційної складової у бойового робота із штучним інтелектом відсутні ситуації, коли оператор, який відчуває моральні страждання і почуття жалості, не відчинить вогонь по противнику, або навпаки, в запалі ненависті та агресії відносно ворога допустить жертви, у тому числі серед мирного населення;

По-третє, підвищення якості визначення цілі та нанесення ударів по ній, що дозволить скоротити термін виконання бойових завдань. Яскравим прикладом, можуть слугувати «automaticweaponsdefensesystems», а саме, зенітно-артилерійські комплекси з автоматичною системою наведення для захисту військових кораблів від ракет [1].

По-четверте, створення додаткових робочих місць для розробки бойових роботів та введення їх у склад збройних сил. Так згідно даних, International Data Corporation об'єм

продаж роботів (дронів) різного призначення в 2018р. зріс у світі на 22,1% у порівнянні з 2017р. та досяг 103,1 млрд. долл. До 2021р. продажі піднімуться до 218,4 млрд. долл. [2].

До мінусів застосування бойових роботів треба віднести наступне:

По-перше, передача машинам з автономною системою озброєння права приймати рішення щодо життя і смерті людей виходить за межі моралі.

По-друге, можливість помилки або збою програми, а також відсутність у бойового робота (дрона) осмисленої вибіркової та пропорційної нанесення шкоди противнику створюють серйозну небезпеку та не залишають шансу для того, щоб вважати їх законним засобом ведення війни. На підтвердження цього факту можна навести приклад який стався у 1988р. з комерційним пасажирським літаком авіакомпанії IranAir. Авіалайнер був збитий ракетою SM-2MR, яка була випущена з американського крейсера Vincennes. Цей комплекс діяв повністю у автоматичному режимі, тобто він автоматично зафіксував ціль (цивільний літак із 290 пасажирами на борту), визнав її як винищувач F-14, та збив його [3, с. 15].

По-третє, існує невизначеність щодо притягнення до відповідальності винної особи в разі завдання шкоди бойовим роботом. Фізична особа (оператор), що керує бойовим роботом з дистанційним керуванням може виконувати будь-який наказ, тобто може застосувати будь-який захід насильства щодо своїх супротивників, і таким чином залишатись поза контролем не тільки супротивника, але і будь-якої третьої сторони і фактично звільняється від відповідальності. Дану особу не можна також визнавати у статусі військовополоненого або комбатанта, що приводить до порушення правил ведення війни.

По-четверте, повністю автономний бойовий робот буде вразливим щодо підміни або зламу системи його керування.

По-п'яте, застосування бойових роботів поставить під загрозу глобальну систему безпеки, оскільки такі системи можуть привести до гонки озброєнь, а також поширюватись серед суб'єктів, які не дотримуються норм міжнародного гуманітарного права [4].

Незважаючи на негативні наслідки, прийняття бойових роботів на озброєння найближчим часом є реальністю, з яким людству доведеться змиритись. Тому виникає наступне запитання, як використання бойових роботів (дронів) у військових конфліктах буде узгоджуватись з нормами міжнародного гуманітарного права (далі – МГП)?

Вперше принцип обмеження засобів і методів війни був сформульований у Санкт-Петербурзькій декларації 1868 року «Про скасування застосування вибухових і запалювальних куль» який встановлював, що «успіхи цивілізації повинні мати наслідком

зменшення, за можливістю, лих війни» та «єдина законна мета, яку повинні мати держави під час війни, полягає в ослабленні військових сил ворога» [5].

У подальшому Гаазькою конвенцією «Про закони та звичаї сухопутної війни» 1907 р. ст. 22 визначено, що «воюючі сторони не користуються необмеженим правом у виборі засобів нанесення шкоди супротивнику», також відповідно до ст. 25 «забороняється атакувати або бомбардувати будь якими засобами незахищені міста, села, житла або будівлі» [6].

Пізніше, Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. встановив, що «в разі збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, вибирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим» (п. 1 ст. 35).

Також ст.36 Додаткового протоколу №1 до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. зазначено що: «при вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нових видів зброї, засобів або методів ведення війни Висока Договірна Сторона повинна визначити, чи потрапляє їх застосування, при деяких обставинах, під заборону, що містяться в цьому Протоколі або будь-яких інших нормах міжнародного права, що застосовуються до Високої Договірної Сторони» [7].

Виходячи з викладеного вище держави, перш ніж прийняти на озброєння той чи інший вид зброї повинні попередньо впевнитись в тому, що їх застосування не буде суперечити нормам міжнародного гуманітарного права.

Особливо варто відзначити також «застереження Мартенса», яка є юридично обов'язковою нормою при розробці та застосуванні будь-яких типів озброєнь, в тому числі при застосуванні бойових роботів. Такий вид озброєння не буде сприйматись міжнародним співтовариством як дозволений засіб ведення війни, якщо він не буде відповідати гуманітарним принципам і вимогам суспільної моралі. «Застереження Мартенса» міститься в преамбулі до Конвенції про закони та звичаї війни на суші від 1899 г. Вона також була підтверджена в преамбулі Гаазької конвенції (IV) 1907 року, а також у статті 1 (2) Додаткового протоколу I. У консультативному висновку Міжнародного суду від 1996р. зазначається, що «застереження Мартенса» показало себе ефективним механізмом вирішення питань, що пов'язані з швидким розвитком військових технологій [3].

Враховуючи вищевикладене можна зазначити, що існуючих норм МГП явно недостатньо для послідовного і ефективного регулювання питань застосування бойових роботів в збройних конфліктах. Навіть стаття 36 Додаткового протоколу №1 до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., яка зобов'язує держави проводити аналіз та

оцінку нових озброєнь, вона не містить конкретних заходів щодо юридичної відповідальності за порушення цих зобов'язань, а виконання цих зобов'язань залишається на совісті кожної конкретної держави.

На даний час норми міжнародного гуманітарного права не містять визначення що таке бойовий робот та його класифікацію. Норми МГП також не регламентують питання застосування бойових роботів у якості звичайного виду озброєнь, проведення за їх допомогою розвідки та нанесення ракетних ударів.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що міжнародне співтовариство повинно розробити спеціальний міжнародний договір, який би регулював питання застосування у збройних конфліктах бойових роботів, закріплював їх легальний статус, а також визначав суб'єктів, які повинні нести юридичну відповідальність за неправомірні дії бойових роботів. Даний міжнародний договір може бути укладений у вигляді окремої конвенції або у вигляді додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Schmitt M.N. Autonomous Weapon Systems and International Humanitarian Law: A Reply to the Critics. *Harvard National Security Journal Features*. 2013. Vol. 4 (2). P. 23.
2. IDC: мировой рынок робототехники вырастет до 188 миллиардов долларов URL: <https://www.computerworld.ru/news/IDC-mirovoy-rynok-robototekhniki-k-2020-godu-vyrastet-do-188-milliardov-dollarov>.
3. Козюлин В. Б., Грант Т., Гребенщиков А. В., Джаака Ж., Ефимов А.В., Сун С., Уорхем М. Боевые роботы: угрозы учтенные или непредвиденные. *Индекс безопасности*. 2016. №3-4. С. 86.
4. Внять призыву. Запрет боевых роботов – это моральный и правовой императив. URL: <https://www.hrw.org/ru/report/2018/08/21/325480>.
5. Санкт-Петербургская декларация «Об отмене взрывчатых и зажигательных пуль» 1968 г. URL: <https://www.icrc.org/ru/document/sankt-peterburgskaya-deklaraciya-1868-g-ob-otmene-vzryvchatyh-i-zazhigatelnyh-pul-polnyu>.
6. Конвенция о законах и обычаях сухопутной войны 1907 г. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/hague-convention-iv-181007.htm>.
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.

ТРАНС'ЄВРОПЕЙСЬКА ТРАНСПОРТНА МЕРЕЖА: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Самойленко Є. А.

*к. ю. н., доцент, старший викладач кафедри МЄПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

Транс'європейська транспортна мережа (trans-European transport network, TEN-T) є мультимодальною транспортною системою, яка об'єднує транспортні мережі держав-членів ЄС, включає комплекс наземних, водних і повітряних магістралей та ліній із супутньою інфраструктурою, системою управління рухом і позиціонуванням.

TEN-T покликана: гарантувати стійку мобільність осіб і товарів в межах внутрішніх кордонів ЄС; задовольнити запити користувачів щодо високоякісної інфраструктури на прийнятних економічних умовах; активізувати скоординовану експлуатацію всіх видів транспорту з урахуванням переваг кожного типу сполучення; стимулювати інтермодальність (комбінування) різних видів перевезень; покрити територію держав-членів ЄС таким чином, щоб оптимізувати рух транспорту, полегшити доступ до моря, з островів на континент, з периферії в центральні регіони та сполучення між головними міськими агломераціями; гарантувати коректне з'єднання з транспортними мережами держав-членів Європейської асоціації вільної торгівлі, а також країн Центральної та Східної Європи і Середземномор'я.

Нині політика у сфері TEN-T ґрунтується на двох регламентах Європейського Парламенту і Ради: №1315/2013 (поточна версія від 06.03.2019 р.) №1316/2013 (поточна версія від 02.08.2018 р.).

TEN-T є складно структурованою, оскільки її архітектура розвивається у площині двох рівнів сполучень інтермодального типу:

- базової мережі (CoreNetwork) – опорної мережі найважливіших з'єднань, які зв'язують найголовніші транспортні вузли (повинна бути завершена до 31.12.2030 р.);
- всеосяжної мережі (ComprehensiveNetwork) – розширеної мережі, що охоплює всі європейські регіони (повинна бути завершена до 31.12.2050 р.).

На сучасному етапі ЄС застосовує багатовекторний підхід до розбудови базової мережі TEN-T, розгортаючи її за 9 головними напрямками, транспортними коридорами: 1) Прибалтійсько-Адріатичний; 2) Північне море – Прибалтика; 3) Середземноморський; 4) Східно-Середземноморський; 5) Скандинавія – Середземномор'я; 6) Рейн – Альпи; 7) Атлантичний; 8) Північне море – Середземномор'я; 9) Рейн – Дунай. Квінтесенцією політики відносно базової мережі є усунення властивих вказаним коридорам «пробок» за проектами, яким присвоюється диференційовані пріоритети фінансування [1, р. 79]. Зараз

на рівні ЄС йде мова про 27 пріоритетних проектів (осей) відібраних ЄС на основі пропозицій держав-членів, серед яких: високошвидкісна залізнична вісь Париж – Брюссель – Кельн – Амстердам – Лондон; мультимодальна вісь Португалія / Іспанія – решта країн Європи; вісь ВВШ Рейн – Маас – Майн – Дунай та ін.

У масштабах всеохоплюючої мережі TEN-T політика ЄС також зорієнтована на поступову синхронізацію діяльності наземного, повітряного та водного транспорту для забезпечення стійкої інтермодальності вантажних та пасажирських перевезень. При цьому залізнична інфраструктура мережі включає: високошвидкісні та звичайні лінії руху поїздів; пасажирські станції, вантажні термінали та логістичні платформи для перевантаження товарів (пересадки осіб) між залізничним та іншими видами транспорту; супутнє обладнання. Інфраструктуру ВВШ утворюють: ріки, озера, водосховища, з'єднувальні канали; порти, у т. ч. термінали для зміни водного транспорту на інші види перевезень; супутнє обладнання (наприклад, шлюзи). Інфраструктура автомобільного транспорту складається з автострад і інших доріг з високоякісним покриттям, тунелів, мостів, місць для паркування, зон відпочинку, автовокзалів, вантажних терміналів та логістичних платформ, супутнього обладнання. Інфраструктуру морського транспорту формує морська акваторія, морські порти та термінали для забезпечення інтермодальних перевезень, дамби, шлюзи, навігаційні засоби і супутнє обладнання. Інфраструктуру повітряного транспорту утворюють: повітряний простір; авіалінії; аеропорти та їх технологічні з'єднання в цілях забезпечення комбінованих перевезень; супутнє обладнання.

З метою внесення змін до раніше зазначених регламентів на основі оцінки ефективності функціонування TEN-T з квітня 2019 р. Європейська Комісія ініціювала перегляд політики TEN-T спочатку в рамках відкритих консультацій із громадськістю (закінчилися у липні 2019 р.), а потім (із січня 2020 р.) – цільових консультацій із заінтересованими сторонами. Однак, призначені на травень у м. Шибеник (Хорватія) зустрічі для обговорення перших результатів проведеної оцінки («дні TEN-T») були скасовані через коронавірусну інфекцію, що стрімко поширилася в межах території ЄС.

Спалах COVID-19 та наступне закриття кордонів та інші карантинні заходи справили серйозний руйнівний вплив на європейський транспорт та мобільність загалом, розірвавши ланцюг постійних поставок товарів і послуг в межах ЄС. На наземні види транспорту (насамперед автомобільний) в ЄС сьогодні припадає 75% вантажних перевезень. Відтак, особливо відчутними стали втрати від введення заборони на перетинання сухопутних кордонів та / або обмеження в окремих державах на в'їзд професійних водіїв – працівників транспортних компаній. В результаті простої

автотранспорту з вантажемна внутрішніх кордонах ЄС складало більше 24 годин, у т. ч. й транспорту з медикаментами.

Європейська Комісія прийняла Комюніке від 23.03.2020 р. про впровадження погоджених пунктів пропуску через державні кордони для захисту здоров'я та забезпечення доступності необхідних товарів та послуг. На підставі документу державам-членам ЄС рекомендовано вжиття наступних заходівв умовах пандемії COVID-19.

Поводження із вантажами та водіями транспортних засобів має бути за засадах недискримінації незалежно від походження, місця призначення або держави реєстрації такого засобу.

У випадку існування чи введення внутрішнього прикордонного контролю державам пропонується визначити відповідні пункти перетинання кордону на TEN-T в якості т. зв. зелених проходів («greenlanes»). Зелені проходи повинні бути відкриті для всіх вантажних транспортних засобів, в т. ч. поїздів і суден. На цих прикордонних пунктах всі формальності повинні бути зведені до мінімуму і стосуватисясуто необхідних процедур. Проходження вантажногоавтотранспорту через зелені проходи, включаючи будь-які перевірки і скринінг (обстеження стануздоров'я на предмет виявлення хвороби до появи чітко виражених її симптомів), не повинен перевищувати 15 хвилин. Водії вправіпред'являтитільки посвідчення особи і водійські права і, якщо необхідно, стандартного листа від роботодавця (форма листа визначена у Додатку 3 до Комюніке). Подача або демонстрація документів в електронному вигляді має вважатися достатньою. Інші перевірки документів і вантажів, такі як перевірки на дорогах, повинні бути зведені до мінімуму і не перевищувати усталених норм часу, щоб забезпечити вільний потік товарів і уникнути додаткових затримок.

Скринінг може проводитися до або після перетину внутрішнього кордону, в залежності від наявної інфраструктури, щоб забезпечити рух транспорту. Державам-членам рекомендується координувати проведення перевірки стану здоров'я на одній стороні кордону для уникнення дублювання цієї процедури і власнепростою транспорту. Скринінг повинен ґрунтуватися на електронному вимірі температури тіла, якщо тільки не з'являться альтернативні швидкі, але більш ефективні методи.

Перевірки та скринінг працездатностімають проводитися без залишення водіями транспортних засобів.

З метою підвищення мобільності автотранспорту держави на своїй території повинні тимчасовопризупинити дію всіх видів обмежень на водіння стосовно вантажних перевезень (заборону на водіння у вихідні, у нічний часі т. п.). Вони мають створити для працівників транспортної галузіналежні санітарні умови, умови для харчування на

основних маршрутах. У відношенні надання можливості відпочинку в дорозі державам рекомендується розглянути питання про тимчасове призупинення заборони на роботу закладів готельного типу для таких осіб.

Європейська Комісія настійно закликає держави створити безпечне пересування транзитними коридорами, щоб дозволити приватним водіям і їх пасажиром, таким як працівники охорони здоров'я і транспорту, а також репатрійовані громадяни ЄС, незалежно від їх національності, безпосередньо проходити в пріоритетному порядку територіями країн у потрібному напрямку за допомогою TEN-T. Державам також рекомендується забезпечити наявність як мінімум одного функціонуючого аеропорту для репатріації та міжнародних рейсів в цілях надання (отримання) допомоги.

У рамках загальних зусиль з підтримки основних транспортних потоків державам слід також вжити заходів для забезпечення вільного пересування в межах ЄС всіх працівників, які беруть участь у міжнародних перевезеннях на всіх видах транспорту, як-от: водії, моряки, пілоти, екіпажі суден, інспектори вагонів, ремонтники і т. д.

Комісія пропонує відмовитися державами від таких правил, як обмеження на поїздки й обов'язковий карантин для працівників транспорту, в яких не проявляються симптоми COVID-19, без урізання права компетентних національних органів влади на прийняття спеціально адаптованих заходів з мінімізації ризику зараження. Наприклад, державам рекомендується відмовитися вимагати у працівників транспорту безсимптомів вірусного захворювання пред'являти довідку (сертифікат) від лікаря, що підтверджує їх належний стан здоров'я. Подібні вимоги Комісія оцінила як непропорційні та як такі, що мають сумнівну цінність, враховуючи випадки безсимптомного протікання коронавірусної хвороби після видачі сертифіката та факт обмеженого доступу до закладів охорони здоров'я зі спалахом COVID-19.

Працівники не повинні бути позбавлені можливості перетинати внутрішні кордони для виконання своїх транспортних функцій. Тому міжнародно визнані сертифікати про професійну кваліфікацію слід вважати достатніми для доказу того, що особа бере активну участь в міжнародних перевезеннях. Ці сертифікати повинні тимчасово вважатися дійсними протягом розумного періоду після дати закінчення терміну їх дії під час спалаху COVID-19.

За потреби, при відсутності сертифіката про професійну кваліфікацію (наприклад, у водіїв-фургонів) або в разі закінчення терміну дії сертифікату, держави вправі вимагати лист від роботодавця працівника на підтвердження своїх добросовісних намірів. У контексті останнього Комісія, як зазначалося вище, розробила шаблон такого листа (Додаток 3 до Комюніке).

У тих випадках, коли національні власті вважають це за необхідне, медичне обстеження працівників транспорту має ґрунтуватися на електронному (безконтактному) вимірі температури тіла. Перевірка температури водіїв зазвичай не повинна проводитися більш ніж тричі протягом одного дня. У разі, якщо у працівника транспорту жар, і прикордонні органи вважають, що йому не дозволяється продовжувати рейс, працівник повинен мати доступ до медичної допомоги. Тимчасове зберігання транспортних засобів до прибуття змінних водіїв має відбуватися за рахунок відповідної держави.

Комісія також рекомендує використовувати заходи для забезпечення підвищеної гігієни в аеропортах, портах, на залізничних станціях і в інших транспортних вузлах. Конкретизовані рекомендації для водіїв, транспортних підприємств, компетентних державних органів, залучених до сфери вантажних перевезень, в умовах пандемії COVID-19 винесені Комісією у Додаток 2 до Комюніке.

Всі перераховані вище принципи і конкретні заходи повинні також застосовуватися до громадян третіх країн, якщо вони необхідні для забезпечення вільного переміщення вантажів на територію держав-членів ЄС та в межах ЄС.

Таким чином, в умовах пандемії COVID-19 внутрішні кордони ЄС залишаються відкритими для вантажних перевезень з використанням потенціалу TEN-T. Фактично, докладаючи зусиль для підтримки сталого рівня вантажопотоків всередині Союзу Європейська Комісія намагається створити необхідні передумови для подолання негативних наслідків від коронавірусу для економік держав-членів та ефективної адаптації логістики до нових реалій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Connecting Europe facility. Transport 2014 calls for proposals. Proposal for the selection of projects. Brussels, 2015. 588 p.

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЛЕЖНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Бордун І. В.

*Студентка III курсу ННІ права
Сумського державного університету
Науковий керівник: Швагер О. А.
асистент кафедри МЄПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

Упродовж століть людство зазнавало численних втрат, що були зумовлені різними

чинниками, зокрема епідеміями та війнами. Основною причиною всього цього стали рішення осіб, які мали владу але не цінували життя інших. Проте поступово держави починали сповідувати принцип гуманізму, який передбачав, що основною цінністю держави є саме людське життя. І на сьогоднішній день майже всі країни світу визнають, що не лише життя людини але й усі її права та законні інтереси є для них основним пріоритетом, а тому і прагнуть забезпечити їх ефективний захист. Звісно механізми для цих цілей закріплено на національному рівні, проте деякі події, мова зараз іде про Другу світову війну, послужили приводом для створення аналогічного механізму і на міжнародному рівні. Саме з цією метою і була підписана Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та заснований Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. а також протоколи до неї закріплюють значну кількість прав людини зокрема їх громадянський та політичний спектр. Установою, яка слугує гарантом їх дотримання є саме ЄСПЛ. Цей судовий орган був створена для забезпечення виконання державами, які ратифікували ЄКПЛ, взятих на себе зобов'язань. Його рішення носять обов'язковий характер для держав-учасниць Конвенції, а за їх виконанням слідкує інший орган РЄ – Комітет Міністрів Ради Європи [1].

Якщо говорити про сам контент Конвенції, то перший розділ передбачає перелік прав, серед яких можна виділити такі: право на життя, право на свободу та особисту недоторканість, право на справедливий суд, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на шлюб, право на ефективний засіб юридичного захисту, право на свободу думки, релігії, совісті тощо. Наступні два розділи ЄКПЛ закріплюють положення безпосередньо про Європейський суд, а також статті, які стосуються ратифікації та денонсації міжнародного договору [2].

Також слід зауважити, що суб'єктами, які мають право подати позов до Суду є окремі заявники (громадяни, іноземці, особи без громадянства), групи осіб, міжнародні неурядові організації та окремі держави. Дане положення закріплено як на міжнародному, так і на національному рівні [3]. Проте дане право особа може використати лише після використання всіх національних засобів юридичного захисту [4]. Варто також зазначити, що відповідачем у Європейському Суді може бути виключно держава, але аж ніяк не фізична чи юридична особа, оскільки ЄКПЛ захищає права та свободи громадян виключно від посягань держави. Подати скаргу до цього Суду можливо лише протягом шести місяців після винесення остаточного рішення найвищою інстанцією на національному рівні [3].

А зараз ми б хотіли звернути увагу на статистику, яка відіграє значну роль у дослідженні даного питання. Отже, станом на 2019 рік Україна посідає третє місце у рейтингу держав, громадяни яких найчастіше звертаються до Європейського Суду. Нашу державу випередили лише Російська Федерація та Туреччина. Також компетентні органи Суду зазначили, що за весь 2019 рік на розгляді у ЄСПЛ перебувало 59 800 справ, арішення були ухвалені по 884 справах [5].

Якщо проаналізувати позови українців до Європейського Суду, то можна дійти до висновку, що найчастіше громадяни нашої держави звертаються із скаргами предметом яких є:

1) надмірна тривалість кримінального та цивільного провадження («Меріт проти України», «Науменко проти України»);

2) жорстоке поводження з особами, що перебувають в місцях несвободи («Каверзін проти України», «Афанасьєв проти України»);

3) порушення права на життя, а також відсутність ефективного розслідування («Хайло проти України»);

4) неналежна адміністративна та судова практика затримання особи та обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою («Ігнатов проти України», «Чанєв проти України»);

5) неналежні умови тримання під вартою, не надання медичної допомоги («Невмержицький проти України»);

6) проблеми функціонування судової влади («Волков проти України»);

7) прогалини в законодавстві щодо регулювання свободи зібрань («Веренцов проти України»);

8) незабезпечення державними органами можливості отримання копії документів з матеріалами справи для обґрунтувань заяви до ЄСПЛ («Найдьон проти України») [6; 9].

Отже, як бачимо Україна має багато правових проблем, але найбільш значимою з них, на наш погляд, є саме проблема невиконання чи неналежна та/або несвоєчасне виконання рішень судових органів(дане право громадян закріплено у п. 1 ст. 6, 13 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1). Незважаючи на те, що останнім часом ця сфера зазнала деяких реформувань, і ситуація змінилася на краще, але все ж дана проблема і на сьогоднішній момент залишається до кінця не вирішеною.

Все розпочалося у 2009 році, коли ЄСПЛ отримав таку кількість скарг від українців із вище зазначеним предметом позову, що вирішив видати пілотне рішення. Пілотне рішення – це особливий тип судового рішення, в якому Судом не лише констатується наявність порушення державою відповідних положень Конвенції та/або протоколів до неї,

але й здійснюється ґрунтовний аналіз ситуації, що призводить до виникнення значної кількості однотипних порушень [7]. Отже, Європейський Суд видав рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» у якому конкретно зазначив, які проблеми українського законодавства потребували негайного вирішення. Проте наша держава не поспішала вживати якісь заходи. У 2012 році був прийнятий Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», а також Постанова КМУ «Про затвердження Порядку погашення заборгованості за рішеннями суду, виконання яких гарантується державою» № 440 від 3.09.14 р. Проте як показує подальший досвід даних дій виявилось недостатньо, адже вони аж ніяк не вплинуло на вирішення системної проблеми щодо виконання судових рішень.

Всі вище описані події і стали причиною для прийняття Європейським Судом шокуючого рішення, яке значно вплинуло на долю великої кількості громадян нашої держави. У 2017 році кількість скарг із аналогічним контентом до Європейського Суду досягла свого апогею і Суд зробив резонансне оголошення, прийнявши рішення у справі «Бурмич та інші проти України». ЄСПЛ заявив, що дана справа буде останньою, яку він розгляне із вище вказаним предметом позову, доки Україна не належним чином не прийме заходів і не вирішить проблеми констатовані у пілотному рішенні. Стосовно тих 12 143 справ, які були зареєстровані у ЄСПЛ, то було прийняте рішення про передачу їх до Комітету Міністрів, який разом із Кабінетом Міністрів України повинні докорінно дослідити і вирішити вище згадану проблему. У разі отримання нових скарг, то всі вони автоматично передаються Комітету Міністрів [8].

Отже, як бачимо українці досить часто звертаються до Європейського Суду, прагнучи захистити свої права та законні інтереси. Наша держава навіть є лідером серед країн, проти яких найчастіше подають позов до ЄСПЛ. Звичайно це зумовлено наявністю великої кількості проблем у нашому законодавстві, і найголовнішою з них є саме невиконання несвоєчасне та/або неналежне виконання рішень національних судів. Проте як можна зрозуміти із всього вище вказаного, Україна не поспішає виконувати навіть рішення Європейського Суду, не говорячи вже про державні установи. Саме тому ми і переконані, що ЄСПЛ відіграє величезну роль у забезпеченні належного та ефективного захисті прав людини в Україні, проблема полягає саме у реалізації цих рішень. А це вже є відповідальністю держави. Тож, на наш погляд, Україна повинна усвідомити свої «промахи» і почати виправляти ситуації, адже як зазначалося на початку роботи життя, права, свободи та інтереси громадян є головною цінністю держави, і основним її завданням є створити надійний механізм для їх захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Основні підстави звернення до Європейського Суду з прав людини: Головне територіальне управління у Тернопільській області. URL: <https://rivnejust.gov.ua/news/2017/02/03/osnovni-pidstavi-zvernennya-do-yevropejskogo-sudu/> (дата звернення 10.03.2020).
2. Звернення до Європейського суду: правова сторінка офіційного сайту Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації. URL: <http://www.solor.gov.ua/info/19/10461> (дата звернення 10.03.2020).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 12.03.2020).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр5>.
5. Україна залишається у трійці «лідерів» за кількістю звернень до ЄСПЛ: Українформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2865300-ukraina-zalisaetsa-u-trijci-lideriv-zakilkistu-zvernen-do-espl.html> (дата звернення 15.03.2020).
6. Пілотні рішення щодо України: проблема тривалого невиконання рішень національних судів (справи «Юрій Миколайович Іванов проти України» та «Бурмич та інші проти України»): PowerPoint-Präsentation. Nazar Kulchytskyu & Partners Law Firm. URL: https://lhs.net.ua/wp-content/uploads/woocommerce_uploads/2018/06/1_Pilotni-rishennia-shchodo-Ukrainy-problema-tryvaloho-nevykonannia-rishen-natsionalnykh.pdf (дата звернення 15.03.2020).
7. Гончаренко О. А. Правова природа «пілотних рішень» Європейського Суду з прав людини. *Форум права*. 2012. № 4. С. 243–249. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2053/1/Goncharenko.pdf>.
8. Понад 12 тисяч українців не отримують компенсацію від Європейського суду: Українська гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/ponad-12-tysyach-ukrajintsiv-ne-otrymayut-kompensatsiyu-vid-evropejskoho-sudu/> (дата звернення 22.03.2020).
9. Збірник рішень у справах про заборону катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) / [упоряд.: В.С. Батиргарєєва, М.О. Соколенко, О.О. Хань, О.М. Резнік, В.В. Чумак]. – Харків : Право, 2020. – 842 с. – (Практика Європейського суду з прав людини щодо України; т. 1).

ДОТРИМАННЯ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ ТА ЄС

Рєпін Д. А.

Студент III курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Швагер О. А.

асистент кафедри МЄПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

Проблема біженців та переселенців залишається найгострішою в 21 столітті. Події останніх років в країнах Близького Сходу, а також на Сході України перш за все, демонструють вразливість не тільки прав людини, а також її життя та здоров'я. Одна з найбільш уразливих груп населення в світі – це біженці, які часто вразливі перед порушеннями прав людини. Іноді вони не тільки страждають або бояться порушень прав людини в країні свого походження, а й продовжують стикатися з порушенням їх прав на всіх етапах переселення.

Все більше і більше людей по всьому світу покидають своє постійне місце проживання в пошуках захисту, через військові конфлікти, переслідування, зубожіння тощо. Щороку зростає кількість причин переміщення людей. Інтерес до цього процесу зростає не тільки через відсутність розуміння цієї проблеми, але також через його динамічність світових процесів сучасності. Регулювання проблем біженців є одним з актуальних питань завдання сучасної України, оскільки Україна вже більше п'яти років перебуває в умовах збройного конфлікту на Сході країни, що зумовлює появу біженців, які шукають захисту в інших країнах та внутрішньо переміщених осіб.

На сучасному етапі суспільного розвитку Україна у своїй новітній, незалежній, історії постала перед проблемою внутрішньо переміщених осіб. Це переміщення великих потоків людей із місць свого постійного проживання, що відбувається внаслідок збройного конфлікту на Донбасі окупації Криму. А основними проблемами внутрішньо переміщених осіб в Україні є призупинення соціальних виплат або відмова їх наданні, незрозумілість процедур щодо отримання допомоги, субсидій тощо. Але однією з головних проблем є також питання трудової зайнятості та житла, з якими стикаються близько половинитаких осіб.

Нормативно-правове забезпечення у цій сфері з'явилося майже одразу, —це Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що визначає внутрішньо переміщену особу як громадянина України, іноземця або особи без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного

конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, відповідно до ст. 1 зазначеного акту [3].

При цьому в Україні також прийнято ЗУ «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», який визначає правовий статус таких осіб [2].

Але, проаналізувавши положення Конституції України, мною було виявлено те, що в ній дійсно закріплено право на притулок, існує необхідність більш детального і конкретного законодавчого регулювання, закріплюється виняткове право Президента України на надання притулку, оскільки відповідно до частини 2 статті 26 КУ, особам, які шукають притулку, та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом. При цьому, згідно пункту 26 частини 1 статті 106, Президент України приймає рішення про надання притулку в Україні [5].

Таким чином, проблема надання притулку в Україні, безпосередньо пов'язана з питаннями статусу біженця на національному рівні, попри чинне законодавство про біженців існує проблема надання притулку таким особам виключно Президентом, що може стати високою навантаженістю, тому виникає необхідність детальному узгодженні основного закону України.

Щодо структури міжнародного захисту біженців, то вона ґрунтується на концепціях основних прав людини. Оскільки міжнародне право в галузі прав людини поширюється на всіх людей, включаючи біженців, незалежно від їх правового статусу, що надається країнами притулку на їх території біженцям і особам, які шукають притулку. Це особливо важливо, коли держави не є сторонами міжнародних угод про біженців.

Ситуація з біженцями є класичним прикладом взаємозалежності міжнародного співтовариства, оскільки вона чітко ілюструє, як проблеми однієї країни безпосередньо впливають на інші держави. Порушення прав людини часто є причиною криз, пов'язаних з біженцями. І завдання міжнародного співтовариства - докласти зусиль для поліпшення ситуації у галузі прав людини в країнах, які є «постачальниками» біженців, що необхідно для реальної перспективи добровільного повернення та реінтеграції.

Тож, під час дослідження міжнародного законодавства у цій сфері, я виділив Женевську конвенцію про статус біженців від 28 липня 1951 року [4]. Вона була створена як всеосяжний міжнародно-правовий документ, призначений для тлумачення змісту і процедури застосування Загальної декларації прав людини, а саме права на притулок, а також регулювати проблему біженців в Європі, викликану Другою світовою війною. Дійсно, таке законодавче регулювання актуальне і на сьогоднішній день, оскільки збройні конфлікти не припиняються, в останні часи до таких можна віднести Сирію.

Більше 180 тисяч осіб, або третина осіб, котрі отримали статус біженця – громадяни Сирії. Близько 70 % з них отримали притулок у Німеччині. Далі йдуть громадяни Афганістану та Іраку. Менша кількість осіб, котрі отримали статус біженця в ЄС, походять з Еритреї та Ірану і Сомалі. Також відповідно до даних Eurostat, найбільша кількість клопотань про надання притулку задовольнили в Німеччині близько 350 тисяч. Після Німеччини йде Франція (40 600), Італія (35 100), Австрія (34 000) та Швеція (31 200). Більше пів-мільйона осіб отримали статус біженця в країнах ЄС у 2017 році [1].

Таким чином, зрозуміло, що більшість біженців з Близького Сходу, оскільки за кілька десятиріч років військові конфлікти на цих територіях не стихали. Хочеться також зазначити деякі проблемні питання, які виникають під час надання притулку біженцям. На разі, у країнах ЄС перебуває безліч осіб, які потребують притулку, але разом з реальними біженцями приходять і особи, які хочуть кращого життя, покидаючи країни з низьким рівнем життя. Через неможливість надання усім особам житла, більшість з них проживає на вулицях, що може спричинити різноманітні конфлікти через відмінність культурної свідомості та інших правил поведінки.

Щодо громадян України, то вони опинилися на першому місці за кількістю задоволених заяв про надання притулкув Польщі – статус біженця отримали 280 українців, що також обумовлюється проблемою збройного конфлікту [1].

Політика щодо дотримання прав біженців – нині одна з найбільш спірних тем серед міжнародної спільноти. Таким чином, актуальність проблеми міжнародно-правового статусу біженця обумовлена, зокрема: збільшенням чисельності біженців та пов'язаних з цим явищем проблем політичного, економічного, соціального характеру, що підтверджує необхідність в переоцінці правового становища зазначеної категорії осіб і розробці нового підходу до аналізу й вирішення проблеми біженців на міжнародному рівні, та внутрішньо переміщених осіб на національному рівні, шляхом аналізу міжнародного та вітчизняного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Statistics about refugees by European statistics. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст.146ю URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

4. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

Двойних В. В.

*Студентка IV курсу ННІ права
Сумського державного університету*

Науковий керівник: Денисенко С. І.

*к. ю. н., доцент, старший викладач кафедри МЄПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

Згідно із Законом України «Про визнання і виконання в Україні рішень іноземних судів» [1] під рішенням іноземних судів розуміється рішення іноземних судів у цивільних, трудових, сімейних справах, вироки іноземних судів у кримінальних справах у частині, що стосується конфіскації майна та відшкодування шкоди потерпілим, а також рішення іноземних арбітражів та акти інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних, трудових, сімейних справ, що набули чинності й підлягають визнанню та виконанню на території України відповідно до міжнародних договорів України. Визнання рішення іноземного суду – це поширення законної сили рішення іноземного суду на територію України, а його виконання – це застосування засобів примусового виконання, аналогічних до виконання рішень державних українських судів.

Закон закріплює дві альтернативні умови визнання та виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню:

1) наявність міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. При цьому необхідно виходити із загальних правил про те, що міжнародні договори про правову допомогу поширюються лише на суб'єктів держав-учасниць, а якщо між учасниками багатосторонніх договорів існують ще і двосторонні або спеціальні угоди з питань правової допомоги, то повинні застосовуватися відповідні норми тих договорів і угод, які набули чинності пізніше. Згідно зі ст. 13 Закону України «Про визнання і виконання в Україні рішень іноземних судів», якщо міжнародними договорами України встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим законом, застосовуються правила відповідного міжнародного договору України;

2) дія принципу взаємності. Згідно зі ст. 11 Закону України «Про міжнародне

приватне право» [2] суд або інший орган застосовує право іноземної держави незалежно від того, чи застосовується у відповідній іноземній державі до подібних правовідносин право України, крім випадків, коли застосування права іноземної держави на принципах взаємності передбачено законом України або міжнародним договором України. Якщо застосування права іноземної держави залежить від взаємності, вважається, що вона існує, оскільки не доведено інше.

Інакше кажучи, взаємність означає: надання іноземцям в Україні таких самих прав, свобод і можливостей, які мають українські громадяни у відповідній іноземній державі; визнання та виконання іноземних судових рішень за умови визнання та виконання судових рішень України у відповідній іноземній державі; виконання судових доручень іноземних судів при аналогічному виконанні доручень судів України; у певних випадках застосування іноземного права за умови, якщо у відповідній іноземній державі до аналогічних відносин застосовується право України.

Згідно із Законом України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів», клопотання про надання дозволу на примусове виконання подається до суду безпосередньо стягувачем або у порядку, встановленому міжнародними договорами. Якщо цими договорами передбачено подання клопотання через органи державної влади України, суд приймає таке клопотання.

Презумпція існування принципу взаємності існує, оскільки не доведено інше. Протилежним принципу взаємності виступає принцип реторсії, згідно з яким є заходи примусового впливу у відповідь на недружні дії іншої держави. Метою реторсії є відміна обмежень, які встановлені окремою державою, якщо ця держава вчинила необґрунтовані дискримінаційні заходи на шкоду інтересам іншої країни або її громадян. Україна у випадку встановлення обмежень дискримінаційного характеру щодо її громадян чи юридичних осіб іншою країною може застосувати у порядку реторсії відповідні заходи стосовно громадян та юридичних осіб цієї країни.

Відповідно до доктрини міжнародного права, застосування заходів обмежувального характеру щодо конкретної іноземної країни (її органів, юридичних осіб, громадян) як реторсії не може розглядатись як порушення принципу недискримінації.

Відповідно до п. 3 Постанови пленуму Верховного Суду України №12 від 24.12.1999 «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» [3], суди повинні з'ясувати наявність міжнародних договорів про взаємне надання правової допомоги між Україною і державою, про визнання й виконання рішення суду чи арбітражу якої

надійшло клопотання. На цей час є чинними, зокрема, такі міжнародні договори з цього питання, які уклала Україна або до яких вона приєдналась:

а) Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, укладена державами-членами Співдружності Незалежних Держав у м. Мінську 22 січня 1993 р. [4].

б) Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, підписана урядами держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у м. Києві 20 березня 1992 р. [5].

в) Конвенція про визнання й виконання іноземних арбітражних рішень, укладена у м. Нью-Йорку в 1958 р. [6].

г) Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж, підписана в м. Женеві 21 квітня 1961 р., ратифікована Верховною Радою УРСР 25 січня 1963 р. [7].

д) Двосторонні договори України та договори, що пов'язані з правонаступництвом України: про правову допомогу та правові відносини в цивільних, кримінальних, трудових, сімейних справах підписані з відповідними державами.

Наприклад, договорами між Україною і Китайською Народною Республікою, Україною та Монголією визначено, що клопотання про визнання й виконання судового рішення подається заявником до суду, який постановив це рішення, і пересилається останнім до суду іншої Договірної Сторони через її центральні установи (у даному разі – через Верховні Суди) [8].

За договорами України з Республікою Грузія, Литовською, Естонською, Латвійською республіками клопотання про дозвіл на виконання рішення подається до суду, що розглядав справу по першій інстанції, а той надсилає його до суду, компетентного постановити за ним рішення [9].

На мою думку, можливість ефективного виконання арбітражного рішення в конкретній юрисдикції є однією з найбільш привабливих рис міжнародного комерційного арбітражу. Необхідно звернути увагу на конкретизацію співвідношення між визнанням і виконанням. Виконавча служба має можливість виконувати лише ті рішення, які були визнані в Україні, і тут може виникнути досить великий проміжок часу між набранням рішенням чинності, його подальшим визнанням в Україні та приведенням таких рішень до виконання. Саме тому необхідно розглядати потенційне поновлення строків на примусове виконання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про визнання і виконання в Україні рішень іноземних судів: Закон України від 29

листопада 2001 р. № № 2860-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 76 (втратив чинність).

2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

3. Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України: Постанови пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999 р. № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-99>.

4. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, укладена державами-членами Співдружності Незалежних Держав у м. Мінську 22 січня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009.

5. Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, підписана урядами держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у м. Києві 20 березня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_076.

6. Конвенція про визнання й виконання іноземних арбітражних рішень, укладена у м. Нью-Йорку в 1958 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_070.

7. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж, підписана в м. Женеві 21 квітня 1961 р., ратифікована Верховною Радою УРСР 25 січня 1963 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_069.

8. Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 31 жовтня 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_014.

9. Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-99>.

ПОШУК БАЛАНСУ МІЖ ПРИВАТНІСТЮ ТА СВОБОДОЮ ЗМІ: ПОЗИЦІЯ ЄСПЛ

Білик Г. В.

*Студентка III курсу ННІ права
Сумського державного університету
Науковий керівник: Славко А. С.
асистент кафедри МЄПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

Проблема захисту гідності людини навіть в умовах сучасного суспільного устрою

не втрачає актуальності. Адже поняття гідності є базовою цінністю для людини, що підтверджується тим, що всі основоположні нормативно-правові акти як міжнародного рівня, так і національного, що описують основоположні права та свободи людини та громадянина, мають у своїх статтях посилаючись на неї.

Так, на рівні українського законодавства поняття гідності надається в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 року. Відповідно до нього гідність є морально-етичною категорією й одночасно – особистим немайновим правом, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту та пропонує розуміти під гідністю визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, яке є закріпленим в Конституції України [2].

Також для вітчизняного законодавства характерним є те, що на території нашої держави є ратифікованими та діють важливі міжнародні конвенції, які прямо чи опосередковано стосуються захисту людської гідності. Серед яких варто виділити: Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція, ЄКПЛ), Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню та Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Важливим органом для розв'язання спірних питань пов'язаних з порушенням норм ЄКПЛ є Європейський Суд з прав людини. На Україну юрисдикція ЄСПЛ поширюється з 1995 року - саме тоді була ратифікована Конвенція на території нашої держави.

Варто зауважити, що згідно з частиною 3 статті 55 Конституції України кожному громадянину гарантоване право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ, органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, після використання всіх національних засобів захисту [1]. Тобто, згідно з положеннями Конституції та Конвенції, особа може звернутися до ЄСПЛ лише після отримання справи рішенням найвищого судового органу в державі. У цій роботі ми звернемось до практики вирішення спорів про дифамацію, тобто про захист честі, гідності та ділової репутації особи. Вкажемо, що у переважній частині спорів про дифамацію ЄСПЛ намагається знайти баланс між правом на приватність особи (стаття 8 Конвенції) та свободою вираження поглядів (стаття 10 Конвенції).

Також, варто уваги те, що рішення ЄСПЛ для української судової системи мають квазі-прецедентний характер, відповідно, при вирішенні спірної справи, аналогічна якій розглядалася ЄСПЛ, вітчизняний суд у своєму рішенні має врахувати позицію ЄСПЛ. Вбачається, що ця практика має позитивний характер для української правової системи,

адже наразі розгляд справ щодо захисту гідності, честі чи ділової репутації національними судами має деякі проблеми з встановленням фактів порушення прав позивача – наприклад, критеріїв вірогідності та достовірності інформації, яка додається до справи. Зокрема, значення критерію достовірності під час вирішення справ із захисту честі, гідності та ділової репутації було проілюстровано рішенням ЄСПЛ у справі «Торгейрсон проти Ісландії», в якому Суд вказував: «...Можна використовувати те, що говорять люди. Або навіть чутки. Були б ці чутки настільки схожі та численні, щоб їх не можна було би вважати брехнею».

Варто зауважити, що норми Конвенції та Конституції України в деяких випадках дозволяють обмежувати право особи на реалізацію свого права отримувати певну інформацію. Це стосується, зокрема, деяких положень Закону України «Про інформацію», Закону України «Про державну таємницю», Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», Закону України «Про захист персональних даних». До такої інформації можна віднести конфіденційну інформацію, особисті дані про особу, інформацію, яка є державною таємницею чи службову інформацію. Такі види даних, їх особливий порядок збирання, обробки та зберігання охороняються вище вказаними законами [4].

Вартий уваги той факт, що ЗМІ має право публікувати приватну інформацію про певну особу, якщо це зумовлено суспільним інтересом. Це положення міститься в нормах Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [3]. Але українське законодавство має певну прогалину у вигляді відсутності єдиного визначеного поняття «інформації», що породжує деякі неточності під час судових розглядів справ, пов'язаних з цим питанням. Виходячи з норми статті 3 Конституції України про відповідальність держави за свою діяльність перед людиною і суспільством, можна вважати дане поняття таким, що розкриває суть суспільного інтересу з точки зору відкритості державної влади перед своїми громадянами та відповідноможливість доступу до інформації, яка пов'язана з нею [1].

Під час розгляду справи «Санді Таймс проти Сполученого Королівства», яка відбулася 1979 року, ЄСПЛ зазначив, що вирішуючи, чи має право засіб масової інформації подавати спірну публікацію, у першу чергу варто визначити чи складає ця інформація суспільний інтерес. Так, Суд встановив, що питання, поставлене «Санді Таймс» в публікації, дійсно було цікавим для суспільства. Тобто, якщо питання, яке було висвітлене ЗМІ справді має суспільний інтерес, то у такому випадку можна назвати необґрунтованим обмеження свободи вираження поглядів з боку держави. Варте уваги і рішення по справі «Фрессо і Руар проти Франції» від 1999 року, де було вказано на

непропорційність притягнення журналістів до кримінальної відповідальності за оприлюднення даних, які були визнані такими, що викликають цікавість у суспільства, зокрема тим, що були пов'язані з соціальним конфліктом [5]. Таким чином, основним завданням ЄСПЛ під час розгляду таких видів справ є встановлення факту суспільного інтересу до оприлюдненої інформації, зокрема в ЗМІ.

Важливим є рішення Суду у справі «Лінгенс проти Австрії» від 1986 року, де було зазначено: «Хоча преса не повинна переступати меж, встановлених *inter alia*, для «захисту репутації інших осіб», на ній лежить обов'язок повідомляти інформацію та ідеї на політичні теми так само, як і в інших сферах, які становлять громадський інтерес. І не лише засоби масової інформації мають завдання повідомляти таку інформацію та ідеї, а й громадськість має право отримувати їх». Це дозволяє дійти висновку, що принцип наявності чи відсутності суспільного інтересу до висвітленої в публікації проблеми має застосовуватись не лише при оцінці дій ЗМІ, які оприлюднили інформацію з обмеженим доступом, але й у випадках, коли мова йде про інформаційне втручання ЗМІ в приватне життя публічних осіб [4].

Отже, позиція ЄСПЛ полягає в тому, що чим більш публічною є особа, яка мала чи має певні повноваження, що становлять суспільний інтерес, тим сильнішим може бути втручання у її приватність. Це свідчить на користь ЗМІ під час розповсюдження особистої інформації. Чергове підтвердження цих тез ЄСПЛ надав у справі «Аксель Шпрінгер АГ проти Німеччини». Велика Палата Суду у цій справі запропонувала шість критеріїв, які допомагають збалансувати право на приватність та свободу вираження поглядів. Зокрема, до уваги беруться такі характеристики як внесок у обговорення проблеми, що становить загальний інтерес, популярність особи та тема повідомлення, попередня поведінка відповідної особи, спосіб отримання інформації та її правдивість, зміст, форма та наслідки публікації та суворість накладеної на видання санкції, якщо вона застосовувалась [6].

Приведені для прикладу вище рішення ЄСПЛ, наразі є своєрідним орієнтиром для вирішення схожих ситуацій на національному рівні. Саме від їх раціонального застосування українськими судами залежить ефективність розгляду справ, що стосуються недоторканості приватного життя, гідності, свободи вираження думок. Також зауважимо, що інформація, яка має суспільний інтерес, але водночас обмежена в доступі, може бути опублікована через засоби масової інформації, що у свою чергу забезпечує існування принципу доступу до інформації.

Таким чином, вивчення практики ЄСПЛ є дуже важливим при розгляді подібних справ. Саме активне використання та залучення досвіду ЄСПЛ допоможе привести не тільки національне законодавство, а і правозастосовну практику до європейських

стандартів, що є дуже важливим у світлі євроінтеграційних процесів в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.04.2020).
2. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Верховного суду України від 27.02.2009 № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення: 08.04.2020).
3. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (дата звернення: 08.04.2020).
4. Лежух Т. Розгляд справ: судова практика європейського суду з прав людини. ЛІГА. Блоги. 2017. URL: <https://blog.liga.net/user/tlezhuh/article/27286> (дата звернення: 08.04.2020).
5. Полудьонний М. Позови про захист честі й гідності в контексті юриспруденції Європейського суду з прав людини. Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. 2001. URL: <http://khpg.org/ru/index.php?id=1007460190> (дата звернення: 08.04.2020).
6. Case of Axel Springer AG v. Germany / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109034> (дата звернення: 08.04.2020).

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: ІСТОРІЯ ПРОТИДІЇ НА УНІВЕРСАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

Нагорна А. О.

Студентка І курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Славко А. С.

асистент кафедри МСПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

Однією з актуальних проблем сучасного світу є торгівля людьми. Ця проблема є складною і багатогранною, про що свідчить динаміка її зростання в останні роки. Такі явища як торгівля людьми та експлуатація дітей становлять значну суспільну небезпеку, є грубим посяганням на права і свободи людини, що суперечить як міжнародному праву,

так і Конституції України. На жаль, незважаючи на легальну заборону, це негативне явище було і залишається актуальною проблемою не тільки для України, а й для всього світу. Зокрема, за оцінками ООН, близько 2,5 мільйонів осіб з 127 різних країн є об'єктом торгівлі людьми в усьому світі. Згідно досліджень проведених МОМ, більше 230 000 осіб потрапили в тенета торгівлі людьми з 1991 року [9].

Зазначимо, що торгівля людьми означає вербування, транспортування, передачу, заховання або отримання людей шляхом загрози або використання сили чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою, з метою експлуатації. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи інші послуги, рабство або практики подібні рабству, сервітуту чи вилученню органів. Вербування, транспортування, перевезення, приховування або отримання дитини з метою експлуатації вважається «торгівлею людьми» [1]. Зауважимо, що міжнародно-правове визначення поняття «торгівля людьми» потребує таких ремарок: 1) Торгівля людьми стосується жінок, чоловіків та дітей та передбачає цілий ряд експлуатаційних практик. Попереднє уявлення про торгівлю людьми як про злочин, потерпілими від якого є лише жінки і дівчата, відійшло у минуле; 2) Торгівля людьми не вимагає перетину кордону держави. Торгівля людьми включає як внутрішню, так і транскордонну торгівлю. 3) Торгівля людьми - це не те саме, що контрабанда мігрантів. Контрабанда мігрантів передбачає їх незаконне переміщення через кордон для отримання прибутку. Хоча це може включати обман та/або жорстоке поводження, метою контрабанди мігрантів є отримання прибутку від переміщення, а не можлива експлуатація, як у випадку торгівлі людьми. 4) Не можливо дати згоду на продаж себе чи своїх близьких. Невідчужуваність особистої свободи людини робить будь-яку угоду щодо продажу людини недійсною [8].

На жаль, з плином часу проблема торгівлі людьми не тільки не зникає, а й набуває нових форм. Вже зараз можна говорити про виникнення нових способів експлуатації людини (наприклад, проведення медичних дослідів, насильницьке вилучення органів для донорства, примусова вагітність тощо), що підвищує ризики стати жертвою торгівлі людьми для всіх соціальних груп населення. Цьому сприяє низка факторів, а саме: 1) підвищення рівня мобільності населення; 2) збільшення кількості населення, що живе за межею бідності в країнах, що розвиваються; 3) поява внутрішньо переміщених осіб та пов'язана з цим трудова міграція населення; 4) економічна нестабільність, високий рівень безробіття; 5) наявність тіньової економіки; 6) недостатність матеріальних доходів громадян; 7) соціальна та економічна нерівність в країні; 8) багатодітність сімей; 9) недостатня обізнаність у сфері працевлаштування за кордоном.

Про стурбованість міжнародного співтовариства через торгівлю людьми свідчить ряд конвенцій, пактів та протоколів, спрямованих на протидію цій проблемі. У ці роботі мивкажемо на деякі з них.

Однією з перших спроб запобігти цьому явищу було прийняття «Міжнародного договору про боротьбу з торгівлею білими рабіннями» від 1904 року [2].

Подальші спроби боротьби з цим явищем показує «Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами», яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в 1949 році. Консолідуючи положення інших міжнародних договорів які були прийняті з 1904 р, Конвенція ставить за мету – визначення дієвих способів боротьби проти всіх форм торгівлі людьми. Саме ця Конвенція перша серед міжнародних договорів проголосила проституцію і торгівлю людьми актами, несумісними з гідністю і цінністю людської особистості, що ставлять під загрозу блага не тільки суспільства, а й окремих його членів [3].

На регіональному рівні важливим актом став «Документ про Спільну дію Ради Європи» від 1997 року, що має вичерпний перелік видів покарання і заходів адміністративного характеру, такі як конфіскація і вилучення доходів і власності торговця людьми і закриття установ (організацій), які брали участь у торгівлі людьми. Документ зобов'язує країни-члени ЄС ввести адміністративну або кримінальну відповідальність за злочини, вчинені від імені юридичної особи без урахування кримінальної відповідальності фізичних осіб, що стали співучасниками або підбурювачами злочину [6].

Наступним важливим кроком у протидії торгівлі людьми стало прийняття 19 липня 2002 року Радою ЄС Рамкового рішення про боротьбу з торгівлею людьми [4]. Зміст документа стосувався переважно положень кримінального законодавства. У ньому було закріплено визначення поняття «торгівля людьми», встановлено максимальний термін покарання для злочинців, які займалися торгівлею людьми, а також передбачено можливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, якщо це відповідає законодавству відповідної держави – члена ЄС [5]. Метою документа була гармонізація національного кримінального законодавства для забезпечення результативної боротьби з торгівлею людьми.

Починаючи з 2003 року ціла низка організацій налагодили взаємодію, що допомагає обмінюватися даними, пов'язаними з торгівлею людьми у режимі реального часу. Наприклад, Європол регулярно підтримує розслідування торгівлі людьми високого рівня, надаючи оперативну допомогу на місці через мобільний офіс Європолу та відкриваючи доступ до криміналістичних баз даних та аналітичних інструментів. Це призвело до викриття багатьох злочинних мереж, причетних до торгівлі людьми, і арешту

тисяч небезпечних злочинців, до повернення мільйонів євро злочинних доходів та до звільнення сотень жертв, у тому числі дітей, яких використовували для сексуальної експлуатації.

Певні зміни у протидії торгівлі людьми пов'язані з ухваленням Директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми та захисту жертв від 5 квітня 2011 р. (2011/36/ЄС) [7].

Згідно з положеннями Директиви всі держави-члени Європейського Союзу повинні протидіяти торгівлі людьми, у тому числі вживати заходів щодо криміналізації цього явища з метою притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які є причетними або безпосередньо здійснювали торгівлю людьми. Особливістю цієї Директиви є зростання уваги до жертв злочину та вказівки щодо надання їм медичної, юридичної та будь-якої іншої допомоги. Для неповнолітніх жертв передбачені особливі захисні заходи (фізична та психосоціальна реабілітація, можливість відвідувати навчальні заклади, призначення опікуна або піклувальника та ін.) [5].

Отже, підсумовуючи все вищесказане, можемо дійти висновку, що перші спроби протидії торгівлі людьми були здійснені ще у XIX століття. З початку XX століття боротьба з цим явищем стала одним із основних завдань міжнародної спільноти – як на універсальному, так і на регіональному рівні. На жаль, торгівля людьми, незважаючи на зусилля державних органів, міжнародних та неурядових організацій, залишається однією з найгостріших проблем як в світі, так і в Україні. Відтак, розробка нових способів протидії цьому негативному явищу розкриває широкі перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. OSCE Resource Police Training Guide: Trafficking in Human Beings Vienna, 2013. URL: <https://www.osce.org/secretariat/109935?download=true> (дата звернення: 22.03.2020).
2. Краєвська О., Лукач Н. Міжнародний досвід протидії глобальній проблемі торгівлі людьми. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2015. № 37. С. 82–89. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/173-479-1-PB.pdf> (дата звернення: 22.03.2020).
3. Конвенция о борьбе с торговлей людьми и эксплуатацией проституции третьими лицами от 21.03.1949 г. / ООН. Конвенции и соглашения. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/trafficking_suppression.shtml (дата звернення: 01.04.2020).
4. Council Framework Decision of 19 July 2002 on combating trafficking in human beings / EUR-Lex. Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002F0629 (дата звернення: 01.04.2020).

5. Войціховський А. В. Діяльність Європейського Союзу щодо протидії торгівлі. *Право і безпека*. 2016. № 2 (61). С. 18–22.

6. Дядюра К. О. Засоби протидії торгівлі людьми: міжнародно-правовий досвід. *Форум права*. 2007. № 2. С.48–53.

7. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA / EUR-Lex. Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32011L0036> (дата звернення: 21.03.2020).

8. Human Rights and Human Trafficking. United Nations, New York and Geneva, 2014 / ООН. Управление Верховного комиссара по правам человека. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS36_en.pdf (дата звернення: 01.04.2020).

9. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, Молдова, Білорусь та Грузія, 2019 / International Organization for Migration. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_regional_ct_survey_2019_ukr_print.pdf (дата звернення: 01.04.2020).

ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Низова А. Р.

*Студентка III курсу ННІ права
Сумського державного університету*

Науковий керівник: Славко А. С.
*асистент кафедри МЄПЦД ННІ права
Сумського державного університету*

Основною гарантією захисту права власності є можливість звернення за захистом порушеного, невизнаного або оспорюваного права до суду – як на національному рівні, так і до Європейського суду з прав людини. Відповідне право передбачене Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція), а також законодавством України, прийнятим на виконання зобов'язань за Конвенцією.

Зауважимо, що інститут права власності є центральним інститутом цивільного права, який розглядається як повне та абсолютне панування особи над майном. За своєю юридичною природою право власності є абсолютним правом і реалізується у можливості власника володіти, користуватися та розпоряджатися належним йому на праві власності

майном. Саме такий підхід до розуміння права власності знайшов свого закріплення у ст. 317 Цивільного кодексу України [1]. Також, варто зазначити, що цілковито виключається будь-яке незаконне втручання у здійснення повноважень власника. Безсумнівно, закріплене у Цивільному кодексі України право на захист є однією з найважливіших гарантій відновлення порушених прав та інтересів суб'єктів цивільного права. За загальним правилом, таке суб'єктивне цивільне право виникає у особи у разі порушення належних їй цивільних прав та інтересів, а зокрема несвоєчасного виконання зобов'язання або безпідставного утримання третьою особою майна, невизнання цього права (наприклад, невизнання права власності на майно) або оспорювання цивільного права (оспорювання права на спадщину, оспорювання права власності) тощо. Фактично реалізація цього права є юридичною реакцією на порушення таких прав та інтересів [7].

Проблематика, пов'язана зі способами захисту права власності, була і є предметом багатьох фундаментальних цивілістичних досліджень. Так, дослідженню різних аспектів проблематики способів захисту права власності присвячені праці таких відомих українських і зарубіжних вчених: М. М. Агаркова, С. С. Алексєєва, Ю. Г. Басіна, В. А. Белова, М. І. Брагінського, Т. В. Боднар, В. В. Вітрянського, Ф. І. Гавзе, В. П. Грибанова, О. В. Дзери, А. Г. Діденка, А. С. Довгерта, О. С. Іоффе, В. І. Кисіля, Н. С. Кузнецової, М. І. Кулагіна, Л. А. Лунца, В. В. Луця, К. С. Мая, Д. І. Мейєра та інших.

Певний спосіб захисту цивільних прав залежить саме від виду цивільних правовідносин, які склалися, та спрямований на досягнення певних цілей суб'єктом, права якого і були порушеними. Особливим способом захисту цивільних прав, як вже зазначалось вище, є звернення до Європейського суду з прав людини. По суті, це є чи не єдиним механізмом захисту порушеного права власності громадян України та юридичних осіб, зареєстрованих відповідно до законодавства України, після вичерпання всіх національних засобів правового захисту передбачених законодавством [4].

Важливим є те, що у європейських країнах право власності розглядається як одне з основних прав людини. Саме тому ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ гарантується захист саме права власності [3]. Згідно із цією статтею кожна фізична та юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. При цьому варто звернути увагу на те, що зазначені положення ст. 1 Першого протоколу не обмежують право держави ухвалювати закони, які можуть встановлювати певні обмеження права власності. ЄСПЛ, аналізуючи структуру вказаної статті, неодноразово зауважував, що вона містить три норми: перша норма, викладена у першому реченні першого абзацу, носить загальний характер і проголошує

принцип мирного володіння майном; друга норма, що міститься в другому реченні першого абзацу, стосується позбавлення власності та підпорядковує його певним умовам; третя норма, закріплена в другому абзаці, передбачає, що держави мають право, серед іншого, контролювати користування власністю відповідно до загальних інтересів (наприклад, рішення у справі Світлана Ільченко проти України, § 59) [6].

Таким чином, ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ закріпила основні засади здійснення права приватної власності фізичними та юридичними особами, які мають забезпечити захист від безпідставного позбавлення права власності цих осіб. Унаслідок ратифікації цієї Конвенції Верховною радою України 17 липня 1997 р. і набуття нею чинності з 11 вересня 1997 р. громадяни України після вичерпання всіх національних засобів правового захисту впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення судовими органами на національному рівні мають можливість звернутися за захистом своїх порушених прав та свобод до Європейського суду з прав людини.

Процедура звернення до Європейського суду з прав людини за захистом порушеного права власності має певні особливості. Зокрема, дія статті 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ не поширюється на такі сфери як кримінальна та фіскальна. Тому у разі посягання на право власності заявника в ході реалізації фіскальної політики держави чи у ході кримінального провадження фізичні та юридичні особи не мають можливості звернутися до Європейського суду з прав людини, посилаючись на норми Першого протоколу Конвенції [5 с. 87].

За роки розгляду справ Європейським судом з прав людини щодо захисту права власності було сформульовано декілька основних принципів, які базуються на тлумаченні ст. 1 Першого протоколу Конвенції.

Принцип безперешкодного користування власністю знайшов своє відображення у праві кожної фізичної та юридичної особи мирно володіти своїм майном. При цьому варто звернути увагу на те, що це право надається будь-якій фізичній та юридичній особі. По суті, мова йде про заборону будь-якої дискримінації за будь-якими підставами щодо можливості користування належній особі власністю. Так, наприклад, якщо розглядати практику Європейського суду з прав людини, то можна переконатися в тому, що існує значна кількість справ, причиною порушення яких була саме дискримінація. Мова йде, насамперед, про справи, пов'язані з різним регулюванням питання про отримання пенсій громадянами певної держави та іноземцями [2, с. 85].

Заявниками у таких справах були саме іноземці. Наприклад, мова йде про рішення у справі Андреева проти Латвії, заява №55707/00, або справі Зубко та інші проти України, де предметом розгляду стали затримки у виплаті зарплати судді у відставці [5, с. 148].

Крім того, сам Європейський суд з прав людини, розглядаючи справи, пов'язані з правом власності, визнав та утвердив у практиці принцип недискримінації, який впливає зі ст. 14 згадуваної Конвенції. Зокрема, така позиція Суду була закріплена у постанові Європейського суду з прав людини у справі Пайн Веллей Девелоупментс Лтд. та інші проти Ірландії від 29 листопада 1991 р.

Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини, ми прийшли до висновку, що поняття «власність» розуміється як наявне майно та майнові цінності, а також право вимоги. Мова йде, зокрема, про нерухомість: маєтки, земельні ділянки, будинки; прибутки, які впливають із власності, а зокрема з оренди, ренти тощо.

По-друге, це існування переліку конкретних умов, наявність яких є обов'язковою для вилучення (примусове відчуження) майна, яке належить відповідним особам на праві власності [3, с. 72]. Зокрема, йдеться про те, що ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як у інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом та загальними принципами міжнародного права. На практиці Європейським судом з прав людини були розроблені певні критерії для визначення того, чи було позбавлення права власності пов'язане з інтересами суспільства.

Зокрема, мова йде про таке: 1) позбавлення права власності має обов'язково переслідувати громадський інтерес; 2) цей захід має бути пропорційним переслідуваним цілям; 3) позбавлення права власності має бути на підставі та в межах чинного законодавства відповідної держави.

Тож, аналізуючи вищенаведене, зауважимо, що звернення до Європейського суду з прав людини є доволі ефективним засобом захисту порушених прав людини і громадянина, зокрема – права на власність. Роки функціонування ЄСПЛ дозволили сформувати масив судової практики, яка стосується правомірності випадків позбавлення особи майна. Як вже було вказано, такі дії можливі лише для задоволення громадського інтересу якщо є законними і пропорційними. Також варто нагадати, що практика Європейського суду з прав людини слугує своєрідним дороговказом для держав-членів Ради Європи у питаннях удосконалення законодавства. Вважаємо, що більш повне врахування міркувань, які наводить ЄСПЛ у своїх рішеннях щодо України дозволить створити в нашій державі ефективнішу систему захисту права на власність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Андрійцьо В. Д. Примусове виконання обов'язку в натурі як спосіб захисту цивільних

прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К, 2004. 18 с.

3. Ліщина І. Застосування Європейської конвенції з прав людини при розгляді в судах господарських справ / І. Ліщина, Т. Фулей, Х. Хембах. К: Істина, 2011. 208 с.

4. Карст-Фріск М. Право на власність: питання імплементації статті 1 Першого Протоколу до Європейської конвенції з прав людини / за ред. О. Л. Жуковської. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст. К., 2004. С. 183. 960 с.

5. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / кол. авт.: С. О. Харитонов, В. В. Завальнюк, І. М. Кучеренко; за заг. ред. С. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. 6-те вид., переробл. та доп. Харків: ТОВ «Одіссей», 2010. 1279 с.

6. Рішення у справі «Світлана Ільченко проти України» / European Court of Human Rights HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198525>

7. Ільченко І. Звернення до Європейського суду з прав людини як спосіб захисту права власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 14–18.

COVID-19: ЧИ ВИСТОЯТЬ ПРАВА ЛЮДИНИ У БОРОТЬБІ З ПАНДЕМІЄЮ?

Славко А. С.

*асистент кафедри МЄПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

Приєднуючись до міжнародних пактів та конвенцій про права людини держави беруть на себе зобов'язання гарантувати особам, які знаходяться під їх владою, певний мінімальний набір прав і свобод. Зокрема, відповідно до статті 1 ЄКПЛ Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I Конвенції. Такі ж положення закріплено у статтях 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

Проте, всі визначені міжнародними актами права не можуть носити абсолютного характеру і забезпечуватись без жодних перерв і винятків. Відтак, за можливістю обмеження у юридичній доктрині виділяють три види прав: 1) ті, які не підлягають обмеженням за жодних умов (наприклад, заборона катування); 2) ті, які підлягають обмеженням для забезпечення поточних інтересів суспільства, таких як збереження державної таємниці чи розслідування злочинів (наприклад, свобода вираження поглядів чи право на приватність); 3) ті, які підлягають обмеженням виключно за умов надзвичайної ситуації, такої як війна чи техногенна катастрофа [1].

Автори ЄКПЛ у статті 15 передбачили можливість тимчасово відступити від своїх зобов'язань для держави, яка перебуває у загрозовій ситуації і повинна мобілізувати всі свої ресурси на боротьбу з нею (дерогацію). Тим не менш, для того, щоб держава отримала право втручатись в здійснення прав, які належать до третьої групи, потрібна сукупність матеріальних та процедурних підстав. Зокрема, Ж.В. Чевичалова серед таких наводить: наявність війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації (матеріальна підстава), сувора відповідність заходів гостроті становища, неприпустимість поширення права на відступ направа, вказані у частині 2 статті 15, несуперечність іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом та додержання процедурних вимог [2] (процедурна підстава).

Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє говорити, що під «суспільною небезпекою, яка загрожує життю нації» держави зазвичай розуміють загрозу терористичних актів (наприклад, у справах *Lawless v. Ireland*, *Ireland v. the United Kingdom*, *Brannigan and McBride v. the United Kingdom*, *Marshall v. the United Kingdom* йшлося про загрозу від Ірландської Револьюційної Армії, у справі *Aksoy v. Turkey* – про Курдську Робітничу Партію тощо), спробу державного перевороту (справа *Mehmet Hasan Altan v. Turkey*) або глобальну «комуністичну загрозу» (справа *Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece*). При цьому, зазвичай ЄСПЛ надає державам широке поле дискреції щодо визначення серйозності загрози. Суд неодноразово зауважував, що кожній Договірній Державі, яка несе відповідальність за «життя [своєї] нації», належить визначити, чи знаходиться це життя під загрозою у зв'язку з «надзвичайною ситуацією в суспільстві», а якщо так, то наскільки гострою є необхідність подолати надзвичайну ситуацію (справа *Mehmet Hasan Altan v. Turkey*, § 91). При цьому надзвичайна ситуація повинна бути «фактичною чи неминучою», а також «мати винятковий характер, [настільки] щозвичайні заходи або обмеження, дозволені Конвенцією щодо підтримання громадської безпеки, охорони здоров'я та порядку, є явно неадекватними» (справа *Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece*, § 153).

11 березня 2020 року Генеральний директор ВООЗ Тедрос Адхан Гебрейесус повідомив, що масштаби поширення захворювання COVID-19 дозволяють говорити про пандемію [3]. Станом на 16 квітня 2020 року ВООЗ рапортувало про майже 2 мільйони інфікованих та понад 130 тисяч померлих [4]. Вбачається, що боротьба з пандемією захворювання, яке охопило майже всю земну кулю, потребує мобілізації значних зусиль і може вважатись «суспільною небезпекою, що загрожує життю нації». Відтак, можна дійти висновку, що матеріальна умова дeroгації наявна у практично всіх державах-членах Ради Європи.

Зауважимо, що до дерогації станом на 16 квітня 2020 року вже вдалися 10 держав-членів Ради Європи [5]. Однією з перших (16 березня 2020 року) про відступ від своїх зобов'язань за Конвенцією оголосила Латвія. Відповідно до офіційної заяви Латвії про дерогацію, враховуючи значну небезпеку, яку розповсюджує COVID-19 для охорони здоров'я, 12 березня 2020 року уряд Латвійської Республіки оголосив надзвичайну ситуацію на всій території Латвійської Республіки з метою забезпечення епідеміологічної безпеки та обмеження поширення COVID-19 [6]. Спочатку обмеження були встановлені на місяць, і наступною заявою їх дію було продовжено до 12 травня 2020 року [7]. Подібних заходів було вжито і іншими державами. Нижче наводимо коротку порівняльну таблицю заяв про дерогацію окремих держав, які наразі надійшли до Ради Європи.

Таблиця 1. Заяви про дерогацію (Албанія, Вірменія, Естонія, Грузія, Латвія)

Держава	Дата заяви	Стан за національним правом	Заходи	Дерогація за статтями
Албанія [8]	01 квітня 2020 року	режим стихійного лиха	обмеження руху повітряного, сухопутного та морського сполучення, припинення навчального процесу, встановлення карантинних процедур та самоізоляції, обмеження зборів, маніфестацій та зборів, обмеження права власності, спеціальний регламент надання публічних послуг та здійснення адміністративних проваджень	статті 8, 11 ЄКПЛ, статті 1 та 2 Протоколу № 1 до ЄКПЛ, стаття 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ
Вірменія [9]	20 березня 2020 року	режим надзвичайного стану	заборона окремих видів публікацій та звітів у ЗМІ, обмеження певних видів господарської діяльності та діяльності навчальних закладів, обмеження експорту товарів з Вірменії, обмеження зборів та асоціацій, обмеження права	не вказано

			власності та спеціальний режим руху	
Естонія [10]	20 березня 2020 року	режим надзвичайної ситуації	скасування аудиторного навчання у всіх навчальних закладах, заборона всіх громадських зібрань, відвідання музеїв, театрів та кінотеатрів, вистав, концертів, конференцій та спортивних змагань, заборона відвідання установ соціального захисту, лікарень та місць несвободи	статті 5, 6, 8 та 11 ЄКПЛ, статті 1 та 2 Протоколу № 1 до ЄКПЛ, стаття 2 Протоколу №4 до ЄКПЛ
Грузія [11]	23 березня 2020	режим надзвичайного стану	призупинення навчального процесу, переведення державних службовців на віддалену роботу, поступове обмеження повітряного, а також наземного сполучення, встановлення карантинних процедур та самоізоляції, закриття гірськолижних курортів, скасування різних масштабних культурних та спортивних заходів, закриття всіх торгових закладів, крім тих, що визначені в рамках стратегічної інфраструктури, а також продуктових магазинів	статті 5, 8 та 11 ЄКПЛ, статті 1 та 2 Протоколу № 1 до ЄКПЛ, стаття 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ
Латвія [6, 7]	16 березня 2020 року, 16 квітня 2020 року	режим надзвичайної ситуації	призупинення навчання в школах, обмеження доступу третіх осіб до лікарень, закладів соціального обслуговування та місць позбавлення волі, скасування та	статті 8, 11 ЄКПЛ, стаття 2 Протоколу № 1 до ЄКПЛ, стаття 2 Протоколу №4 до ЄКПЛ

			заборона всіх громадських заходів та зборів, а також обмеження переміщення осіб	
--	--	--	---	--

Як бачимо, вжиття заходів для боротьби з пандемією вимагає від держав правового оформлення як на рівні національного законодавства (введення в дію режимів надзвичайної ситуації, надзвичайного стану чи стихійного лиха), так і на міжнародно-правовому рівні (заяви про дерогацію).

За допомогою ПКМУ «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» від 11 березня 2020 року № 211 Кабінет міністрів України встановив два карантинних заходи: заборону відвідування закладів освіти її здобувачами та обмеження проведення масових заходів, в яких беруть участь понад 200 осіб. Розпорядженням КМУ від 25 березня 2020 року № 338-р для єдиної державної системи цивільного захисту на всій території України було встановлено режим надзвичайної ситуації. ПКМУ від 02 квітня 2020 року № 255 до попередньо виданої постанови було внесено зміни: строк дії карантинних заходів продовжили до 24 квітня 2020 року, а самі заходи значно ужорсточили. Аналіз вказаних актів дозволяє дійти висновку, що обмеженню піддаються такі права і свободи: 1) свобода мирних зібрань та асоціацій (стаття 11 ЄКПЛ); 2) право на освіту (стаття 2 Протоколу № 1 до ЄКПЛ); 3) свобода переміщення (стаття 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ); 4) право на повагу до приватного та сімейного життя (стаття 8 ЄКПЛ); 5) право на власність через заборону зайняття окремими видами підприємницької діяльності (стаття 1 Протоколу № 1).

Як бачимо, заходи, вжиті українським урядом, мало відрізняються від тих, до яких вдалися Латвія, Естонія, Грузія, Албанія чи Вірменія. Тим не менш, незважаючи на обмеження прав і свобод, гарантованих як Конституцією України, так і ЄКПЛ, вітчизняний уряд так і не повідомив про відступ від зобов'язань Раді Європи/або ООН. Вважаємо, що нехтування відповідною заявою може мати негативні наслідки для української держави у майбутньому. Зокрема, за відсутності заяви про дерогацію, Україна не зможе посилатися на стан суспільної необхідності при розгляді скарг до ЄСПЛ, які будуть спричинені карантинними заходами. Це у подальшому може збільшити навантаження на державний бюджет і негативно вплинути на репутацію України за кордоном. Відтак, вважаємо, що в умовах пандемії обов'язковим є введення режиму надзвичайного стану та повідомлення про дерогацію за окремими статтями ЄКПЛ та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грецова Е. Е. Правомерные ограничения прав и свобод человека в международном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 26 с.
2. Чевичалова Ж. В. Відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. *Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки*: зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, м. Харків, 3 листоп. 2017 р.: у 2 ч. Харків, 2017. Ч. 1. С. 121–127.
3. WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020 / World Health Organisation. URL: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>.
4. Coronavirus disease 2019 (COVID-19) Situation Report – 87 / World Health Organisation. URL: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200416-sitrep-87-covid-19.pdf?sfvrsn=9523115a_2.
5. Notifications under Article 15 of the Convention / Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/webContent/62111354>.
6. Note verbale from the Permanent Representation of Latvia to the Council of Europe, dated 15 March 2020 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16809ce9f2>.
7. Note Verbale from the Permanent Representation of Latvia, dated 16 April 2020 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16809e2bd8>.
8. Note verbale from the Permanent Representation of Albania to the Council of Europe, dated 31 March 2020 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16809e0fe5>.
9. Note verbale from the Permanent Representation of Armenia to the Council of Europe, dated 19 March 2020 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16809cf885>.
10. Note verbale from the Permanent Representation of Estonia to the Council of Europe, dated 20 March 2020 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16809cfa87>.
11. Note verbale from the Permanent Representation of Georgia to the Council of Europe, dated 21 March 2020 / Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16809cff20>.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЄС

Хуторянець Ж. В.

*Студентка III курсу ННІ права
Сумського державного університету*

*Науковий керівник: Славко А. С.
асистент кафедри МЄПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

У ХХ-ХХІ століттях все більше уваги членів демократичних суспільств приділяється досягненню рівності прав чоловіків і жінок. Відповідаючи викликам сучасного світу, міжнародні організації ще у 50-60 роках ХХ століття спрямували свої зусилля на створення законодавчих механізмів досягнення гендерної рівності.

Серед актів універсального рівня на увагу заслуговують:

- Конвенція про політичні права жінок від 1952 року;
- Конвенція про згоду на вступ до шлюбу, шлюбний вік і реєстрацію шлюбів від 1962 року;
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 1979 року тощо.

Четверта Всесвітня конференція зі становища жінок у Пекіні 1995 року ознаменувалась ухваленням Пекінської декларації і Платформи дій. Відповідно до них гендерна рівність навіть на міжнародному рівні визнається цінністю, дотримання якої допоможе досягти справедливості та суспільного розвитку.

Прагнення досягнення рівності між чоловіками й жінками не могло оминувати європейську спільноту, адже визнання прав людини, демократія та верховенство права є основними цінностями, збереження яких прагне Європейський Союз. Зокрема, легальне та реальне закріплення гендерної рівності в ЄС пройшло кілька етапів, кожен з яких можна відзначити як провалами, так і здобутками. Незважаючи на те, що ЄС у забезпеченні й захисті основоположних прав людини досягнув певних позитивних змін і результатів, робота у цьому напрямі продовжується і сьогодні. Відтак, важливо опрацювати здобутки та побудувати стратегію подальшого шляху закріплення гендерної рівності.

Ідею запровадження рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків вперше було проголошено у Римських договорах, підписаних у 1957 році. Зокрема, у статті 119 Договору про створення Європейського економічного співтовариства зазначалося, що «чоловіки й жінки повинні отримувати рівну оплату праці за рівноцінну роботу», «рівна оплата праці [має здійснюватись] без дискримінації на основі статі». Наступним актом, який на стратегічному і ціннісному рівні пропагував і закріплював ідею гендерної рівності, став Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір) від 1992 року, у

статті 2 якого зазначається, що «Союз ґрунтується на плюралізмі, недискримінації, терпимості, справедливості, солідарності та рівності жінок й чоловіків».

В Амстердамському договорі від 1997 року знаходять своє вираження ідеї «рівності між чоловіками й жінками щодо можливостей на ринку праці та стосовно ставлення на роботі», «рівного ставлення до чоловіків і жінок стосовно працевлаштування і зайнятості, включаючи принцип рівної оплати праці за однакову роботу», «забезпечення повної рівності між чоловіками й жінками у робочому житті» [1].

Положеннями статті 21 Хартії основних прав ЄС від 2000 року заборонено дискримінацію за низкою різних ознак, однією з яких є стать. При цьому про важливість гендерної рівності для ЄС говорить те, що в Хартії їй присвячено окрему статтю. Зокрема, у статті 23 Хартії зазначається: «Рівність між чоловіками і жінками має бути забезпечена у всіх сферах, включаючи зайнятість, роботу і заробітну плату. Принцип рівності не суперечить ідеї збереження або прийняття заходів, що передбачають особливі переваги на користь недостатньо представленої статі» [2].

Наступним кроком на шляху встановлення гендерної рівності в ЄС стало підписання Лісабонського договору, в якому крім гендерної рівності на ринку праці (статті 1 і 2) і боротьби із дискримінацією на основі статі (стаття 5) поставлено завдання подолання торгівлі людьми, зокрема, жінками й дітьми (статті 63, 69) та подолання насильства у сім'ї [1]. Окрім того, низка актів вторинного права ЄС (резольюції Європейського Парламенту, директиви і резолюції Ради ЄС) містять вказівку на потребу гендерних перетворень і визначають норми стосовно їх забезпечення.

Для досягнення гендерної рівності Європейська Комісія застосовує подвійний підхід: втілення політики «гендерної пріоритетизації» (gender mainstreaming) та ініціювання спеціальних заходів (specific measures) [3, с. 10].

«Гендерна пріоритетизація» (або гендерний мейнстрімінг), вперше закріплена у Пекінській Платформі дій від 1995 року – це визнана на глобальному рівні стратегія втілення політики гендерної рівності. Вона передбачає заходи щодо (ре)організації, вдосконалення, формування та оцінки політичних процесів у такий спосіб, щоб учасники/ці прийняття політичних рішень послуговувалися гендерним підходом у всіх галузях політики та на всіх етапах. Зокрема, гендерна пріоритетизація використовується у бюджетних процесах (гендерне формування бюджету), передбачаючи гендерну оцінку бюджетів, використання гендерного підходу на всіх рівнях бюджетного процесу та реструктуризацію доходів і видатків із метою сприяння гендерній рівності [3, с. 10–11].

До спеціальних заходів гендерної політики ЄС належать також законодавство, інформаційно-просвітницькі кампанії та фінансові програми. Їх мета полягає у розв'язанні

конкретних перешкод гендерній рівності - різниці в оплаті праці, браку представництва жінок тощо. Зокрема, Рамкова стратегія Європейської спільноти із гендерної рівності на 2001-2005 проголошувала, що важливим є досягнення «пропагування рівної участі та представництва жінок». В цьому акті піднімались проблеми покращення гендерного балансу в прийнятті політичних рішень, визначались види заходів, орієнтованих на оцінки впливу виборчих систем, законодавства, квот тощо на забезпечення гендерного балансу у виборних політичних органах [3, с. 11].

У ЄС також створені і функціонують структури, діяльність яких спрямована на забезпечення рівності між жінками й чоловіками. Передусім, до таких належить «Трійка» головування (Trio Presidency), яка ухвалює «Спільну декларацію із рівності між чоловіками і жінками». Наприклад, під час головування Італії, Латвії та Люксембургу (липень 2014-грудень 2015) було прийнято відповідну Декларацію із рівності між жінками і чоловіками [4].

В Європейському Парламенті гендерними питаннями опікується Комітет Європейського Парламенту із прав жінок і гендерної рівності. Його завданнями є визначення, заохочення та захист прав жінок в ЄС, пропагування ідеї забезпечення прав жінок також і в інших країнах, політика рівних можливостей, у тому числі забезпечення рівності між жінками і чоловіками на ринку праці, подолання усіх форм дискримінації за ознакою статі тощо [1].

Окрім того, на теренах Європейського Союзу функціонують партнерські спільноти, зусилля яких спрямовані на подолання гендерної нерівності та пропагування рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. До таких належать:

Група високого рівня із гендерної пріоритетизації (High-Level Group on Gender Mainstreaming) – неформальне утворення, яке почало свою діяльність у 2001 році й відповідає за втілення гендерної пріоритетизації на національному рівні [1].

Європейське жіноче лобі (ЄЖЛ, European Women's Lobby) – створена у 1990 році наймасовіша парасолькова організація у ЄС, що складається жіночих об'єднань, які працюють із питаннями рівних можливостей жінок і чоловіків. До ЄЖЛ входять організації у всіх 27 країнах-членах ЄС та трьох країнах-кандидатах, а також 20 загальноєвропейських організацій. Зараз нараховує ЄЖЛ нараховує понад 2500 організацій [5]. Свого часу ЄЖЛ започаткувало Мережу Європейського політичного менторства (European Political Mentoring Network). Цей проєкт було розроблено під вибори до Європейського парламенту 2014 року у рамках кампанії «50/50», мета якої полягала у збільшенні представництва жінок в інституціях на рівні ЄС [5]. Ймовірно проєкт залучення жінок до вищих щаблів політики у ЄС вже приносить свої плоди – так, у

2019 році вперше за історію Європейського Союзу та Європейських співтовариств головою Європейської Комісії було обрано жінку – Урсулу фон дер Ляєн.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що країни ЄС займають лідерські позиції серед країн всього світу у справі пропагування гендерної рівності. Підтвердженням цього факту слугує, наприклад, те, що жінки становлять більше 30% членів Європейського Парламенту. Ще від початку заснування Європейських співтовариств ідея та цінність гендерної рівності реалізуються, передусім, на державному рівні. Разом із тим, важливо зазначити, що ЄС доволі критично оцінює свої здобутки щодо залучення жінок до політики. Зокрема, Стратегія забезпечення рівності між жінками та чоловіками на 2010 – 2015 роки вказує на недостатнє представництво жінок на рівнях, де ухвалюються рішення. Відтак, не тільки Україні, але і країнам ЄС ще є над чим працювати, аби втілити гендерну рівність у життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Марценюк Т. Ідея та цінність гендерної рівності у політиці Європейського Союзу. Повага: кампанія проти сексизму: веб-сайт. URL: <https://povaha.org.ua/ideya-ta-tsinnist-hendernoji-rivnosti-u-politytsi-evropejskoho-soyuzu/> (дата звернення: 12.04.2020).
2. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 12.04.2020).
3. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. Міжнародний центр перспективних досліджень. 2015. 44 с. URL: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf (дата звернення: 12.04.2020).
4. Trio Presidency Declaration on Equality between Women and Men. Italy, Latvia and Luxembourg, 2014-2015. URL: http://www.lm.gov.lv/upload/eng/trio_presidency_declaration_signed.pdf (дата звернення: 12.04.2020).
5. Марценюк Т. Механізми збільшення кількості жінок у політиці. Гендер в деталях : веб-сайт. 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/mehanizmi-zbilshennya-kilkosti-zhinok-u-polititsi-134918.html> (дата звернення: 12.04.2020).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МОДЕЛЬНИЙ ЗАКОН ПРО СПРИЯННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ПРИДУШЕННЯ НЕТЕРПИМОСТІ

Лісова К. С.

Студентка I курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Завгородня В. М.

к. ю. н., доцент, завідувачка кафедри МЄПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

Важливою складовою європейської інтеграції є цінності та принципи. Сьогодні Європа постає не лише як географічне об'єднання, а, більшою мірою, як цивілізаційна спільнота, чия єдність ґрунтується на духовно-моральних засадах. До таких засад належать повага до прав і свобод людини, рівність усіх перед законом, приватна власність, економічна конкуренція, захист навколишнього середовища та культурної спадщини, плюралізм, мультикультуралізм, гуманізм, солідарність. Значущим фактором у формуванні європейського суспільства є толерантність.

У статті 1 Загальної декларації прав людини 1948 року вказано, що «всі люди народжуються вільними та рівними у своїй громадській гідності та правах ... і повинні діяти у відношенні один одного в дусі братерства» [1]. Загальна декларація, а також низка міжнародних угод як універсального, так і регіонального характеру, вимагають від держав захищати права людини, підтримувати рівність, протистояти утискам, що ґрунтуються на расових відмінностях, походженні, статі, релігії, інвалідності, віці, гендерній ідентифікації чи сексуальній орієнтації. Гарантії цих прав закріплені в більшості національних конституцій, але кожна держава в світі поки не може похвалитися повним забезпеченням толерантного ставлення до окремих категорій людей.

Навіть розвинені держави Європи, які мають міцні традиції демократії, поваги до прав людини, відкритості та суспільної солідарності, не позбавлені проявів нетерпимості, зокрема при ставленні до мігрантів. Низка соціологічних досліджень демонструють доволі високий рівень нетерпимості і навіть ворожості до іноземців чи представників інших віросповідань в Німеччині, Франції, Швейцарії, Нідерландах, Великій Британії [2].

Частина вихідців з сімей мігрантів, навіть отримавши громадянство, гарну освіту, маючи роботу, намагаючись асимілюватися, все одно зіштовхуються з дискримінацією на побутовому рівні. Порушення принципів толерантності також яскраво демонструють релігійні протистояння. У 2009 році Швейцарія за результатами референдуму внесла зміни до законодавства і заборонила будівництво нових мінаретів на своїй території [3]. Відтак, у зовні цілком демократичний спосіб – шляхом всенародного голосування громадян – швейцарці знехтували інтересами меншості (мусульман в країні трохи більше

5% відсотків і до 2009 року налічувалося лише 4 мечеті з мінаретами) та узаконили дискримінацію на релігійному ґрунті.

Відтак, ідея толерантності й досі вимагає просування в суспільстві, зокрема, й шляхом законодавчих засобів, посилення відповідальності за прояви ненависті і нетерпимості, врахування усіх можливих ситуацій дискримінаційного характеру. Серед ініціатив, спрямованих на таке просування варто відзначити створення Європейської ради з питань толерантності та примирення (ECTR). Це позапартійна та неурядова установа, яка знаходиться в Брюсселі і складається з видатних представників громадянського суспільства в Європі та за її межами. Члени ECTR усіма своїми минулими та нинішніми діями довели важливість толерантності та протистояння расизму і ксенофобії в Європі. Цей дорадчий орган з питань просування міжнародної толерантності, примирення та освіти покликаний сприяти взаєморозумінню та терпимості серед народів різного етнічного походження; розробляти технології соціального примирення та контролю шовіністичної поведінки. Він пропонує ініціативи, що стосуються толерантності та правового вирішення дискримінаційних питань та випадків прояву нетерпимості. Президентом організації є Моше Кантор – видатний громадський діяч, міжнародний меценат і вчений, який обіймав посаду президента Європейського єврейського конгресу з 2007 року. Він відомий у всьому світі своєю боротьбою проти антисемітизму, расизму, неонацизму та нетерпимості. З 2008 року по 2014 рік у ECTR головував Олександр Квасневський, колишній президент Польщі. Тоні Блер, колишній прем'єр-міністр Великої Британії, займає посаду Голови Ради ECTR з 2015 року. Серед важливих проєктів організації – заснування Європейської медалі толерантності з метою вшанування та нагородження за досягнення у просуванні ідей толерантності та/або примирення, привернення уваги до успішних починань, які можуть слугувати зразком для інших у цих сферах. Також ECTR надає грати на дослідження теорії та практики толерантності для відповіді на нові виклики глобалізованого світу та солідаризацію розділених суспільств [4].

Однак основним досягненням ECTR стало створення документу під назвою «Європейський модельний закон про сприяння толерантності та придушення нетерпимості» [5]. Первісно модельний закон був розроблений у 2012 році під егідою ECTR невеликою групою експертів, що складалася з п'яти вчених з різних країн. Він має бути зразком, моделлю для прийняття відповідними національними законодавчими органами європейських держав. Його мета – заповнити юридичний вакуум у закріпленні толерантності як правового принципу: хоча всі європейські держави визнають принцип толерантності, ніде він не визначений у обов'язкових юридичних законах. У 2015 році

допрацьований і оновлений Закон був представлений Європейському парламенту в Брюсселі.

Складається цей акт з преамбули та десяти розділів. У передмові коротко окреслюється мета його створення та формулюються основні принципи. Закон пояснює чотири основні терміни: «група», «груповий наклеп», «злочини на ґрунті ненависті» та «толерантність». Саме тлумачення цих понять виступає необхідною частиною, адже для повного та правильного розуміння норм потрібно позбавитися від високого рівня абстракції та чітко визначити зміст цих слів. До завдань Закону належать сприяння толерантності у плюралістичному суспільстві та між групами, зокрема, придушення нетерпимості у всіх її проявах, запобігання злочинам ненависті. Для реалізації цих завдань уряди повинен вжити конкретних заходів, визначених у третьому розділі документу.

Крім того, Закон чітко окреслює межі терпимості. Важливою ідеєю, закладеною у його зміст, є те, що толерантність не означає всюдозволеність. Реакція на нетерпимість з боку інших має бути досить жорсткою і здійснюватися в межах правового поля. Не можна допускати толерантності, наприклад, до прикривання тероризму, протиставлення певної групи інтересам суспільства. Відповідно до Закону держави мають визначати державні органи, що сприятимуть дотриманню його в суспільстві, та надавати їм відповідні повноваження, встановити кримінальні санкції за злочини на ґрунті ненависті.

Окрема увага в Законі приділена освіті, методам впровадження в освітню систему принципів толерантності, з тим, щоб забезпечити є правильне виховання дітей, які в майбутньому й будуть формувати суспільство з певними цінностями та принципами; зобов'язанням засобів масової інформації про сприяння толерантності; заходів проти пропаганди нетерпимості в Інтернет, адже саме в глобальній мережі найчастіше поширюється мова ненависті.

Модельний закон про сприяння толерантності та придушення нетерпимості потенційно здатний стати основною фундаментальною базою для впровадження толерантності саме як юридичного принципу проекту в різних країнах. Він має стати орієнтиром і для законотворців в Україні, яка має сумний досвід тоталітарного минулого – свідомого створення радянською владою атмосфери контролю та гноблення, культивування ксенофобії, ворожнечі, антисемітизму, гомофобії тощо. Спроби маніпулювання суспільною свідомістю через формування «образу ворога», винного у всіх соціальних, економічних та інших негараздів, розділення за мовною чи релігійною ознаками і нині не полишаються окремими політиками. Відтак, в Україні на державному рівні має бути розроблена стратегія просування єднання та солідаризації суспільства, що можливо лише в умовах формування культури толерантності, примирення, поваги до

різноманітності. Відповідно, принцип толерантності має отримати своє законодавче закріплення з досвіду європейських країн та напрацювань, закладених у Модельному законі про сприяння толерантності та придушення нетерпимості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголош. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // База даних «ЗаконодавствоУкраїни». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Иванова Д. А., Сищук Ю. М. Европейский опыт формирования толерантного общества. *Записки Горного института*. 2013. Т. 206. С. 220–222.
3. Abdeleli A. Switzerland's controversial minaret ban, ten years on / *Swissinfo.ch*. November 2019. URL: https://www.swissinfo.ch/eng/political-history_the-controversial-minaret-ban--ten-years-on/45399822.
4. ECTR – WhoWeAre? / The European Council on Tolerance and Reconciliation. URL: <http://ectr.eu/about-us>.
5. A European Model Law for the Promotion of Tolerance and the Suppression of Intolerance. February 2015 / ECTR. URL: <http://ectr.eu/revised-model-law-2015-final>.

НОРМОТВОРЧІ ПОВНОВАЖЕННЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Даниленко І. І.

Студентка I курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Завгородня В. М.

к. ю. н., доцент, завідувачка кафедри МЄПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

На відміну від більшості міжнародних організацій ВООЗ, відповідно до її Статуту, має достатньо широкий спектр правотворчих повноважень, використання яких потенційно робить можливим створення загальнообов'язкових міжнародних норм у сфері глобальної охорони здоров'я. Статут ВООЗ передбачає прийняття трьох різних типів документів: конвенцій (ст. 19), регламентів (ст. 21) та рекомендацій (ст. 23) [1].

Так, відповідно до ст. 19 Статуту Асамблея ВООЗ має право приймати конвенції та угоди з будь-якого питання, яке входить до компетенції організації. Для цього необхідна більшість у 2/3 голосів Асамблеї. Зазначені конвенції або угоди щодо кожної окремої держави-члена ВООЗ набувають чинності після прийняття їх згідно з національними

конституційними процедурами. Згідно зі ст. 21 Асамблея має повноваження встановлювати регламенти, що стосуються: санітарних і карантинних вимог та інших заходів, спрямованих проти міжнародного поширення захворювань; номенклатури хвороб, причин смерті і практики охорони громадського здоров'я; стандартів діагностичних методів дослідження для їхнього міжнародного використання; стандартів щодо нешкідливості, чистоти і сили дії біологічних, фармацевтичних і подібних продуктів, що перебувають в обігу в міжнародній торгівлі; реклами і ярликів таких продуктів. Ст. 22 Статуту встановлює, що регламенти, прийняті відповідно до ст. 21, стають обов'язковими для всіх держав-членів після того, як буде зроблено належним чином оповіщення про їх прийняття Асамблеєю, за винятком тих членів ВООЗ, які сповістять Генерального директора у вказаний в оповіщенні термін про їх відхилення або застереження щодо них [1]. Крім того, згідно зі ст. 23 Статуту, Асамблея уповноважена робити рекомендації державам-членам з будь-якого питання, яке належить до її компетенції, а ст. 62 вимагає від держав щорічно звітувати про дії, вжиті з метою дотримання рекомендацій.

При цьому, незважаючи на наявність таких значних нормотворчих повноважень, ВООЗ використовує їх досить обмежено. Так, користуючись ст. 19, ВООЗ донині ухвалила лише один міжнародний договір – Рамкову конвенцію із боротьби проти тютюну 2003 року [2] у відповідь на глобальне поширення тютюнопаління. Весь інший спектр сфер діяльності організації, з протидією інфекційним захворюванням включно, наразі не має конвенційного регулювання. Зазвичай, в літературі це пояснюється тим, що в роботі Організації протягом більшого часу її існування переважали експерти з медичних та санітарних питань, які не вбачали великого потенціалу у прийнятті та використанні міжнародно-правових механізмів [3]. Крім того, вказується, що процес ухвалення та ратифікації універсальних міжнародних договорів є досить тривалим та складним, а виклики в сфері охорони здоров'я мають долатися з урахуванням швидкого розвитку наукових знань та технологій. Тож, договірний процес може просто не встигати за швидкою зміною ситуації [4].

Ще одним важливим документом ВООЗ, спрямованим, переважно, на боротьбу з інфекційними хворобами, є Міжнародні правила охорони здоров'я (International Health Regulations, далі – IHR або Правила) [5]. Правила були прийняті Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я в 1969 році. Їм передували Міжнародні санітарні правила, прийняті IV сесією Асамблеї в 1951 році. Первісна редакція IHR охоплювала 6 інфекційних захворювань, що були найнебезпечнішими на той час (чума, холера, жовта лихоманка, натуральна віспа, тиф та поворотна гарячка або поворотний тиф). У 1973 та 1981 роках

були внесені зміни, за якими кількість карантинних захворювань скоротилася до 3-х (жовта лихоманка, чума та холера). Це стало можливим внаслідок ліквідації натуральної віспи та суттєвого скорочення реєстрації випадків різних видів тифу.

Наступний перегляд IHR відбувся у 2005 році, з огляду на ризики виникнення нових епідемій та потребу в покращенні глобальної координації. Правила набрали чинності 15 червня 2007 року. Ухваленню правил, зокрема передувала констатація Радою Безпеки ООН у 2000 році у Резолюції, присвяченій обговоренню проблем поширення ВІЛ/СНІД, факту, що інфекційні захворювання переросли з проблеми охорони здоров'я в глобальну політичну проблему [6]. У цьому ж році на зустрічі керівників країн G 8 в Окінаві під час обговорення міжнародного глобального співробітництва до числа пріоритетних його напрямків було віднесено співробітництво в сфері боротьби з інфекційними захворюваннями [7].

Головна мета Правил, відповідно до ст. 2 документу, полягає «у запобіганні міжнародному поширенню хвороб, захисті від них, боротьбі з ними та прийнятті заходів у відповідь на рівні охорони громадського здоров'я, які співмірні з ризиками для здоров'я населення, обмежені ними та не створюють зайвих перешкод для міжнародних перевезень та торгівлі» [5]. Створені на основі глобального консенсусу, IHR дозволяють зміцнити колективний захист здоров'я населення від численних і різноманітних ризиків в сучасному світі, які можуть швидко поширитися в глобальному масштабі в результаті збільшення обсягів міжнародних поїздок і торгівлі. На відміну від попередніх редакцій IHR 2005 року не обмежуються за сферою застосування конкретними хворобами або способами їхньої передачі. Вони охоплюють будь які захворювання чи медичні стани, незалежно від походження або джерела, які створюють або можуть створити ризики значної шкоди людям.

IHR 2005 року встановлюють новий набір вимог на підтримку мережі оповіщення і реагування на спалахи інфекційних захворювань. Вони також вимагають, щоб країни поліпшили міжнародні механізми епідеміологічного нагляду і повідомляли про події, які становлять небезпеку для здоров'я населення, зміцнили свій національний потенціал у сфері нагляду за загрозами для здоров'я і прийняли відповідні заходи у рамках «основних спроможностей» (англ. – corecapacities) охорони громадського здоров'я та нагляду. Ці можливості охоплюються 8 сфер, які включають національне законодавство, політику та фінансування; координацію та комунікацію на національному і міжнародному рівні; заходи спостереження; відповіді (реагування на загрози); підготовленість; повідомлення про ризики; людські ресурси; лабораторні та інші дослідження.

Серед найбільш значущих положень Правил слід виділити обов'язок держав-

учасниць повідомляти ВООЗ про події, які, відповідно до визначених критеріїв, можуть являти собою надзвичайну ситуацію в галузі охорони громадського здоров'я, що має міжнародне значення. ІНР 2005 року також містять положення, що надає повноваження ВООЗ брати до уваги неофіційні повідомлення про події, пов'язані з охороною громадського здоров'я, та отримувати від держав-учасниць підтвердження щодо таких подій.

Думки експертів, політичних лідерів, громадськості щодо ефективності Правил, як і діяльності ВООЗ в цілому, є доволі різними. Так, у червні 2010 року спільне розслідування Бюро журналістських розслідувань та Британського медичного журналу виявило, що ключові вчені, які консультували ВООЗ щодо пандемічного грипу 2009 року (так званий «свинячий грип» – А/Н1N1/09), мали фінансові зв'язки з фармацевтичними компаніями – виробниками вакцин та противірусних препаратів, – які могли отримати прибуток від рішень Організації. Незважаючи на суворі внутрішні правила щодо конфлікту інтересів, ВООЗ не заявила про ці зв'язки. Значна частина закуплених препаратів виявилася непотрібною через непередбачуване швидке згорання епідемії, що стало підставою для припущень про свідоме перебільшення масштабів поширення вірусу [8]. Також репутація ВООЗ постраждала в наслідок епідемії Еболи у 2014 році. Організацію піддавали серйозній критиці за її бюрократизм, нецільове і недостатнє фінансування, недосконалу регіональну структуру та штатний розпис, нездатність ІНР забезпечити адекватної та своєчасну реакцію на пандемію [9].

У звіті Ревізійного комітету про роль ІНР 2005 у подоланні спалаху вірусу Еболи вказувалось, що основними недоліками системи протидії масовим інфекційним хворобам є недофінансування та відсутність «основних спроможностей» в системах охорони здоров'я в країнах, що розвиваються [10].

Дійсно, незважаючи на юридично обов'язковий характер Правил, низка держав наразі не забезпечують їх належне виконання і в сучасній ситуації пандемії COVID-19. З одного боку, причиною цього є недостатня готовність систем охорони здоров'я навіть у розвинених країнах до швидкого і масового поширення захворювання. З іншого, очевидним є те, що держави прагнуть не ставити під загрозу економічні відносини через повідомлення про епідемії, уникати соціальних протестів шляхом приховування інформації. Небезпідставні претензії до КНР у цьому контексті вже зумовили перерахунок числа жертв корона вірусу [11], однак навряд чи й нові цифри є абсолютно достовірними.

У той же час, є підстави стверджувати, що ІНР можуть бути достатньо ефективним інструментом протидії масовим інфекційним захворюванням, а більшість невдач у цій діяльності пов'язана з неналежною поведінкою держав при їхньому застосуванні та

відсутністю достатніх коштів.

Можемо зробити висновок, що на даному етапі ВООЗ ще не повною мірою використовує свої нормотворчі повноваження. Як провідна міжнародна організація у галузі охорони здоров'я, вона повинна більш ефективно застосовувати свої можливості встановлення юридичних норм, в тому числі, й шляхом ініціювання прийняття міжнародних конвенцій. Зокрема, з огляду на доведене зооозне походження вірусів, які викликали епідемії SARS, MERS, Ебола та низку підтверджень того, що і COVID-19 має тваринне походження, вбачається доцільним ініціювати укладення міжнародного договору, який би мінімізував подібні ризики в майбутньому. Держави мають узяти на себе зобов'язання вживати заходів по припиненню практик споживання людьми диких тварин, використанню їх в традиційному лікуванні (як це прийнято, наприклад в Китаї), встановити жорстку відповідальність за торгівлю дикими тваринами на ринках, порушення санітарних вимог. Крім того, потребує вдосконалення і механізм сповіщення про спалахи епідемій. Існування в глобальному світі означає, що недодержання правил епідемічної безпеки в одній державі наражає на небезпеку усі країни і всіх людей на Земній кулі. Тож, міжнародне право сучасних умовах має бути провідним інструментом забезпечення глобального управління охороною здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я: Статут; ВООЗ від 22.07.1946 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_599.
2. Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну (укр/рос): Конвенція; ВООЗ від 21.05.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/897_001.
3. Toebes B. International health law: an emerging field of public international law. *Indian Journal of International Law*. 2015. Vol. 55. Is. 3. Pp. 299–328 URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40901-016-0020-9>
4. Setsuko Aoki. International Legal Cooperation to Combat Communicable Diseases: Increasing Importance of Soft Law Frameworks. *Asian Journal of WTO & International Health Law and Policy*. 2006. Vol. 1. No. 2. Pp. 543–568. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1019742.
5. Міжнародні правила охорони здоров'я 2005 / Всесвітня організація охорони здоров'я (2008); Центр імплементації міжнародних медико-санітарних правил в Україні, 2016. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43883/9789663836911-ukr.pdf?sequence=33&isAllowed=y>.
6. Резолюція 1308 (2000), прийнята Советом Безопасности на его 4172-м засіданні 17

юля 2000 г. URL: [https://undocs.org/ru/S/RES/1308\(2000\)](https://undocs.org/ru/S/RES/1308(2000)).

7. Japan's Initiative in the Fight against Infectious and Parasitic Diseases on the occasion of the Kyushu-Okinawa G8 Summit («Okinawa ID (Infectious diseases) Initiative») Ministry of Foreign Affairs, Japan Okinawa, July 2000. URL: <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2000okinawa/infectious.htm>.

8. The World Health Organisation has come under fire for its handling of the recent global influenza pandemic / Bureau of Investigative Journalism. URL: <https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2010-06-07/who-swine-flu-advisors-had-links-to-drug-companies>.

9. Steven J.Hoffman, John-Arne Røttingen. Split WHO in two: strengthening political decision-making and securing independent scientific advice. *Public Health*. 2014. Vol. 128. Is. 2. Pp. 188–194. URL: <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2013.08.021>.

10. Funding WHO. URL: <http://www9.who.int/about/finances-accountability/funding/en/>.

11. Yen Nee Lee, Lilian Wu. China's Wuhan raises coronavirus death toll by 50% after city revises figures / CNBC. URL: <https://www.cnbc.com/2020/04/17/chinas-wuhan-revises-coronavirus-case-count-death-toll-state-media.html>.

ПОНЯТТЯ МІЖДЕРЖАВНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Коваленко І. І.

Студент I курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Завгородня В. М.

к. ю. н., доцент, завідувачка кафедри МЄПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

У сучасній юридичній науці відсутня єдина позиція щодо визначення поняття «міжнародне об'єднання». Це спонукає багатьох вітчизняних та іноземних науковців досліджувати цю категорію та висувати нові гіпотези щодо її розуміння.

Для того щоб, дати визначення та зрозуміти, які ж особливості має «міждержавне об'єднання» ми повинні, в першу чергу, відмежувати його від суміжних понять, встановити співвідношення з такими типами утворень як «конфедерація», «міжнародна організація» та «складна держава».

Федеративна держава (союзна, від лат. *fedus*– союз) – це складна союзна держава, що містить державні утворення (республіки, штати, землі, кантони тощо), які мають деякі риси державного суверенітету, певну юридично визначену політичну самостійність [1, с. 113]. Кожна федерація складається з суб'єктів – територіальних утворень з

відповідними елементами державності. Зазвичай, суб'єкти федерації не мають можливості виступати суб'єктами міжнародного права. Однак, існують і винятки, що можуть передбачатися федеральною конституцією, міжнародним договором, або виникати в результаті делегування певних повноважень суб'єкту федерації щодо участі у міжнародних відносинах. Поряд з самою федерацією, кожен її суб'єкт, як уже зазначалося, має окремі атрибути державності, зокрема, відповідні державні символи (герб, гімн, прапор) та столицю. Органи державної влади у такій державі мають дворівневий характер. Законодавство суб'єкта федерації не повинно суперечити законодавству федерації, однак має своє предметне коло регульованих відносин. Характерною ознакою федерацій, як правило, виступає бікамералізм. У двопалатному парламенті одна палата якої представляє інтереси суб'єкта федерації, а інша, в свою чергу, інтереси федерації в цілому.

Найпоширенішим є визначенням конфедерації як форми слабо централізованого державного устрою, за якої ознаки державного утворення мають як держава в цілому, так і її складові частини, які визначаються суб'єктами конфедерації. Сфера компетенції центральних органів є обмеженою, а основні владні повноваження належать вищим органам суб'єктів конфедерації [2, с. 330]. Конфедерації, зазвичай, мають тимчасовий характер існування. Конфедерація може стати «першим кроком» до досягнення державної єдності держав, який обумовлений поглибленою політичною інтеграцією країн, тісними економічними, політичними або ж культурними зв'язками. Якщо ж цього не відбувається, то конфедерації розпадаються і кожен її суб'єкт продовжує існувати як окрема держава. Вищі органи конфедеративного союзу формуються з представників органів суб'єктів конфедерації. Влада вищих органів обмежена, їхня діяльність спрямована на координування, а не на субординацію органів суб'єктів конфедерації. Кожен суб'єкт конфедерації може мати власну правову систему. Прийняття нормативно-правових актів відбувається через їх узгодження органами суб'єктів конфедерації або ж спеціально створеними органами.

Міжнародна організація – це об'єднання держав, створене на погоджувальній основі, що має певні цілі, які відповідають загально визнаним принципам міжнародного права, має постійну внутрішню організаційну структуру, штаб-квартиру, постійні органи та володіє міжнародною правосуб'єктністю [3, с. 172]. Кожна міжнародна організація має установчий міжнародний договір (статут). До її складу має входити, щонайменше, 3 країни, кожна з яких повинна поважати суверенітет інших держав-членів. Також організації не можуть втручатися у внутрішні справи країн-членів. Міжнародна правосуб'єктність міжнародних організацій є спеціальною, оскільки предмет її діяльності

розповсюджується тільки на визначені при створенні організації шляхом укладення міжнародного договору чи рішення іншої організації, напрямки. Члени міждержавних організацій (за винятком наднаціональних, про що буде сказано далі) не делегують свої суверенні повноважень організації. Через це резолюції міжнародних організацій мають рекомендаційний характер і не є юридично обов'язковими. Держави-члени виконують ці рекомендації задля покращення міжнародних відносин, отримання допомоги різного характеру тощо. Деякі резолюції міжнародних організацій в силу свого великого авторитету і значного впливу набувають характеру звичаєвих норм і, в такий спосіб, стають джерелами міжнародного права. Однак природа їхньої обов'язковості за таких умов впливає не правотворчих повноважень організації, а саме з повторюваної поведінки суб'єктів міжнародного права та визнання формування відповідного звичаю.

В сучасному світі з'явився ще один, особливий тип міжнародних організацій – організації наднаціонального характеру, члени яких делегують частину своїх суверенних повноважень наддержавному органу, який набуває повноважень у визначених питаннях давати обов'язкові приписи для держав і навіть для фізичних та юридичних осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією.

Проаналізувавши ці три поняття, спробуємо визначити сутнісні ознаки поняття міждержавного об'єднань. По-перше, міждержавні об'єднання являють собою союз держав. Причини та об'єднуючі елементи таких утворень можуть бути досить різними, починаючи від економічних, політичних та військових, закінчуючи релігійними. По-друге, учасниками таких об'єднань є держави, що реалізують в такий спосіб притаманну їм міжнародну правосуб'єктність. По-третє, виникають міждержавні об'єднання на підставі міжнародних договорів, які визначають обсяг і характер їхніх повноважень та параметри взаємовідносин з державами-членами. Останні залишаються суверенними, але можуть делегувати частину своїх суверенних повноважень наддержавному органу влади (як це відбувається в конфедераціях чи наднаціональних організаціях), або ж надавати об'єднанню таких прав (міжнародні організації). Рівень політико-правової єдності таких утворень значно менший, аніж у федеративної держави. Виходячи з цього, можна вважати, що поняття «міжнародне об'єднання» є загальною назвою для всіх розглянутих видів утворень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

2. Бобровник С. В. Конфедерація / Юридична енциклопедія в 6-ти томах / за ред. Ю. С. Шемшученка. Т. 3. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2001. С. 330.
3. Міжнародне право: навч. посібник / за ред. М. В. Буроменського. К.: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

TO THE QUESTION OF THE RELATIONSHIP OF HUMAN RIGHTS AND BUSINESS IN THE CONDITIONS OF A MODERN SOCIETY

Tsianiuta L.

*3rd year student of the Faculty of Law
State University named after F. Skorina*

Scientific adviser: Karavaeva E. M.

Senior Lecturer, Department of Theory and History of State and Law, Faculty of Law, GSU

«Human rights are the foundation of a healthy society and sustainable business»

© Paul Polman, CEO of Unilever

The protection of human rights is the duty, first of all, of the state. This statement is confirmed by a number of international acts in the field of human rights, for example, numerous conventions of the International Labor Organization, which stipulate the obligation of the state to take all necessary measures to ensure the implementation and protection of human rights. However, despite the fact that the state has a direct responsibility to protect human rights, business¹ is required to comply with international human rights standards, which means not to violate human rights and eliminate the adverse human rights impacts that they cause or contribute to.

Today, there is no doubt that the business is able to have a significant impact on human rights and their implementation. In particular, commercial companies can influence the following areas:

- a wide range of labor rights, such as trade union rights, the right to safe working conditions, the prohibition of discrimination, etc.;
- protection of the environment and ecology;
- consumer protection and product safety;
- respect for privacy, freedom of speech and the right to information;
- freedom of religion, etc.

¹ In this article, the term «business» is considered as, on the one hand, entrepreneurial (economic) activity aimed at obtaining profit as a result of its implementation, on the other hand, it is the totality of all business entities engaged in this activity.

Business and human rights are the relationships between a huge single system - business - and a small person: an employee, a client, local communities that arise in the process of making a profit.

Many companies believe that showing respect for human rights gives them an advantage over competitors who do not pay attention to ensuring the implementation of human rights. Respecting human rights can help companies attract investment. Large investment companies, such as BlackRock, AXA Investment Manager, Calvert and HSBC, invest only in a business that, in its activities, shows due respect for the implementation of human rights, and good investment is always considered the key to the success of any business project.

Also, in the event of a successful corporate policy in the field of human rights, a business is able to participate in a tender for a state order, which is also an important area of activity for many companies around the world. For example, in the Netherlands, in order for a company to be a supplier for state needs, it must have an ideal reputation for ensuring the realization of human rights.

One of the most important and fundamental documents governing the relationship between business and human rights was **the UN Guidelines for Entrepreneurship in the Field of Human Rights** adopted in 2011 (hereinafter – the Principles). This act enshrined the obligation of commercial organizations to respect human rights; after its adoption, companies began to impose increased requirements on the observance of human rights in their economic activities. The principles proclaimed three key points: firstly, the state should take all measures to prevent human rights violations from the side of business, and secondly, business should take responsibility in its activities to respect and abide by the established international legal acts of law and freedom third, a business should develop a mechanism for legal protection of citizens whose rights have been violated as a result of business activities.

The state ensures the protection of human rights from violations through the implementation of international human rights standards in national legislation. Nowadays, states are making more and more demands requiring companies to report on how they solve human rights violations, including forced labor, land rights and environmental quality. For example, in the UK, the Modern Slavery Act (2015) requires companies operating in whole or in part in the UK to report on measures taken by them to ensure that slave labor and human trafficking are not used in their enterprises or in the supply chain [1].

Also, a number of states have developed **the National Action Plan on Business and Human Rights** to ensure more effective implementation of the UN human rights regulations and their respect for business. The importance of this plan is that it subsequently becomes the foundation for the development and improvement of national legislation in this area. Similar

plans operate in 23 countries around the world, among these states there are Ukraine, Lithuania, Poland and Georgia. The Republic of Belarus is not among the states that are working on the preparation of a national plan on business and human rights or have included a chapter on business and human rights in the existing national plan on ensuring human rights, although in the Republic of Belarus today there is a National human rights plan.

As for business and how it fulfills the obligation imposed on it in accordance with the Principles, to prevent human rights violations in the process of carrying out its activities. Businesses «must avoid infringement of human rights and solve the problems of adverse effects in which they are involved». The first step is to develop a human rights policy. This is a public expression of a company's commitment to respecting internationally recognized human rights standards.

Human rights policy development is a complex process that requires knowledge of international standards and national legislation on a wide range of issues, as well as an understanding of the structure of the company, the nature and place of its business, as well as specific human rights issues that may arise in specific company.

The Company's human rights policy must be based on universally recognized human rights and freedoms as enshrined in the Universal Declaration of Human Rights, the Declaration of the International Labor Organization on Fundamental Principles and Rights at Work, the United Nations Global Compact and the United Nations Business Guidelines and human rights. The importance and importance of developing a company's human rights policy is supported by the following examples. So, since 2008 Nestle collaborates with the Danish Institute for Human Rights. The company asked the Institute to conduct a detailed analysis of the shortcomings and shortcomings regarding the observance of human rights and occurring in commercial activities and corporate policy [2]. And in 2010 a partnership agreement was signed between Nestle and the Danish Institute, the purpose of which was to fully support the company's obligations to respect and respect human rights, which is directly reflected in the Nestle Corporate Business Principles. Also, a number of large international companies, for example, Coca-Cola Company, Johnson & Johnson Company, Petra Diamonds, Unilever developed similar strategies for carrying out corporate activities taking into account human rights.

In external activities, the practical application of corporate rules in the field of human rights protection involves conducting comprehensive due diligence and assessing the impact on human rights. Therefore, the second important step is to assess the impact of business on human rights.

Human Rights Impact Assessment (HRIA) is a systematic process for identifying, predicting, and responding to potential human rights impacts by a commercial project, corporate rules, investment, or business.

It should be noted that the concept of «impact assessment» is associated with another concept of «comprehensive verification». This term means the activities of the company, which includes not only the implementation of an impact assessment, but also the implementation of human rights rules, as well as other «measures that are developed and taken by the company to obtain information about the adverse effects on human rights by the company, as well as in order to prevent this impact or to eliminate the consequences that arose».

However, unfortunately, it has become common practice in the world that, despite the company's human rights policy, the majority do not evaluate their impact on human rights, they are only limited to creating certain rules that take into account all international and national human rights standards, but they do not carry out important work to study and verify their activities in the context of respect for human rights.

Thus, according to a recent survey of participants in the UN Global Compact, more than 90% of the companies surveyed report establishing human rights policies and practices, but less than 20% say they conduct a comprehensive human rights assessment or impact assessment [3].

If we talk about the Republic of Belarus, today the issue of developing the policies of individual companies in the field of human rights is not quite relevant. Only some companies have their own developed policies, but their development was due to the fact that this company is a branch or representative office of a large international company that has a good reputation in the field of creating guarantees for the implementation of human rights. So, for example, in the representative office of the international Coca-Cola company in the Republic of Belarus, the company's corporate policy standards are developed by the central office of the company.

In addition, the business is responsible for restoring the violated rights that it caused or was involved in. The application of human rights rules within the company should be accompanied by monitoring their compliance and the existence of mechanisms for restoring violated rights. One of such mechanisms is the implementation of compensation payments to an employee or a person whose rights have been violated as a result of guilty actions by the company on a voluntary basis. If the company does not recognize a violation of human rights, a person can always go to court to protect their violated rights.

Thus, in modern society, not only the state must protect human rights, business is also obliged to take all necessary measures to ensure that no human rights are violated in the process of their activities. Many companies have recognized the importance of incorporating human rights and have taken appropriate measures to achieve this goal.

The Republic of Belarus at the present stage does not have significant achievements in ensuring the interaction of business and human rights. An important step for the state should be the development of a National Plan on Business and Human Rights, since national legislation complies with all international standards in the field of human rights, therefore, we can begin the process of developing a specialized act aimed at ensuring human rights in a specific area of society. Another direction of state policy that contributes to improving the situation in the field of interaction between business and human rights is the work of state bodies with major national companies on issues of explaining to them the importance and importance of taking human rights into account in the process of their activities.

REFERENCES:

1. The law of Great Britain «On modern slavery». 2020. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/transparency-in-supply-chains-a-practical-guide/> (Access date: 16/04/2020).
2. Nestle Partnership with Denmark: experience. 2020. URL: <https://www.humanrights.dk/projects/nestle-partnership> (Access date: 16/04/2020).
3. The Basics of Business and Human Rights for Every Company. 2020. URL: <https://www.unglobalcompact.org/take-action/events/1725-the-basics-of-business-and-human-rights-for-every-company> (Access date: 16/04/2020).

СЕКЦІЯ 4
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО, ТРУДОВЕ
ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

КОНТРОЛЬ ЗА ВЕДЕННЯМ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В ХАРКІВСЬКІЙ
ОБЛАСТІ

Любич А. М.

*к. ю. н., учений секретар НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України*

Ліс це одних із головних природних ресурсів, від його наявності та стану залежить розвиток цивілізованого людства. Характерною рисою лісового господарства України є сукупність різних економічних та природно-географічних умов, які відрізняються по регіонах. Надмірна нерегульована експлуатація лісів України на протязі періоду, що аналізувався, призвела до виснаження деревостанів, порушення їх вікової структури, погіршення породного складу, посилення ерозійних процесів та інших стихійних явищ [1, с. 481].

Ліси займають 30 відсотків світової сухопутної площі, містять більшу частину земного біорізноманіття та більше вуглецю, ніж атмосфера. Вони забезпечують життєдіяльність більше мільярда людей і є життєво важливими для збереження біорізноманіття, енергопостачання, захисту ґрунтів та води.

Ліси також відіграють важливу роль у пом'якшенні змін клімату, захоплюючи та зберігаючи понад трильйон тон вуглецю щороку, але в той же час знищення лісів надсилає в атмосферу шість мільярдів тон вуглецю. Все це вказує на вирішальну потребу в управлінні лісами. Управління лісами стримує деградацію лісів та вирубування лісів, одночасно збільшуючи пряму користь для людей та навколишнього середовища завдяки обґрунтованій політиці та сталій практиці. На місцевому рівні Держфінмоніторинг сприяє життєдіяльності людей, доходу та працевлаштуванню. На екологічному рівні це сприяє, наприклад, захороненню вуглецю та збереженню води та ґрунтів.

Лісове господарство багато десятиріч зазнавало безкінечних перетворень, зливань, реформувань що, як правило, призводило до негативних наслідків для лісів – до лісовинищування [2]. Великої шкоди лісам було завдано у минулому, до 1917 року (9,8% лісистість), коли майже 70 % українських лісів перебувало у приватній власності, внаслідок чого різко знизився їх лісоресурсний потенціал, zdegradували природно-захисні функції лісових екосистем, що стало причиною: 1) активізації ерозійних процесів, що призвело до безповоротної втрати значної частини поліських чорноземів та родючих

грунтів; 2) зміління великих та пересихання багатьох малих річок; 3) масової появи рухомих пісків, пилових бур, засух та інших негативних явищ природи [3, с. 56]. Динаміка зростання лісистості спостерігалася з 1946 року (10,3% лісистість) дотепер. Згідно з офіційними статистичними даними, лісистість України становить сьогодні 15,9% від загальної площі території держави. Площа не вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок (зрубів, незімкнутих лісових культур, згарищ, галявин тощо) ніколи не враховувалася Держлісагентством під час визначення лісистості країни або окремих адміністративно-територіальних одиниць. Окрім того, Україна займає 9-е місце у Європі за площею лісів [2].

Загальна площа лісів та інших лісовкритих площ області, згідно останнього державного лісового кадастру, становить 419,4 тис. га. Основна площа лісів області (324,9 тис. га або 77,5%) підпорядкована Державному агентству лісових ресурсів України. Загальна площа земель лісогосподарського призначення, які перебувають у постійному користуванні лісогосподарських підприємств Управління становить 301,4 тис. га.

За даними останнього (за станом на 01.01.1996) державного лісового кадастру, ліси області обліковуються також за Міністерством аграрної політики та продовольства України – 82,9 тис. га (19,8%), Міністерством інфраструктури України – 7,2 тис. га (1,7%), Державним агентством водних ресурсів України – 1,4 тис. га (0,3%), іншими – 3,0 тис. га (0,7%). Більша їх частина, а це як власне ліси бувших КСП (у переважній мірі) так і полезахисні лісові смуги, не надана у постійне користування.

За даними Головного управління Держгеокадастру в Харківській області, не передано у користування лісогосподарським підприємствам та іншим суб'єктам господарської діяльності близько 78 тис. га земель вкритих лісовою рослинністю, у тому числі 22,2 тис. га полезахисних лісових смуг.

З метою припинення незаконних рубок у лісах не наданих у постійне користування та незаконного обігу деревини, ведення моніторингу за законністю ведення лісозаготівель в області, ХОУЛМГ пропонує запровадити систему контролю за веденням лісового господарства в області, а саме:

а) створити обласну робочу групу з контролю за охороною та використанням лісів під керівництвом голови обласної державної адміністрації та за участю депутатів обласної ради та спеціалістів ХОУЛМГ;

б) провести інвентаризацію лісів області, не наданих у постійне користування, у т.ч. полезахисних лісових смуг;

в) надати в постій користування так звані «нічийні ліси»;

г) запровадити електронний облік деревини в усіх лісокористувачів на території

області;

г) розпочати проведення інвентаризації земель лісогосподарського призначення та отримати документи, які підтверджують право користування ними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Макаренко С. С. Оцінка діяльності лісового господарства України у контексті вимог часу. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 472-483. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/19_ukr/72.pdf.
2. Офіційний сайт державного агентства лісових ресурсів України. URL: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index>.
3. Антоненко І. Лісоресурсний комплекс: проблеми та напрями розвитку. *Економіст*. 2011. № 4 (квітень). С. 56–58.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ – ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ В УКРАЇНІ

Білик Г. В.

Студентка III курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Думчиков М.О.

к. ю. н., асистент кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

«Зелений туризм» стає все більш модним явищем у світі. Україна не стала виключенням. Останнім часом на території нашої країни активно розвивається сільський, чи так званий ще аграрний туризм, який полягає у відпочинку в колоритному селі зі своїми традиціями, обрядами, веселощами та історіями. Також він може проходити на фермерському господарстві, де можна стати ближче до природи та сповна насолодитися мальовничими пейзажами.

У більшості країн світу, такий вид туризму виступає як невід’ємна частина комплексу соціально-економічного розвитку села, що допомагає вирішити доволі велику кількість питань, бо така доволі специфічна форма відпочинку, на перший погляд, надає змогу розкрити весь культурний, природний потенціал села, а тим самим і підняти матеріальний, адже питання фінансування сільської місцевості завжди виступає гострою проблемою для державного бюджету. Таким чином, ми маємо змогу отримати більш автономні села, готові фінансуватися власним коштом. Щодо умов для туристів, то до таких турів можуть включатися прогулянки верхи по місцевості, природничі подорожі,

святкування визначних свят, та проведення місцевих забав. При цьому, проживання, харчування та обслуговування таких туристів пропонує звичайна сільська родина, що по суті тільки підвищує рівень колориту такої подорожі.

Варто визначити і загальне поняття «сільського зеленого туризму», адже будь-які неточності чи недоречності, можуть привести до хибного загального уявлення з надання властивостей, які можуть і не мати ніякого відношення до нього. Поняття «сільський зелений туризм» є багатофункціональним, комплексним та системним явищем, яке активно поширюється у господарському житті аграрних територій та сприяє їх економічному та соціальному розвитку в Україні. Загальний розвиток інфраструктури не вимагає значних капіталовкладень, адже базується на автентичності звичайного побуту українського села, а тому не потребує значних інвестицій [4].

Перейдемо до наступного важливого аспекту в розрізі знайомства з сільським туризмом, а саме ознайомлення з поняттям особистого селянського господарства, яке знайшло своє визначення в Законі України «Про особисте селянське господарство» та являє собою господарську діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [2].

Отже, сільський зелений туризм, як сфера діяльності, формується на основі особистого селянського господарства, а значить ним забезпечується та розвивається відповідно на власний розсуд власником чи власниками такого господарства.

Важливим кроком на шляху до врегулювання будь-якої сфери діяльності завжди виступає сильна нормативно-правова база. В Україні в сфері зеленого туризму її складають наступні нормативно-правові акти:

- Закон України «Про туризм»;
- Закон України «Про особисте селянське господарство»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 297 «Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 № 803 «Про встановлення категорій готелям та іншим об'єктами, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» [3].

Однак для подальшого позитивного розвитку сфери відпочинку в сільській місцевості необхідно внести відповідні доповнення в діюче законодавство та вийти із

законодавчою ініціативою щодо створення всеохоплюючої нормативної бази з цього питання, бо станом на сьогодні питання врегулювання туристичного напрямку залишається відкритим. У Законі України «Про туризм» ми маємо лише посилання на існування такого виду туризму як внутрішнього, сільського, екологічного (зеленого) туризму [1].

Щодо історії, то в Україні розвиток такого туризму розпочався доволі давно. Свій початок він бере з 1996 року коли була створена Спілка Сприяння розвитку сільського зеленого туризму. До сьогодні дана організація діє на основі Статуту, в якому зазначається, що вона є добровільною неприбутковою всеукраїнською громадською організацією, а її метою виступає добровільне об'єднання фізичних осіб для захисту та задоволення суспільних, економічних, культурних та соціальних інтересів шляхом сприяння розвитку сільського зеленого туризму, розвитку села і територіальних громад, яка також має підрозділи по всій Україні [5].

Станом на сьогодні, в умовах активної європейської інтеграції, Угодою про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачається укладення договорів двостороннього співробітництва з питань розвитку сільської місцевості, зокрема і піднімаються питання сільського зеленого туризму між областями України та адміністративно-територіальними одиницями держав - членів ЄС. Передбачається допомога в організації та проведенні тренінгів для сільського населення, відповідних конференцій, засідань за круглим столом, семінарів із залученням експертів ЄС, організація навчальних поїздок до держав - членів ЄС [3].

Обов'язок забезпечення взаємодії всіх учасників туристичної діяльності на селі покладається на державу в особі місцевих органів виконавчої влади. Адже тільки безпосередньо державне управління зможе налагодити системний механізм управління даними суспільними відносинами. Таким чином, для збереження екології довкілля була розроблена система екологічного маркування садиб (так звана екологічна сертифікація) під назвою «Зелена садиба», яка стала членом Європейської федерації сільського та фермерського туризму EUROGITES [5]. Однак розвиток такого туризму в Україні відбувається доволі повільно. У певній мірі це пов'язано з відсутністю прямої схеми контакту та побудови певних відносин між туристами та власниками селянського господарства.

Таким чином, відкритим залишається питання врегулювання відносин та розробка чіткої системи регулювання з боку держави сфери сільського туризму. Тому, головним завданням виступає пряма координація органів державної влади та громадських організацій, підприємств для підвищення ефективності рівня розвитку даного виду

туризму в Україні. В умовах теперішньої економічної кризи, дуже важливо врегулювати партнерські відносини влади з бізнесом та професійними організаціями, що дасть змогу не просто зробити туризм розвагою на один день, а розробить цілу систему покращення сучасного становища, так, щоб сільський туризм в нашій державі мав своє майбутнє: збільшувався попит на такі послуги серед туристів, села мали змогу розвиватися та ставати матеріально забезпеченими.

Тому для зміни ситуації, що склалася необхідним є вдосконалення системи механізму регулювання сфери туризму з урахуванням досвіду країн, де вже є сильна система управління туристичної галузі, а також сформулювати нові стандарти підходів до стратегії соціальної та економічної ситуації з погляду встановлення та подальшого розвитку туристичного комплексу на державному та місцевому рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 26.03.2020).
2. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (дата звернення: 26.03.2020).
3. Сільський туризм. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. 2019. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskij-turizm>.
4. Степанов В. Ю. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. *Регіональне управління та місцеве самоврядування*. 2018. 1(53). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2018-1/doc/3/02.pdf>.
5. Офіційний сайт ГО «Спілка сільського зеленого туризму України». URL: <https://www.greentour.com/ua> (дата звернення: 26.03.2020).

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Чурилова Т. М.

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри МСПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, яке закріплене у ст. 50 Конституції України є одним із фундаментальних природних прав людини. Реалізація

цього права нерозривно пов'язана з охороною навколишнього природного середовища. Без належної реалізації такого права неможливо забезпечити гідне існування людини.

Серед обов'язків держави ст. 16 Конституції України зазначає забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України. На виконання цього обов'язку спрямована діяльність органів державної виконавчої влади й органів місцевого самоврядування. Напрями такої управлінської діяльності є взаємопов'язаними, адже спрямовані на досягнення єдиної мети - створення та підтримка таких умов, за яких людина і природа співіснували б у гармонії. До таких напрямів або функцій, серед інших, відносяться: моніторинг, ведення кадастрів природних ресурсів, оцінка впливу на довкілля, стратегічна екологічна оцінка, екологічний контроль, екологічні стандарти та нормативи.

Ефективність виконання таких функцій вимірюється станом довкілля, який є незадовільним. Серед першопричин екологічних проблем в Україні у Законі України «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року» зазначені, зокрема такі як: неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища, низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян, незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення [1].

Отже, необхідність реформування управління у сфері охорони навколишнього природного середовища не викликає сумнівів.

З підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони (*далі – Угода про асоціацію*), Україна взяла на себе зобов'язання наблизити національне законодавство до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища [2].

У консолідованому тексті Договору про функціонування Європейського союзу (п. 2 ст. 191) зазначається, що політика ЄС у галузі охорони навколишнього природного середовища заснована на принципі перестороги, превентивності, принципі усунення шкоди навколишньому природному середовищу з джерел забруднення, принципі «забруднювач платить» [3].

На 37-й сесії Ради по правам людини (UNHRC), яка пройшла у березні 2018 року спеціальний доповідач по правам людини та навколишньому природному середовищу

Джон Нокс представив доповідь про базові принципи вироблення екологічної політики державами у сфері прав людини і охорони навколишнього середовища. Таких принципів було представлено 16. Зокрема, рамковий принцип 11 – держави повинні встановлювати і підтримувати основні екологічні стандарти, які є недискримінаційними, неагресивними, поважають, захищають і сприяють реалізації прав людини, рамковий принцип 12 – держави повинні забезпечувати ефективне дотримання своїх екологічних стандартів щодо державних та приватних суб'єктів [4].

Екологічним законодавством України встановлені обсяги та види забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря, скидаються безпосередньо у водні об'єкти, обсяги та види (класи) розміщених відходів. Для забезпечення виконання та дотримання цих норм, в Україні запроваджено інститут природоохоронного контролю, у результаті здійснення якого винні у порушеннях особи притягаються до відповідного виду відповідальності. Проте, стан довкілля свідчить про неефективну діяльність органів влади у сфері екологічного контролю.

Сфера екологічного нагляду та контролю в Україні регулюється такими законодавчими актами, як Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ, Кодекс України про надра, Закон України «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16 травня 1995 року № 162/95-ВР. Завдання екологічного контролю сформульовані у ст. 34 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Вони полягають у забезпеченні додержання вимог чинного екологічного законодавства всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами. Здійснюється екологічний контроль Державною екологічною інспекцією (далі – ДЕІ) [5], яка при здійсненні контролю керується Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

З проголошенням незалежності України, екологічний контроль здійснювався за принципом виявлення порушення та покарання винних осіб, а не попередження заподіяння довкіллю шкоди. Протягом 2004-2014 років філософія контролю фактично не змінилась. Він зводився переважно до формальної перевірки наявності дозволів, ліцензій на певні види діяльності, наявність відповідного очисного обладнання, дотримання технологічного процесу, а не на визначення реального впливу такої діяльності на стан довкілля. Окрім того, моніторинг практично не здійснювався [6].

Негативну роль відіграв запроваджений у 2014 році, відповідно до ст. 31 Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік», мораторій на планові перевірки

суб'єктів господарювання (у 2016 продовжений за Законом № 1728-VIII від 03.11.2016). Мета його введення – тимчасове припинення планових перевірок.

За час дії мораторію жодних дієвих заходів, спрямованих на реформування системи екологічного контролю не було здійснено. Певні кроки були здійснені у 2016 році коли була розроблена та затверджена Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища (далі – Концепція) [7]. Проте, подальші рішення, спрямовані на виконання Концепції навряд чи можна назвати послідовними. Так, відповідно до Концепції ДЕІ повинна була бути скасованою, натомість мали б створити Державну природоохоронну службу з новою структурою територіальних органів. Натомість створюються нові територіальні органи замість створення нового органу. Територіальні органи природоохоронного контролю повинні бути створені на рівні регіонів та областей. Уряд скасовує частину обласних територіальних органів і створює натомість міжрегіональні. За Концепцією мають бути створені умови для інтеграції національної природоохоронної системи в європейський правовий простір, отже змінений порядок здійснення контролю. На практиці ж змінюється тільки система органів [6, 7].

Таким чином, реальні кроки щодо реформування системи екологічного контролю не відповідали тим, які були передбачені Концепцією.

З метою всебічного аналізу стану речей, що склався у сфері екологічного контролю та пошуку шляхів удосконалення, експерти МБО «Екологія.Право.Людина» розробили «Зелену книгу про юридичну відповідальність у сфері довкілля» [8] та «Білу книгу про реформу екологічного контролю» [6]. Крім того, експерти МБО «Екологія-Право-Людина» розробили законопроект «Про державний екологічний контроль», зареєстрований у парламенті 19.02.2020 за № 3091, який повністю відповідає проєвропейській філософії, коли екологічний контроль повинен здійснюватися в першу чергу не для покарання порушників, а для охорони довкілля та попередження заподіяння йому шкоди.

Одним із основних завдань проекту Закону України «Про державний екологічний контроль» було подолання обмежень, що накладаються на контролюючі органи Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Також, згідно із положеннями законопроекту з метою забезпечення прозорості та ефективності діяльності органів державного екологічного контролю в Україні створюється інтегрована автоматизована система «Екологічний контроль», до якої будуть вноситися усі документи у сферах планування заходів державного екологічного контролю, контролю та звітування. Інформація, що вноситься до системи «Екологічний

контроль», є відкритою, а доступ забезпечується шляхом функціонування офіційного веб-порталу «Екологічний контроль» у мережі інтернет [9].

Законопроектом передбачено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування як суб'єкти господарювання є суб'єктами державного екологічного контролю. Щодо них планові перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства проводяться на підставі щорічного плану [9].

З метою усунення конфлікту інтересів, у проєкті запропоновано наділити Державну екологічну інспекцію виключними повноваженнями щодо перевірки господарюючих суб'єктів на предмет дотримання вимог природоохоронного законодавства. Натомість такі повноваження у Державної лісової охорони, Служби державної охорони природно-заповідного фонду України, органів рибоохорони та інших органів, що здійснюють контроль у сфері охорони і використання надр та мисливських тварин – виключити [9].

Законопроект також заклав підґрунтя для громадського екологічного контролю (public environmental enforcement). Проте, ініціатори законодавчої ініціативи перед реєстрацією законопроекту вилучили із його тексту більшість положень, що стосувалися прав екологічних неурядових організацій [10].

Попри важливість змін у сфері екологічного контролю, моніторингу відповідальності за екологічні порушення, законопроект 3091, станом на 17 квітня 2020 року, майже три місяці знаходиться на розгляді в Комітеті з питань екологічної політики та природокористування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 10.04.2020).
2. Угода про асоціацію між Україною та ЄС URL: <http://eu-ua.org/tekst-uhody-pro-asotsiatsiiu> (дата звернення: 10.04.2020).
3. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E> (дата звернення: 03.04.2020).
4. Framework Principles on Human Rights and the Environment (2018). Background and summary of the report (A/HRC/37/59). URL: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Environment/SREnvironment/Pages/FrameworkPrinciplesReport.aspx> (дата звернення: 13.04.2020).

5. Положення про Державну екологічну інспекцію України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 р. № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF> (дата звернення: 13.04.2020).
6. Біла книга про реформу екологічного контролю. URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/bila-knyga-pro-reformu-ekologichnogo-kontrolyu/#> (дата звернення: 02.04.2020).
7. Про схвалення Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 616-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2017-%D1%80> (дата звернення: 02.04.2020).
8. Зелена книга про юридичну відповідальність у сфері довкілля. URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/zelena-knyga/> (дата звернення: 02.04.2020).
9. Про державний екологічний контроль: проект Закону № 3091 від 19.02.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68186 (дата звернення: 17.04.2020).
10. «Екологія-Право-Людина» про законопроект «Про державний екологічний контроль». URL: <https://rpr.org.ua/news/ekolohiia-pravo-liudyna-pro-zakonoproekt-pro-derzhavnyu-ekolohichnyu-kontrol/> (дата звернення: 04.04.2020).

АНАЛІЗ ЗАПРОВАДЖЕНИХ ЗМІН ЩОДО ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ ТА КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

Кисельова О. І.

*д. ю. н., доцент, доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Відповідно до ст. 43 Конституції України держава створює умови для здійснення громадянами права на працю. Нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю є важливими способами захисту трудових прав працівників, гарантією забезпечення законності в трудових відносинах. Важливість наглядової та контрольної діяльності щодо використання роботодавцями найманої праці зумовлюється багатьма чинниками, зокрема: низьким рівнем правової культури серед роботодавців; поширенням неофіційної зайнятості, коли використання праці відбувається поза впливом трудового законодавства тощо. Поширеними є випадки несвоєчасної або неповної виплати заробітної плати, ігнорування закону у сфері охорони праці, незаконного звільнення з роботи. В такому випадку суб'єкти в межах трудових правовідносин потребують належної уваги, а права всіх учасників – захисту. Особливо значущим у вирішенні цього набуває дослідження організації і діяльності спеціалізованих суб'єктів з нагляду і контролю за додержанням

законодавства про працю.

Відповідно до ст. 259 КЗпП України державний нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства та інших нормативних правових актів, що містять норми трудового права, усіма роботодавцями на території України здійснює Державна служба України з питань праці [1]. 31 грудня 2019 року набрала чинності постанова КМУ від 04.12.2019 р. №1132, якою викладено у новій редакції Порядок здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю [2]. Багато у чому Порядок повторює положення попереднього Порядку здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю, скасованого 14 травня 2019 року постановою Шостого апеляційного адміністративного суду. Процедурно новий порядок перевірок не відрізняється від попереднього документа. Державний контроль за додержанням законодавства про працю реалізується через інспекційні відвідування та невізні інспектування, що проводять інспектори праці Держпраці та органів місцевого самоврядування.

У пункті 5 Порядку контролю визначено перелік підстав для здійснення інспекційних відвідувань. Такими підставами, зокрема, є звернення працівника щодо порушення законодавства про працю, звернення фізичної особи про порушення стосовно неї правил оформлення трудових відносин, рішення суду, повідомлення органів державного нагляду (контролю), правоохоронних органів, інформації органів Держстату, ДФС, ПФУ, профспілкових організацій, а також за рішенням керівника органу контролю щодо виявлення неоформлених трудових відносин.

До позитивних нововведень можна віднести виключення з переліку такої інформації відомостей від ДФС про роботодавців, які мають заборгованість із єдиного соціального внеску. Також Порядок конкретизує, за яких умов дані з ПФУ про роботодавців, які нараховують зарплату працівників у розмірі, меншому за мінімальну може слугувати підставою для перевірки. Відтепер кількість таких працівників має дорівнювати або перевищувати 30 відсотків від загальної кількості. Раніше таку відсоткову межу не вказували.

Також, якщо раніше для проведення інспекційного відвідування інспектору достатньо було пред'явити службове посвідчення, то тепер, крім цього, на вимогу об'єкта відвідування інспектор повинен пред'явити направлення на його проведення і зробити запис в журналі реєстрації перевірок. Проте, із вимог пункту 8 Порядку зазначений вище обов'язок інспектора впливає лише перед підписанням акта інспекційного відвідування, що складається за результатами перевірки.

Порядок контролю передбачає, що у разі виконання у встановлені строки припису

про усунення порушень заходи щодо притягнення до відповідальності не застосовуються, крім випадків, якщо йдеться про факти використання праці неоформлених працівників, несвоєчасної виплати заробітної плати або виплати її в неповному обсязі, недодержання мінімальних гарантій в оплаті праці. У таких випадках заходи щодо притягнення до відповідальності застосовуються одразу після закінчення перевірки і одночасно із внесенням припису.

За письмовою заявою роботодавця інспектори можуть проводити аналіз стану дотримання законодавства про працю. За результатами такого аналізу роботодавець до відповідальності не притягується. Порядком нагляду передбачена процедура виявлення порушень та недоліків під час здійснення повноважень з контролю за додержанням законодавства про працю виконавчими органами міських рад міст обласного значення, сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад та центральними органами виконавчої влади.

Отже, головним нововведенням порядку виступає зміна ролі Держпраці з «карального» органу і набуття переважно статусу «доброго наставника», який спочатку проводитиме з роботодавцями роботу й заходи попереджувального та роз'яснювального характеру й має право застосовувати санкції тільки в разі неусунення порушень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.
2. Деякі питання здійснення державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 823 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2019-%D0%BF>.

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ – НАЙБІЛЬШ ЕФЕКТИВНА ФОРМА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ

Вапнярчук Н. М.

*к. ю. н., старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник НДІ правового
забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України*

В умовах інноваційного розвитку економіки найбільш ефективною формою профнавчання виступає підвищення кваліфікації, що сприяє якісному виконанню працівниками своїх обов'язків, розширенню меж компетенції, можливості оволодіння

новими функціональними обов'язками. Підвищення кваліфікації працівників спрямовано на вдосконалення й поглиблення ними своїх знань, умінь і навичок за професією чи здобутою спеціальністю відповідно до вимог виробництва або сфери послуг. Ефективне функціонування системи підвищення кваліфікації забезпечує:

- (а) конкурентоспроможність підприємства, поліпшення показників його виробничої діяльності;
- (б) високий професійно-кваліфікаційний рівень і компетентність працівників;
- (в) зниження рівня виробничого травматизму.

В останні роки в Україні вже простежуються деякі позитивні зміни стосовно розвитку системи підвищення кваліфікації, втім вони відбуваються дуже повільно. Це пов'язано насамперед із затримкою прийняття Трудового кодексу, з відсутністю кроків до вдосконалення системи визначення та підтвердження професійної компетентності працівників, з проблемами в партнерстві між навчальними закладами й підприємствами, з відставанням професійно-технічної освіти від сучасних технологій і науки тощо. Переважна більшість підприємств не заохочують своїх працівників до професійного розвитку, а в разі виникнення потреби в додаткових знаннях і навичках – звільняють працівників і наймають нових, тих, які відповідають їх вимогам. Про це свідчить:

- (а) відсутність у роботодавців достатніх коштів для професійного навчання персоналу;
- (б) можливість підприємств шляхом найму брати на роботу кваліфікованих працівників, підготовлених на базі професійно-технічних навчальних закладів за державні кошти;
- (в) існування більшості роботодавців (особливо в умовах економічної кризи) на ринку впродовж відносно короткого часу;
- (г) економія коштів на підготовку кваліфікованих кадрів;
- (д) ризик того, що працівники, які одержали підготовку з професій широкого профілю, перейдуть до іншого роботодавця;
- (е) позиція держави щодо самоусунення від управління й регулювання процесів професійного навчання персоналу на підприємствах [1, с. 85].

Нині в Україні на професійне навчання персоналу на виробництві виділяється близько 1% від фонду заробітної плати а періодичність підвищення кваліфікаційного рівня в середньому становить 12 років. Система підвищення кваліфікації впродовж останніх 10-15 років відчутно руйнується. Якщо на початку 90-х років щороку підвищували свою кваліфікацію в середньому близько 3-х млн працівників, то в останні роки – лише близько одного мільйону.

Разом з тим, у країнах Європейського Союзу періодичність підвищення кваліфікації працівників становить близько 5-ти років, в Японії – від 1-го до 1,5 року. Цінним є досвід американських підприємств, що здійснюють доплату за знання, вона призначена стимулювати зацікавленість працівників до підвищення знань, оскільки

отримують винагороду не тільки за виконану роботу, а й за потенційні знання, якими володіють. Окрім того, у США витрати на професійне навчання кадрів перевищує 100 млрд дол. Приблизно 76% корпорацій із чисельністю персоналу понад 500 осіб мають програми підготовки та перепідготовки, а 30% усіх фірм США розглядають освітні витрати як інвестиції та неодмінну складову довгострокової економічної і конкурентної стратегії. Прикладом можуть слугувати такі американські корпорації, як «Форд» та «Крайслер», які з середини 90-х років минулого століття на професійну підготовку кадрів витрачали відповідно 25% і 35% своїх капіталовкладень. Одна лише фірма «Дженерал Електрик» щороку інвестує у трудовий потенціал понад 100 млн дол. У Великій Британії витрати на проведення професійного навчання працівників становлять 3,6% ВВП. При цьому особливе значення надається розвитку в працівників таких трудових навичок, як здатність до комунікації, вміння будувати відношення з клієнтами, вміння працювати в колективі й вирішувати проблеми, а також грамотність, вміння рахувати, загальні навички в галузі інформації та технологій, яких не вистачає багатьом особам, зайнятих пошуком роботи, що є перепорою набору персоналу або слугує причиною зниження потенційної продуктивності підприємств [2]. У Франції середні витрати підприємств на підвищення рівня кваліфікації працівників становить – 3% фонду заробітної плати і продовжують зростати [3, с. 68].

Поступово в Україні простежуються позитивні зміни в динаміці обсягів підвищення кваліфікації працюючих, але їх періодичність у середньому по Україні все ще залишається низькою. Це є свідченням того, що рівень кваліфікації значної кількості працівників не відповідає вимогам сучасного виробництва, а система її підвищення потребує подальшого розвитку й удосконалення. Нормативне підґрунтя підвищення кваліфікації хоча й вирізняється своїм розмаїттям, втімусе ж не враховує всіх особливостей навчання працюючих громадян, не передбачає дієвих заходів щодо його стимулювання.

На переконання дослідників порушеної проблематики, підвищення кваліфікації слід включити в посадові обов'язки всіх працівників. Лише тоді цей обов'язок буде мати правовий характер, за невиконання якого може настати дисциплінарна відповідальність для винних посадових осіб підприємства, установи, організації. У той же час трудівникам, які успішно й старанно виконують свої службові обов'язки, належить надавати можливість вибору форми підвищення кваліфікації. Їх відмову від підвищення кваліфікації без поважних причин необхідно розцінювати як порушення трудової дисципліни. Отже, цей вид професійного навчання необхідно вважати не стільки правом працівника, скільки юридичним обов'язком, складовим елементом змісту трудових

правовідносин [4, с. 147, 148].

Отже, на підставі викладеного доходимо висновку, що професійний розвиток працівників підприємств має ґрунтуватися на реалізації програм підвищення їх кваліфікації з метою розширення меж професійної компетентності й мобільності, зростання продуктивності праці й заробітної плати, а також збільшення економічних показників підприємств, повноцінного саморозвитку і самореалізації в обраному виді трудової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Денисенко М. І. Підвищення ефективності професійного навчання безробітних в умовах трансформації суспільної системи. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2010. № 1. С. 67–87.
2. Профессиональные навыки, способствующие росту производительности, занятости и развитию: международная конференция труда, 97-я сессия. Женева: МОТ, 2008. 182 с.
3. Юрик Я. І., Близнюк В. В. Якість робочої сили як ключовий фактор інноваційного розвитку України. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 1. С. 67–87.
4. Голікова К. О. Правове регулювання професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації на підприємствах в умовах ринкової економіки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2010. С. 147, 148.

СЕКЦІЯ 5 ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТЕХНОПАРКІВ ЯК ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД

Розгон О. В.

*к. ю. н., доцент, провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України*

Розвиток інноваційної діяльності в Україні потребує затвердження концепції розвитку спеціальних господарсько-правових режимів *технопарків* і технополісів в Україні, яка б ґрунтувалася на визначенні інноваційної діяльності як складової господарсько-правової системи, що *поєднує приватну ініціативу і державне централізоване регулювання* організації та діяльності технопарків і технополісів [1, с. 24].

Технологічний парк (технопарк) згідно із Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» — юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність *без створення юридичної особи* та об'єднання вкладів із метою створення організаційних засад виконання проєктів технологічних парків із *виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції*.

Тобто технопарк – це юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність *без створення юридичної особи* та без об'єднання вкладів, діяльність яких пов'язана з функціями впровадження і *комерціалізації результатів наукової діяльності*.

Відповідно український законодавець вирішив, що для технопарку договір про спільну діяльність *не передбачає* створення юридичної особи, на відміну від модельного закону «Про технопарки» СНД [2], за яким технопарк, що *має статус юридичної особи, створюється саме на підставі укладення зазначеного договору*. Договір про спільну діяльність між засновниками слід замінити установчим договором у разі створення технопарку як юридичної особи. З огляду на те, що вітчизняне законодавство також визначає технопарк як *об'єднання юридичних осіб*, то в такому разі засновники можуть укладати договір про спільну діяльність, оскільки подібне об'єднання *відбувається без створення юридичної особи* [3].

На відміну від *іноземних технопарків*, які були розраховані на *створення та*

залучення до реалізації інноваційних проєктів нових фірм і компаній, венчурних фондів під загальним керівництвом провідної наукової установи, в Україні заснування перших технопарків здійснювалося на базі провідних наукових центрів, що користувалися широким авторитетом у науковому світі, із залученням до реалізації їх проєктів уже відомих підприємств, які протягом років були їх надійними партнерами [4, с. 17].

Проаналізуємо *досвід Болгарії*, оскільки у цій державі широко розповсюджена діяльність технопарків. Вчені з *Болгарії* технопарк трактують як науково-виробничу територіальну зону зі складною функціональною структурою, в якій об'єднуються необхідні наукові, дослідницькі та технологічні потенціал і досвід, а його функціонування базується на *комерціалізації* науково-технічної діяльності та прискоренні руху новинок у сфері матеріального виробництва [5, с. 215; 6, с. 91; 7, с. 259].

Як бачимо, по-перше, технопарки у Болгарії – це науково-виробнича територіальна (можливо, і технічна) зона для *комерціалізації* науково-технічної діяльності та прискорення руху новинок у сфері матеріального виробництва, тобто реалізації інноваційних проєктів.

Як стверджують дослідники, технопарки у Болгарії створюються за ініціативою держави та є *законними особами*, що створені відповідно до чинного законодавства [5, с. 215].

Зауважимо, що у наведеному твердженні не зазначено, що розуміється під терміном «законні особи».

У Болгарії технопарки можуть існувати у вигляді *парків високих технологій*. Вони вважаються парками з більш серйозною технологічною спрямованістю, діяльність яких пов'язана з *комерціалізацією результатів наукової діяльності*, що зосереджені в наукових та дослідницьких роботах між *навчальними інститутами, технологічними компаніями, приватними підприємцями та інвесторами, структурними підрозділами органів державної та місцевої влади* [7, с. 259].

Отже, по-друге, якщо технопарк у Болгарії – науково-виробнича територіальна зона зі складною функціональною структурою, то швидше за все він є юридичною особою («законною особою» як організацією, створеною у законному порядку за ініціативою держави), яка стимулює та керує потоками наукових знань і технологій, що зосереджені в наукових і дослідницьких роботах щодо співпраці між університетами, навчальними, науково-дослідними інститутами, технологічними компаніями, приватними підприємцями та інвесторами, структурними підрозділами органів державної та місцевої влади.

Підсумовуючи, зауважимо, що технопарк можна визначити як суб'єкт, який має статус: юридичної особи або групи юридичних осіб, що діють відповідно до договору про

спільну діяльність без створення юридичної особи та об'єднання вкладів (за українським законодавством); юридичної особи, яка діє відповідно до договору про спільну діяльність, укладеного засновниками технопарку (за модельним законом «Про технопарки» СНД); юридичної особи як організації, створеної у законному порядку за ініціативою держави (Болгарія).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зеліско А. В. Правовий статус наукових парків як юридичних осіб приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 7. С. 89–93.
2. Модельный закон «О технопарках», утв. Межпарламентской Ассамблеей государств – участников Содружества Независимых Государств постановлением № 37-16 от 17.05.2012 г. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31226501#pos=1;-44.
3. Колеснік В. В. Модельний закон «Про технопарки»: перспективи імплементації у вітчизняне законодавство. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. 2012. № 2. С. 90–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2012_2_17.
4. Семиноженко В. Технологические парки Украины: первый опыт формирования инновационной экономики. *Экономика Украины*. 2004. № 1. С. 16–21.
5. Варамезов Л., Пантелеева И. Иновационен мениджмънт. Свищов: Акад. изд. «Ценов», 2013. 258 с.
6. Георгиев И., Цветков Цв., Благоев Д. Мениджмънт на фирмените инновации и инвестиции. София: Изд. комплекс – УНСС, 2013. 546 с.
7. Пантелеева И. Управление на иновациите в индустриалното предприятие. Свищов: Акад. изд. «Ценов», 2013. 362 с. URL: https://dlib.uni-svishtov.bg/bitstream/handle/10610/1986/69_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

СУБ'ЄКТИ ГНУЧКИХ МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Кохан В. П.

*к. ю. н., старший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України*

Гнучкі методи управління проектами Agile були створені близько 30 років тому для підвищення ефективності управління ІТ-проектами. Останнім часом методологію Agile ефективно використовують не лише у галузі ІТ, а й у інших галузях та сферах бізнесу, а також у освіті і у державному управлінні. В численних наукових публікаціях вітчизняних

та зарубіжних фахівців досліджуються особливості Agile – гнучких методів управління – визначаються об’єкти, сфери відносин, в яких можуть бути застосовані принципи Agile [1; 2; 3; 4].

У цій науковій роботі ми звернемо увагу на суб’єктів застосування гнучких методів управління в сфері державного управління та вимоги, яким вони повинні відповідати задля ефективного втілення проєкту. Очевидно, що суб’єктами державного управління виступають державні службовці – громадяни України, які займають посади державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержують заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснюють встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов’язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримуються принципів державної служби [5].

Для повноцінного застосування Agile-методології у державному управлінні до його учасників висуваються певні вимоги, які продиктовані сутністю гнучких методів управління. Свою назву сімейство гнучких методологій отримало в 2001 році з публікації Маніфесту Agile (Agile Manifesto) [6], який закріпив основні принципи і практики гнучкої розробки програмного забезпечення.

Маніфест гнучкої розробки програмного забезпечення передбачає 4 цінності та 12 принципів [6]:

1. Люди та співпраця важливіші за процеси та інструменти.
2. Працюючий продукт важливіший за вичерпну документацію.
3. Співпраця із замовником важливіша за обговорення умов контракту.
4. Готовність до змін важливіша за дотримання плану.

Цінності Agile розкриваються у 12 основоположних принципах Agile-маніфесту:

1. Найвищим пріоритетом для нас є задоволення потреб замовника завдяки регулярному і вчасному постачанню цінного програмного забезпечення.
2. Зміна вимог вітається навіть на пізніх стадіях розробки. Agile-процеси дозволяють використовувати зміни для забезпечення замовнику конкурентної переваги.
3. Працюючий продукт слід випускати якомога частіше, з періодичністю від кількох тижнів до кількох місяців.
4. Протягом всього проєкту розробники і представники бізнесу повинні щодня працювати разом.
5. Над проєктом повинні працювати мотивовані професіонали. Щоб робота була зроблена, створіть умови, забезпечте підтримку і повністю довіртеся їм.
6. Безпосереднє спілкування є найбільш практичним і ефективним способом обміну

інформацією як з самою командою, так і всередині команди.

7. Працюючий продукт – основний показник прогресу.

8. Інвестори, розробники і користувачі повинні мати можливість підтримувати постійний ритм нескінченно. Agile допомагає налагодити такий стійкий процес розробки.

9. Постійна увага до технічної досконалості і якості проектування підвищує гнучкість проєкту.

10. Простота – мистецтво мінімізації зайвого клопоту – вкрай необхідна.

11. Найкращі вимоги, архітектурні та технічні рішення народжуються у самоорганізованих команд.

12. Команда повинна систематично аналізувати можливі способи поліпшення ефективності і, відповідно, коригувати стиль своєї роботи.

Для управління проєктами із застосуванням Agile-методології створюється команда працівників, відповідно у державному секторі – команда державних службовців. **Чисельність команди** не має бути надто великою: рекомендується від 5 до 12 учасників. Це забезпечить тісну та стабільну співпрацю всередині команди. Розмір команди повинен бути адекватним проєкту та його задачам. Якщо згодом проєкт збільшується за обсягом, це не може бути підставою розширення команди. Проєкт варто розбити на підпроєкти і підібрати окремі команди.

Важливою умовою якісної роботи команди над проєктом є наявність у її учасників **необхідної компетенції**, достатньої для роботи над всіма стадіями проєкту, здатність учасників команди доповнювати один одного своїми знаннями та навичками, а також при потребі замінювати один одного. Здатність доповнювати і замінювати один одного в команді завдяки професійним знанням та навичкам кожного учасника називається крос-функціональністю. Звідси висновок – команді не потрібні фахівці з унікальними знаннями, оскільки в разі їх вибуття з процесу робота над проєктом може бути призупинена до залучення нового фахівця з відповідною компетенцією.

До складу команди не рекомендується залучати фахівців, знання або послуги яких потрібні час від часу. Не рекомендується диференціювати команду за ієрархією, тобто створювати субординаційні відносини між її учасниками.

Agile команда є **самостійною** у визначенні питання, яким чином учасники збираються втілювати задачі проєкту у життя. Для цього, по-перше, необхідно, щоб замовник проєкту чітко висловив цілі та задачі проєкту, по-друге, команда повинна бути самоорганізованою.

Зазвичай команда самостійно вирішує такі питання самоорганізації:

- порядок виконання задач в межах ітерації (етап тривалістю від 1 до 4 тижнів);

- режим роботи над задачами проєкту;
- правила та способи комунікації між учасниками команди;
- способи реалізації задач проєкту;
- заміна учасника команди при потребі.

При стандартному застосуванні гнучких підходів самоорганізація команди допускає відсутність ролі керівника проєкту (або істотне скорочення його функцій і повноважень), але обов'язково виділяється роль власника продукту – члена команди, що відповідає за успішність продукту, а також роль Scrum-майстра (назва ролі походить з конкретного фреймворка Scrum, але de facto ця роль стала вже загальноприйнятною в Agile в цілому). Фактично роль класичного керівника проєкту розпадається на дві – власника продукту і Scrum-мастера [7]. При цьому ролі обов'язково належать різним особам, поєднувати їх не рекомендується. Зазвичай роль власника продукту належить замовнику проєкту.

Власник продукту – експерт, який має глибоке розуміння контексту реалізованого проєкту (продукту), цілей і бажаних результатів, здатний і уповноважений приймати рішення щодо завдань і послідовності їх виконання в ході проєкту, а також рішення щодо характеристик створюваного продукту. До обов'язків власника продукту належать спілкування з кінцевими користувачами та із зацікавленими сторонами для виявлення їх очікувань, побоювань і вимог до продукту.

Scrum-майстер – це член команди, який відповідає за організацію та ефективність робочого процесу команди, підвищення зрілості команди в цілому, а також вибудовування взаємин з іншими командами і підрозділами. Він фокусується на процесі роботи команди і безпосередньо не відповідає за результати роботи команди (інкремент, релізи) [7].

Ще однією обставиною, яка має бути врахована при побудові команди для реалізації проєкту, є облаштування робочого місця команди, тобто її розміщення. Оскільки гнучкий підхід – це в першу чергу налагоджені особисті взаємозв'язки та комунікація всередині команди, а не документи, службові записки і доповіді, **розміщення команди** в одному приміщенні – це запорука успіху внутрішніх комунікацій в команді.

Правильне розміщення команди дозволяє:

- швидко вирішувати питання і приймати командні рішення, це важливо з огляду на відсутність ролі керівника проєкту;
- формувати довіру всередині команди;
- домогтися прозорості (кожен співробітник розуміє, над чим працює його колега, необхідна умова розвитку і підтримки крос-функціональності);
- оперативно допомагати один одному;

- розміщувати засоби візуалізації і комунікації (більшість засобів візуалізації (дошки, дашборди, фліпчарти з результатами зборів і т.д.) працюють ефективно, якщо постійно доступні членам команди).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Старченко Г. В. Управління проектами: теорія та практика: навч. посіб. Чернівці: видавець Брагинець О. В., 2018. 306 с.
2. Манокин М. А., Ожегова А. Р., Шенкман Е. А. Методология agile в образовательной среде. *Университетское управление: практика и анализ*. 2018. 22 (4). С. 83–96. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-agile-v-obrazovatelnoy-srede>.
3. Рябоконт Н., Рябоконт Б., Рябоконт А. Впровадження методології Agile: ціннісно орієнтований підхід. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2018. № 49. С. 34–43. URL: <http://dspace.nuph.edu.ua/handle/123456789/11783>.
4. Деренська, Я. М. Аналіз методологій управління проектами. *Формування Національної лікарської політики за умов впровадження медичного страхування: питання освіти, теорії та практики: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Харків, 15 берез. 2017 р.)*. Харків. 2017. С. 57–64.
5. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення: 20.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення : 06.04.2020).
6. Agile-манифест разработки программного обеспечения. URL: <http://www.agileukraine.org/p/agile-manifesto.html> (дата звернення: 06.04.2020).
7. Навигатор цифровой трансформации: Agile-подход в государственном управлении: под ред. Е. Г. Потаповой. М.: РАНХиГС, 2019. 162 с. URL: http://www.tadviser.ru/images/2/2d/2_5206608777846981648.pdf.

ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Вінник О. М.

*д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України,
головний науковий співробітник відділу правового забезпечення ринкової економіки
НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

Визнання слова «діджиталізація» словом 2019 року (за версією словника сучасної української мови [1]) не просто стало свідченням важливості цього процесу у суспільстві, а й провістило стрімкий його розвиток у 2020 році з новою глобальною проблемою –

пандемією коронавірусної хвороби і запровадженням у зв'язку з цим в багатьох країнах світу карантинном, що, своєю чергою, спричинило різке зростання попиту на використання надбань цифровізації, на посилення якої був спрямований відповідний акт Уряду ще на початку 2018 р. [2]. Це і відео дзвінки [3], і організація бізнесу [4], в т.ч. проведення нарад в режимі відео конференцій, а також звернення до уповноважених органів для надання адміністративних послуг, Пенсійного фонду – з питань пенсійного забезпечення [5], розгляд судових справ в режимі он-лайн [6], документи в смартфоні [7; 8], он-лайн замовлення продуктів та інших товарів, електронні платежі, он-лайн консультації [9], розумне очищення повітря, віртуальні подорожі, лікарі-боти, он-лайн (віддалена) освіта [10] тощо. Проте почастишали й випадки зловживання цифровими технологіями. Так, на різних хакерських форумах продаються за лічені копійки, а в деяких випадках роздаються безкоштовно облікові записи популярного сервісу для віддаленого конференц-зв'язку Zoom [11], який використовується школами та університетами для дистанційної освіти, а бізнес-компаніями – для віддаленого зв'язку зі співробітниками. Активізувалися хакери, полюючи на електронні ресурси державних установ [12; 13], на карткові рахунки громадян, на їх персональні дані.

Легкість комунікації з використанням цифрових технологій стала основною їх перевагою в умовах карантину, введеного багатьма країнами у зв'язку з пандемією коронавірусу. Разом з тим, користування електронними ресурсами передбачає наявність відповідних знань, навичок, засобів і коштів, а рівень цифрової грамотності у світі [14] та в Україні (за оцінками Міністерства цифрової трансформації України/Мінцифри) нижче середнього [15], що свідчить не лише про цифрову нерівність (поділ суспільства на багатих і бідних за критерієм наявності у них цифрових ресурсів, знань та навички), а й про відсутність реальних цифрових можливостей у більшості громадян-споживачів, які і без того є слабкішими учасниками відносин у сфері господарювання, проте забезпечують прибутковість бізнесу – ключову мету такої діяльності. Цифрова неспроможність (цифрова неграмотність в поєднанні з відсутністю відповідних засобів і коштів для користування електронними ресурсами) – один з тих бар'єрів, що необхідно подолати на шляху цивілізованої цифровізації.

Наявність істотних ризиків застосування цифрових технологій (попри незаперечні їх достоїнства), відставання та вади державного (в т.ч. нормативно-правового) регулювання зумовлюють актуальність цієї проблеми, що потребує якнайшвидшого комплексного висвітлення на теоретичному рівні, а також використання результатів таких досліджень при вдосконаленні правового регулювання відносин, що зазнали чи потребують цифровізації.

Цифрові технології, що забезпечують цифровізацію не лише економіки, а й інших сфер суспільного та приватного життя, зазвичай пропагуються як надзвичайно прогресивні, такі, що забезпечать прорив в усіх напрямках суспільного буття, зробивши його більш ефективним, приємним та легким, звільнивши людей від рутинних дій (зокрема, пошуку інформації про товари, роботу, навчання, потенційних контрагентів/партнерів тощо). Проте кожне суспільне явище має дві сторони: сприятливу (умовно позитивну) і ризикову (умовно негативну). Це справедливо й щодо цифрових технологій та згаданих цифровізованих явищ.

Кожен із цифрових ресурсів (включаючи вищезгадані) має як сприятливі для цивілізованого суспільства риси, так і вельми проблематичні. Одна з головних рис згаданих технологій – можливість діяти в Інтернет-просторі анонімно, забезпечуючи не лише швидкість операцій, пов'язаних з поширенням/пошуком/використанням інформації, а й їх приватність, а, отже, і залучення до відповідних процесів максимальної кількості заінтересованих осіб. З іншого боку, використання такої анонімно приватності недобросовісними особами суспільно небезпечна, оскільки ускладнює, а нерідко й унеможлиблює визначення відповідальної особи, що своїми недобросовісними діями у віртуальному просторі (зазвичай в мережі Інтернет та/або з використанням мобільних телефонів/смартфонів) завдає шкоди іншим особам, та притягнення її до відповідальності. Прикладом того може бути діяльність віртуальних підприємств як груп осіб, що спільно використовують один електронний ресурс (наприклад, Інтернет-магазин), але не мають організаційної єдності у формі юридичної особи з необхідною для цього реєстрацією (відповідно, важко визначити конкретну відповідальну особу – учасника такого підприємства, що недобросовісно використав подібний ресурс; в той же час віртуальне підприємство як неналежний суб'єкт права навряд чи можливо притягнути до відповідальності згідно з існуючими правилами). Крім того, Інтернет-простір – транснаціональний, а, отже, діяти в ньому можна незалежно від місця фактичного перебування, яке до того ж нерідко важко визначити, якщо заінтересована в цьому особа не називає себе або надає хибну інформацію, бажаючи уникнути відповідальності за зловживання приватністю на шкоду іншим учасникам відносин. Виявлення подібних осіб потребує участі компетентних органів різних держав, що зумовлює необхідність встановлення відповідних правил їх взаємодії на транснаціональному рівні.

Цифрові технології використовуються не лише на благо суспільства, але й нерідко на шкоду суспільним інтересам та законним приватним інтересам окремих осіб, їх груп. Так, за оцінкою скандально відомого підприємця Джона Макафи, кримінал історично завжди був першим в застосуванні новітніх технологій, тоді як уряди досить повільно на

це реагували [16]. Це стосується в першу чергу – штучного інтелекту, який Ілон Маск вважає чи не найбільшою загрозою людству, оскільки надмірний і неконтрольований з боку уряду розвиток цієї сфери може загрожувати людям безробіттям, нестабільністю в соціальній сфері або почати поширювати фейкову інформацію і маніпулювати нею, а найгірше – може стати безсмертним диктатором, «від якого ніхто не зможе втекти» [17; 18].

Негативні сторони використання штучного інтелекту та інших досягнень цифровізації вже давно дають взнаки, хоча повідомляється про це значно рідше, ніж про революційні його переваги. Поки що поодинокі випадки нападу на людей [19] (на фоні незначного використанні роботів) при масовому їх застосуванні може мати катастрофічні наслідки; випадки оманливих результатів функціонування такого інтелекту [20; 21], незначний рівень його дослідженості з точки зору керованості людиною та ймовірності виходу з-під людського контролю завдяки здатності до саморозвитку [22], результати якого людина не може передбачити на 100 відсотків, – все це сигналізує про необхідність термінового вжиття необхідних заходів, зокрема, правових.

В цьому відношенні в ЄС напрацьовано 7 принципів застосування штучного інтелекту, спрямованих на цивілізоване (в інтересах людства) його використання з точки зору: відповідності встановленим правилам, контрольованості з боку людини, безпеки, прозорості, поваги до прав людини та її особливостей, орієнтації на вирішенні суспільних проблем, а також відповідальності людини за використання систем штучного інтелекту та за результати такої діяльності [23].

Отже, використання надбань цифровізації свідчить про їх неоднозначність: крім незаперечних переваг (швидкість відповідних процесів, зручність, доступність, економічність, ефективність), їм притаманні і ризики, пов'язані з недобросовісним, неконтрольованим, недбалим та/або непродуманим (з точки зору наслідків) їх використанням, що може спричинити матеріальні втрати та/або загрожувати безпеці людей, а в найгіршому випадку – призвести до встановлення диктатури з боку осіб, що контролюють штучний інтелект, або вибуття останнього з-під людського контролю. За цих умов зростає роль адекватного і цивілізованого (з урахуванням загальносуспільних інтересів) правового забезпечення використання цифровізованих явищ та відповідного закріплення, що може бути забезпечено у формі кодифікованого акту відповідного змісту [24, с. 49, 187; 25].

Подібному вдосконаленню нормативно-правового регулюванні має передувати або хоча б здійснюватися паралельно (з огляду на стрімкість цифровізації та крайню необхідність її адекватного правового забезпечення) теоретико-правове обґрунтування

відповідних заходів і, насамперед, визначення специфіки цифровізованих відносин (господарських, зокрема) в ракурсі:

загальних засад державної політики стосовно цифровізації, що, з одного боку, має сприяти стимулюванню позитивних властивостей цифрових технологій та їх використанню для суспільного блага, а з іншого – забезпечити мінімізацію ризиків цифровізації та зменшення цифрової нерівності;

правового статусу нових суб'єктів – віртуальних підприємств, з метою запобігання зловживань з боку їх учасників (зокрема, уникнення відповідальності за недобросовісне використання бізнес-ресурсів, що перебувають в їх спільному користуванні, та порушення прав споживачів);

правового режиму електронних ресурсів/майна в електронній формі (бізнес-сайтів, електронних грошей, ботів, штучного інтелекту тощо);

договірних відносин, що встановлюються за допомогою електронних засобів зв'язку;

заходів відповідальності/санкцій за недобросовісне використання електронних ресурсів та/або зловживання статусом віртуального підприємства або його учасника, а також порядку застосування відповідальності (включно з можливістю використання при цьому електронних ресурсів);

специфіки конкуренції в умовах цифровізації, в т.ч. визначення меж цифровізованих товарних ринків, поняття цифровізованого суб'єкта господарювання, економічної концентрації та узгоджених дій на таких ринках, засобів виявлення порушень та застосування заходів відповідальності до порушників;

особливості використання електронних ресурсів на певних ринках/у певних сферах господарювання та/або за певних умов (в тому числі пандемії на зразок нинішньої – коронавірусної).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Названо слово року за версією словника сучасної української мови (UA.NEWS). URL : <https://ua.news/ua/nazvano-slovo-goda-po-versyy-slovarya-sovremennogo-ukraynskogo-yazyka/> (дата звернення: 27.12.2019).
2. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р // Урядовий кур'єр від 11.05.2018 р. № 88.
3. Українці стали в 5 разів більше користуватися відео дзвінками. URL: <https://techtoday.in.ua/news/ukrayinczi-staly-v-5-raziv-bilshe-korystuvatysya-videodzvinkamy->

127715.html (дата звернення: 15.04.2020).

4. Коронавірус змінює бізнес: банкіри світу відмовляються від традиційних правил URL : <https://ua.news/ua/koronavirus-menyaet-biznes-bankiry-myra-otkazyvayutsya-ot-tradytsyonnyh-pravyl/> (дата звернення: 27.02.2020).

5. В Пенсионном фонде показали мобильное приложение для украинских пенсионеров и опубликовали пошаговую инструкцию. URL: https://censor.net.ua/news/3189113/v_pensionnom_fonde_pokazali_mobilnoe_prilojenie_dlya_ukrainskih_pensionerov_i_opublikovali_poshagovuyu (дата звернення: 15.04.2020).

6. В Шостому апеляційному адмінсуді вперше розглянули справу в режимі відеоконференції поза приміщенням суду. URL : <https://sud.ua/ru/news/publication/166350-v-shostomu-apelyatsiynomu-adminsudi-vpershe-rozglyanuli-spravu-v-rezhimi-videokonferentsiyi-poza-primischennyam-sudu> (дата звернення: 15.04.2020).

7. Документы в смартфоне теперь доступны всем: что нужно знать. URL: <https://internetua.com/dokumenty-v-smartfone-teper-dostupny-vsem-csto-nujno-znat> (дата звернення: 07.02.2020)

8. Украина первой в мире узаконила паспорт в смартфоне. URL: <https://bykvu.com/ru/bukvy/ukraina-pervoj-v-mire-uzakonila-pasport-v-smartfone/> (дата звернення: 15.04.2020).

9. В Украине функционирует сайт о применении лекарств при COVID-19. URL: <https://journalist.today/v-ukraine-funkcioniruet-sajt-o-primenenii-lekarstv-pri-covid-19/> (дата звернення: 16.04.2020).

10. Последствия пандемии: ТОП-5 новых технотрендов, которые останутся после карантина. URL: <https://psm7.com/technology/posledstviya-pandemii-top-5-novyx-technotrendov-kotorye-ostanutsya-posle-karantina.html> (дата звернення: 15.04.2020).

11. Проблеми Zoom тільки наростають. Тисячі акаунтів продають за копійки і навіть роздають безкоштовно. URL : <http://vsviti.com.ua/news/113572> (дата звернення: 15.04.2020).

12. Рейдери атакують державні реєстри. URL: <https://internetua.com/reideri-atakuat-derjavni-reyestri> (дата звернення: 25.03.2020).

13. У Німеччині припиняють виплати екстреної допомоги через фітінг. URL: <https://www.dw.com/uk/u-nimechchyni-prypyniaui-vyplaty-ekstrenoi-dopomohy-cherez-fishynh/a-53076491?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> (дата звернення: 09.02.2020).

14. Лише половина жителів планети мають доступ до інтернету – Google. URL: <https://internetua.com/lishe-polovina-jiteliv-planeti-mauat-dostup-do-internetu-google> (дата звернення: 12.04.2020).

15. Більше половини українців погано розбираються в інтернеті: результати дослідження.

URL: <https://aspi.com.ua/news/suspilstvo/bilshe-polovini-ukrainciv-pogano-rozbirayutsya-v-interneti-rezultati-doslidzhennya> (дата звернення: 27.12.2019).

16. Джон Макафі: використання криміналом анонімних криптовалют предвещає їх широке прийняття. URL: <https://forklog.com/dzhon-makafi-ispolzovanie-kriminalom-anonimnyh-kriptovalyut-predveshhaet-ih-shirokoe-prinyatie/> (дата звернення: 22.02.2020).

17. Ілон Маск: штучний інтелект є «найбільшою загрозою» людству. URL: https://ipress.ua/news/ilon_mask_shtuchnyu_intelekt_ie_naybilshoyu_zagrozoju_lyudstvu_218751.html (дата звернення: 22.02.2020).

18. Ілон Маск: Штучний інтелект може стати «безсмертним диктатором». URL: https://zik.ua/news/2018/04/10/ilon_mask_shtuchnyu_intelekt_mozhe_staty_bezsmertnym_dyktatorom_1301427 (дата звернення: 22.02.2020).

19. У Китаї вперше робот напав на людину. URL: https://ipress.ua/news/u_kytai_vpershe_robot_napav_na_lyudynu_188582.html (дата звернення: 22.02.2020).

20. Як нас обманює штучний інтелект: відкриття учених. URL: <https://rz.com.ua/ru/content/kak-nas-obmanyyaet-iskusstvennyy-intellekt-otkrytie-uchenyh> (дата звернення: 03.04.2020).

21. Штучний інтелект рекламують як вирішення усіх проблем, насправді ж він часто помиляється й не може замінити людину – інженер з Принстона пояснює чому. URL: <https://thebabel.com.ua/texts/38487-shtuchniy-intelekt-reklamuyut-yak-virishennya-usih-problem-naspravdi-vin-chasto-pomilyayetsya-i-ne-mozhe-zaminiti-lyudinu-inzhener-z-prinstona-royasnyu-chomu> (дата звернення: 01.03.2020).

22. Учені заклали в штучний інтелект функцію саморозвиття. URL: <https://golos.ua/i/745171> (дата звернення: 15.04.2020).

23. В Євросоюзі розробили «етикет» для штучного інтелекту. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2676698-v-evrosouzi-rozrobili-etiket-dla-stuchno-go-intelektu.html> (дата звернення: 01.03.2020).

24. Вінник О. М. Правове забезпечення цифрової економіки та електронного бізнесу: монографія. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2018. 212 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1vxqKHGxjYnZ30HgZUU6TNAZEXytW5nsK/view>.

25. Стефанчук анонсував медичний і цифровий кодекси. URL: https://ukr.lb.ua/news/2020/02/25/450867_stefanchuk_anonsuvav_medichniy_i.html (дата звернення: 25.02.2020).

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУДАМИ КАТЕГОРІЇ «ВИТРАТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВЧИНЕННЯМ ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ»

Пеленко О. В.

*Студентка V курсу ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів*

Науковий керівник: Зуєва О. А.

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного
права ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів*

Судові витрати є матеріальними чинниками доступності громадян до правосуддя. Стаття 123 Господарського процесуального Кодексу України (далі – ГПК) містить два види судових витрат, а саме: судовий збір та витрати, пов'язані з розглядом справи. Процедура сплати судового збору є більш регламентованою та регулюється спеціальним законом «Про судовий збір». На відмінну від першого виду судових витрат, другий - витрати, пов'язані з розглядом справи – є найбільш дискусійним. Відповідно до ч. 3 ст. 123 ГПК другий вид налічує категорії пов'язані з оплатою послуг правничого характеру; залученням інших осіб судового розгляду (свідків, експертів, перекладачів, спеціалістів); проведенням судових та позасудових експертиз; витребуванням та забезпеченням доказів; оглядом доказів за їх місцезнаходженням та з однією найбільш невизначеною категорією – витрати, пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, які є необхідними для розгляду справи по суті або підготовки її до розгляду. Саме тому, темою дослідження цієї статті є категорія інших витрат, пов'язаних з вчиненням інших процесуальних дій через відсутність законодавчого регулювання вичерпного переліку та неоднозначності судової міжнародної та національної практик.

Протягом останніх років, українські суди все частіше посилаються на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо ст. 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у вирішенні питання щодо доцільності задоволення вимог у частині відшкодування витрат. Одним із модельних є рішення у справі «Озтюрк проти Німеччини», де зазначаються критерії визнання витрат такими, що потребують відшкодування. Це, насамперед, фактичність та неминучість здійснення відповідних дій по справі, а також обґрунтування їх здійснення шляхом надання доказів стороною до суду [4]. У випадку не доведення стороною відповідності витрат до цих критеріїв, ЄСПЛ має право відмовити заявнику, як це було у справі «Меріт проти України» [3]. Обов'язковістю цих критеріїв керуються Господарські суди України (далі - ГС), зокрема, ГС Сумської області [11]. ГС м. Києва [7] не лише наголошує на вже описаних критеріях, а й посилається на рішення ЄСПЛ у справі «Лавентс проти Латвії» [2], де зазначається критерій розумності.

У юридичній літературі поширеною є думка, що до інших витрат, пов'язаних з вчиненням інших процесуальних дій відносяться суми, які необхідно сплатити особам, присутність яких є обов'язковою у судовому засіданні, на покриття витрат на дорогу до місця судового засідання та в зворотньому напрямку, оплату місця проживання та добові [12, с. 115].

Судова практика України через свої рішення розкриває й інші види витрат, які необхідно відносити до переліку витрат, пов'язаних з вчиненням інших процесуальних дій, проте вона є досить суперечливою. ГС Дніпропетровської області зазначає, що витрати на оплату поштових відправлень за тарифами відділень поштового зв'язку (надсилання копій процесуальних документів, наприклад позовної заяви з додатками, відповідачу по справі) та витрати задля забезпечення участі представника (добові витрати під час відрядження, витрати на проїзд з одного населеного пункту до іншого), відповідають п. 4 ч. 3 ст. 123 ГПК України, оскільки такі дії є необхідними для розгляду справи або підготовки до її розгляду та мають зв'язок з вчиненням інших процесуальних дій. Їх фактичне здійснення було підтверджено необхідними документами (накладна та фіскальний чек з пошти, наказ про відрядження представника та звіти про використанні кошти) [5]. Зокрема, рішенням Житомирський суд постановив, що вимога про відшкодування добових на відрядження представника позивача для участі в судовому засіданні не підлягає задоволенню, оскільки ГПК не передбачено, що витрати з приводу прибуття позивача або його представника до суду відносяться до витрат пов'язаних з розглядом справи [10].

Досить дискусійним залишалось питання, пов'язане з витратами, які несуть арбітражні керуючі у справах про банкрутство. Українські суди не завжди визнавали, що їх дії відносяться до категорії судових витрат та підлягають відшкодуванню. Проте, протягом останніх років, судова практика є більш одностайною з приводу цього питання. Наприклад, Верховним судом було постановлено про визнання за арбітражними керуючими права щодо відшкодування витрат, які були ними понесені в результаті виконання повноважень у справах про банкрутство. Верховним судом було також визнано, що не віднесення таких витрат до категорії, передбаченої п. 4 ч. 3 ст. 123 ГПК є помилковим тлумаченням. Оскільки офіційні повноваження арбітражних керуючих є необхідними під час підготовки справи до судового розгляду та її безпосереднього розгляду, а основною метою здійснення таких дій є виконання судових ухвал та чинного законодавства [9].

Серед судів трьох інстанцій немає розбіжностей, щодо відмови у задоволенні позовних вимог з приводу відшкодування витрат, які були понесені у зв'язку з обов'язками сторін та інших осіб судового процесу або дій, які не є необхідними для

розгляду справи відповідно до ГПК. До таких дій можуть бути віднесені: поштові відправлення позивача на адреси відповідача або третіх осіб заяви про усунення недоліків; витрати, пов'язані з отриманням відомостей з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, оскільки Суд має право самостійно отримати звітні відомості та це не є обов'язковою дією для жодної із сторін; сплата комісії банку при оплаті розміру судового збору; пересилання рекомендованих відправлень учасникам процесу та інші. Одні з перелічених категорій знаходять відображення у судовій практиці, зокрема у рішенні Господарського суду Дніпропетровської області [6].

Підводячи підсумки, слід зазначити, що судові витрати – це універсальний інститут, який притаманний не лише господарському процесу, а знаходить своє відображення й у інших процесах (адміністративному, цивільному). Саме тому це також є підставою для розробки нових пропозицій, які будуть спрямовані на покращення господарського процесу зокрема та судового процесу загалом. Складання вичерпного переліку витрат, пов'язаних з вчиненням інших процесуальних дій не є можливим через постійний розвиток судового процесу в Україні. Проте, складання єдиного списку видів, доцільність та обґрунтованість відшкодування яких вже була доведена у судовому розгляді; усунення розбіжностей у прийнятті рішень українськими господарськими судами щодо таких самих видів витрат; створення єдиного алгоритму визначення відповідності витрат, які необхідні для розгляду справи або її підготовки до розгляду є не просто можливим, а має стати першочерговим завданням законодавця. Оскільки ці прогалини стають на шляху здійснення правосуддя та створюють небезпеку порушення права на доступ до правосуддя громадянам України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
2. Лавентс проти Латвії, рішення ЄСПЛ від 28.11.2002 р., за заявою № 58442/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113047>.
3. Меріт проти України, рішення ЄСПЛ від 30.03.2004 р., за заявою № 66561/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110.
4. Озтюрк проти Німеччини, рішення ЄСПЛ від 21.02.1984 р., за заявою №8544/79. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57553&filename=001-57553.pdf>.
5. Додаткове рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 12 березня 2020 р. в справі № 904/6358/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88148259>.

6. Додаткове рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 5 вересня 2018 р. справі № 904/1701/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76235436>.
7. Додаткове рішення Господарського суду м. Києва від 13 березня 2020 р. в справі №910/16941/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88171017>.
8. Додаткове рішення Господарського суду Львівської області від 24 травня 2020 р. в справі №914/1976/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88503253>.
9. Постанова Верховного Суду від 23 жовтня 2019 р. в справі № 914/355/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85497100>.
10. Рішення Господарського суду Житомирської області від 10 квітня 2018 р. у справі № 906/1030/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73516375>.
11. Рішення Господарського суду Сумської області від 7 квітня 2020 р. в справі № 920/167/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88675311>.
12. Світличний О. П. Господарський процес: підручник/ за заг. ред. Світличного О. П. К.: НУБіП України., 2016. 337 с.

«SQUEEZE-OUT» В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Бенько А. В.

*Студентка IV курсу ННІ права
Сумського державного університету*

Науковий керівник: Руденко Л. Д.

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Процедуру продажу акцій «squeeze-out» впроваджено в українське законодавство у 2017 році. Подія була зумовлена імплементацією Директиви 2004/25/ ЄС Європейського Парламенту та Ради в рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Проте, не зважаючи на головну мету реалізації «squeeze-out», а саме- забезпечення інтересів і мажоритарних, і міноритарних акціонерів, досі не вирішеними залишаються питання встановлення ціни акцій та законності процедури. Потребує узагальнення як практика Європейського суду з прав людини, так і національних господарських судів щодо реалізації процедури «squeeze-out».

Визначаючи переваги та недоліки механізму, необхідно виділити наступне. Аргументи на користь «squeeze-out» були наведені Winter Group при розробці Директиви 2004/25/ЄС про поглинання [1].

По-перше: перевагою є те, щопостійний захист прав невеликої кількості

міноритаріїв обумовлює непропорційно великі витрати для мажоритаріїв: витрати на інфраструктурні засоби, такі як відправлення міноритарним акціонерам постійних звітів; організація зібрань міноритаріїв, залучення їх до участі. Інша передумова реалізації механізму - розкриття інформації щодо діяльності компанії неповнолітнім акціонерам, навіть якщо їх частка дуже незначна, існує ризик зловживання своїми правами такою групою акціонерів з метою загрози реалізації планів мажоритарія, вимагання невиправданої вигоди. Наступним аргументом, є те, що мажоритарний акціонер не може повноцінно реалізовувати корпоративні права, не володіючи повністю компанією (не може розпоряджатися прибутками компанії).

Інший аспект: у випадку проведення торгів для набувача акцій найбільш привабливою є можливість придбання 100% компанії, а не 90% (за відсутності «squeeze-out», ціна, яку учасник торгів заплатив би за останні 10% акцій може бути подекуди значно вищою, аніж вартість інших акцій). Окрім того, поглинання компанії – один із факторів розвитку економіки і побудови єдиного економічного простору. Механізм спрямований на досягнення публічних цілей – забезпечення ефективного корпоративного управління та підвищення інвестиційної привабливості.

Щодо негативних аспектів. Хоча право мажоритарних акціонерів на обов'язковий викуп акцій включає права та інтереси міноритарних акціонерів, останнє не завжди відповідає дійсності (якщо один з акціонерів має досить велику кількість акцій, акції компанії можуть втратити свою ліквідність, а інші акціонери втрачають шанси продати свої акції за вигідною для них ціною). Також мажоритарні акціонери мають ряд «привілеїв» (законодавство не передбачає чіткої заборони викупу обов'язкових акцій у тих акціонерів, які проігнорували вимогу більшості акціонерів про викуп акцій). У тому випадку, якщо акції зберігаються номінальним акціонером від імені інших, а номінальний акціонер відмовляється розголошувати інформацію про інших, мажоритарний акціонер перераховує гроші за викуплені акції номінальному акціонеру, а згода міноритарних акціонерів на передачу права власності на викуплені акції непотрібна.

Аналізуючи зарубіжну практику – більшість держав-членів Європейського Союзу вже включили відповідну корпоративну процедуру у свої правові системи. Директива 2004/25/ЄС про поглинання запровадила механізми squeeze-out та sell-out в європейських державах-членах.

Так, у Німеччині пул акціонерів, що володіють принаймні 95% акцій тієї чи іншої компанії, має право «витіснити» решту міноритарних акціонерів, виплативши їм за це адекватну грошову компенсацію [2]. Ця процедура базується на Законі про придбання та поглинання цінних паперів (Wertpapiererwerbs- und Übernahmegesetz, WpÜG). Щодо

практичного аспекту застосування: в 2002 році Федеральний Конституційний Суд розглянув питання відповідності механізму положенням Основного закону за заявою міноритарного акціонера компанії MotoMeter. Так, Основним Законом передбачено гарантію права власності, а порушення права дозволяється лише в інтересах суспільства, вилучення ж майна може відбуватися винятково на підставі закону, який визначає характер та обсяг компенсації, яка повинна забезпечувати справедливий баланс між суспільним інтересом та інтересами осіб, яких позбавляють права власності [3].

Схожа практика склалася і в Польщі (досвід якої може бути найбільш доцільним для України). Відповідно до положень ст.418 Кодексу комерційних компаній Польщі: загальні збори компанії можуть прийняти резолюцію щодо примусового викупу акцій акціонерів, що становлять не менше 5% акціонерного капіталу, не більш ніж п'ятьма акціонерами, що мають разом не менше 90% акціонерного капіталу. Акціонери, що мають придбати акції та проголосувати за рішення, несуть солідарну відповідальність за сплату всієї вартості викупу. Положення про примусовий викуп акцій не поширюється на публічні компанії [4].

Як і в Німеччині, питання відповідності механізму вимогам Основного Закону розглядалося Конституційним Трибуналом Польщі ще у 2005 році. Судовим органом було визначеноб процедура «витіснення» відповідає положенням ст. 21 Конституції Польщі, яка гарантує право власності, а також передбачає, що експропріація дозволяється лише для суспільних цілей і з виплатою справедливої компенсації.

В нашій державі, не дивлячись на те, що відповідні зміни в законодавство вступили в силу ще в червні 2017 року, на даний момент зазначені механізми фактично неможливо реалізувати через відсутність відповідних змін до низки підзаконних нормативно-правових актів. Серед необхідних змін до останніх, зокрема, наукова спільнота наголошує на наступних моментах:

1) доцільним вдається внесення змін до рішення НКЦПФР «Про затвердження Положення про здійснення депозитарної діяльності», задля регламентації дій Національного депозитарію України та депозитарних установ в ході примусового викупу акцій заявником безвідкличного вимоги, а також ведення реєстру власників акцій [5].

2) необхідним є внесення змін до рішення НКЦПФР «Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів» – передбачити порядок подачі особливої інформації про зміну власників 5% і більше простих акцій для публічних акціонерних товариств [6].

3) наявна потреба у визначенні особливостей порядку придбання особою пакета акцій в розмірі 50, 75 і 95 відсотків простих акцій товариства, а також встановлення

порядку реалізації примусового випуску акцій власником домінуючого контрольного пакета акцій (в разі ненадання особливої інформації про товариство, НКЦПФР може накласти штраф на таке акціонерне товариство в розмірі від 17 до 85 тисяч гривень).

Засобами врегулювання конфлікту інтересів між мажоритарними та міноритарними акціонерами можуть слугувати наступні: забезпечення права міноритарних акціонерів на оскарження в судовому порядку дій мажоритарія, який використовує механізм «squeeze-out» з порушенням порядку примусового продажу акцій; забезпечення права на оскарження розміру справедливої ціни акцій за договором купівлі-продажу; впровадження у національне законодавство процедури «sell-out» як права вимоги для міноритарного акціонера на викуп належних йому акцій за справедливою ціною.

Окрім цього, на сьогодні відсутній законодавчий механізм визначення справедливої ціни акцій. Ситуація ускладнюється тим, що більшість акціонерних товариств є приватними та не здійснюють публічне розміщення акцій, як наслідок - неможливо встановити ринкову вартість акцій для більшості міноритарієві.

Нагальною є потреба у встановленні порядку оплати таких акцій (у грошовій формі-внесенням на депозитний рахунок нотаріуса) та способу підтвердження перерахування. У зв'язку з тим, що більшість міноритаріїв – це колишні працівники підприємства, які набули право на акції при безоплатній приватизації, щодо певної частини з них відсутня інформація у системі реєстрів власників іменних цінних паперів Національного депозитарію України. Тому, потребує окремого аналізу питання стосовного того, чи всі акціонерні товариства виконали рішення НКЦПФР «Про затвердження Положення про порядок забезпечення існування іменних цінних паперів у бездокументарній формі» від 22 січня 2014 року № 47 [7].

І, наостанок, зауважимо щодо необхідності зазначення інформації про всіх афілійованих осіб, які також мають на праві власності акції товариства, для власника контрольного пакету акцій, який одноосібно володіє необхідною кількістю акцій (95% і більше), у випадку висунення вимоги про продаж.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Report of the High Level Group of Company Law Experts on Issues Related to Takeover Bids in the European Union. URL: http://papers.ssrn.com/so13/papers.cfm?abstract_id=315322&download=yes.
2. Squeeze-out in Deutschland, Polen und dem übrigen Europa URL: <http://www.nomos-shop.de/productview.aspx?product=9708>.
3. Рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини у справі щодо компанії Moto

Meter (2000) URL: <https://bit.ly/2vSWZuI>.

4. Конституція Республіки Польща. URL: <https://bit.ly/1oNySyY>].

5. Squeeze-out и sell-out – прогрессивные механизмы закона без практической реализации. URL: http://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA010801.

6. Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 3 грудня 2013 р № 2826. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rshennya-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-rozkrittya-nformats-ementami-tsnnih-paperv-2/>.

7. Про затвердження Положення про порядок забезпечення існування іменних цінних паперів у бездокументарній формі: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22 січня 2014 р № 47. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0241-14>.

САМОРЕГУЛІВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОЦМАНІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Стріжкова А. В.

*к. ю. н., старший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України*

В Україні з 2013 року утворилася сумнівна природна монополія у вигляді забезпечення лоцманського проведення суден у морські порти. Сталося це внаслідок утворення колізії правового регулювання сфери лоцманських послуг законами України після внесення змін Верховною Радою України 2012 року та підзаконними актами профільного Міністерства інфраструктури України та Кабінету Міністрів України 2013 року. Так, відповідно до ст. 19 Закону України «Про морські порти України» забезпечення лоцманського проведення суден не внесено до списку послуг, що надаються тільки державними підприємствами. Також після набуття чинності редакції Кодексу торговельного мореплавства України з 13 червня 2013 року (затверджена Законом від 17 травня 2012 року № 4709-VI) лоцманські послуги були вилучені з виняткової компетенції державних підприємств. Це заклало глобальні перспективи допуску на ринок лоцманських послуг приватних компаній.

Проте, цікаво відмітити, що *після прийняття* та незадовго до набрання чинності вказаної вже схваленої Верховною Радою України редакції Кодексу торговельного мореплавства України були прийняті підзаконні акти, які наразі суперечать цим нормам законів та фактично створюють перепони в доступу до ринку послуг лоцманського

проведення, чим фактично і створена начебто природна монополія – наказ Мінінфраструктури України № 292 від 8 травня 2013 року «Про затвердження Положення про морських лоцманів» та Постанова Кабінету Міністрів України № 405 від 3 червня 2013 р. «Про затвердження переліку спеціалізованих послуг, що надаються у морському порту суб'єктами природних монополій, які підлягають державному регулюванню». Останньою Постановою КМУ № 405 забезпечення лоцманського проведення суден віднесено до цього переліку без будь-якого обґрунтування. А вимоги до лоцманських підприємств, закріплені наказом Мінінфраструктури № 292, не дозволяють ніяким іншим підприємствам, крім уже визнаного державного монополіста філії державного підприємства «Адміністрація морських портів України» «Дельта-Лоцман», видавати спеціалістам посвідчення морського лоцмана. А з дня звільнення лоцмана з держпідприємства його посвідчення ліквідується, чим порушуються права і працівників, і правила економічної конкуренції.

Звичайно, після набуття чинності правових норм законів норми права, закріплені в підзаконних актах, повинні бути приведені у чітку відповідність до норм законів України. Проте, цього не було зроблено досі. Навпаки, при тому, що ринок лоцманських послуг не підпадає прямо під критерії природної монополії, ні Міністерство інфраструктури України, ні Кабінет Міністрів України не надав публічних аргументованих пояснень або техніко-економічного обґрунтування прийнятих рішень, чи справді за такого стану задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції, а таке обґрунтування конче необхідне, щоб чітко встановити основний критерій природної монополії – стан товарного ринку. Завдяки цьому сам Антимонопольний комітет України у п. 115 Звіту АМКУ від 19.10.2017 р. вказав очевидне: «можна констатувати **спірність включення** ринку, на якому надаються послуги із забезпечення лоцманського проведення, до ринку, що перебуває у стані природної монополії» [1, с. 23].

Лише з часом сам державний монополіст – ДП «Адміністрація морських портів України», а потім і Міністерство інфраструктури України стали посилатися на міжнародні зобов'язання України забезпечувати безпеку «людського здоров'я і життя, екологічної і економічної безпеки, безпеки мореплавства» у листі Мінінфраструктури від 15 березня 2017 р. № 8-01/2388.

Дійсно, існування державної лоцманської служби або підприємства, до якої(-го) можуть звернутися будь-які кораблі, незалежно від прапора держави, під яким вони ходять, уже забезпечує виконання міжнародних зобов'язань держави у цій сфері. Проте, це не означає, що тільки існування державної монополії є належним виконанням

міжнародних зобов'язань. Зокрема, цю позицію підтверджує міжнародна практика правового регулювання ринку забезпечення лоцманського проведення. Так, справді, серед країн ЄС є ряд держав, де ці послуги надаються лише державними компаніями – наприклад, Естонія, Литва, Фінляндія, Швеція, Греція, Кіпр, Італія (в основному це невеликі або відчутно менші України держави Прибалтики або Середземномор'я), є низка держав, де паралельно працюють і державні, і приватні компанії – Данія (має також і муніципальні підприємства), Бельгія, та такі держави Європи, як Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Російська Федерація, а є держави і з ЄС, і з інших частин світу, в яких навіть лише приватні компанії надають лоцманські послуги – Іспанія, Болгарія, Румунія, Хорватія, Словенія, Австралія і ці держави теж виконують свої міжнародні зобов'язання з гарантування безпеки мореплавства.

Найбільш цікава та, з нашої точки зору, обґрунтована практика на цьому ринку лоцманських послуг найбільш успішних держав – США, Німеччини, Нідерландів, схожа практика поширена на Мальті. У цій групі країн діють організації/товариства/асоціації лоцманів, які регулюються державою, та мають реальні повноваження впливу на ринок. Члени цих організацій – виключно професійні самозайняті лоцмани (англ. «self-employedpilots»). Оскільки основну цінність послуги лоцманського проведення суден складають знання і досвід лоцманів, то **найбільш логічно передбачити і в Україні професійні саморегульівні організації (асоціації)**, регульовані та контрольовані державою із закріпленням правовим регулюванням їхнього правового статусу, функцій, вимог до них. Адже до самих лоцманів ставляться надзвичайно високі вимоги і покладається значна відповідальність, тому ніхто, краще самих таких висококваліфікованих спеціалістів, як лоцмани, не здатен встановити справді професійні стандарти, правила своєї діяльності та професійної етики, навчати, тренувати і атестувати колег, а також слідкувати за дотриманням ними вимог безпеки та оцінювати професійність поведінки лоцманів. *Лоцмани найбільш зацікавлені діяти дуже професійно, дотримуючись усіх правил безпеки*, а не просто орієнтуватися на пошук комерційної вигоди, оскільки навіть одне неправильно прийняте рішення, яке призвело до аварії, може коштувати спеціалісту кар'єри, перекреслити його ділову репутацію, бо більше його не працевлаштує ні одне підприємство будь-якої форми власності. Логічно також було б змінити призначення посвідчення лоцмана як аналога професійної ліцензії на зразок свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, яке повинно підтверджувати кваліфікацію і право лоцмана здійснювати лоцманське проведення із вільним вибором місця роботи – підприємства будь-якої форми власності.

Так, правове регулювання Нідерландів передбачає в Законі про пілотування

виконання послуг лоцманського проведення суден професійними лоцманами, які створили своє професійне об'єднання. Наприклад, в дуже популярному порту Роттердам послуги надає Голландська приватна служба лоцманів *NederlandsLoodswezen*, яка контролює, щоб її члени – кваліфіковані професійні лоцмани – були зареєстровані в реєстрі лоцманів та надавали послуги з безпечного проведення суден в порти і з портів. Ця професійна асоціація навчає, атестує майбутніх лоцманів та навіть більш відповідальні суспільно корисні функції виконує – «випускає декрети і консультує міністра інфраструктури і навколишнього середовища з питань, що належать до Закону про пілотування, для забезпечення безпечного і безперешкодного доступу до портів. Так, з 1988 р. *Loodswezen* став незалежною приватною організацією. І як відзначає портова влада Нідерландів, рівень обслуговування підвищувався з кожним днем» [2, с. 80].

Тим не менше, яка б національна модель не існувала у певній країні, лоцманські підприємства з усього світу вважають необхідним і престижним об'єднуватися у міжнародні професійні саморегулювні організації. Зокрема, Європейська асоціація морських лоцманів *EMPA* (*EuropeanMaritimePilotsAssociation*) є прикладом міжнародної неурядової саморегулювної організації, яка приймає рекомендації, професійно оцінюючи особливості здійснення лоцманського проведення у різних умовах із застосуванням міжнародних звичаїв та законодавства торговельного мореплавства. Більше того, *EMPA* дозволяє своїм членам на вигідних умовах страхувати ризики від надання лоцманських послуг у розвинених страхових компаніях, що дуже актуально на випадок аварій. Також Європейська асоціація морських лоцманів розробляє та оприлюднює міжнародні професійні стандарти надання послуг забезпечення лоцманського проведення суден – *ISPO* (*International Standard for Maritime Pilot Organizations*) і проводить сертифікацію лоцманських компаній на відповідність стандарту для підвищення безпеки та якості надання лоцманських послуг. Саме така високоякісна стандартизація та контроль за її дотриманням і потрібні Україні як для виконання міжнародних зобов'язань безпеки, так і підвищення якості послуг лоцманського проведення.

Відповідно, вважаємо таку міжнародну практику самостійної діяльності професійних ліцензованих лоцманів, які об'єднуються за ознакою професії у відповідні неурядові саморегулювні організації, зразковою для України та пропонуємо привести підзаконні акти Кабінету Міністрів України та Міністерства інфраструктури України у відповідність до спеціальних Законів та Конституції України, а також імплементувати закордонну практику лоцманської діяльності шляхом зміни правового статусу лоцманів, демонополізації ринку послуг лоцманського проведення та відповідних змін вимог до лоцманських підприємств.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Звіт Антимонопольного комітету України за результатами дослідження кваліфікаційної підготовки морських лоцманів та їх професійної діяльності на ринку послуг лоцманського проведення суден від 19 жовтня 2017 р. URL: <https://amcu.gov.ua/news/zvit-za-rezultatami-doslidzhennya-na-rinku-poslug-locmanskogo-provedennya-suden>.
2. Ключева Є. М. До питання про демонополізацію лоцманських послуг в Україні: європейський досвід. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск. Ч. 1. С. 80.

«ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ» ТА «ВЕНЧУРНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО»: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ТА ЇХ СУТНІСТЬ

Жорнокуй Ю. М.

*д. ю. н., професор, провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України*

Економічний розвиток виробничих процесів у різних країнах світу як правило зумовлюється стрімким розвитком інноваційних проєктів, обумовлених розміщенням венчурного капіталу. Щодо України варто зазначити, що її економічна платформа є достатньо привабливим полем для світових інвесторів. Саме активна, іноді навіть агресивна інвестиційна політика, як держави, так і приватних інвесторів є однією з умов у побудові розвинутої інноваційної інфраструктури, її організаційно-правових форм та правового забезпечення на території конкретної країни.

Одним з векторів становлення інноваційної інфраструктури є активне функціонування малих та середніх інноваційних підприємств, що передбачає перехід економічного та інвестиційного розвитку на новий технологічний рівень. У світовій практиці така модель втілюється у форму венчурного підприємництва, що передбачає розробку та впровадження нових технологій у виробництво та сферу послуг. При цьому венчурна модель ведення підприємницької діяльності зумовлює не лише первинне формування капіталу, але й його подальше використання для розвитку тієї чи іншої форми економічної співпраці.

Вивчення та аналіз означеної проблематики передбачає з'ясування і використання певної термінології, що пов'язано з вживанням категорій «інноваційний» і «венчурний». Іноді ці поняття ототожнюють, іноді – вважають різноплановими. Вважаємо, що ці категорії не є синонімічними, оскільки: 1) вони співвідносяться як загальне і спеціальне, де інноваційна діяльність – перше, а венчурна – друге; 2) вони мають різну економічну

природу (фінансова – у інноваційної, інтелектуальна – у венчурної діяльності); 3) мають різну мету (інноваційна – прибуткові соціальний ефект; венчурна – прибуток від участі якості венчурного інвестора у статутному капіталі венчурної компанії (соціальний ефект може бути другорядним).

Практика економічно розвинутих країн свідчить, що венчурне інвестування є важливим механізмом національної інноваційної системи. У загальному значенні світової економіки венчурними інвестиціями є інвестиції в проекти технологій з певним ризиком для створення і впровадження новітніх продуктів. Такі інвестиції відрізняються від сучасного кредитування тим, що їх не треба повертати. Саме, особисті кошти засновників зазвичай є головним джерелом формування майна венчурних компаній.

Аналіз економічного зростання, що має місце у країнах, що розвиваються, зумовлює структурні зміни на ринку венчурного капіталу. Широке застосування різних заходів державного стимулювання і належне правове забезпечення інноваційної підприємницької діяльності у розвинутих країнах і країнах, які динамічно розвиваються, є актуальним політико-правовим завданням. Підтримка малих інноваційних компаній здійснюється шляхом застосування законодавчих, фінансових, податкових, майнових механізмів стимулювання, що спеціалізуються на проведенні науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних розробок, тобто на впровадженні інновацій в ефективне виробництво або надання послуг.

При цьому законодавство різних країн має свої особливості забезпечення здійснення венчурного підприємництва. В одних державах (наприклад, Німеччина і Швейцарія) існують спеціальні нормативні акти, у той час як в інших (наприклад, США і Росія) – така діяльність здійснюється за принципом загального регулювання інвестиційної діяльності, з використанням приписів, що містяться в різних законах і підзаконних актах у рамках існуючої системи нормативних правових актів, які в цілому регулюють цю сферу діяльності.

За основу дослідження спеціалісти, як правило, беруть дві протилежні системи ведення венчурного підприємництва – це венчурна система США та Ізраїлю. Відмінності у розвитку вказаних систем визначені багатьма факторами, пов'язаними з особливостями державної інфраструктури і приватної політики венчурних компаній (корпоративна етика, особливості ведення венчурного підприємництва тощо)². У США капітал для інвестицій надається колективним та/або індивідуальними венчурними інвесторами. Основну частину корпоративного сектора становлять незалежні венчурні фонди (компанії, фірми),

² Наприклад, стверджується, що європейські венчурні фонди віддають перевагу інвестиціям в компанії, які знаходяться на стадії розширення, а американські традиційно орієнтуються на фінансування, у першу чергу, нових і досить молодих інноваційних об'єктів [1, с. 59–66].

які, як правило, становлять партнерства, учасниками яких можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Основний об'єм капіталу таких партнерств формується шляхом вкладів державних і приватних пенсійних фондів США³, а також комерційних та інвестиційних банків, страхових компаній, благодійних фондів, корпорацій та приватних осіб [3, с. 22]. У низці венчурних фондів можуть розміщуватися також коштердержавних проектів, пов'язаних з підтримкою бізнесу (як правило, спрямовані на розвиток малих підприємств на етапі їх становлення)⁴. Індивідуальний сектор венчурного підприємництва представлений приватними інвесторами (бізнес-ангелами), роль яких полягає у первинному інвестуванні венчурних компаній на етапі виходу їх на ринок з власним інноваційним продуктом.

Існує певна спеціалізація венчурних компаній, яка, залежно від етапу інвестування, визначається особливостями технологій інвестування. У зв'язку з цим інвестиційна практика США передбачає розміщення активів ранніх стадій, активів стадії розширення, активів пізніх стадій [4, с. 38–39].

Щодо ведення венчурного підприємництва в Європі, то воно обумовлено наявністю досвіду американського венчурного інвестування, однак жодним чином не зменшує заслуг та зусиль європейських венчурних інвесторів. Наприклад, у Франції для практичної реалізації інновацій існують впроваджувальні центри і бізнес-інкубатори.

Лідерами венчурних інвестицій цієї країни є страхові компанії і банки. Особливість французького венчурного підприємництва становлять джерела інвестування, серед яких велика роль належить націоналізованим банківським структурам. За великою мірою завданням таких банківських структур є накопичення грошових коштів і надання позик. Значну підтримку венчурним компаніям Франції надають спеціальні фонди, створені з метою багатообіцяючих активних проектів регіонального характеру [5, с. 174].

Крім цього, для страхування венчурних проектів у Франції сформовані спеціальні страхові компанії, в яких беруть участь представники влади [6]. Отже, специфічною особливістю французької моделі венчурного інвестування є його значна залежність від державної підтримки у вигляді коштів, які сприяють розвитку проекту з високим ступенем ризику.

У Великій Британії ринок венчурних інвестицій передбачає наявність значної

³Лідерами на ринку венчурних інвестицій в США є: Accel Partners (венчурний фонд, який спеціалізується на інвестиціях в освіту, розробку програмного забезпечення, СМІ); Atlas Venture (інвестує у перспективні проекти в рамках технологічних інновацій); Savaan Partners (глобальна інвестиційна компанія, яка інвестує у компанії, які орієнтовані на цифрові технології і охорону здоров'я (біофармацевтичні препарати)[2].

⁴Безпосередньо, Адміністрацією малого бізнесу США фінансується програма інвестицій у малий бізнес, у рамках якої венчурні фонди можуть об'єднати власні кошти з державними для збільшення інвестицій в компанію-реципієнта [3, с. 23–24].

кількості венчурних інвесторів у різних організаційно-правових формах і з різним їх правовим становищем. Незважаючи на те, що провідна роль у венчурному інвестуванні визнається за пенсійними фондами, достатньо розвинутою залишається інфраструктура представлена технопарками, бізнес-інкубаторами, інноваційними центрами та іншими інноваційними інвесторами.

У Німеччині науково-дослідницький сегмент інноваційного ринку дозволяє з метою здійснення венчурного підприємництва у повному ступені використовувати одночасно і інтелектуальний, і венчурний капітал. Однак, здавалось би за повної наявності всіх необхідних компонентів інноваційної інфраструктури, венчурне підприємництво в Німеччині не позбавлене вад – головною з яких слід визнати недостатній розвиток взаємозв'язку науки і підприємницької діяльності. Для вирішення ситуації, що склалася, у закладах вищої освіти створюються кафедри підприємництва, функціонування яких покликане сприяти процесу комерціалізації результатів наукових досліджень.

Законодавство про інтелектуальну власність є ключовим для регламентації венчурного підприємництва. Так, фахівці звертають увагу на успішне функціонування концепції патентних законів Німеччини, яка враховує, у числі всього іншого, просту реєстрацію винаходів [7]. Отже, можна виділити декілька характерних особливостей, притаманних венчурній індустрії Німеччини. По-перше, наявність Німецької асоціації промислових кооперативних досліджень – German Association for Industrial Research (GAIR), з членством більше ніж 100 виробничих кооперативів, які мають власні інститути [8]. По-друге, наявність значної кількості державних програм, спрямованих на активний розвиток німецького підприємництва.

З'ясована сутність венчурної діяльності за кордоном, дозволяє вести мову про цільову однорідність спрямування венчурного та інноваційного підприємництва, що полягає в отриманні прибутку шляхом промислової реалізації передових технологій, незважаючи на те, що методи і засоби досягнення цієї мети різні. При цьому джерела інвестування венчурного підприємництва диверсифікуються в різних країнах від, практично, чисто приватних (через спеціально створені структури) до поєднання приватних і державних інвестиційних ресурсів. Звідси, венчурний капітал слід вважати у певному сенсі різновидом фінансового капіталу. Венчурний капітал – це відокремлений інвестиційний капітал, створений на основі різних джерел, а саме банківського, торгового та промислового капіталу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дворжак И. Венчурный капитал в странах Центральной и Восточной Европы.

Проблемы теории и практики управления. 1999. № 6. С. 59–66.

2. РБК: инновации. URL: http://i.rbc.ru/organization/item/accel_partners (дата звернення: 17.04.2019).

3. Алипов С. Венчурный бизнес в США. *Рынок ценных бумаг.* 1999. № 18. С. 22–27.

4. Васильева Е. Н. Проблемы малого предпринимательства. *Механизмы развития малого предпринимательства в зарубежных странах: аналитический сборник.* Москва: Академия менеджмента и рынка, 2014.

5. Дмитриева А. Б. Венчурное инвестирование в экономике Франции в современных условиях : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.14 / Рос.гос. торгово-эконом. ун-т. Москва, 2013. 191 с.

6. Idinvest Partners. Venture capital in France and Europe. November 2013. URL: https://www.idinvest.com/file_bdd/dynamic_content/file_pdf_pdf_en/publications_8.pdf (дата звернення: 20.04.2019)

7. Кузьмина О. М. Критерии и объем патентной охраны по законодательству Германии и России: сравнительно-правовой анализ: автореф. дис....канд. юрид. наук. Москва, 2002. 20 с.

8. Скляренко Р. П. Структура рынка наукоемкой продукции. URL: <https://ref.online-books.net.ua/major/234/28957/> (дата звернення: 20.04.2019).

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНИХ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ

Орлов О. Л.

Студент IV курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Руденко Л. Д.

к. ю. н., доцент, доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права

Сумського державного університету

Протягом останніх десятиріч в усіх сферах суспільного та державного життя України запроваджено багато принципів змін. Значна кількість з них стосується господарських відносин. Так, громадяни отримали право самостійно з власної ініціативи та на власний ризик здійснювати систематичну господарську діяльність, одержуючи за показаними результатами прибуток, тобто займатися підприємництвом. У якості одного з шляхів здійснення такого права виступає інститут приватного акціонерного товариства.

За сталою думкою, в Європі прообрази сучасних господарських та акціонерних

товариств були відомі ще в епоху античності, коли спочатку давні греки, а потім і римляни почали об'єднуватись у торговельні, ремісничі та земельні товариства. На зламі епох в Римській Імперії вже активно створювались і діяли так звані «товариства публіканів» (лат. «societates vecigalium publicanogium»), що зараз сприймаються як прототипи сучасних закритих та приватних акціонерних товариств. Публікани, будучи особливою торговельно-фінансовою кастою всередині стану вершників, виступали відкупниками державного та муніципального майна, доходів, підрядів та поставок [1, с. 62-83].

Незважаючи на зникнення грецької та римської цивілізацій, розвиток акціонерних товариств не зупинився. В середні віки активно створювались та функціонували такі організації, як купецькі гільдії, цехи, мукомельні, гірничодобувні та морські торговельні пайові товариства [2, с. 22, 23].

Судячи з відомих нині історичних джерел, ранні гільдії (нім. «Gilde»), генетично пов'язані ще з древніми родоплемінними звичаями і інститутами, згадуються, починаючи з VII ст. Необхідно враховувати, що гільдії та цехи не тільки об'єднували ремісників за галузевою і професійною приналежністю, але одночасно проводили узгоджені дії для захисту власних інтересів. На відміну від гільдій, перші цехи (нім. «Zeche») починають простежуватися в джерелах з кінця XI – початку XII ст., тобто в період набуття гільдіями статусу виключно купецьких корпорацій, що дозволяє бачити в цехах свого роду продовження ранніх гільдій. Найбільше число цехових організацій виникло в період з середини XII до середини XIV ст., коли в Парижі функціонувало вже 350, Лондоні – 60, а Кельні – 50 цехів. З розвитком нових способів господарювання і занепадом ремесла цехи, як і гільдії, поступово втратили свій вплив і зникли [3, с. 176].

Новий етап в історії акціонерної справи розпочався з середини XIV ст., коли генуезці у 1346 р. заснували торговельне товариство нового типу – Хіосськумаону, що об'єднала державних кредиторів, які, запропонувавши державі позики, вже у 1347 р. отримали право управління державними боргами та почали виконувати функції збору державних доходів. У період між 1345 та 1371 рр. у Генуї започатковано касу Св. Георгія (іт. «Casa di San Giorgio»). Генуезькі маони та каси зараз розглядаються як початкова форма акціонерних товариств, у той час як інші форми організації купців або капіталу – лише як перехідні. Одночасно з предтечами акціонерних компаній формується торгове право (лат. «Jusmercatorum»), що включало звичаї, судові прецеденти та нормативно-правові акти, ставши передвісником сучасного акціонерного законодавства [2, с. 24; 4, с. 577].

До появи першого прототипу сучасної моделі акціонерного товариства довелось

чекати ще майже два століття, коли в 1551 р. створено «Торгову компанію купців-мандрівників для відкриття земель, країн, островів та невідомих місць», що стала наступницею Лондонської гільдії купців-мандрівників, яка функціонувала ще з другої половини XIV ст. Первісний капітал компанії, що у 1555 р. перейменована у «Московську компанію торговельних підприємців» та до 1698 р. користувалася монополією у торгівлі з Московським Царством, складався з 240 паїв, що належали 201 учаснику, серед яких значну частку становила вища британська аристократія. Московська компанія стала першою комерційною організацією, статут якої затверджено англійським парламентом [5, с. 743-745; 6, р.10; 7, р.25].

Проте найбільші прибутки з перших чартерних акціонерних товариств судилося отримати голландській та британській Ост-Індським компаніям, заснованим в кінці XVI – на початку XVII ст. з метою морської торгівлі з Індією. Перша з них спочатку об'єднувала десять учасників («акціоністи», згодом – «акціонери»), кількість яких в результаті поглинань зросла до вісімнадцяти членів. Характерною особливістю таких новоутворень стала їх майнова база, для якої використовувався не корабель, а капітал, що витрачався на організацію експедиції у складі кількох суден. Участь у капіталі (майновий елемент), який було поділено на рівні частки, названі акціями, переважала над участю в експедиції (особистий елемент). Вже через п'ять років після утворення формат компанії у зв'язку з її популярністю та прибутковістю змінено, що дозволило запровадити достроковий розподіл прибутку з вільним виходом учасників з її складу та вільним відчуженням акцій, які реєструвалися у внутрішній документації. Саме такі ознаки об'єднаної Ост-Індської компанії, як поділ капіталу на визначену кількість акцій з рівною номінальною вартістю, наявність особливого виду учасників («акціонерів») і особливого виду цінних паперів («акцій»), їх номінальної вартості, що відповідала участі в капіталі товариства, вільного відчуження акцій та обумовленого цим вільного виходу з товариства, а також обов'язкова майнова участь акціонерів, дозволяють стверджувати про наявність у цієї торгової компанії ознак сучасної моделі акціонерного товариства. Принципова відмінність між голландською та британською Ост-Індською компаніями полягала у складі їх засновників: перша ініційована урядом, а друга, в основному, – приватними особами [8, с. 96-102].

Якщо не рахувати британську Московську компанію, то до перших відомих спроб започаткування вітчизняних акціонерних товариств слід відносити практику представлення на розгляд уряду Олексія Михайловича відповідних проектів, які втім на практиці почали реалізовуватися лише у другій половині XVIII ст., коли створено компанії для торгівлі з Константинополем, Персією та Аляскою. Перша з них, «Російська в Константинополі торговельна компанія» з капіталом з 200 часток, заснована 24 лютого

1757 р. з дозволу уряду Єлизавети Петрівни. За прикладом «Константинопольської торговельної компанії» виникли такі відомі акціонерні товариства, як «Компанія перського торгу» (1758 р.), «Акціонерний емісійний банк (1762 р.) та «Російсько-Американська компанія» (1798 р.). Їх заснування відбувалося з дозволу уряду, який затверджував основні засади їх діяльності (привілеї, розмір статутного капіталу, кількість акцій, їх номінальну вартість, порядок підписки на акції). Однак таке важливе питання, як порядок прийняття рішень (одностайно чи більшістю голосів і якою саме – простою чи кваліфікованою), регулювався на локальному рівні за розсудом засновників (акціонерів). На законодавчому рівні порядок створення акціонерних товариств визначено у маніфесті, яким у 1807 р. Олександр Павлович дарував купецтву привілеї, та законі, яким у 1836 р. затверджено положення про акціонерні компанії [5, с. 743-744; 8, с. 96-102].

Після трагічних подій, які охопили державу у 1917 р. (коли у країні, що посідала 4-5 місця в світі за масштабами акціонування виробництва та торгівлі, вже нараховувалось 2990 акціонерних товариств, включаючи 232 іноземних), акціонерна справа протягом ХХст. переживала часи як занепаду, так і відродження. Перше відродження припадає на період НЕПу, коли декретом РНК від 4 квітня 1922 р. засновано головний комітет у справах концесій і акціонерних товариств, а постановою ВЦВК від 22 травня 1922р. громадянам надано право створювати акціонерні товариства. Після завершення НЕПу більшість акціонерних товариств перетворено на державні трести, що здійснювали управління підприємствами, які виступали їх членами, та через свої структурні підрозділи безпосередньо займалися господарською діяльністю. Ті, що залишилися, зосередилися на зовнішньоекономічній діяльності, керуючись положенням про акціонерні товариства від 1927 р. Після його скасування у 1962 р. нове положення про акціонерні товариства прийнято лише у 1990 р. [2, с. 59; 5, с. 744; 8, с. 103-107; 9, с. 37; 10, с. 72].

Після Другої світової війни в рамках Потсдамської угоди до участі в акціонерних товариствах допущено іноземних резидентів. Трофейних активів, що знаходилися у Фінляндії, Угорщині, Румунії та Болгарії та перейшли у власність СРСР, сформовано змішані товариства за участю СРСР в особі зовнішньоторгових організацій та цих країн. До 1987 р., коли до участі в радянських підприємствах допущено іноземних резидентів, кількість таких товариств зростає до 99 [11, с. 47-49].

Новий етап у відродженні акціонерної справи розпочався, коли у 1988 та 1990 рр. урядовими постановами державним підприємствам дозволено випуск акцій для розповсюдження їх серед своїх працівників та затверджено положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю [5, с. 744].

В умовах незалежності в Україні імпульс розвитку акціонерної справи задано з прийняттям відповідного акціонерного законодавства, включаючи Цивільний та Господарський кодекси та закони про господарські та акціонерні товариства, коли у 1991 р. запроваджено спочатку відкриті та закриті, а у 2009 р. – публічні та приватні акціонерні товариства. Причому нинішній поділ акціонерних товариств на публічні та приватні не свідчить про їх автоматичне правонаступництво від відкритих та закритих. Приватні акціонерні товариства могли виступати правонаступниками обох типів за умови, що в них приймало участь не більше 100 акціонерів на момент їх перетворення з відкритих та закритих на приватні протягом дворічного перехідного періоду. Такий перехідний період розпочався 30 квітня 2009 р. із набранням чинності Законом України «Про акціонерні товариства» та продовжувався до 30 квітня 2011 р.

За офіційною статистикою, станом на 1 березня 2020 р. кількість публічних та приватних акціонерних товариств в Україні становила відповідно 1388 та 5357 одиниці. При загальній кількості акціонерних товариств у 13864 одиниці публічні та приватні акціонерні товариства складають відповідно 10,01 та 38,64%, тобто кількість приватних акціонерних товариств більш ніж у три рази (3,86) перевищує кількість публічних [12].

З урахуванням того факту, що, починаючи з 1 лютого 2015 р., в Україні зберігається постійна тенденція до збільшення не лише загальної, але і відносної кількості приватних акціонерних товариств з одночасним зменшенням загальної та відносної кількості публічних, можна зробити висновок, що на даний момент приватні акціонерні товариства, які у своєму розвитку пройшли шлях у тисячі років, не втратили своєї актуальності та відіграють достатньо важливу роль у вітчизняній економіці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Функ Я. И., Михальченко В. А., Хвалей В. В. Акционерное право: история и теория: диалектика свободы. Минск: Амалфея, 1999. 608 с.
2. Долинская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции. Москва: Волтерс Клувер, 2006. 719 с.
3. Семенов В. Ф. История средних веков. Учебник для студентов ист.фак-товпед.ин-тов. Изд.4-е. Москва: Просвещение, 1975. 591 с.
4. Успенский Ф.И. История Византийской империи. Москва: Мысль, 1997. 829 с.
5. Дрыгина Н. Н. История возникновения и деятельности акционерных обществ в России. *Молодой ученый*. 2014, № 4 (63). С.743–745.
6. The Muscovy Merchants of 1555. By T. S. Willan. Manchester: Manchester University Press, 1953. 141 pp.

7. The Early History of the Russia Company, 1553 – 1603. By T.S. Willan. Manchester: Manchester University Press, 1956. 295 pp.
8. Поваров Ю. С. Акционерное право России: учебник для магистров. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Издательство «Юрайт»; ИД «Юрайт», 2015. 705с.
9. Ившин М. С. Институционально-организационное обеспечение концессионной деятельности в России в годы НЭПа. *Актуальные проблемы российского права*. 2018, август, № 8 (93). С.35–43.
10. Кувшинова Н. А. Из истории становления и ликвидации иностранного концессионного предпринимательства в России и СССР в 1920-1930-е годы. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2014, № 2. С.71–75.
11. Вознесенская Н. Н. Правовое регулирование и защита иностранных инвестиций в России: монография. Москва: ВолтерсКлувер, 2011. 312 с.
12. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання (на 1 березня 2020 р.): Державна служба статистики України. Дата оновлення: 01.03.2020 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpy/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/ks_opfg_0320.htm (дата звернення: 22.03.2020).

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Жительний М. Д.

Студент V курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Руденко Л. Д.

к. ю. н., доцент, доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права

Сумського державного університету

Прийняття Кодексу України з процедур банкрутства надало можливість реалізувати судові процедури банкрутства щодо фізичних осіб, які не мають статусу суб'єкта підприємницької діяльності. Внесення таких змін обумовлене необхідністю наближення національного законодавства до права ЄС. Проте банкрутство фізичних осіб, які не мають статусу підприємця, має істотні особливості у порівнянні з іншими категоріями неплатоспроможних суб'єктів. Внесення такої категорії осіб у Кодекс України з процедур банкрутства обумовлена необхідністю вирішення питання з заборгованостями перед банками та іншими фінансовими установами для оздоровлення фінансової системи в цілому. Проте фінансові можливості таких осіб є достатньо обмеженими та норми Кодексу України з процедур банкрутства у цій частині потребують

детального аналізу на предмет відповідності меті зменшення фінансового тягаря для фізичних осіб та оздоровлення фінансової системи.

Провадження у справах про неплатоспроможність боржника – фізичної особи, фізичної особи-підприємця регулюється Книгою четвертою «Відновлення платоспроможності фізичної особи» Кодексу України з процедур банкрутства [1]. Зазначені норми розповсюджуються як на фізичних осіб-підприємців, так і на фізичних осіб, які не мають такого статусу. Аналіз ст.ст. 113-137 дозволяє виділити наступні особливості банкрутства фізичних осіб:

1. Провадження у справі про неплатоспроможність боржника - фізичної особи або фізичної особи - підприємця може бути відкрито лише за заявою боржника (ст. 115 Кодексу України з процедур банкрутства).

2. Боржник має право звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність у разі, якщо розмір прострочених зобов'язань боржника перед кредитором (кредиторами) становить не менше 30 розмірів мінімальної заробітної плати (ст. 115 Кодексу України з процедур банкрутства).

3. До боржника-фізичної особи застосовуються тільки дві процедури банкрутства: реструктуризація (ст. 124-129 Кодексу); визнання боржника банкрутом і введення процедури погашення боргів боржника (ст. 130-133 Кодексу).

Зазначені особливості вказують на істотні обмеження у реалізації судових процедур банкрутства фізичних осіб у порівнянні з господарськими організаціями-боржниками. При цьому, як і господарські організації, фізичні особи повинні нести значні витрати, пов'язані з реалізацією таких судових процедур.

Аналіз Кодексу України з процедур банкрутства дозволяє виділити наступні недоліки: правова невизначеність підстав, встановлених у ст. 115 Кодексу для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи; завищені вимоги ст. 115 Кодексу; зависока вартість процедури неплатоспроможності фізичної особи; проблемність оплати послуг арбітражного керуючого; відсутність у Кодексі тлумачення терміну «загроза неплатоспроможності»; відсутність у кредиторів права ініціювати процедуру неплатоспроможності фізичної особи – підприємця.

Судова практика вказує на відсутність відкритих проваджень щодо банкрутства фізичних осіб, які не є підприємцями. Господарські суди відмовляють у відкритті провадження про банкрутство фізичних осіб на підставі порушення ст.т. 115, 116 Кодексу України з процедур банкрутства [2].

Таким чином, проведений аналіз вказує на доцільність удосконалення Книги

Четвертої Кодексу з процедур банкрутства. Зокрема, потребують конкретизації: підстави для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, вказані у ст. 115 Кодексу; термін «загроза неплатоспроможності». Реалізація завдання щодо зменшення фінансова тягаря неплатоспроможної фізичної особи потребує надання кредиторю права ініціювати процедуру неплатоспроможності та зменшення розміру витрат фізичної особи-боржника на процедури банкрутства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88104261>.

ЩОДО МЕХАНІЗМУ СУДОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Руденко Л. Д.

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Відносно нетривалий період побудови національної незалежної судової системи у демократичних умовах у порівнянні з розвиненими демократіями актуалізував дослідження питання тлумачення судами норм права. Судове тлумачення у господарському процесі обумовлене: необхідністю забезпечення єдності та сталості судової практики; вирішенням конкретного господарського спору по суті; прогалинами та колізіями у чинному законодавстві; наявністю оціночних понять як у господарському, так і в господарському процесуальному законодавстві. Незважаючи на те, що суд є єдиним правозастосовчим органом, як у теорії господарського процесу, та і у судовій практиці відсутні ґрунтовні підходи до механізму судового тлумачення.

Механізм судового тлумачення передбачає з'ясування і роз'яснення змісту норм права для їх застосування у конкретних правовідносинах. Такий механізм передбачає низку стадій: 1) визначення норм права, що підлягають застосуванню; 2) граматичне опрацювання змісту норми права; 3) виявлення правових норм, які текстуально не закріплені в актах законодавства, а закріплені лише логічно і стосовно яких необхідно вирішити питання про їх застосування до правовідносин, що є предметом судового розгляду; 4) системне тлумачення з метою уточнення змісту нормативних положень та

вирішення колізій між правовими нормами; 5) історичне і телеологічне тлумачення; б) виявлення підстав для застосування аналогії закону; 7) перевірка зроблених висновків на предмет їх відповідності принципу верховенства права і виявлення можливості застосування цього принципу; 8) викладення результатів тлумачення в мотивувальній частині судового рішення в обґрунтування цього рішення (його резолютивної частини) [1, с. 14, 15].

Фактично правозастосування завжди передбачає тлумачення, індивідуалізацію норми права, оцінку її відповідності спірним правовідносинам. Проте тлумачення має різне змістовне навантаження, виходячи з того, якою судовою інстанцією воно здійснюється. Тлумачення окружними господарськими судами та апеляційними господарськими судами має індивідуальний характер та спрямовано на вирішення конкретного спору. Тлумачення Верховним Судом (Касаційним господарським судом, Великою Палатою Верховного Суду) може мати як індивідуальний, так і загальнообов'язковий характер. Тобто на рівні першої та апеляційної інстанції здійснюється казуальне тлумачення, а на рівні касації – як казуальне, так і нормативне судове тлумачення.

Тому Верховний Суд, здійснюючи нормативне тлумачення, стає суб'єктом правотворчості, а судова практика стає джерелом права. У господарському процесі такими джерелами права визнаються практика Європейського суду з прав людини (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини») [2]; рішення Конституційного Суду України в їх резолютивній частині (ч. 3 ст. 150 Конституції України) [3]; постанови Верховного Суду (п.п. 5, 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [4]; ст. ст. 236, 287, 307 Господарського процесуального кодексу України [5]); усталена судова практика (ст.ст. 36, 45, 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [4]).

Нормативне судове тлумачення фактично виконує функцію «добудови» права. Господарський процесуальний кодекс надає інструментарій для виконання такої функції. Зокрема, це застосування аналогії закону та аналогії права (п. 10 ст. 11 Господарського процесуального кодексу України) [5], можливість передачі справи, яка розглядається у касаційному порядку, до палати, об'єднаної палати Верховного Суду, Великої Палати Верховного Суду (ст. 302 Господарського процесуального кодексу); вирішення питань, що становлять виключну правову проблему, Великою Палатою Верховного Суду; вирішення Великою Палатою питання про порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції. Зокрема, до виключних правових проблем у справах, які передано на розгляд Великої Палати, віднесено відповідність процедури squeeze-out Конституції України

(справа №908/137/18); нарахування процентів після настання строку погашення кредиту (справа №912/1120/16); перехід за договором про відступлення права вимоги арбітражного застереження (справа №910/8318/16). Підставами для передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати є намір відступити від висновку щодо застосування права у подібних правовідносинах, а на розгляд Великої Палати Верховного Суду ще й, якщо така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики [5]. Зазначені механізми повинні забезпечити єдність та сталість судової практики.

Також Господарським процесуальним кодексом запроваджено процесуальні фільтри, які обмежують можливість касаційного оскарження. Такими фільтрами є: неможливість касаційного оскарження у порядку спрощеного позовного провадження, обмеження щодо підстав касаційного оскарження (ч.ч. 2, 3 ст. 287 Господарського процесуального кодексу). Фактично можливість касаційного оскарження обмежена наступними випадками: є висновок Верховного суду, який не врахований судами першої та/або апеляційної інстанції; у касаційній скарзі є вмотивоване обґрунтування необхідності відступлення від висновку Верховного Суду; відсутній висновок Верховного Суду щодо застосування норми права у подібних правовідносинах; порушення норм процесуального права, передбачені ч.ч. 1, 3 ст. 310 ГПК. Зазначені обмеження спрямовано на реалізацію Верховним Судом саме нормативного тлумачення, створення єдиної та усталеної практики.

Проте аналіз правозастосовчої діяльності Касаційного господарського суду, Великої Палати Верховного Суду вказує на наявність низки проблемних питань. Зокрема, як для передачі справи до палати, об'єднаної палати, Великої Палати, так і для обґрунтування порушення норм матеріального та процесуального права при зверненні до касаційного суду потрібно кваліфікувати подібність правовідносин. Зазначене поняття є оціночним і у кожному випадку суд повинен встановити таку подібність. На теперішній час відсутні чіткі критерії подібності правовідносин. Постановою Верховного Суду України від 29 березня 2017 року у справі № 444/2909/15-ц визначено наступні критерії подібності: тотожність предмету спору, підстав позову, змісту позовних вимог, встановлених фактичних обставин, матеріально-правового регулювання спірних правовідносин [6]. Проте у зв'язку з ліквідацією Верховного Суду України та створенням Верховного Суду, прийняттям Господарського процесуального кодексу у новій редакції є незрозумілим, чи можна використовувати на теперішній час постанови ліквідованого Верховного Суду України.

Одними із останніх доцільно зазначити критерії подібності, викладені у окремій

думці у постанові Великої Палати Верховного Суду від 8 лютого 2018 року у справі № 357/3258/16-ц. Термін «подібні правовідносини» може означати як правовідносини, що мають лише певні спільні риси з іншими, так і такі, що є тотожними з ними, тобто такими самими як інші. Проте процесуальний закон не вимагає встановлення такої тотожності для вирішення питання про передання справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду [7]. Така характеристика не містить чіткі критерії подібності та не враховує галузеву специфіку правовідносин. Адже земельні, кредитні, орендні правовідносини у господарській діяльності мають істотні відмінності у порівнянні з цивільним обігом. Представляється доцільним на рівні Великої Палати Верховного Суду сформулювати методологію визначення подібності правовідносин. Як можливий варіант, доцільно привести методологію Великої Палати при визначенні юрисдикції суду, яка виходить із певних загальних критеріїв, сформованих у процесі вирішення спорів. Наявність такої методики позитивно відобразилася на формуванні єдиної судової практики щодо юрисдикції. Так, у 2018 році Велика Палата розглянула 863 справи з питань порушення судами першої та/або апеляційної інстанцій правил юрисдикційності спору (це становить 83% від загальної кількості розглянутих справ); у 2019 році – 1358 справ (94% від загальної кількості розглянутих справ). Усього Велика Палата за час своєї роботи сформулювала більше 300 висновків щодо юрисдикційності спорів [8].

Таким чином, судове тлумачення поділяється на казуальне та нормативне. Казуальне тлумачення здійснюється судами першої та апеляційної інстанції, нормативне – Верховним Судом. Нормативне тлумачення виконує функцію «добудови» права та забезпечує єдність та сталість судової практики. Господарським процесуальним кодексом передбачено інструментарій як для казуального, так і для нормативного тлумачення. Проте потребує конкретизації категорія «подібні правовідносини» для чіткого розуміння як судами, так і іншими учасниками господарського процесу підстав перегляду рішень суду першої інстанції та постанов апеляційної інстанції у касаційному порядку, передачі справи до палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду. Одним із оптимальних рішень є формування Великою Палатою методології визначення подібності правовідносин за аналогією з визначенням критеріїв юрисдикції суду. У подальших наукових дослідженнях доцільно приділити увагу питанням «добудови права» за принципом верховенства права, коли суд виходить за межі дослівного смислу закону, якщо застосування формального змісту норми закону призведе до явно несправедливого результату.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Практичний курс тлумачення правових актів : навч. посіб. для суддів і канд. на посади суддів. І. Л. Самсін, В. Г. Ротань, А. Г. Ярема та ін.; за ред. І. Л. Самсіна. Х. : Право, 2014. 488 с.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254К/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

Двойних В. В.

Студентка IV курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Руденко Л. Д.

к. ю. н., доцент, доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права

Сумського державного університету

Однією із самих обговорюваних та революційних новацій Господарського процесуального кодексу України в редакції Закону від 3 жовтня 2017 року є введення інституту врегулювання спору за участю судді. До цього часу суддя був обмежений в можливості непроцесуального спілкування зі сторонами.

Сам механізм досудового врегулювання був перейнятий з Каліфорнії (США). Ще у 1982 році прийняті практичні директиви щодо застосування цього механізму на тимчасовій основі. А у 1989 році розпочалось повноцінне застосування процедури для врегулювання шлюбнорозлучних процесів. Зараз у провінції Саскачеван (Канада) всі справи (крім тих, які розглядаються за спрощеною процедурою, прогнозованою тривалістю не більше одного дня) в обов'язковому порядку спрямовуються на досудове врегулювання. Таким чином, приблизно 85% спорів вирішується примиренням [1, 2].

Розглянемо суть новели. Врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. У перелік справ, в яких не застосовується цей порядок увійшли справи про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; справи за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; у випадку вступу у справу

третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

У Господарському процесуальному кодексі не зазначено про справи, у яких беруть участь треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору. Тому є дискусійним питання про можливість проведення такого врегулювання у цих справах. Виходячи із положення про те, що таке врегулювання проводиться за участю сторін, якими треті особи не є, вони є учасниками справи, можливо припустити, що заборона на проведення врегулювання стосується і цих випадків.

Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. Слід відзначити, що врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення та цей строк продовженню не підлягає.

Передбачений наступний порядок проведення врегулювання спору за участю судді. Врегулювання спору за участю судді проводиться суддею-доповідачем одноособово незалежно від того, в якому складі розглядається справа. Проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Сторони мають право брати участь у таких нарадах у режимі відеоконференції. Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді. Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною зі сторін окремо. Суддя спрямовує проведення врегулювання спору за участю судді для досягнення сторонами врегулювання спору. З урахуванням конкретних обставин проведення наради суддя може оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання. На початку проведення першої спільної наради з врегулювання спору суддя роз'яснює сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді, права та обов'язки сторін.

Під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування щодо категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. Під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору. Під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі.

Інформація, отримана будь-якою із сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення врегулювання спору за

участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами. За необхідності до участі в нарадах залучається перекладач. Перекладач попереджається про конфіденційний характер інформації, отриманої під час проведення врегулювання спору за участю судді. Під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис.

У випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається.

Врегулювання спору за участю судді припиняється:

- 1) у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді;
- 2) у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді;
- 3) за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін;
- 4) у разі укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що запровадження процедури врегулювання спору за участю судді є прогресивним кроком у судовому процесі, який дозволить досягнути домовленості між сторонами та збільшити ти кількість укладених мирових угод, що є найефективнішим результатом роботи судді. При вмілому застосуванні цієї процедури можливо досягнути таких цілей: розвантаження судів від великої кількості справ; зменшення скарг на рішення судів; зняття емоційної напруги між сторонами, а головне задоволення результатами всіма сторонами, оскільки не має переможених всі переможці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко Н. Заради спокою Як досудове врегулювання спорів може посприяти відновленню довіри до вітчизняної Феміди. *Закон і Бізнес*. 2014. № 47–48. URL: https://zib.com.ua/ua/111163yak_dosudove_vregulyuvannya_sporiv_mozhe_pospriyati_vidnovl_e.html.
2. Яценко С. Інститут врегулювання спору за участю судді: правова характеристика та вплив на господарський процес. *Право України*. 2017. № 9. с.106–112. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/12/18.pdf>.

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19

Пашков В. М.

*д. ю. н., професор, провідний науковець
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України*

Для висвітлення цього питання нам необхідно проаналізувати постанови КМУ від 03.04.2019 р. № 426 «Про референтне ціноутворення деяких лікарських засобів, що закуповуються за бюджетні кошти», від 25.03.2009 р. № 333 «Деякі питання державного регулювання цін на лікарські засоби і виробу медичного призначення», від 27.09.2017 р. № 718 «Деякі питання закупівлі лікарських засобів», від 20.03.2020 р. № 224 «Про затвердження переліку лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, необхідних для здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), які звільняються від сплати ввізного мита та операції з ввезення яких на митну територію України звільняються від оподаткування податком на додану вартість», від 08.04.2020 р. № 271 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України», якою були внесені зміни, в тому числі в постанову КМУ від 20.03.2020 р. № 224 «Про затвердження переліку лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, необхідних для здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), які звільняються від сплати ввізного мита та операції з ввезення яких на митну територію України звільняються від оподаткування податком на додану вартість», з метою врегулювання питання звільнення операцій з ввезення та постачання медичних товарів, необхідних для здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19).

Крім того, необхідно проаналізувати наказ МОЗ України від 11.07.2019 р. № 1600 «Про деякі питання референтного ціноутворення лікарських засобів, що включені до Національного переліку основних лікарських засобів та закуповуються за бюджетні кошти», а також Податковий кодекс України та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», який набув чинності 02.04.2020 року.

Постанова КМУ від 03.04.2019 р. № 426 встановлює, що з 01.07.2019 р. державне регулювання цін на деякі лікарські засоби, що закуповуються за бюджетні кошти та

включені до визначеного МОЗ України переліку лікарських засобів, відбувається шляхом встановлення граничних оптово-відпускних цін на основі цін на лікарські засоби, зареєстровані в Республіці Польща, Словацькій Республіці, Чеській Республіці, Латвійській Республіці, Угорщині, тобто шляхом встановлення так званих референтних цін. При цьому, перелік лікарських засобів, які включені до Національного переліку основних лікарських засобів та на які встановлюються граничні оптово-відпускні ціни, формується у порядку, визначеному МОЗ України, з лікарських засобів, включених до Національного переліку основних лікарських засобів, затвердженого постановою КМУ від 25.03.2009 р. № 333, з урахуванням цін на такі лікарські засоби у референтних країнах та Україні.

Однак необхідно зауважити, що окремими положеннями Податкового кодексу України, зокрема викладених в п. 198.5 та ст. 199 ПК, встановлено ПДВ на лікарські засоби у розмірі 7%.

Зрозуміло, що в період пандемії COVID-19 постало питання зниження цін на ліки шляхом скасування цього ПДВ.

Перша спроба звільнити від оподаткування ПДВ лікарські засоби на період пандемії COVID-19 була зроблена на виконання постанови КМУ від 20.03.2020 р. № 224. Проте цікавим є те, що зазначена постанова, на той момент суперечила вимогам Податкового кодексу України. Тобто фактично цей підзаконний акт до визначеного моменту був нікчемним, враховуючи ст. 8 Конституції України щодо верховенства права. Саме нікчемність першої редакції постанови КМУ від 20.03.2020 р. № 224 і породила в подальшому законодавчі неузгодженості щодо порядку звільнення медичних товарів від ПДВ.

Суттєво ситуація змінилася лише після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», який набув чинності 02.04.2020 р.

Між тим, у п. 8 Прикінцевих та перехідних положеннях цього закону Кабінету Міністрів України, серед іншого, було надане доручення: «розробити та затвердити перелік товарів протиепідемічного призначення, що необхідні для запобігання поширенню епідемій, пандемій, коронавірусної хвороби (COVID-19)».

Як наслідок, на урядовому порталі було оприлюднено постанову КМУ від 08.04.2020 р. № 271, якою були внесені зміни, в тому числі в постанову КМУ від 20.03.2020 р. № 224, з метою врегулювання питання звільнення операцій з ввезення та постачання медичних товарів, необхідних для здійснення заходів, спрямованих

на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19).

Постанова КМУ від 08.04.2020 р. № 271 набула чинності 15.04.2020 р. після її офіційного оприлюднення в газеті «Урядовий кур'єр» № 72 від 15.04.2020 р. У цілому порядок оприлюднення як вищезазначеного закону, так і цієї постанови відповідає як Конституції України, зокрема статтям 57, 94, 102, так і Указу Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності».

У постанові КМУ від 08.04.2020 р. № 271, по-перше, був оприлюднений Перелік лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, необхідних для здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), які звільняються від сплати ввізного мита та операції з ввезення яких на митну територію України звільняються від оподаткування ПДВ, і яким фактично доповнено Перелік постанови КМУ від 20.03.2020 р. № 224 новими позиціями лікарських засобів тощо.

По-друге, повністю оновлена редакція постанови КМУ від 20.03.2020 р. № 224 відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 р.

Таким чином, з одного боку, нікчемний Перелік медичних товарів, оприлюднений в постанові КМУ від 20.03.2020 р. № 224, доповнений легальним Переліком з постанови КМУ від 08.04.2020 р. № 271.

Тут і виникає колізія щодо первинної редакції Переліку в частині його легітимності. Проте будемо вважати, що оновлення редакції постанови КМУ від 20.03.2020 р. № 224 з посиланням на вищенаведений Закон, в тому числі в частині внесення змін та доповнень до Податкового кодексу України, і є тим моментом, який її легалізує, але лише з 15.04.2020 р.

Це означає що, по-перше, органи державного контролю, зокрема Державної фіскальної служби та Антимонопольного комітету України, мають право вимагати дотримання Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» з урахуванням Переліку, викладеного в оновленій постанові КМУ від 20.03.2020 р. № 224, лише з 15.04.2020 р.

По-друге, за новелою Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних

гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», операції з постачання на митній території України після 15.04.2020 р. раніше ввезених, необхідних для виконання заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), перелік яких визначено КМУ, звільняються від оподаткування незалежно від того, коли відбулося їх ввезення на митну територію України, – до 15 квітня 2020 р. чи після такої дати.

По-третє, звільнення від оподаткування ПДВ застосовується до постачання як товарів вітчизняного виробництва, так і тих, що ввезені на митну територію України. Головним критерієм є факт зазначення відповідного товару, який постачається, у Переліку, затвердженому постановою КМУ від 20.03.2020 р. № 224.

По-четверте, у разі здійснення звільнених від оподаткування ПДВ операцій відповідно до п. 71 підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України положення п. 198.5 та ст. 199 Податкового кодексу України застосовуються, а податкові зобов'язання відповідно до вказаних пунктів не нараховуються. Це означає, що платник податку, який здійснює постачання товарів, що підпадають під дію звільнення, не втрачає «вхідний» ПДВ лише через запровадження тимчасової норми.

Отже, такий платник зберігає право на визнання податкового кредиту на суми ПДВ, сплачені при імпорті товарів з Переліку, затвердженого постановою КМУ від 20.03.2020 р. № 224, при їх придбанні, або у складі товарів (робіт, послуг), які використані у виробництві зазначених товарів (для виробника).

Крім того, виникає питання щодо витрат при здійсненні закупівель за державні кошти лікарських засобів, які внесені в Перелік в постанові КМУ від 20.03.2020 р. № 224, у разі якщо цей Перелік збігається з Національним переліком основних лікарських засобів, на які встановлюються граничні оптово-відпускні ціни.

Аналіз вищезазначених нормативно-правових актів, щодо референтного ціноутворення лікарських засобів, свідчить про те, що в жодному розрахунку мова не йде окремо про ПДВ. Хоча при встановленні референтних цін враховуються країни, у яких різне ставлення до оподаткування лікарських засобів ПДВ. Це, на нашу думку, є недоліком. Тобто, в зв'язку з неузгодженістю Національного переліку основних лікарських засобів, що закуповуються за бюджетні кошти, а також Переліку медичних товарів, звільнених від ПДВ, будь-яка економія державних коштів відсутня. У такому випадку головне для сторін договірних відносин, в тому числі Національної служби здоров'я України, це відсутність посилення на ПДВ.

ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ УТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Дерев'янко Б. В.

*д. ю. н., професор, професор кафедри господарсько-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг)*

У попередніх роботах нами постійно наголошувалося на тому, що економіка будь-якої держави з економікою ринкового типу потребує постійного залучення інвестиційних ресурсів. На жаль Україна не має достатніх внутрішніх фінансових ресурсів для подолання економічних і соціальних проблем. Навіть за приблизними підрахунками наша економіка щорічно потребує більше 40 млрд. доларів США іноземних інвестицій. Не менш важливим є освоєння нових технологій розвитку, спрямованих на виготовлення конкурентоспроможної продукції шляхом розробки та запровадження нових прогресивних технологій з меншими витратами ресурсів та праці. Тому не меншого значення набуває розвиток інноваційної діяльності в Україні. Особливо важливим є залучення в якості інвесторів вітчизняних суб'єктів господарювання та громадян України, які за багатьма визначеннями і переконаннями вчених з різних наук та практиків є більш зацікавленими у розвитку власної економіки ніж іноземний інвестор [1, с. 5]. Проте і внесок в економіку України іноземних інвесторів недооцінювати також не варто. Іноземні інвестиції працюють майже в усіх галузях та сферах господарства. Рівень інтеграції із міжнародною та світовою економікою особливо відчувається сьогодні, в часи, коли національні економіки закриваються через зниження виробництва та попиту на значну кількість товарів, робіт та послуг. Українська економіка може не витримати тривалу пандемію без зовнішніх фінансових вливань. При цьому кредити МВФ та інших міжнародних фінансових установ є достатньо ефективним, проте не найкращим засобом боротьби із економічним спадом. Ефективніше залучати кошти внутрішніх та зовнішніх інвесторів на взаємовигідних умовах. При цьому інвестори повинні мати впевненість у стабільності законодавства та бути переконаними в ефективності і справедливості роботи судової системи під час відстоюванні своїх інтересів у судах.

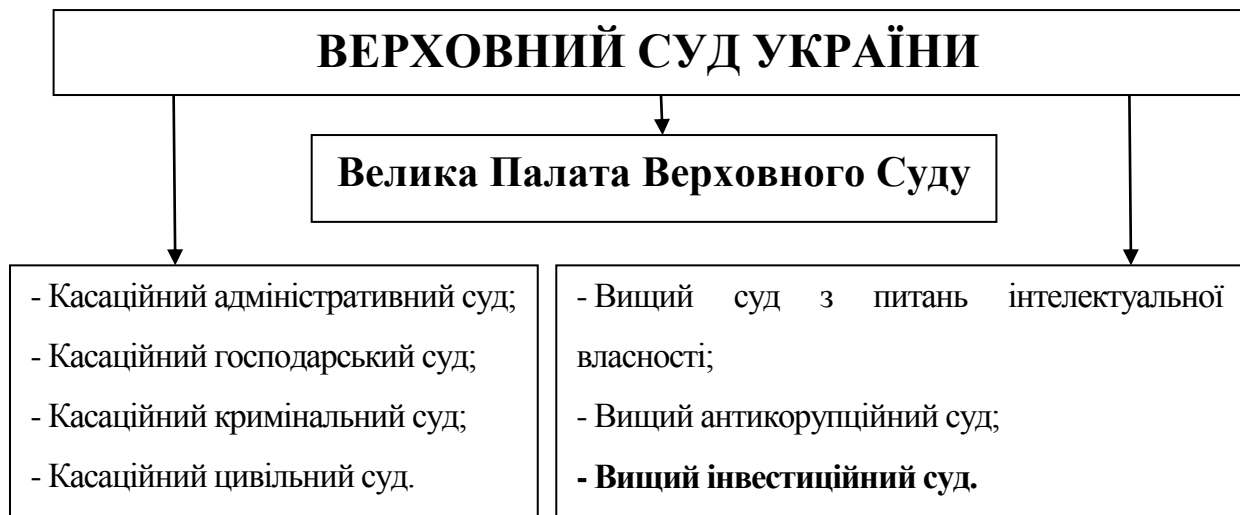
Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу призвів до появи різноманітних технічних засобів, завдяки наявності яких рівень корупції у державній службі, освіті, медицині частково знизився. Також протягом останніх років було прийнято нові нормативні акти та внесено зміни і доповнення до діючих в частині посилення протидії та боротьби із корупцією, «відмиванням» коштів, здобутих злочинним шляхом, «рейдерством» тощо. В Україні було утворено новий судовий орган – Вищий антикорупційний суд у складі Верховного суду України. Це позитивно відбилося на рівні

інвестування в українську економіку. Однак його рівень все одно значно поступається рівню інвестування в економіку більшості сусідніх із Україною держав. Для залучення іноземних інвестицій представникам української влади доводиться особисто переконувати акціонерів і керівників відомих зарубіжних компаній та корпорацій брати участь у реалізації різноманітних економічних проєктів в Україні. Так, 23 січня 2020 року у роботі Всесвітнього економічного форуму у Давосі взяв участь Президент України, який давав особисті гарантії іноземним інвесторам щодо захисту їх прав та інтересів, а також висловив ідею щодо утворення в Україні окремого суду (арбітражу) для інвесторів.

З одного боку, забезпечення дотримання раніше наданих державних гарантій у ручному режимі певною посадовою особою (нехай і найвищого рангу) не може не насторожувати. З іншого боку, пропозиція, висловлена головою держави, одразу стала предметом обговорення серед фахівців – практиків та науковців. Тому було розпочато наукові обговорення ідеї утворення нового судового органу, які одразу вилилися у дискусії. Окремі вчені вважають, що утворення нового судового органу стане додатковим тягарем для і без того дефіцитного Державного бюджету. Так, В. І. Король, К. М. Пільков та В. І. Нагнибіда стали на позицію захисту інтересів іноземних інвесторів у межах уже наявних у світі міжнародних інвестиційних арбітражів та МКАС при ТПП України [2]. Позитивом таких поглядів крім економії державних коштів є те, що у таких судах справи розглядаються колегією із трьох суддів, із яких по одному призначають самі сторони.

На нашу думку, сьогодні Україні все ж таки потрібен новий судовий орган, покликаний захищати права інвесторів – внутрішніх та, у першу чергу, іноземних. З іншого боку, це може бути не окремий судовий орган, а структурний підрозділ – наприклад, колегія, у складі діючого господарського суду або МКАС при ТПП України. Одним із позитивів розгляду спорів у новому «інвестиційному» суді для іноземного інвестора-позивача буде відносно невисока сума судового збору. Арбітражний збір у Міжнародному комерційному арбітражному суді при Торгово-промисловій палаті України є набагато більшим (при вартості позову до 10000 доларів США сума арбітражного збору становить 1800 доларів, а спір на суму меншу 1800 доларів США взагалі облішений економічного сенсу) [3, с. 324].

У випадку реалізації ідеї утворення нового судового органу України – Вищого інвестиційного суду України нами запропоновано наступну структуру Верховного суду України, в якій показано місце пропонованого до утворення Вищого інвестиційного суду:

Як видно зі схеми, нами пропонується утворити новий судовий орган у складі Верховного суду України. Він має отримати статус, схожий із статусом Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Фізичне місце знаходження (розміщення) нового судового органу тісно пов'язане із його кількісним складом. Відповідно, кількісний склад повинен бути пропорційним кількості спорів, які розглядатимуться суддями. А ця кількість залежатиме від юрисдикції та територіальної юрисдикції (підсудності) [2].

До юрисдикції Вищого інвестиційного суду України логічно віднести здійснення правосуддя як суду першої та апеляційної інстанцій у справах щодо захисту прав і законних інтересів зарубіжних інвесторів, а також здійснення у випадках та порядку, визначених законодавством про захист іноземних інвестицій, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у відповідних провадженнях. Утворення нового суду у складі двох інстанцій пов'язане із необхідністю повного дотримання інтересів учасників судового розгляду, зокрема і дотримання права на апеляційне оскарження. Підсудність (територіальна юрисдикція) має поширюватися на територію усієї України. Безпосереднє місце розташування двох палат Вищого інвестиційного суду України має бути у столиці держави – місті Києві. При цьому у разі формування нового суду невеликою кількістю суддів (як палати для здійснення правосуддя в першій інстанції, так і апеляційної палати) можливо вистачить і частини певних будівель, проте з окремим входом або із окремою від інших частиною будівлі (окремим крилом). Останнє дозволить організувати ефективну охорону та пропускний режим [3, с. 325].

Питання щодо кількісного та якісного складу Вищого інтелектуального суду можна вирішити двома шляхами: I) на основі аналізу кількості спорів щодо захисту прав іноземних інвесторів господарськими судами; II) через призначення певної мінімально

необхідної кількості суддів, пропорційної можливостям державного фінансування.

Набір суддів до нового Вищого інвестиційного суду повинен бути організований та здійснюватися на конкурсній основі за аналогією із набором до Вищого антикорупційного суду, проведеного у 2019 році. Після зміни юрисдикції діючих господарських, загальних судів та/або Вищого суду з питань інтелектуальної власності і, відповідно, зменшення навантаження на ці суди, можна буде відкоригувати їх кількісний склад шляхом зменшення кількості посад суддів та обслуговуючого персоналу. Ця кількість в ідеалі має дорівнювати кількості суддів та обслуговуючого персоналу новоутвореного Вищого інвестиційного суду. Іншими словами, слід провести рокировку між наявними та новим судом [3, с. 325].

У своїй діяльності Вищий антикорупційний суд має керуватися положеннями Конституції України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», інших законів та підзаконних нормативних актів України. Його правовий статус та режим діяльності, правовий статус його суддів мають бути закріплені у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Зрозуміло, що нові положення цього Закону будуть моніторитися і постійно змінюватися, особливо протягом перших років діяльності нового судового органу держави, на що будуть прямо впливати безпосередні результати його діяльності, серед яких ефективність захисту інтересів іноземний інвесторів, рівень задоволення останніх, динаміка приросту іноземних інвестицій в економіку України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Деревянко Б. В. Правове регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності: навч. посібник. МВС України, Донецький юридичний інститут. Донецьк : Видавничий дім «Кальміус», 2012. 204 с.
2. Крупчан О. Д. Концептуально-правові підходи до створення міжнародного інвестиційного арбітражу в Україні. *Судебно-юридическая газета*. 2020. 10 февраль. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/160775-kontseptualno-pravovi-pidkhodi-do-stvorennya-mizhnarodnogo-investitsiynogo-arbitrazhu-v-ukrayini>.
3. Деревянко Б. Щодо формування та діяльності спеціалізованого інвестиційного суду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 323–327.

СЕКЦІЯ 6
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

**ДО ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ В ЯКОСТІ ДОКАЗУ ПО СПРАВІ РЕЗУЛЬТАТІВ
ОПИТУВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ПОЛІГРАФА**

Завадська А. Т.

молодший науковий співробітник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

Національної академії правових наук України

На нашу думку, в першу чергу необхідно звернутися до історії виникнення поліграфа (детектору брехні).

Так, перші розробки технічного засобу, що за допомогою вимінювання низки фізіологічних властивостей опитуваного давав можливість встановлювати емоційну реакцію особи на низку питань були винайдені на межі XIX-XX сторічч.

У XX сторіччі такі поліграфи вже починають широко використовуватися у правоохоронній діяльності.

На сьогоднішній день, поліграфи використовуються більше ніж 75 країнах світу. В той же час найбільш поширеною практика їх застосування є в США [1]. Разом з тим, у цій країні більшість випадків використання поліграфів мають місце під час здійснення внутрішніх перевірок працівників приватних компаній, ніж у судовому процесі [2].

Однією з причин відсутності широкого застосування даних поліграфу як доказу в судових процесах є технічна недосконалість цього засобу і, відповідно, наявність високого ступеню ймовірності помилки при встановленні результату опитування особи на поліграфі.

В той же час, національне законодавство України передбачає можливість проведення експертизи з використанням поліграфу.

Так, відповідно до ст. 76 ЦПК України доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків.

Відповідно до ч. 1-2 ст. 102 ЦПК України висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством. Предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта

спеціальних знань.

Відповідно до п. 6.8. Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 08.10.98 № 53/5 в рамках проведення психологічної експертизи з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа.

Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій. Такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходить опитування.

Застосування вищевказаних норм Верховним Судом відбулося під час розгляду справи № 457/906/17.

Згідно обставин вказаної справи позивач звернувся до Трускавецького міського суду Львівської області з позовом про визнання недійсним договору купівлі-продажу нерухомого майна, скасування державної реєстрації права власності, визнання права власності.

У зв'язку з тим, що пояснення позивача та відповідача містили протилежну інформацію, судом першої інстанції з метою встановлення правдивих даних було призначено судову психологічну експертизу з використанням поліграфа.

На вирішення експерта судом було поставлено два запитання: «1. Чи передавав Відповідач грошові кошти у розмірі 404 204,00 грн за купівлю квартири перед укладенням договору купівлі-продажу, а також чи наявні в пам'яті Відповідача об'єктивні дані про факт передачі Позивачу грошових коштів у сумі 404 240, 00 грн одним траншем в приміщенні нотаріальної контори приватного нотаріуса 2. Чи отримав Позивач від Відповідача грошові кошти у розмірі 404 240,00 грн за продаж квартири».

Відповідач від проходження експертизи відмовився на підставі ст. 28 Конституції України («Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам).

Щодо позивача, за його згоди, така експертиза була проведена.

За результатами проведення судової психологічної експертизи (опитування із застосуванням спеціального технічного пристрою – комп'ютерного поліграфа) щодо

другого запитання експерт зазначив, що в ході експертизи у позивача не виявляються виражені психофізіологічні реакції та емоційне збудження на запитання, які могли б свідчити про те, що Позивач отримав від Відповідача грошові кошти у розмірі 404 240,00 грн за продаж квартири.

Суд першої інстанції надав визначення судової психологічної експертизи (опитування із застосуванням спеціального технічного пристрою – комп'ютерного поліграфа) як психологічної експертизи у вигляді дослідження експертом-поліграфологом на основі спеціальних знань з використанням поліграфа психофізіологічних реакцій особи у відповідь на пред'явлені в ході дослідження стимули з метою перевірки достовірності інформації, що надається досліджуваною особою. Також суд вказав, що дослідження пам'яті людини в рамках даної експертизи підпорядковується загальній методології судових психологічних експертиз та має власні, притаманні тільки цьому дослідженню науково обґрунтовані методи й методики. Основою судової психологічної експертизи із застосуванням поліграфа є реєстрація емоційної напруги, яка виникає у відповідь на прагнення приховати достовірну інформацію.

Разом з тим, у сукупності з іншими доказами суд прийшов до висновку що позовні вимоги підлягають задоволенню. З такою позицією погодився і суд апеляційної інстанції.

Проте, Верховний Суд у своїй Постанові від 12 лютого 2020 року по справі № 457/906/17 скасував рішення судів попередніх інстанцій та посилаючись на положення ЦПК України щодо порядку дослідження судами доказів, в тому числі і висновків експертів зазначив наступне:

«У порушення вказаних вимог процесуального законодавства, суди першої та апеляційної інстанцій, незважаючи на те, що із висновку експертизи експерта, який покладено в основу рішень, не вбачається, що відповідач ввів в оману позивача, не врахували та залишили поза увагою, що аргументи позивача фактично зводяться до викладення обставин неналежного виконання відповідачем умов укладеного договору, які відповідно до положень статті 230 ЦК України не дають підстав для встановлення введення позивача в оману під час укладання договору».

Спираючись на цей висновок Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанції та відмовив у задоволенні позову.

Таким чином, можна зробити висновок, що Верховний Суд на підставі положень ЦПК України надає перевагу висновку судової психологічної експертизи (опитування із застосуванням спеціального технічного пристрою - комп'ютерного поліграфа) у порівнянні з іншими доказами по справі.

Разом з тим важливим є питання відповідності даних, одержаних в результаті

проведення опитування із застосуванням спеціального технічного пристрою – комп'ютерного поліграфа, вимогам процесуального законодавства щодо висновку експерта.

Так, зокрема, у ч. 6 ст. 102 ЦПК України вказано, що у висновку експерта повинно бути зазначено: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, а також, за наявності, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертіві, які матеріали експерт використав. Інші вимоги до висновку експерта можуть бути встановлені законодавством. Відповідно до ч. 7 цієї статті у висновку експерта має бути зазначено, що він попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а у випадку призначення експертизи судом – також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Аналогічні положення містяться у КАС та ГПК України.

Не відповідність вищевказаним вимогам висновку судової психологічної експертизи (опитування із застосуванням спеціального технічного пристрою – комп'ютерного поліграфа) є підставою для визнання його неналежним доказом.

В якості прикладу можливо навести Постанову Восьмого апеляційного адміністративного суду Львівської області від 26.02.2020 року справа № 1.380.2019.001490. Висновок експерта-поліграфолога не був прийнятий судом як доказ у зв'язку з тим, що він не містив інформації про те, що експерт, який проводив дослідження, повідомлений про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок.

Таким чином, суд зазначив, що результати перевірки на поліграфі не відповідають критеріям допустимості та достовірності, відтак не вважається належним доказом у даній справі.

Разом з тим, не вирішеними на сьогодні залишаються питання уніфікації вимог до технічних засобів – поліграфів та порядку проведення такої експертизи.

Визнання результатів судової психологічної експертизи (опитування із застосуванням спеціального технічного пристрою - комп'ютерного поліграфа) Верховним Судом в якості доказу по справі створило прецедент для подальшого розвитку цієї галузі судових експертиз. В той же час, судами не рідко зазначається про відсутність нормативно-правового акту, що визначав би основні принципи використання поліграфа, випадки, проведення якої експертизи заборонено, коло осіб, які не можуть бути піддані

такій перевірці, часові рамки, протягом яких особа може бути піддана до такої перевірки тощо [3]. За таких обставин суди відмовляють у задоволенні клопотання сторони по справі про призначення такого виду експертизи.

Висновки. Застосування поліграфу в процесі доказування під час судового розгляду справи є перспективним напрямом розвитку законодавства та правозастосовної практики.

Разом з тим, важливим є створення єдиного уніфікованого нормативно-правового акту, що встановлював би вимоги як до технічного засобу – комп’ютерного поліграфу, так і порядок проведення такого виду експертизи, визначав би приблизний перелік питань, на які можливо надати відповідь за результатами проведення експертизи, а також встановлював права та обов’язки осіб, щодо яких проводиться зазначений вид експертизи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ромців О. І., Зубач І. М. Використання поліграфу у процесі подолання протидії розслідування злочинів у сфері службової діяльності: реалії сьогодення. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4926/romtsivzubach.pdf>.
2. Хомуленко Б. В. Історія виникнення поліграфу: давні та сучасні методи верифікації брехні. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKhnpu_psychol_2011_38_24.pdf
3. Ухвала Харківського апеляційного суду від 30 січня 2020 року по справі № 621/1308/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87421321>.

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Солдатенко М. Д.

Студентка II курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Грибачова І. П.

к. ю. н., доцент кафедри МЄПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

В даний час підприємницька діяльність, разом з іншими формами власності відіграє важливу роль у формуванні та функціонуванні ринкової економіки держави, тому суб’єкти господарської (підприємницької) діяльності потребують захисту своїх інтересів та майнових прав все більше, оскільки вірогідність різноманітних ризиків зростає. Велика зацікавленість у створенні адекватного ринку страхових послуг виникає не тільки у

суб'єктів господарювання, а також у держави, що заінтересована у потрібному страховому захисту її державного майна. Дані питання вирішуються через упровадження в Україні певних перевірених у світовій практиці видів і форм страхування.

Договором страхування можемо визначити цивільно-правову угоду, що виникає між страховиком і страхувальником. Він регулює їх взаємні обов'язки, що визначені в умовах даного виду страхуванні. Договір страхування у своїй основі визначається, як договір про прийняття та передачу певного ризику. За страхову премію страховик зобов'язується відшкодувати втрати страхувальнику, що відбулися через настання події, зумовленої в договорі страхування. Даний договір має бути укладений на основі визначених законом правил страхування [1, с. 979].

Можемо визначити такі ознаки договору страхування:

- Договір страхування є двостороннім.

Оскільки у випадку укладення договору певні обов'язки та права виникають не тільки у страховика, а й у страхувальника.

- Даний договір є реальним.

Він набуває законної сили з самого моменту внесення саме першого страхового внеску, у випадку якщо інакше не передбачено у договорі.

- Договір страхування є відплатним.

Страховик у випадку настання певного страхового випадку повинен здійснити страхові виплати, а страхувальник зобов'язаний сплачувати страхову премію.

- Договір є ризиковим (алеаторним).

Договір страхування можна назвати договором ризику, оскільки при його укладенні відповідні сторони не можуть визначити чітко межі майбутнього виконання своїх визначених обов'язків, при чому збагачення чи втрата однієї зі сторін завжди залежать від випадку, адже на момент укладання договору страховик не може знати, буде виконувати він свої обов'язки, зазначені у договорі, чи ні, а також в якому обсязі і коли саме. При чому точно так ризикує і страхувальник, адже він не впевнений у отриманні страхового відшкодування, сплачуючи при цьому систематичні внески. Страхувальник в свою чергу не знає, яке буде співвідношення між розміром страхового відшкодування та сплачених ним даних страхових внесків [2, с. 2-6].

Існують два способи укладання договору страхування:

- складання одного документа;
- видача страхового поліса (свідоцтва).

Складання одного документа передбачає підписання його сторонами, у письмовій формі, після чого договір може вважатися укладеним.

Видача страхувальникові страховиком страхового поліса (сертифіката, свідоцтва) фактично і засвідчує факт укладання даного договору страхування. Страхові свідчення і поліси містять усі умови відповідного договору страхування, включають стандартні правила щодо страхування, спеціальні умови, щодо даного договору, а також виключення і доповнення стандартних правил. В даних свідоцтвах можуть бути окремі умови, погоджені з окремим страхувальником.

Існують два види полісів:

- 1) разовий;
- 2) генеральний.

Разовий поліс зазвичай застосовується під час оформлення операції страхування з одним предметом, простих операцій.

Генеральний поліс зазвичай поширюється на декілька операцій, що є однорідними, щодо страхування майна групи предметів.

Щодо страхових сертифікатів, вони є більш простими, ніж страхові поліси, адже вони містять тільки істотні з умов договору, в інших же умовах вони діють згідно стандартних правил страхування.

Правила страхування повинні розроблятися страховиком щодо кожного з видів страхування окремо і підлягати реєстрації у відповідному органі під час видачі ліцензій, яка визначає право на здійснення страховиком відповідного виду страхування [3, с. 181].

Головна підстава щодо укладення договору страхування – заява страхувальника. Дана заява містить адресованих страховику явно виражений намір страхувальника щодо укладання, на відповідних умовах, договору страхування. В ній обов'язково необхідно викласти всі особливості ризику, щодо якого передбачається укладення договору. Після розгляду заяви, страховик може її відхилити або прийняти. Головним підтвердженням укладення договору страхування є видача страховиком страхового свідоцтва, яке містить всі умови договору та видається страхувальнику.

Мають місце укладатися такі договори страхування, що укладаються з юридичними особами та громадянами і мають передбачати обов'язкове виконання зобов'язань на користь відповідної третьої особи, не тільки страхувальника. В цьому випадку виплату страхового відшкодування страховик проводить згідно з договором страхування на підставі заяви даного страхувальника, або його правонаступника, чи третіх осіб, які фігурують у даному договорі та визначені умовами страхування, а також страхового акта, що має складатися страховиком чи певною уповноваженою ним особою.

Договір страхування укладається на будь-який строк, визначений за домовленістю сторін та передбачений дійсним законодавством та зумовлений факторами (Мета,

платоспроможність страхувальника, вид і форма договору страхування) [1, с. 17-18].

У випадку необхідності доповнення чи зміни умов в договорі страхування, зміни мають бути оформлені доповненням (адендумом), яке є важливою частиною договору. Недотримання умов, щодо письмової форми договору, тягне за собою його недійсність із самого моменту укладення, даний договір в жодному разі не породжує обов'язків і прав, в такому випадку кожна сторона повинна повернути іншій стороні те, що вона отримала за даною угодою.

Державний нагляд, щодо діяльності страхової здійснюється певним Уповноваженим органом, а саме: Національною комісією, яка здійснює своє державне регулювання відповідних ринків фінансових послуг України, а також його органами, створеними на місцях задля дотримання визначених законодавством вимог про страхування, запобігання виниклої неплатоспроможності страховиків, ефективного своєчасного розвитку страхових послуг і захисту прав та законних інтересів страхувальників [4, с. 92].

Законодавство України визначає обов'язки та права суб'єктів визначеного страхового договору, умови та підстави укладання, здійснення певних страхових виплат, відносини договірні між сторонами, а також форми страхування, систему діючого державного регулювання, умови даного ліцензування страхової діяльності, а також вимоги щодо правил страхування, перелік обов'язкових та добровільних видів страхування, а також формування страхових резервів і напрями і правила про розміщення коштів у страхових резервах, тощо.

Отже, договір страхування за законодавством України - письмова угода між страховиком і страхувальником, після початку дії якої страховик бере зобов'язання, якщо буде настання страхового випадку, він повинен виплатити страхову суму чи відшкодувати збиток у відповідних межах страхової суми до страхувальника чи іншої особи, в свою чергу страхувальник повинен сплачувати страхові платежі, при чому у термін, визначений договором, а також виконувати інші умови, що там прописані.

Перед укладанням даного договору, страхувальник подає страховикові свою письмову заяву або в іншій формі заявляє щодо свого наміру укласти даний договір страхування. Сам факт укладання цього договору страхування завжди посвідчується страховим полісом, сертифікатом чи свідоцтвом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Про страхування: Закон України від 07.05.1996 р. № 85/96-ВР / Верховна Рада України.

Відомості Верховної Ради України. 1996. № 18. Ст. 78.

3. Олійник О. В., Нагаєва Г. О. *Страховання. ХНАУ. 2008. 282 с.*

4. Жабинець О. Й. *Страховання. ЛьвДУВС. 2010. 260 с.*

КОМПЕНСАЦІЯ ВИТРАТ НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Харченко А. Л.

Студентка III курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Думчиков М. О.

к. ю. н., асистент кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Досліджуючи судову практику у сфері вирішення цивільних спорів, можна помітити тенденцію того факту, що суди досить часто відмовляють або частково задовольняють і задоволенні вимог, щодо відшкодування витрат на правову допомогу, навіть у тому разі, коли рішення ухвалюють на користь такої особи. Актуальність цього питання також зумовлює оновлення чинного цивільного процесуального законодавства України.

Проблематику та правову природу витрат на правову допомогу в цивільному процесі досліджували такі науковці: М. Рожкова, К. Шмотін, В. Заборовський, Т. Варфоломеєва, В. Личко, Е. Васьковський, О. Антонюк, І. Головань, Г. Тріпультський та ін.

Якщо звертатися до статистики судової практики, то вбачається, що у 2019 році районні суди міста Києва за клопотанням сторони цивільного процесу, зазвичай відшкодували декілька (2-3) тисячі гривень витрат на правничу допомогу. Навіть у випадках, коли ціна позову могла сягати мільйонів гривень, суди могли компенсувати суму у декілька тисяч, що в такому разі у десятки разів менше судового збору, який було сплачено на користь держави для ведення справи.

Слід починати з того, що відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу [1]. Та, відповідно до статті 15 Цивільного процесуального кодексу України, учасник справи мають право користуватися правничою допомогою. Особливу увагу заслуговує абзац 13 пункту 3 статті 2 Цивільного процесуального кодексу України, в якому зазначено, що одним із головних принципів цивільного судочинства є відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.

За приписами ст. 79, 84 Цивільного процесуального кодексу України, витрати на

правову допомогу відносяться до судових витрат.

Відповідно до ст. 84 Цивільного процесуального кодексу України, витрати, пов'язані з оплатою правової допомоги адвоката або іншого фахівця в галузі права, несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги.

Сучасне цивільне судочинство є досить складним, як за нормативно-правовою базою, так і за своїм процесуальним перебігом розгляду справи і вирішення спорів. Тож складно уявити собі ефективний судових захист та взагалі правничу допомогу без допомоги професіонального адвоката. Ціни на послуги адвокатів в наш час можуть прирівнюватися до ціни позову, а в деяких випадках, навіть і перевищувати її. В будь-якому разі факт того, що особі передбачено законодавством можливість компенсації витрат на правничу допомогу в разі виграшу справи. Адже мова йде про захист власних прав та інтересів, а правничу допомога є невід'ємним елементом цього захисту.

Відповідно до статті 133 Цивільного процесуального кодексу України, до витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать витрати:

- 1) на професійну правничу допомогу;
- 2) пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи;
- 3) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів;
- 4) пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

А стаття 137 визначає, що витрати на професійну правову допомогу складаються з двох частин – це гонорар адвоката та витрати адвоката, які понесені у зв'язку з підготовкою справи до розгляду та взагалі з виконанням ним професійних обов'язків(представництво, збір доказів). Але, хоча законодавчо і закріплено принцип відшкодування витрат на правову допомогу, та все ж, як зазначають суди, зокрема, Верховний Суд, склад, розмір та співмірність витрат на правову допомогу входить до предмета доказування у справі. До того ж для відшкодування витрат потрібно окремо подавати клопотання до суду [5].

Для підтвердження всіх складових витрат суду повинні бути надані документи щодо доручення або договір про надання юридичних послуг, також документи, що засвідчують оплату гонорару адвокату, всіх інших витрат, що пов'язані з наданням правової допомоги, підготовки справи до розгляду. Такі документи повинні буди у вигляді квитанції до прибуткового касового ордера, касові чеки, посвідчення про відрядження та ін. Так, суди оцінюють надані адвокатом послуги дуже ретельно. Суд

може враховувати такі деталі: чи пов'язані представлені витрати з розглядом справи; чи є розмір витрат на адвокатську допомогу повинен бути обґрунтованим і пропорційним відповідно до предмета позову чи спору то. При цьому враховується ціна позову, а також значення справи для сторін, у тому числі, вплив справи на репутацію сторін і публічний інтерес до цієї справи. Поведінка сторони в розгляді справи, тобто така, яка могла привести до затягування справи, випадки подання необґрунтованих заяв, клопотань може також враховуватися при розгляді клопотання про відшкодування витрат на правову допомогу. Ще одним випадком можуть бути дії сторони щодо досудового вирішення спору, і його можливого врегулювання мирним шляхом.

Отже, з критеріїв, названих вище, можна сказати, що основний принцип, який застосовується судом при вирішенні питання про відшкодування витрат на правову допомогу – це принцип їх пропорційності.

Окремо розглядається розмір витрат на оплату послуг адвоката. Відповідно Цивільного процесуального кодексу України, ці витрати мають бути співмірними із складністю справи та робіт, що були виконані адвокатом, часом, який був витрачений на надання послуг та ціною позову та/або значення справи для сторони, в тому числі вплив справи на репутацію сторони, або публічним інтересом до справи. Неспівмірність витрат на правничу допомогу із передбаченими законом критеріями є підставою для подання стороною-опонентом клопотання про зменшення розміру витрат на правничу допомогу, які підлягають розподілу між сторонами.

Якщо звертатися до історії розвитку законодавства в цій сфері, то перш за все треба згадувати Закон України від 20 грудня 2011 року «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу в цивільних і адміністративних справах», який на даний момент не є чинним (підстава – ухвалення нових норм до Цивільного процесуального кодексу). Стаття 1 зазначеного вище закону визначає, що розмір компенсації витрат на правову допомогу в цивільних справах, якщо ця компенсація буде виплачуватися стороні, на користь якої ухвалено рішення, не може перевищувати 40 відсотків прожиткового мінімуму для працездатної людини (розмір прожиткового мінімуму, що встановлений станом на 1 січня поточного року), за годину участі особин, яка надавала правову допомогу, безпосередньо в судовому засіданні, під час вчинення окремих процесуальних дій поза судовими засіданнями, і під час підготовки справи до розгляду на судовому засіданні [4]. Склад та розмір витрат на правничу допомогу також входив до предмета доказування у справі [6].

Поки ж, за новою редакцією Цивільного процесуального кодексу, в главі 8 змінюються підходи до відшкодування витрат на професійну правову допомогу: відтепер

закон не обмежує розмір компенсації витрат на правову допомогу.

У новій редакції Цивільного процесуального кодексу, в статті 134 є вимога до сторін процесу додавати до суду попередній, так би мовити, орієнтовний розрахунок суми судових витрат, які сторона очікує понести в зв'язку з розглядом справи. Відповідно до статті 185 кодексу, невиконання цього обов'язку тягне за собою залишення позову заяви без руху, а також суд вправі в такому випадку навіть відмовити у відшкодуванні судових витрат, крім витрат на сплату судового збору (відповідно до статті 134) [2]. Попередній розрахунок судових витрат є обов'язковим як для сторони позивача, так і для сторони відповідача.

Відповідно до частини 1 статті 135 Цивільного процесуального кодексу з'являється новий інститут забезпечення судових витрат [2]. Тобто суд може зобов'язати сторони внести на рахунок суду заздалегідь визначену суму, що пов'язана з розглядом справи або з певною процесуальною дією. Суд виносить ухвалу про забезпечення судових витрат.

Але тут треба говорити про те, що на практиці навіть досвідченому юристу чи адвокату дуже складно передбачити всі витрати і вартість послуг за ведення певної судової справи. Адже протягом розгляду справи можуть виникати різні несподівані події, нові обставини, необґрунтовані дії сторони-опонента, дії або бездіяльність суду.

Невиконання позивачем ухвали суду про забезпечення судових витрат шляхом внесення відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду є підставою для залишення позову без розгляду за клопотанням відповідача (частина 6 статті 135) [2].

Після вирішення справи по суті, в разі задоволення позову, суд приймає рішення про повернення внесеної суми позивачеві, а в разі відмови в позові, закриття провадження у справі, залишення позову без розгляду – про відшкодування за її рахунок витрат відповідача повністю або частково. Невикористану частину внесеної позивачем суми повертається позивачеві не пізніше п'яти днів з дня вирішення питань, зазначених у цій частині, про що суд виносить ухвалу.

За практикою Європейського суду з прав людини, вирішуючи питання про відшкодування витрат на розгляд справи відповідно до статті 41 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, суд зазначає, що заявник має право на компенсацію понесених судових витрат, якщо буде доведено факт їх неминучості і розумність їх розміру.

Аналіз судових рішень ЄСПЛ свідчить про те, що при вирішенні справ про відшкодування витрат на правову допомогу, суди переглядають кількість витраченого часу на ведення справи, можуть оцінювати відповідність і розумність ціни і послуг, враховують кваліфікацію адвоката і складність самої справи. Досить часто суди

зменшують заявлені суми і можуть зовсім відмовити у відшкодуванні витрат на правову допомогу. Суди також часто відмовляють відшкодувати витрати на послуги кількох адвокатів, якщо ті працювати над справою на представляли інтереси клієнта спільно.

Висновки. Отже, в будь-якому разі треба говорити про те, що надана можливість відшкодувати витрати сторін на правову допомогу є прогресивним положенням цивільного процесуального законодавства, яке забезпечує реалізацію права, передбаченого Конституцією України про право на правову допомогу. Але сама процедура клопотання щодо відшкодування цих витрат є досить складною. Положення щодо відшкодування судових витрат, їх попереднього розрахунку, забезпечення є неконкретизованими. Гонорари та ціни на послуги адвокатів дуже різняться. Складність справи, ціна та предмет позову також є індивідуальними. Тож передчасне внесення на депозитний рахунок коштів на ведення судової справи є моментом спірним. Тим паче з послідуочим обов'язком сторони доказувати чому остаточна сума витрат відрізняється від попереднього розрахунку. Тож, на нашу думку, чинне цивільне процесуальне законодавство повинне бути більш конкретизованим. Потрібним нововведенням є появи чіткої процесуальної процедури розгляду клопотань сторін про відшкодування витрат на правову допомогу. А також зменшення кола повноважень судів у випадках розглядів таких клопотань, адже судді часто без достатнього мотивування переглядають розміри гонорарів адвокатів, визначають їх завищеними, безпідставно завищеними, і в результаті зменшують суму відшкодування витрат на правову допомогу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.2.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356
4. Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах: Закон України від 20 грудня 2011 р. № 4292 IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 29. Ст. 343.
5. Устюшенко С. Е. Витрати на професійну правничу допомогу в цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №9. С. 27–31.
6. Заборовський В. В. Правова природа витрат на правову допомогу в цивільному процесі

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ВІЛЬНИХ ЛІЦЕНЗІЙ

Філоненко С. С.

Студентка III курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Думчиков М. О.

к. ю. н., асистент кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

В результаті розвитку суспільних відносин, пов'язаних з укладенням договорів щодо передачі права на доступ до об'єктів інтелектуальної власності, стрімко розвивається інститут вільних ліцензій, за допомогою якого здійснюється укладення договору щодо вільного доступу до творів чи інших авторських прав у цифровому просторі. Останнім часом, досить поширеним явищем стало бажання правовласників передати повністю або тільки частину твору для загальносуспільного використання. Саме це стало підставою виникнення такого виду договору як вільні публічні ліцензії. Головна особливість даного виду правовідносин полягає в тому, що автор повідомляє користувача про обмеження свого авторського права. Прикладом може бути ситуація, коли правоволоділець надає право третій особі використовувати твір й вносити до нього поправки, виправлення, але лише для некомерційних цілей. Варто підкреслити, що під вільної ліцензією варто розуміти не обов'язково безкоштовну, а таку, що буде існувати на умовах вільного ринку, торгівлі, свободи волі. Однак, у більшості випадках вільна ліцензія існує на безоплатній основі. Під час обмеження обсягу захисту авторського об'єкта правоволодільцем інтереси потенційних користувачів не враховуються. На них лише покладається право прийняття або неприйняття права на доступ до твору на умовах вільної ліцензії.

На думку І. А. Зеніної і К. М. Мешкової, хоча даний вид ліцензій на даному етапі розвитку суспільства є неабияк популярним, судова практика в країнах Європи і США є незначною, не кажучи вже про Україну, де вона взагалі відсутня. Тому існують сумніви щодо визнання вільної ліцензії [6, с.11].

Аналізуючи законодавство зарубіжних країн, де вільні ліцензії були визнані, закріплені і врегульовані спеціальними нормативними актами, можна сказати, що вони посідають одне з головних місць у системі договорів, які пов'язані з авторським правом.

Основними актами, які регулюють даний вид ліцензій у США виступають Акт про

авторське право (The copyright Act) 1976 р. і Акт про авторське право в цифровому тисячолітті (Digital Millennium Copyright Act – DMCA) 1998 р. Закон США передбачає заборону передавати авторські права на твір, але допускає відмову автора від авторського права на твір [1]. Суди різних інстанцій визнають вільні ліцензії і тому є багато прикладів судових розглядів, пов'язаних з недотриманням умов вільної ліцензії. Прикладом може слугувати справа *E. Anderson, R. Landley vs. Monsoon Multimedia Inc.* 2007, яка була першим досвідом розгляду і вирішення спору щодо порушення вільної ліцензії. Сторонами позову були розробник комп'ютерних програм *E. Anderson, R. Landley*, який створив *Software freedom law center*, та Компанія *Monsoon Multimedia*, яка розповсюджувала програмне забезпечення, розроблене позивачем. Але судового рішення суд не прийняв у зв'язку з відкриттям Компанією *Monsoon Multimedia* вихідного коду та виплатою позивачеві матеріальної компенсації [6, с. 13].

Ізраїль є також країною, де вільна ліцензія є поширеною й ефективно діє інститут ліцензій. У 2007 році було прийнято Закону про авторське право, який закріпив принципово нове поняття похідних творів, що означає створення абсолютно нового твору на основі вже існуючих шляхом переробки. Новий Закон передбачив демократизм щодо форми укладення даного виду договору, а саме закріпив право на усне укладення вільної ліцензії, що є позитивним для дієвого існування інституту ліцензій [2]. Підтвердженням демократичного характеру ізраїльського закону слугує підтримка судової практики, яка визнала особливий вид ліцензій. Прикладом з судової практики Ізраїлю може бути справа *Avi Re'even vs. Mapainc*, в якій позивач завантажив фотографію в інтернет мережу, позначивши її відміткою про ліцензування, а відповідач використав об'єкт авторського права і створив колаж без жодних посилань на ім'я автора. Суд виніс рішення визнати відповідача винним, що і є підтвердженням правового визнання ліцензії [2].

Характеризуючи предмет нашого дослідження, варто звернути увагу на досвід ФРН у запровадженні та реалізації інституту вільної ліцензії, адже в країні Закон про авторське право був прийнятий у 1965 році. І ще в ті часи він передбачав існування вільної ліцензії. В нормах Закону говориться, що твір, створений шляхом переробки твору іншої особи, може публікуватися без згоди автора твору, щоб був використаний при створення нового [5]. Закон вказує на можливість надання права на використання твору тим чи іншим способом. на право [5]. В судовій практиці ФРН прослідковується тенденція правового визнання вільної ліцензії. Прикладом судового рішення на охорону прав сторін за умовами вільної ліцензії є рішення у справі *H. Welte vs. D-Link Germany GmbH*. Позивачем був програміст Геральд Велт, який виступав за відкрите програмне забезпечення. Він

подав позов на відповідача D-Link Germany GmbH, яке займалося продажем роутерів з встановленою операційною системою, розробником якої був позивач. Позов був спрямований на надання інформації стосовно кількості проданого товару, а також базу покупців та постачальників роутерів [7].

Судова практика та чинне законодавство Франції також впровадила інститут вільних ліцензій Кодексом інтелектуальної власності від 1992 р., який відзначився своїми особливостями. Серед них слід виокремити той факт, що автори похідних творів, тобто таких, які були піддані переробці, адаптації, аранжуванню знаходяться під охороною, яка надається Кодексом, виключаючи завдання шкоди автору початкового твору. Зважаючи на високий рівень поширеності вільної ліцензії у Франції, судова практика є досить добре сформованою і містить достатній перелік судових справ, однією з яких є справа за позовом Французької асоціації професійної освіти (AFPA) до компанії Edu4 з метою визнання її винною в порушенні умов вільної ліцензії. Суд прийняв рішення на користь позивача і зобов'язав відповідача виплатити грошову компенсацію [4].

Суворістю вимог можна відзначити Закон про авторське право та суміжні права Бельгії від 1994 року. Законом передбачається умова укладення всіх договорів, стороною якого є автор, у письмовій формі. Ще однією умовою, яка відрізняється від умов договору інших країн, є покладення обов'язку на ліцензіата сумлінно користуватися наданим правом доступу до твору відповідно до звичаїв ділового обороту. Бельгійські суди також стали на підтримку вільних ліцензій. У справі *Lichôdmarwa v.s L'asbl Festivalde Theatrede Spa* суд виніс рішення на користь позивача *Lichôdmarwa*, який звернувся з вимогою визнати відповідача СПА-центр *L'asbl Festivalde Theatrede Spa* винним у порушенні вільної ліцензії. Порушення стосувалося використання пісні позивача «*Abatchouck*» у рекламі відповідача [3].

Отже, враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що останнім часом досить поширеним явищем стало бажання правовласників передати повністю або тільки частину свого твору для загальносуспільного використання. Саме це стало підставою виникнення такого виду договору як вільні ліцензії. Хоча даний вид ліцензій на даному етапі розвитку суспільства є неабияк популярним, судова практика в країнах Європи і США є незначною, не кажучи вже про Україну, де вона взагалі відсутня. Аналізуючи законодавство зарубіжних країн, де вільні ліцензії були визнані, закріплені і врегульовані спеціальними нормативними актами, можна сказати, що вони посідають одне з головних місць у системі договорів, які пов'язані з авторським правом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Copyright Law of the United States of America and Related Laws Contained 89 in Title 17 of the United States Code / United States Copyright Office official website. URL: <http://www.copyright.gov/title17/92chap1.html#106a> (дата звернення: 10.04.2020).
2. Israeli Copyright Act of 2007 / World Intellectual Property Organization official website. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=132095 (дата звернення: 10.04.2020).
3. Law on Copyright and Neighboring Rights (of June 30, 1994, as amended by the Law of April 3, 1995). URL: <http://www.wipo.int/wipolex/254> (дата звернення: 10.04.2020).
4. Law on the Intellectual Property Code (Legislative Part) (No. 92-597 of July 1, 1992, as last amended by Laws Nos. 94-361 of May 10, 1994, and 95-4 of January 3, 1995). URL: http://www.copyright.ru/ru/library_old/inside/83/?doc_id=480 (дата звернення: 10.04.2020).
5. Закон Германии об авторском праве. URL: http://www.copyright.ru/ru/library/zakonodatelstvo/zarubezhnoe_zakonodatelstvo/zakon_germanii_ob_avtorskom_prave/ (дата звернення: 10.04.2020).
6. Зенин И. А., Мешкова К. М. Свободная лицензия в сети Интернет. 2011. № 4. С. 8–13.
7. Решение Окружного суда Франкфурта-на-Майне по делу H. Welte vs. DLink Germany GmbH. URL: http://www.jbb.de/judgment_dc_frankfurt_gpl.pdf (дата звернення: 10.04.2020).

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ СЕКРЕТНОГО ЗАПОВІТУ

Шевцов Я. А.

Студент II курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Грибачова І. П.

к. ю. н., доцент кафедри МЄПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

Приватні відноси між фізичними особами останнім часом набувають дуже великої різноманітності. Велика кількість соціальних та інших факторів впливають на них, через що, навіть між близькими людьми стаються непорозуміння, які тягнуть за собою недовіру. У зв'язку з цим, значна кількість таких стосунків набули відтінку анонімності та надмірної прихованості. Через що, останнім часом, все більшої популярності набувають секретні заповіти.

Інститут секретного заповіту був впроваджений в Українську правову систему разом з набранням чинності нового Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) 1 січня 2004 року і головною метою такого нововведення було посилення захисту таємниці заповіту, тобто забезпечення гарантії того, що нотаріус, інша посадова, службова особа, яка

посвідчує заповіт, свідки, а також фізична особа, яка підписує заповіт замість заповідача, не матимуть права, а головне можливості до відкриття спадщини розголошувати відомості щодо факту складення заповіту, його змісту, скасування або зміни заповіту (ст. 1255 ЦКУ). Варто зазначити, що така форма заповіту є досить популярною у більшості країн Європи, приміром у Німеччини, Іспанії, Італії, Португалії тощо, і для України, як прогресивної європейської держави, наявність такої форми заповіту є обов'язковою, адже це реальна можливість для людей реалізовувати та захищати свої права [1, 3].

Із положень Цивільного кодексу можна зробити висновок, що секретний заповіт врегульовується загальними нормами цивільного права щодо простого заповіту, за винятком кількох особливостей. Так, відповідно до ч. 1 ст. 1233 та ч. 1 ст. 1249 ЦКУ секретним заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом. Звідси випливає, що секретний заповіт може посвідчуватися тільки нотаріусом (ч. 1 ст. 1249 ЦКУ) [1].

Форма та зміст такого заповіту регулюються ст. 1233-1247 ЦКУ за винятком кількох виключень. Секретний заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення, а також він має бути особисто підписаний заповідачем [1].

Крім того, до змісту секретного заповіту встановлюються вимоги, визначені у пп. 2.1., 2.3.-2.7. п. 2 глави 3 розділу II Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22.02.2012 № 296/5 (далі – Наказ № 296/5), відповідно до якого заповіт має бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликало незрозумілостей чи суперечок після відкриття спадщини. До заповіту може бути включено розпорядження майнового або немайнового характеру. За заповітом майно може бути заповідане тільки у власність. І не дивлячись на те, що пп. 2.2. п. 2 глави 3 розділу II Наказу № 296/5 не застосовується до секретного заповіту, і його зміст нотаріусом не перевіряється, якщо після оголошення заповіту умови, визначені у заповіті суперечать закону або моральним засадам суспільства, вони є нікчемними (пп. 2.6. п. 2 глави 3 розділу II Наказу № 296/5) [2].

Пп. 3.1.-3.5. п. 3 глави 3 розділу II Наказу № 296/5 дублюють положення ст. 1249 ЦКУ і більш детально їх розкривають, відповідно до чого, нотаріуси посвідчують секретні заповіти, не ознайомлюючись з їх змістом, при цьому, вони повинні роз'яснювати заповідачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало неясностей чи суперечок після відкриття спадщини [1, 2].

Особа, яка склала секретний заповіт, самостійно подає його нотаріусу у заклеєному конверті, на якому має бути особистий підпис заповідача. Якщо такий підпис поставлений без присутності нотаріуса, то заповідач повинен особисто підтвердити, що підпис на

конверті зроблений ним особисто. На конверті, у якому міститься секретний заповіт, нотаріус ставить посвідчувальний напис про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, потім скріплює його печаткою і в присутності заповідача поміщає в інший конверт після чого опечатує. На іншому конверті зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, дата народження заповідача та дата прийняття на зберігання відповідного секретного заповіту.

Ще одна особливість, це те, що секретний заповіт приймається нотаріусом на зберігання без складання опису.

До секретних заповітів також застосовується особливий порядок зберігання, відповідно до якого вони зберігаються в окремому пакеті в залізних шафах чи сейфах. Не допускається підшивання секретних заповітів до їх оголошення в окремі наряди (пп. 5.1.-5.2. п. 5 глави 3 розділу II Наказу № 296/5) [2].

Однією з основних особливостей секретних заповітів є порядок їх оголошення, встановлений ст. 1250 ЦКУ та пп. 4.1.-4.11. п. 4 глави 3 розділу II Наказу № 296/5. Відповідно до цих норм, нотаріус, який є зберігачем секретного заповіту, у разі одержання інформації про відкриття спадщини та подання свідоцтва про смерть заповідача призначає день оголошення змісту заповіту. У зв'язку з тим, що зміст заповіту до моменту відкриття спадщини невідомий нікому, навіть нотаріусу, він не може знати які особи є одержувачами спадку, тому повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо їх місця проживання йому відомі, або через друковані засоби масової інформації про день та час оголошення змісту заповіту [1, 2].

У випадках, коли заінтересована особа, яка належним чином повідомлена про день оголошення секретного заповіту, на оголошення не з'явиться, нотаріус оголошує зміст секретного заповіту тим особам, які з'явилися.

У назначений час, нотаріус у присутності заінтересованих осіб та двох свідків відкриває конверт, у якому зберігався заповіт, та оголошує його зміст, про що згодом складається відповідний протокол, який підписують нотаріус та свідки.

Вимоги до такого протоколу наступні: дата, час та місце складання протоколу про оголошення секретного заповіту; дата посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту; прізвище, ім'я, по батькові осіб, присутніх при оголошенні, у тому числі свідків; відомості про повідомлення осіб, які не з'явились на оголошення секретного заповіту, або відомості про повідомлення в друкованих засобах масової інформації; стан заповіту (наприклад, наявність закреслених місць, поправок або інших недоліків); стан конверта, у якому знаходився заповіт, а також записується весь текст заповіту.

У випадках, коли неможливо визначити справжню волю заповідача, нотаріусом у

протоколі відтворюється витлумачений спадкоємцями текст заповіту та відомості про досягнення чи недосягнення між спадкоємцями згоди щодо тлумачення тексту заповіту. Відповідно до ч. 1 ст. 1256 ЦКУ тлумачення заповіту може бути здійснене після відкриття спадщини самими спадкоємцями, однак, якщо з цього приводу виник спір, то тлумачення заповіту здійснюється судом у порядку встановленому законом (ч. 2 ст. 1256 ЦКУ) [1, 2].

Нотаріус обов'язково попереджує свідків про відповідальність за шкоду, заподіяну ними внаслідок розголошення відомостей, що стали їм відомі у зв'язку з оголошенням секретного заповіту, про що робиться позначення в тексті протоколу.

Крім того, в тексті протоколу можуть бути зазначені й інші істотні обставини оголошення заповіту, якщо такі є.

Якщо заінтересована особа з'явилася після оголошення заповіту, нотаріус ознайомлює її з протоколом оголошення секретного заповіту, про що також робиться відповідна відмітка у протоколі, і підписується цією особою [2].

У зв'язку з особливостями секретних заповітів, до них застосовується спеціальний порядок скасування та зміни заповіту відповідно до ст. 1254 ЦКУ. Цей порядок встановлено пп. 7.1.-7.4. п. 7 глави 3 розділу II Наказу № 296/5. Відповідно до якого, нотаріус, який є завідувачем державного нотаріального архіву при одержанні спеціальної заяви про скасування секретного заповіту, а також за наявності нового заповіту робить про це відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів [1, 2].

У випадках, коли заповідач подає примірник свідоцтва про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, напис про скасування заповіту робиться і на цьому примірнику, після чого він разом із заявою (коли заповіт скасований заявою) додається до примірника свідоцтва, яке зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві.

Якщо секретний заповіт скасовується за заявою заповідача, нотаріус повертає йому підписаний ним конверт із секретним заповітом. Справжність підпису заповідача на заяві про скасування секретного заповіту також підлягає нотаріальному засвідченню [2].

В іншому, до секретного заповіту застосовуються загальні положення законодавства, так як саме ці спеціальні норми роблять його секретним [1, 3].

Таким чином, можна зробити висновок, що саме спеціальний порядок складання, скасування, зміни, посвідчення, зберігання і оприлюднення секретного заповіту дозволяють зберегти таємницю заповіту до самого моменту відкриття спадщини, в іншому ж, це звичайний правочин з кількома процедурними особливостями, які ти не менш чудово справляються зі своїм завданням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.04.2020).
2. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення: 03.04.2020).
3. Секретний заповіт. Процедура складання та оголошення (Арнаутов Андрій). Profmeter. URL: https://profmeter.com.ua/content/articles/186/1026/?sphrase_id=12275418 (дата звернення: 03.04.2020).

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ ФОРС МАЖОРНИХ ОБСТАВИН ВНАСЛІДОК КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ

Грибачова І. П.

*к. ю. н., доцент кафедри МСПЦПД ННІ права
Сумського державного університету*

Встановлення карантинних заходів суттєво обмежує діяльність, як суб'єктів господарювання так і звичайних осіб. Неможливість ведення господарської діяльності, отримання прибутку, вчасного розрахування з кредиторами призводить до значних порушень договірних зобов'язань, і як наслідок застосування цивільно-правової відповідальності. Але сторони не могли передбачити встановлення таких обмежувальних заходів при укладенні договорів, тому такі обставини мають неминучий характер, зумовлений зовнішніми факторами, які слід трактувати як непереборна сила, тим більше що тому є законодавче підтвердження.

Відповідно ст.14.1 Закону «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, в тому числі під час встановленого карантину. Також відповідно до цієї статті Торгово-промислової палати України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності. Сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) для суб'єктів малого підприємництва видається безкоштовно [1]. Таким чином на законодавчому рівні

встановлено, що введення карантинних обмежувачих заходів вважається обставинами непереборної сили (форс-мажорними обставинами). Отже, якщо сторони в договорі передбачили положення про форс-мажорні обставини, то боржник звільняється від відповідальності за прострочення виконання зобов'язання на час дії таких обставин. Якщо в договорі такі положення не передбачені, то сторони в добровільному порядку можуть внести зміни до договору, або застосувати ст.617 ЦК України, відповідно до якої особа, яка порушила зобов'язання звільняється від відповідальності, якщо вона доведе що порушення сталося внаслідок непереборної сили. Тобто боржник повинен звернутись до регіональної торгово-промислової палати та отримати сертифікат про форс-мажорні обставини. Слід відмітити, що виконання зобов'язання відтермінується на час дії обмежувальних карантинних заходів і повинно бути виконано після їх припинення. Боржник звільняється лише від відповідальності за неналежне виконання або прострочення виконання зобов'язання (штраф, пеня, збитки). Важливим нюансом в цьому контексті є те, що сама по собі відсутність грошей, товарів, не є підставою для звільнення від відповідальності. Боржник повинен довести, що саме відсутність грошей та товарів виникла внаслідок обмежувачих карантинних заходів, і це призвело до того, що він не може виконати свої зобов'язання. Тягар доказування настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) покладений на боржника, який несе відповідальність за повне та належне оформлення документів, достовірність викладених фактів, наданих документів, даних та доказів.

Правовими наслідками встановлення форс мажорних обставин, які можуть бути передбачені договором є наступні. Боржник, для якого склались форс-мажорні обставини, зобов'язаний письмово повідомити кредитора про настання таких обставин та про їх наслідки. При цьому боржник в цей самий строк зобов'язаний звернутися до Торгово-промислової палати України для отримання у встановленому порядку документа, який засвідчує настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) та передачі його кредитору. Аналогічні дії виконуються і в разі припинення дії форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) та їх наслідків. Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про форс-мажорні обставини, або несвоєчасне звернення до Торгово-промислової палати України, та ненадання або несвоєчасне надання документа про засвідчення настання таких обставин тягне за собою втрату права боржника посилатись на такі обставини як на підставу, що звільняє її від відповідальності за невиконання або несвоєчасне виконання зобов'язань. У разі існування форс-мажорних обставин понад трьох місяців, будь-яка сторона має право в односторонньому порядку відмовитися від договору.

З встановленням карантину були внесені зміни в тому числі в приватно-правовій сфері до ряду законів, таких як Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Сімейний кодекс України. Саме Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 р. № 540-IX були внесені зміни до «Прикінцевих та перехідних положень» ЦК України [2]. Так відповідно до п. 5 цього Закону під час дії карантину, строки загальної та спеціальної позовної давності, переважне право купівлі частки у праві спільної часткової власності, припинення поруки, позовна давність, що застосовується до вимог у зв'язку з недоліками проданого товару, до вимог про розірвання договору дарування, до вимог які випливають із договору найму, а також право на оскарження дій виконавця заповіту, продовжуються на строк дії такого карантину, тобто час дії карантинних заходів не враховується при обчисленні вищезазначених строків, а перебіг позовної давності зупиняється також на підставі п.1 ст. 263 ЦК України.

Таким чином, законодавче визнання карантинних заходів форс-мажорними обставинами автоматично не звільняє сторін від виконання своїх зобов'язань, а передбачає додаткові дії зацікавленої сторони у відповідному підтвердженні таких обставин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 09.04.2020).
2. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 09.04.2020).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 09.04.2020).

ВЕКСЕЛЬ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

Скрипник В. Л.

*к. ю. н., доцент, завідувач кафедри галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*

Підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, України зробила перші кроки для подальшої інтеграції в глобальний економічний простір, успішність якого залежить від швидкості адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів.

Зазначимо, що подальший розвиток цивільного законодавства не обов'язково пов'язаний із необхідністю його нової кодифікації, і, як слушно зазначається, сьогодні достатньо обмежитися рекодифікацією з метою адаптації вітчизняного цивільного законодавства до сучасного концепту приватного права [7, с. 6].

На відміну від попередніх вітчизняних кодифікацій цивільного законодавства Цивільний кодекс України (далі – ЦК) вперше виокремив спеціальну главу «Об'єкти цивільних прав». Серед таких об'єктів у ст. 177 ЦК законодавець називає цінні папери, а у частині 2 ст. 195 ЦК «Групи та види цінних паперів» згадуються боргові цінні папери, які засвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання.

Традиційними ознаками цінних паперів, які виділяються більшістю дослідників це: документарність; формалізм (здатність засвідчувати наявність певного майнового права у особи); взаємозв'язок права на папір з правом, що міститься у папері (з передачею речового права на папір переходять і права, засвідчені самої цінним папером); необхідність пред'явлення для реалізації права на папір і права із паперу. Цінними паперами не є документи, що засвідчують грошове або інше право власності. Тому до традиційних ознак цінних паперів необхідно додати і їх легалізованість. Серед видів цінних паперів законодавець називає і вексель.

Відносини, пов'язані з обігом векселів в Україні, регулюються Конвенцією, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі [6], а також відповідними вітчизняними нормативними актами.

У ст. 14 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» наводиться легальне визначення векселя – цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю) [2].

Законодавець розрізняє векселя прості (передбачають право його володільця отримати зазначену суму у встановлений строк) і переказні (дозволяють отримати борг

третьої особі) та зазначає, що вони існують виключно у документарній формі.

Відповідно до ст. 1 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі переказний вексель містить: назву «переказний вексель», яка включена до тексту документа і висловлена тією мовою, якою цей документ складений; безумовний наказ сплатити визначену суму грошей; найменування особи, яка повинна платити (трасат); зазначення строку платежу і місця, в якому повинен бути здійснений платіж; найменування особи, якій або за наказом якої повинен бути здійснений платіж; дата і місце видачі векселя; підпис особи, яка видала вексель. Аналогічні вимоги щодо простого векселя містяться у ст. 75 Уніфікованого закону.

Документарність векселя легітимізує його володільця як законного носія певних майнових прав. Проте документарність векселя не є свідченням того, що в цивільному обороті він виступає як річ. Папери самі по собі ніякої цінності не мають. Їх сутність полягає у тих правах, які у них містяться. З появою права вони набувають і таку властивість як оборотоздатність. У векселі не вказуються причини його видачі, проте він засвідчує суб'єктивне цивільне право. Походження боргових зобов'язань втрачає юридичне значення, а факт існування боргу вважається доведеним. Головною вимогою до векселя є його безумовність. Вексель не повинен містити ніяких умов платежу, оскільки в цьому випадку він буде вважатися недійсним. Векселі повинні бути вписані всі важливі реквізити, інакше його цінність ставати незначною. Вексель це знаряддя товарного кредиту, його видає той, хто не має грошей. В цьому його відмінність від чеку, який є засобом платежу того, хто має гроші. У основі векселя – договір позики, в основі чеку – договір доручення. В цьому полягає відмінність їх юридичної природи.

Його можна передавати третім особам і використовувати для розрахунків. Закон «Про обіг векселів в Україні» від 5 квітня 2001 р. [1], надав можливість набувати прав та зобов'язуватись за векселями як юридичним, так і фізичним особам. Враховуючи це, можна було б зробити висновок про зняття обмежень щодо оборотоздатності векселя. Однак певні обмеження щодо використання векселів окремими суб'єктами встановлюються ч. 2 ст. 3 цього закону де зазначено, що органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також установи та організації, які фінансуються за рахунок бюджету, зобов'язуються та набувають права за переказними і простими векселями лише у випадках і в порядку, визначених Кабінетом Міністрів України.

Німецькі юристи підкреслюють, що для здійснення прав, які випливають із векселя, необхідно мати вексель «на руках» [9, с. 388].

Якщо вважати, що вексель втілює в собі майнове право, то право і об'єкт матеріального світу, якими, зазвичай виступають речі, не можуть бути тотожними за

своєю правовою природою. Незважаючи на певну матеріалізацію векселя у вигляді паперу, його сутність визначає саме зміст цього паперу.

Вексель може бути переданий у заставу згідно з відповідним договором. У цьому випадку, вексель по суті виступає акцесорним об'єктом, який сприяє набуттю у власність за договором відповідного головного об'єкту, скажімо грошових коштів чи певної, визначеної в укладеному договорі речі.

Враховуючи спеціальні ознаки векселя доцільно вести мову про його особливе місце в системі об'єктів цивільних прав. Використання векселів в цивільному обороті передбачає дотримання певних вимог.

Нормативно-визначені вимоги відповідності виготовлених типографським способом вексельних бланків встановленого зразкам забезпечує обов'язковість необхідних реквізитів при їх заповненню з метою надання документу правового значення цінного паперу як об'єкту цивільних прав [8, с. 376].

За відсутності будь-якого із обов'язкових реквізитів, якщо інше не передбачене у законі, документ не має сили переказного або простого векселя. Порушення вимог щодо реквізитів можуть носити різний характер. Так по одній із справ Вищий господарський суд України зазначив, встановлено, що такий реквізит простого векселя як найменування особи, якій або наказу якої повинен бути здійснений платіж, не відповідає вимогам статті 5 Закону України «Про обіг векселів», якою передбачено, що найменування трасанта або векселедавця, інших зобов'язаних за векселем осіб заповнюється тією мовою, якою визначено офіційне найменування в їх установчих документах, оскільки найменування першого векселедержателя зазначено не тією мовою, якою визначено його офіційне найменування в установчих документах, тобто, в установчих документах найменування векселедержателя на англійській мові, а у векселі – частина назви юридичної особи – на українській мові, відповідно спірний вексель визнано недійсним [5].

Порушення пов'язані із видачою векселя і не визнання векселя цінним папером не позбавляє його доказовості. Так Верховний Суд у постанові від 22 січня 2020 р. зазначив, що внаслідок пошкодження дати видачі векселя не було збережено його обов'язковий реквізит, а тому відповідно до статей 75, 76 Уніфікованого закону вексель втратив вексельну силу і має значення лише простої боргової розписки, виданої на зазначену в ньому суму [3].

У вітчизняному вексельному законодавстві існують і певні прогалини. Так у постанові Верховного Суду зазначено, що Уніфікований вексельний закон не вирішує питання про те, що саме слід розуміти під пред'явленням векселя та не встановлює такої конкретної процедури, однак під пред'явленням цілком розумно вважати будь-яку подію,

яка вказує на те, що вимога платежу та векселедержатель стали відомі платнику або ж повинні були стати такими за умови належної та відповідної чинному законодавству поведінки платника [4].

Вексель як різновид боргового цінного паперу є умовним платіжним документом, якому надано право грошової вимоги, на нього повинен поширюватися встановлений законодавцем загальний правовий режим грошових зобов'язань, із врахуванням специфіки регулювання вексельних зобов'язань. Характерною ознакою векселя як об'єкту цивільних прав є його абстрактність, а також здатність до передачі. Для здійснення майнового права, яке міститься у векселі, необхідно його пред'явити.

Вексельні зобов'язання не можуть виникати як альтернатива, оскільки за чинним законодавством у векселі як обов'язковий реквізит, повинно бути зазначено особу, яка видала вексель і щонайменше, перший векселедержатель.

Особливість векселя, як об'єкту цивільних прав, полягає і у його статичності. Сутність векселя не змінюється протягом всього часу перебування у цивільного обороті – з моменту видачі, до моменту його погашення. Визначальною ознакою векселя є його темпоральність, тобто, період існування у часі, протягом якого він виступає як носій майнових прав. Не пред'явлення векселя за певних умов може припинити його існування як об'єкту цивільних прав взагалі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>.
2. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
3. Постанова Верховного Суду від 22 січня 2020 р. по справі № 646/7791/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87115296>.
4. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2018 р. по справі № 904/8715/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74899084>.
5. Постанова Вищого господарського суду України від 15 березня 2011 р. по справі № 33/176. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3189137.html.
6. Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_009.
7. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Рекодифікація цивільного законодавства в контексті інтеграції України в правовий простір ЄС. *Часопис цивілістики*. 2019. № 34. С.6–10.

8. Харьковская школа цивилистики: объекты гражданских прав : монография / под. общ. ред. И. В.Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2015. 720 с.
9. Baumann Peter. Lexikon des Rechtes. Carl Babel Verlag. 1991. 420 p.

ПРИНЦИПИ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДІВ

Куксінов Ю. Р.

Студент IV курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Золота Л. В.

к. ю. н., асистент кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Ми народилися і живемо у період великих змін. Україна стоїть на шляху повного реформування усіх галузей права і це дає надію на краще майбутнє. Та, на жаль, повинно пройти немало часу для того, щоб новий механізм повністю запрацював і можна було б упевнено сказати, про те, чи пішли ці зміни на користь українському суспільству. На даному етапі можна робити певні висновки і розкрити декілька проблем, які виникли відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 02.06.2016 та Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень і рішень інших органів» № 1403-VIII від 02.06.2016, адже саме від стадії виконавчого провадження залежить реальний захист прав та інтересів громадян, а також ефективність вирішення спорів саме у судовому порядку.

Виконавче провадження в Україні побудоване на демократичних засадах. Зміст принципів у нормах права полягає в тому, що характерно для правових поглядів українського народу, а саме обумовлення мети виконавчого провадження, порядок повноваження правового регулювання стану учасників виконавчого провадження, організація структури суб'єктів, що залучаються до проведення виконавчих дій.

В цілому принципи виконавчого провадження виступають одночасно принципами примусового виконання рішень судів, але якщо подивитись з іншого боку, то примусове виконання рішень усіх українських судів на сьогодні, здійснюється саме у рамках виконавчого провадження, а правові норми, які його регулюють поширюються своєю дією на процедуру виконання не тільки судових рішень, але й судових актів.

Нормативне визначення принципів діяльності Державної виконавчої служби та здійснення виконавчого провадження є необхідним. Адже це закріплення може стати свідченням готовності держави забезпечувати дотримання прав учасників виконавчого провадження, яке допоможе перейти до дійсності реалізації таких прав на основі

відповідних принципів.

Реалізація виконання рішень судів та інших посадових осіб відбувається за допомогою відповідних принципів, що нормативно закріплено у Законах України «Про виконавче провадження» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Сьогодні існує проблема невиконання рішень українських судів, а це у свою чергу порушує права, свободи та законні інтереси громадян. Важливим чинником продуктивного та дієвого правосуддя, як в Україні, так і за кордоном, можна назвати виконання рішень суду. Та, нажаль, часто буває навпаки, тому останнім часом наявна велика кількість звернень наших громадян до Європейського суду з прав людини саме з цього питання. У зв'язку з тим, що існує проблема невиконання рішень судів у нашій країні, пригнічується авторитет українських судів і в очах українців і іноземців.

Наразі примусове виконання рішень в Україні покладається на Державну виконавчу службу, яка входить до системи органів Міністерства юстиції України. А численні законодавчі зміни, які стосувались діяльності цих органів, так і не вирішили основного питання – швидкого та якісного виконання рішень суду [3]

Одним з найважливіших принципів примусового виконання рішень українських судів є принцип верховенства права, де право підкоряє собі державну владу, а права людини та її соціальна безпека є основою основ.

Ще одним принципом є принцип законності. Він допомагає забезпечити дотримання прав та свобод стягувача чи боржника або будь-яких інших учасників виконавчого провадження.

Наступним принципом є принцип незалежності, тобто забезпечення процесуальної незалежності державних виконавців. Також можна зазначити інші принципи, не менш важливі:

- принцип уникнення конфліктних інтересів;
- принцип обов'язковості виконання судових рішень;
- принцип справедливості, неупередженості та об'єктивності;
- принцип дотримання прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб, тощо [1, с. 117].

Дуже важливим є принцип гласності та відкритості виконавчого провадження, а також його фіксація з допомогою технічних засобів. Цей принцип базується перш за все, на гласності діяльності органів ДВС, як слушно вказують П. В. Макушев та О. В. Лясковець, на забезпеченні правдивою інформацією громадськості учасників виконавчого процесу та осіб, які залучаються до проведення виконавчих дій [2, с. 149].

Серед усіх принципів примусового виконання рішень можна визначити ключові і такі, що допомагають у виконавчому провадженні. Доцільно буде звернути увагу на те, що до цих принципів можна додавати й інші, а які саме, необхідно вирішувати за круглим столом серед правознавців.

Підсумовуючи, очевидним стає те, що відсутність у принципах виконавчого процесу нормативного закріплення є наслідком різного розуміння принципів по суті. Адже саме виконання рішень судів є необхідним та обов'язковим законодавчим елементом у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ільїна Ю. П. Доцільність законодавчого закріплення принципів виконавчого провадження в рамках реформування державної виконавчої служби України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5.
2. Макушев П. В., Ляковець О. В. До питання принципів діяльності Державної виконавчої служби України. *Право і суспільство*. 2015. № 1.
3. Проблеми виконання рішень судів досі актуальні. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/111380-problemi-vikonannya-rishen-sudiv-dosi-aktualni>.

ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР СУДДІВ ЗА НОВОЮ СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ ЯК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Чегренець Н. В.

Студентка VI курсу

Національної академії державної прикордонної служби України

Науковий керівник: Бомбергер І. Л.

к. ю. н., доцент

Національної академії державної прикордонної служби України

Актуальність теми дослідження. Як відомо, в 2016 році в Україні була проведена судова реформа, результатом якої стали дуже великі зміни в усій судовій системі. Враховуючи масштаби даної реформи, в даному випадку ми будемо обговорювати декілька аспектів, у тому числі й відбір кандидатів на посаду судді. Дане питання є безперечно актуальним на сьогодні, що зумовлено, на нашу думку, перш за все досить низьким, порівняно з іншими гілками влади рівнем довіри громадян України до судової влади загалом.

Тому **метою даної роботи** є вивчення питання професійного відбору суддів за новою судовою реформою як одного із засобів забезпечення функціонування судової

системи України.

Стан наукового дослідження. Питанням дослідження судової влади у тому чи іншому аспекті присвячені теоретичні положення наукових праць таких учених, як: А. Л. Борко, О. В. Зайчук, Г. А. Кравчук, У. А. Мірінович, Л. М. Москвич, Л. П. Нестерчук, С. В. Нечипорук, С. В. Прилуцький, В. С. Смородинський, М. М. Суховій, О. С. Ткачук, С. Г. Штогун та інші.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до вивчення власне до самої реформи, варто відразу зауважити, що з початком її дії відбулися значні зміни в структурі та організації судової влади. Реформа кардинально змінила всю судову систему. Були прийняті нові закони : «Про судоустрій та статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», два закони щодо виконання судових рішень, повністю змінилась Конституція України в частині правосуддя, впроваджуються в життя новели реформи [1].

Судова реформа викликала дуже великий розголос не тільки серед населення. У процесі проведення аналізу й дослідження її особливостей, було виявлено декілька позитивних моментів та суттєвих недоліків які потребують врегулювання. Зокрема, серед найбільш значних плюсів хотілося б виділити процес виконання практичних завдань суддями, а саме його транслявання в мережі Інтернет, що є великим плюсом для осіб, які зможуть подивитись його й бути в курсі свіжих новин. Також, позитивним моментом є те, що подане досьє всіх кандидатів, які подолають перший етап кваліфікаційного оцінювання, буде завчасно оприлюднено ВККС з тим, щоб дати можливість громадськості ретельно ознайомитися власне з інформацією стосовно кандидатів. Не можна й оминати специфіку проведення конкретних перевірок і співбесід тощо.

Однак, на жаль, в процесі судової реформи було допущено й чимало прорахунків. А саме, обмежене право на відеозапис відкритого судового засідання. Суд присяжних, який був запроваджений реформою з одного боку – це дуже гарна новація, тому що це буде одним з кроків покращення довіри громадян до судової гілки влади загалом. Однак, на разі він діє лише в кримінальних справах, де особі загрожує довічне позбавлення волі [3].

На нашу думку, сферу його діяльності варто розширити і не тільки видами справ. А для таких змін перш за все треба спочатку внести зміни в законодавство.

Як відомо, була проведена реорганізація місцевих судів, однак реформою не передбачено жодного оновлення апеляційних судів. Якщо й будуть якісь вакансії, то їх зможуть зайняти лише судді з суддівським стажем мінімум п'ять років. І тому ми вважаємо, що найближчим часом треба провести реорганізацію та переатестацію не тільки судів на місцевому рівні, а й судів вищих інстанцій.

Багато судів наразі в Україні в прямому сенсі не робочі. Є суди, де працює всього 1 суддя, де - лише половина з минулого штату, так як чимало по звільнилися і тому багато місць залишаються вакантними. Деякі судді лише формально числяться в штаті, але насправді не мають повноважень розглядати справи, бо той п'ятирічний термін, який був до судової реформи, закінчився. У зв'язку з цим збільшується навантаження на суддів, зтягаються розгляд справ і так далі. Тобто, судячи з вищевикладеного, треба сказати, що призначати суддів будуть уже не на п'ять років, а одразу безстроково. До того ж це не входить в повноваження Верховної Ради України, як було раніше. Від тепер цим займатиметься президент за поданням Вищої ради правосуддя [2].

Також, варто зазначити, що не всі судді будуть проходити конкурсний відбір. Йдеться про тих суддів, які були призначені в 2010 році, так як вони проходитимуть лише кваліфікаційне оцінювання, до того ж Президент України всупереч Конституції продовжуватиме виписувати їм посвідчення, що вже говорить про не дотримання конституційного принципу рівності!

Значним недоліком даної судової реформи в аспекті дослідження проблеми відбору суддів, на нашу думку, є те, що переатестація обмежена заходами з перевірки лише діючих суддів. До того ж вплив на подальшу кар'єру судді в разі не проходження переатестації також є досить таки обмеженим. Як наслідок поганого результату може бути лише направлення на підвищення кваліфікації до школи суддів. І лише в разі повторного негативного результату суддю може бути звільнено з посади за порушення присяги. Даний відбір безумовно впливає на подальшу кар'єру судді в разі поганого результату переатестації. Варто відразу зауважити, що це не означає, що ті судді, які працювали в судах будуть звільнені, а нові призначені. Усі проходитимуть кваліфікаційне оцінювання і за його результатами хто залишиться працювати, а хто залишиться без роботи. І це, на нашу думку, правильно. Тому що ці дві так би мовити категорії мають конкурувати між собою і з них мають бути відібрані лише кваліфіковані, чесні судді, які зможуть справедливо та ефективно здійснювати судочинство. Судді, які знають та головне розуміють і вміють застосувати на практиці законодавство, які здатні захистити права та свободи громадян і підвищити рівень довіри до себе тощо.

Завдяки реформі законодавцем сформовано нові вимоги до суддів, а саме: можливість обіймати посаду судді від тепер мають не тільки ті, хто працював суддею раніше, а й адвокат, науковці та правозахисники в судах вищих інстанцій. Адвокати, вчені, правозахисники, які від тепер матимуть змогу стати суддями, можуть ними стати в апеляційних, вищих спеціалізованих судах, Верховного Суду України без досвіду роботи суддею. Для отримання посади в цих судах їм необхідно мати стаж роботи лише у сфері

права [3].

Виникають деякі суперечливі питання і щодо суддівського досьє : яким чином Вища кваліфікаційна комісія зможе отримувати достовірні дані про суддю чи кандидата на посаду судді. Також великий ризик викликає те, що деякі судді без сумніву, напевно, готують заздалегідь певні «подарунки» за проходження відбору, так як даний відбір безумовно впливає на подальшу кар'єру судді в разі поганого результату переатестації.

Також хочемо наголосити на одній з гострих проблем – це участь громадськості. На жаль, вона не матиме ніякого впливу на добір та оцінювання суддів. Висновки Громадської ради доброчесності не матимуть вирішального значення для кваліфікаційного оцінювання суддів за критерієм доброчесності, вона не матиме жодного впливу щодо конкурсів на вакантні посади в місцевих судах. Мається на увазі те, що Кваліфікаційна комісія суддів складатиметься не із представників громадськості [4].

Висновки. На разі в великому очікуванні перебувають громадяни щодо прийняття змін до процесуального законодавства, нового законодавства про юридичну освіту, набрання чинності нових процесуальних кодексів. Потрібні зміни до закону «Про судоустрій та статус суддів», а саме в аспекті надходження до Верховного Суду лише касаційних скарг, а не всіх разом, рахуючи й справи з вищих спеціалізованих судів. Дуже ефективним, на нашу думку, кроком буде повне звільнення старих суддів і набір нових. Мається на увазі не докорінне звільнення всіх суддів, а лише тих, які не зможуть довести в процесі переатестації свій професіоналізм, свою чесність, свої здібності та знання і так далі. З першого погляду, це дуже рішучий крок і може потягти за собою різні наслідки, однак таким чином ми зможемо досягти великого результату. Вказані вище проблеми викликають необхідність створення кардинально нової системи професійного оцінювання суддів, їх підготовки, перекваліфікації. І тільки таким чином можна буде більш – менш урегулювати компетентність суддів, справедливе прийняття ними рішень, що у свою чергу потягне за собою дуже потрібну на сьогодні реалізацію прав, свобод та законних інтересів громадян та звичайно ж посилить довіру населення України до представників суддівської влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
2. Примаченко Олександра. Голова Вищої квалфікомісії Сергій Козьяков – про найбільш вдалу частину судової реформи і майбутній Верховний суд. URL: <https://racurs.ua/ua/1253-sergiy-kozyakov.html> (дата звернення 13.04.2020).

3. Судова реформа в Україні – основні моменти. URL: <https://sebweo.com/sudova-reforma-v-ukrayini-osnovni-momenti/> (дата звернення 13.04.2020).

4. Центр суддівських студій: міжнародний фонд. URL: <http://www.judges.org.ua/dig11830.htm> (дата звернення 13.04.2020).

ЕВТАНАЗІЯ: ЖИТТЄВИЙ СЕНС ВИБОРА СМЕРТІ

Марченко К. О.

*Студентка I курсу юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Науковий керівник: Дриголь О. О.

*викладач кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Анотація. В сучасному світі питання гуманності є чи не найважливішим питанням. Питання евтаназії – це є питання гуманності, тобто позбавлення невиліковно хворого страждань. Легалізація евтаназія як може вирішити, так і поставити низьку гуманістичних питань.

Ключові слова. Евтаназія, Європейський суд з прав людини, Конституція України, Міністерство охорони здоров'я України, Закон України «Основи законодавства України».

Постановка проблеми. Питання є досить актуальним, адже це закон природи, люди народжуються, хворіють і помирають. На жаль, за даними Міністерства охорони здоров'я України кількість хворих на онкологічну хворобу збільшилась, дуже багато невиліковних пацієнтів, які страждають від нестерпних болів, згодні на добровільну смерть. Але законодавство України проголошує евтаназію незаконною. Чи можлива легалізація евтаназії в Україні?

Мета. Дослідити нормативно-правові акти, що зазначають право на життя та смерть. Проаналізувати всі «за» та «проти» легалізації евтаназії в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Тема знайшла відображення в роботах науковців, а саме Бородіна С. В., Капинуса О. С., Тасакова С. В.

Основні результати дослідження. На даний час особливу увагу юристів, медиків, філософів, представників інших спеціальностей привертає проблема евтаназії. Евтаназією є умисні дії чи бездіяльність медичних працівників, які здійснюються ними за наявності письмово оформленого клопотання пацієнта, який перебуває у стані, коли усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, з дотриманням законодавчо встановлених умов, з метою припинення його фізичних, психологічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть.

В Україні евтаназія заборонена деякими нормативно-правовими актами. Наприклад, ст. 27 Конституції України проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. А держава зобов'язується піклуватися про це, що зазначено в ст. 12 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Також заборона евтаназії прописана у ст. 52 цього Закону: «Медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії - навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань». Цивільний кодекс України в ч.4 ст.281 указує на заборону прохання фізичної особи про припинення її життя.

Проаналізувавши питання, можна виділити так звані «за» та «проти» легалізації евтаназії.

Аргументи, які забороняють право на смерть в Україні:

1. Моральна сторона. Тобто, релігійні приписи. Наприклад, Біблія, яка проголошує, що Бог дає життя, а тому приймати рішення про його кінець може приймати лише Він.

2. Психологічне гальмо. Легалізація евтаназії може стати психологічним гальмом в розробці і пошуку нових методів лікування та медикаментів.

3. Тиск на фізично обмежених людей. Тобто на інвалідів, які часто вважають себе «тягарем» для своєї сім'ї.

4. Засіб вчинення злочинів. Тобто, такий спосіб позбавлення життя може стати злочинним: умертвіння старих осіб, інвалідів, невиліковно хворих на лікування, яких не вистачає коштів, шляхом підкупу медперсоналу, або зловживання посадовими повноваженнями.

5. Проблема добровільності. Дуже важко встановити чи рішення було прийнято добровільно, навіть, якщо воно було в усній або письмовій формі. Пацієнт завжди може передумати, але коли процедура вже почалась, зупити її не можна.

6. «Чудове одужання». Евтаназія виключає можливість так званого «чудового одужання», які трапляються, хоча не часто. Але це все-таки шанс пацієнта на життя.

Щодо аргументів, які погоджуються з легалізацією права на смерть:

1. Евтаназія дозволяє в повній мірі реалізувати право людини розпоряджатися своїм життям, в тому числі приймати рішення про припинення власного життя.

2. Людина визнається найвищою цінністю, а отже, і її реальне благополуччя, потреби і право на самовизначення, право на свободу, право на повагу гідності, право на гідну смерть мають бути гарантовані й забезпечені повною мірою.

3. Евтаназія забезпечує реалізацію одного з основоположних принципів права – принципу гуманізму. Евтаназія є гуманною, бо припиняє страждання і муки невиліковно хворого.

4. Держава і суспільство мають визнати таке право не заради всіх, а заради тієї невеликої групи людей, які дійсно його потребують.

Варто зазначити також точку зору і Європейського суду з прав людини, який у цьому питанні зберігає нейтральну позицію, визнаючи за державами-учасницями право на самостійність врегулювання евтаназії.

До речі, за результатами опитування, проведеним центром соціальних досліджень 2007р., 51% українців вважають, що право на смерть має бути легалізовано в Україні.

Сумуючи усі данні, можемо прийти до висновку, що узаконення евтаназії дозволить Україні перейти на вищий щабель серед європейських країн світу, зробить нашу країну ще більш гуманною та соціальною, що зазначено у тексті Конституції України. Проте слід звернути увагу й на те, що цей процес повинен бути поступовим і багатовекторним. Необхідно не лише створити правову норму, а і забезпечити чіткий механізм реалізації евтаназії в Україні. Саме законом мають бути встановлені складна процедура та конкретні випадки, в яких реалізація цього права була б необхідною і доречною.

СПОРТИВНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Стеблянка А. В.

Аспірантка ННІ права

Сумського державного університету

Чурилова Т. М.

к. ю. н., доцент, доцент кафедри МСПЦПД ННІ права

Сумського державного університету

Спорт як соціальне явище впливає на різні сфери суспільства, тому в багатьох країнах світу спостерігається стрімкий розвиток спортивного права. Україна не є винятком. Проте у зв'язку з тим, що спортивне право є відносно новим явищем, існують проблеми, що гальмують його розвиток і не сприяють становленню спортивного права як комплексної галузі права в системі права України.

Зокрема, існують суперечки щодо того, які саме відносини входять в предмет спортивного права: у сфері фізичної культури, в області спорту або ж тільки професійного спорту. Тобто ставиться питання, на скільки зазначені суспільні відносини широкі. Одна з точок зору ґрунтується на співвідношенні понять фізична культура і спорт, а саме входження останнього до першого, і, відповідно, вважається, що в якості предмета потрібно розглядати суспільні відносини в широкому сенсі: і спорт, і фізична культура входять в предмет. Інша точка зору протилежна. Деякі автори вважають, що до предмету

спортивно-правового регулювання відносяться тільки професійні спортивні відносини [1, с. 142-143]. Неможливість однозначного виділення відносин, які входять до предмету спортивного права, породжує суперечки щодо місця спортивного права в національній правовій системі, призводить до неможливості окреслення обсягів регулювання сфери спорту, що і перешкоджає розвитку та становленню спортивного права. Однак ми переконані в існуванні предмета правового регулювання спортивного права, а питання однозначного окреслення відносин – є питанням часу.

Водночас серед недоліків сучасного правового регулювання сфери фізичної культури і спорту в Україні, на думку М. Саннікової, найбільш суттєвими є три: 1) відсутність належної системності законодавства у сфері фізичної культури і спорту та налагодженості його внутрішніх зв'язків, розрізненість законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів; 2) у край слабка розвиненість правового забезпечення у структурах регіональних органів управління сфери фізичної культури та спорту, яке тільки дублює державне законодавство, а не доповнює його; 3) недостатня забезпеченість законодавчих актів підзаконними [2, с. 38]. Більше того, деякі з існуючих норм є декларативними чи містять лише загальні положення, застосування на практиці яких є дещо утрудненим. Водночас окремі норми потребують перегляду чи доповнення, зважаючи на стрімкий розвиток спорту та його видів.

Т. Хмарук акцентує увагу на тому, що питання про виділення спортивного права в окрему галузь тісно пов'язане із рівнем розвитку спортивного руху в Україні, який за нормальних умов може забезпечити економічний (особливо в сфері інвестування, туризму), соціально-культурний (зростання національної гордості) та інший розвиток держави. Проте суттєво ускладнює розвиток спорту в Україні те, що Верховною Радою України не ратифіковані ряд міжнародно-правових договорів у сфері спортивного права [3], тому суб'єкти спортивних правовідносин головним чином позбавлені ефективних механізмів захисту, що передбачені у таких договорах. Водночас ратифікація міжнародно-правових договорів, на нашу думку, дозволить всебічно забезпечити права людини у сфері фізичної культури та спорту; удосконалити заходи відповідальності та механізми захисту у разі порушень; врегулювати правовий статус суб'єктів спортивного права та інші питання, пов'язані зі сферою фізичної культури та спорту.

Наступною проблемою є недостатня кількість фахівців зі спортивного права. Відсутність програми навчальних дисциплін у закладах вищої освіти фізкультурно-спортивного профілю, які могли б дати уявлення майбутнім фахівцям сфери фізичної культури і спорту щодо сутності спортивного права, порядку розгляду спортивних спорів у спортивних арбітражних судах тощо [2, с. 39] породжує некваліфікований розгляд і

вирішення справ, і тому зумовлює поступове введення спортивного права в освітній процес. Також, зважаючи на зростання кількості правових конфліктів у сфері спорту, виникає необхідність у спеціальній підготовці правників, які б могли якісно захищати своїх клієнтів. Однак без знання спеціалізованого спортивного законодавства це уявляється ускладненим. Поряд з цим, потребує вирішення проблема співвідношення компетенції арбітражу та судів загальної юрисдикції, адже деякі справи можуть вирішувати спеціалізовані арбітражні інституції при спортивних організаціях.

Говорячи про перспективи розвитку спортивного права, зазначимо, що необхідність правового регулювання відносин у сфері фізичної культури та спорту знаходиться у центрі уваги багатьох вчених, а доцільність виокремлення спортивного права в окрему галузь у більшості не викликає сумніву. Проте, Д. М. Азмі вважає, що постійне виокремлення окремих галузей права та, завдяки цьому, збільшення їх кількості в цілому не сприймається позитивно. Проте треба визнати, що цей процес зумовлений змінами в сприйнятті правової дійсності, менталітеті, світогляді, а не безумовними підставами виокремлення тієї чи іншої галузі права [4]. Водночас ми також підтримуємо думку про необхідність віднесення спортивного права до окремої галузі права, що у свою чергу сприятиме розвитку спортивного права.

У той же час, А. В. Сердюков відмічає, що перспективи спортивного права бачаться в двох площинах: у розвитку безпосередньо нормативно-правової бази, спрямованої на регулювання спортивно-правових відносин, а також в розвитку наукових поглядів і уявлень щодо спортивного права й окремих його проявах й елементах [5, с. 121].

Також досить вдало розкриває це питання Р. М. Кацуба. На його думку, першою перспективою є оновлення національного спортивного законодавства шляхом ратифікації Україною низки міжнародних документів у сукупності з прийняттям «Спортивного кодексу». Другою перспективою є розвиток спортивного права в кореспондуванні з тією чи іншою основною галуззю права. Найбільш тісний зв'язок спортивного права, на його думку, з цивільною та адміністративною галузями права, де вагоме значення мають адміністративні норми в питаннях внутрішньої організації спортивної діяльності в Україні. Третьою перспективою є розвиток спортивного права як навчальної дисципліни, запровадивши в системі юридичної освіти курс зі «Спортивного права України», де будуть отримані специфічні юридичні знання в галузі фізичної культури і спорту [6, с. 251-252].

Щодо прийняття Спортивного кодексу, то на переконання І. Наставного, доцільність прийняття Спортивного кодексу є доволі сумнівною, оскільки це може

привести до дублювань та численних суперечностей між існуючими кодексами та окремим спеціальними законами в цій сфері. Іншою загрозою виникнення численних суперечностей буде необхідність в межах одного кодифікованого акта гармонізувати між собою норми приватноправового і публічно-правового характеру, якими регулюватимуться відносини, що мають різногалузеву природу [7, с. 49]. Але якщо звернутися до позитивного зарубіжного досвіду, то можна помітити, що кодифікація законодавства в сфері фізичної культури і спорту спостерігається в ряді зарубіжних країн. Так, французький досвід кодифікації спортивного права є наочною ілюстрацією того, як в ході систематизації спортивного законодавства вирішуються завдання підвищення статусу фізичної культури і спорту, зрозумілості правозастосування, закладається вектор для успішного розвитку галузі законодавства і відповідної галузі права [8, с. 169, 172].

З аналізу вищесказаного можна зробити проміжний висновок, що перспективи розвитку спортивного права тяжіють до кодифікації норм спортивного права, що сприятиме усуненню прогалин, уточненню змісту, оновленню чи створенню нових норм, адже окремі правовідносини у сфері спорту залишаються нерегульованими. Саме кодифікація сприятиме розвитку спортивного права, адже як вбачається, мета кодифікації полягає у забезпеченні єдиного систематизованого регулювання відносин у спортивній сфері, у результаті чого законодавство буде розвиватися. Також розвитку спортивного законодавства сприятиме і ратифікація міжнародних правових актів.

У якості перспектив розвитку спортивного права підтримується думка щодо розвитку спортивного права як навчальної дисципліни. Зокрема, Д. Сидоренко зазначає, що крім виваженого нормативного забезпечення, потрібні ще й грамотні фахівці-правники, які зможуть зреалізувати весь потенціал законодавства, забезпечити правильне його тлумачення та застосування, для того, щоб, за кінцевим рахунком, забезпечити належну реалізацію та захист прав і законних інтересів учасників відносин у сфері спорту [9].

Поряд з цим, існує пропозиція виділення спортивного права як самостійної наукової спеціальності, що обумовлено особливістю предмета дослідження – спорту, нормативне регулювання якого здійснюється на двох рівнях: правовому, що включає міжнародні нормативні акти і національне законодавство, і власне нормативному, що складається з положень внутрішніх документів, прийнятих спортивними організаціями [10, с. 626].

Виходячи з наведеного, наступним перспективним напрямком розвитку спортивного права є спеціальна підготовка фахівців з цього права. Зокрема, М. Саннікова вважає за доцільне вирішити питання про створення спеціальної підготовки фахівців зі

спортивного права, у тому числі суддів спортивних арбітражних судів. Це забезпечить успішну конкуренцію України у міжнародній спортивній спільноті та оптимальну організацію внутрішнього ринку й професійного спорту в цілому [2, с. 39].

Отже, у цілому в Україні сформована належна законодавча база та зростає кількість теоретичних положень у сфері спортивного права. Водночас невизначеність з колом суспільних відносин, що входять до предмету регулювання спортивного права, відсутність належної системності законодавства, недостатня кількість фахівців зі спортивного права й інші проблеми, що були окреслені, негативно впливають на розвиток спортивного права. Їх вирішення є перспективним завданням сучасної науки та правозастосовної практики. Враховуючи розглянуті проблеми, нагальною є потреба у проведенні дій, спрямованих на систематизацію спортивного законодавства шляхом кодифікації, що у подальшому сприятиме його повноцінному становленню як самостійної галузі законодавства. Основними причинами цього, на нашу думку, є перш за все успішний зарубіжний досвід, численність нормативно-правових актів як джерел спортивного права, а також нагальна потреба у фахівцях в сфері спортивного права у зв'язку зі стрімким розвитком спорту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смирнова В. З., Зарецкая Н. Е. Спортивное право России: понятие, место в системе российского права, предмет, источники, перспективы развития. *Актуальные проблемы правового регулирования спортивных правоотношений*: сборник матер. VIII Междунар. научн.-практ. конф. (Челябинск, Минск, 26 апреля 2018 г.). Челябинск, Минск, 2018. С. 140–144.
2. Саннікова М. Актуальні проблеми правового регулювання та законодавства у сфері фізичної культури і спорту в Україні. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2019. № 3 (71). С. 37–42.
3. Хмарук Т. Особливості становлення та перспективи розвитку спортивного права в правовій системі України. *Науковий блог «Національний університет «Острозька академія»*. 2012. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2012/osoblyvosti-stanovlennya-ta-perspektyvy-rozvytku-sportyvnoho-prava-v-pravovij-systemi-ukrajiny/>.
4. Азми Д. М. Значение отраслевого деления права. Критерии выделения и иерархия отраслей права. *Государство и право*. 2011. № 2. С. 86–90.
5. Сердюков А. В. Спортивное право как комплексная отрасль законодательства: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2010. 233 с.
6. Кацуба Р. М. Місце спортивного права в системі права України: перспективи розвитку.

Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. С. 250–252.

7. Наставний І. Нормативно-правове регулювання відносин у сфері професійного спорту в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 46–51.

8. Круглов В. В. Проблемы и перспективы кодификации спортивного законодательства России. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2017. № 4. С. 165–176.

9. Сидоренко Д. Спортивне право: бути чи не бути в переліку юридичних дисциплін. *Юридична газета online*. 2019. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/events/sportivne-pravo-but-i-chi-ne-but-i-v-pereliku-yuridichnih-disciplin.html>.

10. Юрлов С. А. Развитие правовой науки в части исследования вопросов, связанных с нормативным регулированием спорта. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Право*. 2018. № 4. С. 620–639.

МЕДИЧНА ПОСЛУГА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Колеснікова М. В.

*к. ю. н., доцент, старший викладач кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Сіваєва М. В.

*Магістрантка кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Реформування вітчизняного медичного законодавства супроводжуються частою появою низки дискусійних позицій, що, вочевидь, помітно ускладнює процес організації здійснення медичного обслуговування населення. В складних умовах сьогодення, викликаних низкою внутрішніх і зовнішніх різнопланових та, нерідко, непередбачуваних негативних факторів для медичної сфери намічається тенденція до зниження якості організації надання медичних послуг у рамках медичного обслуговування населення. Не в останню чергу це обумовлюється недосконалим всебічним правовим врегулюванням процедури її надання (обмежений спектр прав пацієнта, відсутність чітко регламентованого порядку здійснення останньої за деякими видами, юридична обізнаність її учасників тощо). Вказане зумовлює потребу її характеристики з метою з'ясування особливостей останньої, як невід'ємної складової сучасного медичного обслуговування.

Традиційно для будь-якої теоретичної одиниці слід, у першу чергу, визначити її поняття. Доцільно відмітити, що у нормах чинного відповідного законодавства не міститься визначення поняття «медична послуга». На цей час законодавчий обіг увійшов у різні сфери правовідносин лише термін «послуга».

Натомість у наукових колах існує декілька точок зору, щодо розуміння дефініції

«медична послуга». До прикладу, Ю. Данилочкіна вважає, що це сукупність професійних відплатних, доцільно необхідних дій виконавця, в окремих випадках – зустрічних з боку пацієнта (замовника, споживача), спрямованих на задоволення потреб останнього в формі певного стану здоров'я [1, с. 8]. А. Дроздова переконує, що вона являє собою платні заходи (або комплекс платних заходів), не пов'язані з виконанням робіт і здійснюються в рамках медичної діяльності медиками-професіоналами, спрямовані на профілактику захворювань, їх діагностику і лікування для задоволення потреб громадян у підтримці й відновленні здоров'я [2]. В свою чергу А. Раменська, вказує, що це сукупність правомірних дій здійснюваних медичними працівниками, в державних (муніципальних) закладах охорони здоров'я або приватних медичних організаціях, спрямована на поліпшення здоров'я пацієнта і його одужання і носить безоплатний характер [3, с. 251]. Отже, доводиться теза про те, що цьому питанню присвячувалась увага з боку наукової спільноти. Як відомо, наявність наукового інтересу, при чому в різні роки, свідчить про актуальність питання та його значимість не тільки в теоретичному, а й практичному плані.

Слід також відмітити, що вказане поняття ототожнюють із подібним за звучанням «медична допомога». З цього приводу заслуговує на увагу позиція І. Тогунова, який вказує, що оплаті підлягає медична послуга, а не медична допомога, і в рамках заходів з надання медичної допомоги підлягають відшкодуванню збитки, понесені при сукупності визначених лікарських (медичних) дій, є в корені помилковим. По-перше, в цьому випадку доведеться детально розмежувати види медичної діяльності на медичну допомогу і медичні послуги. Це не завжди однозначно, і одним з критеріїв відмінності необхідно визначити економічну складову. Іншими словами, слід спочатку не співвідносити категорію «медична допомога» з маркетинговими характеристиками, що відразу ж виключає ринкові протиріччя цих категорій. По-друге, при обов'язковому об'єктивному обліку економічної сторони надання медичної допомоги в вигляді відшкодування матеріальних і ресурсних збитків, неможливо визначити будь-якими кваліметричними критеріями необхідність і достатність саме даного обсягу медичних процедур. При такому підході конкурентні переваги видів і прийомів медичної допомоги в корені виключаються [4, с. 251]. Ми цілком погоджуємося з цією точкою зору, адже дійсно в практичному аспекті та виходячи з законодавчо встановленого розуміння терміну «послуга» вказані дефініції помилково ототожнювати. Також, погоджуємося з думкою Ю. Данилочкіної, яка наголошує послуга повинна завжди надаватися з певною метою. У зв'язку із цим, не є послугою дії, які не спрямовані на досягнення корисної мети, так само як і вираження наміру досягнення такої мети без вчинення відповідних дій [5], що, знову ж, не можливо оминати увагою.

Слушною є точка зору А. Герц, яка вказує, що оскільки право втілюється у вольовій активності суб'єктів, то і в послугах ми маємо справу з цілеспрямованою активністю – діяльністю особи, що її надає. Зустрічається трактування, що дія може існувати у вигляді діяльності, змістом якої є ряд послідовних дій або комплексу дій, які зорієнтовані на вирішення поставленого завдання. Отже, можемо зробити висновок, що в послугах сама дія набуває іншого ніж суто предметно-прикладного значення, а саме: значення явища, яке здатне змінити стан предметів матеріального і нематеріального світу. У цьому і полягає перша сутнісна ознака медичної послуги: правову роль тут відіграє не створення чи переробка речі як предметно виражений результат, а щось нематеріалізоване – сукупність якостей, які властиві самій діяльності. У цьому і полягає корисний ефект послуги, яка задовольняє певну потребу. Цінністю у послугі наділений сам акт діяльності, направлений на досягнення цього ефекту, що підлягає вартісній оцінці. Замовнику не передається якийсь існуючий товар або існуюче право, а обов'язок виконавця полягає саме в наданні медичної послуги (комплексу послуг) саме на ці і тільки ці дії у замовника і виникає право вимоги [6, с. 73-74].

На підставі викладеного можна виділити й ознаки медичних послуг. До числа таких, на думку, В. Савченка, слід віднести наступні: 1) надаються лише спеціальними суб'єктами правовідносин; 2) мають публічний характер; 3) реалізуються і споживаються в процесі здійснення медичної діяльності; 4) як правило, не мають матеріального результату. Проте деякі послуги можуть мати матеріальний результат, який невіддільний від самої дії чи діяльності (найчастіше це зустрічається у пластичній хірургії та стоматології); 5) направлена на покращення здоров'я пацієнта, або задоволення його медико-естетичних потреб [7, с. 452]. Вказані характеристики, на наш погляд, у повній мірі характеризують медичні послуги, як невід'ємну складову медичного обслуговування.

Відносини з надання медичних послуг характеризуються також особливим суб'єктним складом, де безпосереднім послугодавцем виступає лікар, тобто особа, яка має відповідну освіту і працює в закладі охорони здоров'я чи є фізичною особою-підприємцем, і пацієнт, тобто виключно фізична особа, яка потребує кваліфікованої медичної допомоги і звернулася по неї до закладу охорони здоров'я (приватного лікаря). Якщо особа звернулася по медичну допомогу до закладу охорони здоров'я, то виникають два види відносин, а саме відносини «лікар – медична установа» і «лікар – пацієнт». У першому випадку мають місце трудові відносини і лікар представляє медичний заклад у відносинах з пацієнтом, у другому – безпосередньо відносини з надання послуги. Аналізуючи це положення, можна зробити висновок, що лікар виступає безпосереднім виконавцем медичних послуг, а пацієнт – їх споживачем [8, с. 324].

З приводу видів медичних послуг, то відповідно до ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 р. № 2168-VIII виділяють такі: 1) екстреної медичної допомоги; 2) первинної медичної допомоги; 3) вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги; 4) третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги; 5) паліативної медичної допомоги; 6) медичної реабілітації; 7) медичної допомоги дітям до 16 років; 8) медичної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами [9]. Також згаданим законодавчим актом визначено державні фінансові гарантії надання необхідних пацієнтам послуг з медичного обслуговування (медичних послуг) та лікарських засобів належної якості за рахунок коштів Державного бюджету України за програмою медичних гарантій.

Висновки. Таким чином, в умовах реформування медичного законодавства вагомим є врегулювання широкого кола питань пов'язаних із організацією надання медичних послуг в Україні. Нормами чинного законодавства врегульовано ряд питань, пов'язаних із наданням медичних послуг, однак, у той же час, широке коло аспектів вимагають уваги, зважаючи на ряд нагальних складних триваючих проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данилочкина Ю. В. Правовое регулирование предпринимательской деятельности на рынке медицинских услуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Волгоград, 2003. 24 с.
2. Дроздова А. В. Понятие медицинской услуги как гражданско-правовой категории. *Сибирский юридический вестник*. 2004. № 3.
3. Раменская А. А. Медицинская услуга: понятие и содержание. Татищевские чтения: актуальные проблемы науки и практики: материалы XII Международной науч. практич. конф.: в 2-х ч., Ч. 2. Тольятти: Волжский ун-т им. В. Н. Татищева, 2015. С. 248–251.
4. Тогунов И. К вопросу сегментирования рынка здоров'я. URL: http://www.rusmedserv.com/zdrav/market/article_35.html (дата звернення 10.04.2020).
5. Данилочкина Ю. В. Понятие и правовая природа медицинских услуг. *Медицинское право*. 2008. № 4. URL: <http://rudocor.net/> (дата звернення 10.04.2020).
6. Герц А. А. Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2016. 421 с.
7. Савченко В. О. Характерні правові ознаки медичних послуг. Від громадянського суспільства – до правової держави: тези VIII Міжнародної наукової Internet-конференції студентів та молодих вчених. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013, С. 451–453.
8. Польнікова Г. Г. Медична послуга як різновид споживчих послуг. Актуальні проблеми

приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова, 28 лют. 2014 р. Харків, 2014. С. 322–324.

9. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон від 19.10.2017 р. № 2168-VIII. Дата оновлення: 04.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> (дата звернення 11.04.2020).

СЕКЦІЯ 7
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ

**ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ**

Божко Є. І.

магістрант ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Уткіна М. С.

к. ю. н., викладач кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Україна на даному етапі становить собою незалежну та молоду державу у періоді її розвитку. Органи державної влади активно впроваджують різноманітні програми щодо покращення тієї чи іншої сфери життя суспільства та проводять реформаторські заходи. Не стала винятком і сфера права інтелектуальної власності, яку не оминули реформаційні процеси. Внаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом вищезазначена сфера становить собою найбільш пріоритетний напрям реформування внутрішньополітичних процесів.

Аналізуючи сучасний стан правового регулювання інтелектуальної власності в Україні в цілому, слід констатувати, що існує низка дискусійних та проблемних питань. Серед них зокрема: наявність колізій з міжнародним правом, неефективний рівень захисту суб'єктів права інтелектуальної власності, проблема підготовки кваліфікованих кадрів тощо.

В контексті того, що питання правового регулювання інтелектуальної власності України на сучасному етапі є одним із пріоритетних, необхідно зазначити і на позитивних тенденціях, що притаманні йому. Зокрема, за роки роботи України в міжнародній патентній системі, було продемонстровано значне зростання кількості міжнародних заявок щодо отримання охоронних документів на об'єкти промислової власності (у цілому у 2019 році можна було спостерігати збільшення кількості поданих заявок порівняно із 2018 роком). Кількість заявок на винаходи та корисні моделі збільшилася на 2,5 % та 3,9 %. Щодо знаків для товарів і послуг за національною процедурою – на 19,2 %, а за міжнародною процедурою – більше ніж на 12,0 %. У свою чергу, констатуємо зменшення кількості заявок на промислові зразки майже на 15,5 %.

Аналізуючи питання щодо суперечок у міжнародних економічних відносинах, необхідно наголосити на тому, що у більшій мірі їх джерелом суперечок необхідно

розглядати проблему низького рівня захисту інтелектуальної власності в Україні. За даними оприлюдненого висновку міжнародних експертів, Україна за рівнем захисту інтелектуальної власності посідає лише 114-е місце у світі [1]. У свою чергу, за інформацією, що міститься на сайті Укрінформу, наша країна потрапила до переліку тих країн, які порушують права інтелектуальної власності та завдають цим шкоду економічним інтересам Євросоюзу. Такий висновок безпосередньо знайшов своє відображення у річній доповіді Єврокомісії щодо захисту та забезпечення прав інтелектуальної власності у третіх країнах, яка оприлюднена на сайті Єврокомісії. Зокрема, Україна внесена до країн другого пріоритету, що за масштабами порушень та їх наслідками поступаються лише Китаю, який посідає першу позицію [2].

Відповідно до глави 9 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, наша країна зобов'язана гармонізувати національне законодавство, що регулює сферу інтелектуальної власності у відповідності до європейського законодавства. Також зазначена Глава безпосередньо містить положення директив та регламентів Європейського Союзу щодо різних аспектів охорони прав інтелектуальної власності: авторських прав, географічних зазначень, торговельних марок тощо.

Також, розглядаючи питання реформаційних процесів у сфері інтелектуальної власності, варто відзначити, що Україна отримує потужну допомогу з боку міжнародного співтовариства. Зокрема, у 2014-2016 рр. активно функціонував проєкт Twinning «Посилення правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності в Україні», організаторами якого виступали іспанське та данське відомства з питань патентів та торговельних марок. Головною метою проєкту стало підвищення кваліфікації вітчизняних кадрів, які працюють у сфері інтелектуальної власності та усунення колій українського законодавства із міжнародним.

Значним проривом у питанні покращення захисту та правового регулювання інтелектуальної власності необхідно визначити створення єдиного спеціалізованого органу судової влади – Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Хоча робота зі створення даного органу розпочалася у вересні 2017 року, повне функціонування ще так і не розпочалось [3]. Незважаючи на це, планується, що даний орган буде розглядати усі справи, пов'язані із порушенням прав інтелектуальної власності, що покращить ситуацію в Україні. Це зумовлено тим, що Вищий суд буде тим органом, який безпосередньо спеціалізується на зазначених питаннях.

Необхідно також відзначити важливу проблему нестачі кваліфікованих, спеціально підготовлених кадрів, які б могли якісно вирішувати завдання, що постають перед ними. Це пов'язано із тим, що університетів, які здійснювали фахівців у такій галузі майже

відсутні, або ж вони готують спеціалістів із економічним спрямуванням. Така ж ситуація відповідно із суддями, що, у свою чергу, є ще фактором поганого рівня захисту права інтелектуальної власності [4].

Для вирішення проблеми так званого «кадрового голоду» у сфері інтелектуальної власності, доцільно вдосконалювати структуру й зміст вищої освіти шляхом включення в освітні програми освітніх компонентів щодо інтелектуальної власності та інноваційного розвитку. Також важливим аспектом підготовки фахівців повинно бути міжнародне співробітництво з питань освіти у сфері інтелектуальної власності шляхом створення міжнародного навчально-наукового центру та впровадження освітньої діяльності, пов'язаної з реалізацією міжнародних магістерських програм підготовки фахівців у сфері інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності [5].

Узагальнюючи пріоритетні напрямки розвитку інтелектуальної власності в Україні, потрібно зазначити, що кращим і правильним шляхом для нас буде інтеграція у вітчизняне законодавство кращих європейських та світових практик у тісній взаємодії з партнерами – Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, Європейським патентним відомством, а також провідними патентними відомствами країн-партнерів.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, робимо висновок, що важливість удосконалення інституту права інтелектуальної власності важко переоцінити. На цьому шляху нам потрібно буде вирішити ряд проблем, але це необхідно для того, щоб Україна розвивалася в бік сучасних тенденцій передових країн світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проблеми інтелектуальної власності – камінь спотикання для економіки. URL : <http://tridentlaw.kiev.ua/public/56-2011-09-07-10-44-00.html>.
2. Україну внесли до списку країн-порушників інтелектуальної власності. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2852491-ukrainu-vnesli-do-spisku-krainporusnikiv-intelektualnoi-vlasnosti.html>.
3. Ангел Є. Непотрібна інтелектуальна власність: де і чому гальмує Україна. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/03/13/7078571/>.
4. Матвійчук В. К., Пилипенко С. А., Устименко Т. П. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності: навч. посіб. Київ : Національна академія управління, 2014. 352 с.
5. Паладі М. Удосконалення державної системи правової охорони інтелектуальної власності - найважливіша складова інноваційного розвитку України. URL : http://www1.nas.gov.ua/svit/Article/Pages/10_3536_2.aspx.

ОХОРОНА ПРАВ НА «TRADE DRESS»: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Савицька І. В.

*Студентка III курсу ННІ права
Сумського державного університету*

Науковий керівник: Уткіна М. С.

*к. ю. н., викладач кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Питання щодо охорони таких об'єктів інтелектуальної власності як знаки для товарів і послуг, комерційні найменування, тобто засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, які необхідні в умовах сучасного ринку актуалізуються в усьому світі. Проте, доволі рідко розглядається така категорія як «trade dress» або ж «фірмовий стиль» саме в контексті надання йому охорони як об'єкта інтелектуальної власності. На нашу думку, це зумовлено тим, що дану категорію часто ототожнюють із вищеперерахованими об'єктами і не надають їй статусу самостійного повноцінного елемента.

Для того, щоб захист «trade dress» мав успіх, необхідно, у першу чергу, аргументувати, що «trade dress» є унікальним, не обумовленим функціональною потребою, а також є добре впізнаваним та відомим серед покупців, посягання на який наносить великі збитки його власнику. Це стосується як конкретних збитків, завданих через недобросовісну конкуренцію або вироблення підробного товару, так і посягання на право інтелектуальної власності особи, яка розробила цю концепцію, що обумовлює більш глобальні проблеми порушення прав людини. Тому визнання захисту «trade dress» є важливим кроком для будь-якої правової, соціальної держави.

Аналізуючи досвід зарубіжних країн щодо надання охорони «trade dress», Україна може брати приклад її ефективного впровадження. Зокрема, одним із позитивних моментів є те, що у багатьох зарубіжних країнах дана категорія у тому чи іншому вигляді законодавчо визначена. Не обов'язково це пряме визначення, це також може бути елементом іншого поняття, наприклад, торгової марки. Якщо говорити про Канаду і США, то вони мають досить установлену сферу захисту «trade dress», яка фактично регулюється конкретними законодавчими актами. У Канаді «trade dress» може бути захищено як Законом «Про торговельні марки», так і загальним законодавством. Фірмовий стиль може бути зареєстрований в Управлінні торгових марок Канади як «характерний вид», який визначений в законі як «формування виробів або їх упаковки» або «форма обгортки чи упаковки товарів». Однак, на відміну від традиційних торгових марок, «характерний вид» може бути зареєстрований тільки в Канаді у разі, якщо він використовувався в Канаді та повинен стати впізнаваним на момент подачі заявки. Іншими словами, заявник повинен довести, що суспільство визнало відмінний вигляд як

позначення продукту. Також він повинен чітко надати доводи щодо відмінності за допомогою підписки або встановленої законодавством статутної декларації, а доказ такої набутої відмінності по всій Канаді повинен бути представлений, у випадку якщо не проходження такої реєстрації буде обмежено географічно [1].

У свою чергу, цікавою є позиція східних країн, які поступово впроваджують це поняття у законодавчу сферу через прямі та непрямі поняття, які дають достовірну та надійну охорону фірмового стилю продукції. Існує навіть практика, коли суб'єкти господарювання з різних країн світу отримують таку ліцензію на охорону фірмового стилю саме в Китаї, де вона надається на 10 років. Наприклад, відомий німецький виробник подав багато таких дизайнерських заявок на свої коробки з пульверизаторами, і в 2016 році подав позов до суду про порушення дизайну проти китайського конкурента за несанкціоноване використання однієї його коробки для такої ж продукції. Суд постановив, що ці дві упаковки подібні, і наказав відповідачу припинити дію порушення та усунути несприятливі наслідки.

В Індії немає конкретного визначення захисту «trade dress» відповідно до Закону «Про торгові марки» від 1999 року. Однак з поступовим розвитком законодавства про інтелектуальну власність, Індія зараз використовує міжнародні стандарти. Нова поправка визнає захист торгового виду товару через нове визначення торгової марки, яке впливає із Розділу 2 Закону «Про торговельні марки» [2].

В Сполучених Штатах Америки основу захисту «trade dress» закріплено у 43 (а) розділі Закону Ланхема. Відповідно до цього закону, «trade dress» становить собою загальний імідж або загальний вигляд товару, який може включати в себе розмір, форму, колір або кольорові комбінації, текстура, графіка. Сюди можна навіть віднести певні техніки продажу, які використовує продавець.

Явище «trade dress» фактично доступне і для зареєстрованих, і для незареєстрованих товарів, що дає можливість захистити права власника цього товару. Якщо ж товар не зареєстрованих, знов таки, його захист забезпечується вищевказаним розділом 43 (а) Закону Ланхема, який гарантує протекцію будь-якого слова, терміну, імені, символу чи пристрою або будь-якої комбінації, що використовується на/у зв'язку з будь-яким товаром або послугою, упаковкою для цього товару.

Таким чином, передбачається захист шляхом подання цивільного позову проти будь-якої особи, яка використовує слово чи комбінацію слів, термін, ім'я, символ або пристрій, пов'язаний з будь-яким товаром або послугою, що належить іншій людині, з метою викликати плутанину або обман щодо походження відповідного товару/послуги. Він також передбачає, що у цивільному позові про порушення «trade dress» за торговий

вигляд, який не зареєстрований в основному реєстрі, особа, яка вимагає захисту, бере на себе тягар доказування і доведення того факту, що дана справа не є функціональною [2].

Проте, функціональна особливість товару не захищається цим актом. Що ж стосується елемента відмінності, то закони США можуть бути класифіковані як загальні, описові, сугестивні, довільні або вигадливі знаки, які мають право на захист їх товарних знаків. Загальні знаки не можуть бути захищені товарними, оскільки кількість таких відповідних термінів обмежена, і всі торговці повинні однак дозволено використовувати такі терміни для опису власних товарів, коли вони конкурують із замовником.

Відмінність та нефункціональність – це два основних критерії захисту «trade dress» в США. Знов таки, позивач повинен подати заяву і довести наступне:

1. Позивач має захищений торговий вигляд в чітко сформульованому дизайні або поєднанні елементів, яка або є по своїй суті відмінними, або набули своєрідність через вторинне значення, тобто покупець асоціює символ з самим товаром і його походженням.

2. Знак або торговий вид, який підозрюється, створює ймовірність плутанини щодо походження, спонсорства, фактичної приналежності чи зв'язку. Цей елемент не спирається на те, чи є торговий вид, який належить відповідачу, ідентичним тому, що належить позивачеві; скоріше навіть подібність справленого загального враження підлягає порівнянню і випробуванню.

3. Якщо торговий вид не є зареєстрованим, то позивач повинен довести, що він не є функціональним. Якщо ж торговий вид має реєстрацію, то це є імовірним доказом його, так би мовити, непрацездатності, а такий тягар в разі прояву покладається на відповідача. Дана вимога є досить цікавою у своєму прояві та щоб довести її, торговий вид, який підлягає захисту, не повинен ніяк функціонувати. Тобто, конфігурація форм, дизайну, кольорів або ж матеріалів, що входять до цього «trade dress» не повинна мати на меті створення асоціативного ряду, розпізнавання у свідомості споживача.

Тож з огляду на досвід зарубіжних країн, важливо підкреслити, що Україна може брати приклад ефективного впровадження охорони «trade dress».

ЛІТЕРАТУРА:

1. When looks matter: Trade dress protection in Canada. URL : <https://www.smartbiggar.ca/insights/publication/when-looks-matter-trade-dress-protection-in-canada>.
2. Trade Dress Protection Position In U.S And India An Analysis. URL : <http://www.legalserviceindia.com/legal/article-1239-trade-dress-protection-position-in-u-s-and-india-an-analysis.html>.

ВИКОРИСТАННЯ ТА ПУБЛІЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ

Головач А. І.

*Студентка III курсу ННІ права
Сумського державного університету*

Науковий керівник: Уткіна М. С.
*к. ю. н., викладач кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Існує переважно два основних види заробітку в сфері музики, що можуть бути представлені у вигляді активного та пасивного. Перший вид заробітку полягає у концертній діяльності, а другий (пасивний) – у монетизації прав автора на твір шляхом його використання різними способами.

Зокрема, слід виокремлювати наступні способи монетизації музичної складової як :

- продаж цифрового контенту за допомогою сервісів мережі Інтернет, різних он-лайнних та стрімінгових платформ та систем;
- продаж контенту за допомогою мобільних операторів;
- прибуток за публічну демонстрацію такого об'єкта (із звуковим супроводженням або ж за його відсутності) у місцях, що є відкритими та вільними для повселюдного візиту;
- гонорари за вживання музики у засобах рекламування, а також різних телепрограмах;
- роялті за публічне сповіщення – використання музики на радіостанціях і телеканалах;
- роялті за публічне виконання – використання музики у ресторанах, кафе, торговельних центрах тощо [1].

Найприбутковішим способом монетизації є продаж контенту в єдиному цифровому середовищі. Друге місце за прибутковістю посідає публічне виконання, за ним третє місце посідає використання музичного контенту у рекламі і мобільний контент, а на останньому, четвертому місці – публічне сповіщення.

Публічне виконання становить собою подачу твору, фонограми чи виконання за допомогою співу, гри тощо. Виконання можна розділити на два види:

- безпосередньо (у живому виконанні);
- за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (окрім передачі до ефіру або по кабелях).

Публічне виконання може відбуватися тільки за авторською згодою. Відвідуючи кафе чи супермаркети ми зазвичай не замислюємось над тим, що музика яка там

трансляється є об'єктом інтелектуальної власності, отже за неї потрібно сплачувати роялті.

Загальноприйнятим є твердження про те, що не потрібно сплачувати авторську винагороду під час трансляції телевізійних чи радіопередач. Така думка є хибною, оскільки трансляція радіо чи телепередач підпадають під категорію публічного виконання. Як наслідок, якщо кафе чи супермаркет має лише договір про надання йому послуг кабельного телебачення, користуватись вищезазначеними можливостями може виключно персонал відповідних закладів, без доступу відвідувачів.

Безкоштовно можна використовувати класичну або фольклорну музику (тобто таку яка не має автора, або автор помер 70 років тому), музику, яка передана авторами безкоштовно («Royalty free»), або записувати власні твори (чи замовляти запис творів).

Роялті – винагорода за користування або надання права на користування будь-яким авторським та суміжним правом.

Збір коштів може відбуватися різними видами платежів:

- паушальні;
- регулярні фіксовані суми відрахувань;
- комбіновані;

Сума винагороди у зв'язку із використанням музики визначається за домовленістю сторін, але такий платіж повинен не менше встановленого Кабінетом Міністрів України. Збором роялті у закладах господарської діяльності, - проведення торгівлі та / або надання послуг у зв'язку із використанням музичних творів займаються організації колективного управління на підставі договорів з правовласниками. Представники даних організацій уповноважені робити перевірку та фіксацію публічного використання творів. Вони уповноважені здійснювати це на підставі ч. 2 ст. 43 Закону України «Про авторське право та суміжні права», та договорів, укладених з власниками творів [2].

Стаття 440 Цивільного кодексу України встановлює, що до майнових прав інтелектуальної власності на твір відносяться:

- право на використання твору;
- виключне право дозволяти використання твору;
- право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом [3].

Аналізуючи Постанову пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 р. № 2 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» [4], знаходимо доволі чітке та зрозуміле визначення

«використання твору». Зокрема, під «використанням твору» слід розуміти його публічне використання різними способами, зокрема: публічний показ, публічне виконання (як у реальному часі («наживо»), так і за допомогою технічних засобів); публічне сповіщення (радіо, телебачення); публічна демонстрація аудіовізуального твору (зі звуковим супроводом чи без такого) у місці, відкритому для загального відвідування, або в іншому місці (приміщенні), де присутні особи, які не належать до кола однієї сім'ї чи близьких знайомих цієї сім'ї – незалежно від того, чи сприймається твір публікою безпосередньо у місці його публічної демонстрації (публічного показу), чи в іншому місці одночасно з такою демонстрацією (показом).

У свою чергу, особі, яка здійснює підприємницьку діяльність, для того, щоб використати будь-який музичний твір у громадському закладі, необхідно не лише отримати авторський дозвіл, але й сплатити і винагороду власнику суміжних прав (фонограм) – за умови їх використання із комерційною метою.

Як зазначає А. Бережна [5, с. 74], в Україні у нормативно-правовій базі чітко визначена схема, яка узаконює певним чином публічне використання музичних творів як об'єктів авторського права та суміжних прав. Але незважаючи на це, не усі суб'єкти, що здійснюють підприємницьку діяльність, у комерційному використанні чітко слідують таких положенням. Як наслідок – знаходимо значні збитки як у автора, так і музичної сфери в цілому. Науковиця зазначає, що прояв правового нігілізму можна пояснити достатньо значною кількістю варіантів вибору контрагента задля заключення договору щодо музичного оформлення бізнесу.

На нашу думку, одним із найрозповсюдженіших питань є наступне : у випадку, коли музичний твір використовується шляхом відтворення із ліцензійного продукту, чи необхідно виплачувати певну винагороду володільцю прав. Дане питання є не лише одним із найрозповсюдженіших, але одним із найбільш проблемних. Відповідно до чинного Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» [6], а саме – статті 8, придбання такого примірника фонограми, маркованого контрольною маркою, не є придбанням прав на публічне виконання, комерційний прокат записаної на цьому примірнику фонограми.

Існує ще один доволі цікавий випадок: використання «живої» музики. Яким чином буде здійснюватись регулювання у цьому випадку? У випадку, якщо лунає дійсно винятково «жива» музика авторів, що виконують дану музику, то зобов'язання виплачувати роялті цілком логічно не виникає. Проте, у разі, якщо виконавець/гурт використовує об'єкти авторського права, а саме текст і мелодію «чужої» пісні, роялті підлягає сплаті їх правовласникам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ринок роялті : кому належать права і як Україні позбутися звання пірата № 1 у світі. URL : www.business.ua/litsa/item/3174-rinok-royalti-komu-nalezhat-prava-i-yak-ukrajini-pozbutisya-zvannya-pirata-1-u-sviti/.
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23. 12. 1993 р. № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності : Постанову пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 р. № 12. *Відомості Верховної Ради*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>.
5. Бережна А. О. Особливості публічного використання музичного твору як об'єкта авторського права : аналіз нормативних положень. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Випуск 1 (37). С. 70–74.
6. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних : Закон України від 23. 03. 2000 р. № 1587-III. *Відомості Верховної Ради*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1587-14>.

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ ТА ЛАТВІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Уткіна М. С.

*к. ю. н., викладач кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Бондаренко О. С.

*к. ю. н., старший викладач кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Інститут авторського права є одним із ключових в системі права інтелектуальної власності в цілому. В Україні підвалини його становлення та розвитку були закладені давно. Проте, превалює думка, що як вітчизняне, так і латвійське законодавство у вищезазначеній сфері абсолютно повністю ґрунтується на радянському. Саме тому, актуалізується питання дослідження розвитку інституту авторського права в Україні та Латвії (в рамках наукового дослідження в Університеті Латвії (м. Рига) як пост-радянських країн. При чому, одна із країн входить до складу Європейського союзу, інша – перебуває на стадії євроінтеграційних процесів.

Цілком природнім є те, що усі пост-радянські країни мають певні схожі ознаки розвитку авторського права. Цілком вірною та зрозумілою є теза з приводу того, що під час перебування цих двох країн у складі СРСР, на їх територіях було чинним законодавство Радянського Союзу. Таким чином, в цілому, у розвитку авторського права України та Латвії можна виокремити наступні етапи:

- пост-революційний період (1917-1925);
- перша кодифікація радянського цивільного права (1922-1962);
- друга кодифікація радянського цивільного права (1961-1991);
- пост-радянський період авторського права Латвії та України.

Під час перебування цих країн у складі СРСР необхідно виділити наступні визначні моменти, які певним чином, стали підвалинами подальшого розвитку авторського права. Зокрема, у 1925 р. були прийняті так звані «Основи авторського права», ґрунтуючись на яких союзні республіки могли прийняти власні закони у сфері авторського права [1]. Зокрема, в Україні такий акт був прийнятий у 1929 р., а в Латвії – 1941 р. та в обох країнах були чинними до 1961 р. У цьому році було прийнято «Основи цивільного законодавства СРСР та союзних республік». Знову ж таки, відповідно до вищезазначених Основ, кожна союзна республіка приймала власний цивільний кодекс, Глава 4 якого закріплювати положення щодо авторського права. В цілому, розуміння та сутність авторського права залишались такими ж як і в Основах 1925 р., проте із незначними відмінностями. Цивільний кодекс Латвійської соціалістичної республіки був прийнятий, як і в Українській соціалістичній республіці у 1963 році. Щодо основної відмінності українського Цивільного кодексу, то стаття 472, наприклад, надавала більш широкий перелік об'єктів, що захищались авторським правом. Щодо розвитку авторського права в Латвії та Україні під час їх перебування у складі СРСР, слід зазначити, що законодавство перебувало у стадії «спокою», оскільки все залежало від того, який акт буде прийнятий в цілому в СРСР.

Що стосується періоду, коли розпався СРСР, то починається становлення власного незалежного вітчизняного законодавства та інституту авторського права в цілому. Щодо України, то на початку існування країни законодавство, яке б регулювало відносини у сфері інтелектуальної власності, було відсутнє. Одним із можливих напрямів вирішення такої проблеми могла стати імплементація радянського законодавства із частковою модифікацією, оскільки на той момент воно оновлювалось із 1990 до 1991. Проте, головною причиною, чому це не відбулось стала невідповідність принципів, які закріплювались у радянському законодавстві головному курсу, закладеному у Декларації про державний суверенітет України.

Першим нормативним актом незалежної України, прийняття якого вважається початком становлення законодавства про авторське право – Закон України «Про власність» (втратив чинність) [2]. Закон України «Про авторське право і суміжні права» був прийнятий у 1993 р., він є чинним на сьогодні і є основним актом у сфері охорони та захисту авторських особистих немайнових та майнових прав. На відміну від радянських законів про авторське право, у ньому були закріплені положення щодо охорони баз даних та комп'ютерних програм як об'єктів авторського права; надано визначення «аудіовізуальний твір», а також закріплене поняття виплати авторської винагороди. Проте, найбільш значною подією стало прийняття Конституції України, яка закріпила основні положення щодо авторського права на творчу діяльність, захист інтелектуальної власності, захист немайнових та майнових прав автора. Таким чином, можна констатувати, що конституціоналізація вітчизняного авторського права відбулась шляхом закріплення основних положень та правил авторського права.

У 2003 році було прийнято Цивільний кодекс України, Книга 4 якого регулює питання права інтелектуальної власності. Задля подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства, головною метою було визначено приведення у відповідність та гармонізація із міжнародними стандартами та імплементація вимог.

Всесвітня організація інтелектуальної власності проводила дослідження та підбивала підсумки щодо функціонування організацій колективного управління, яке потребувало вдосконалення та привернуло до себе значну увагу. Так, у 2018 р. було прийнято Закон України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [4]. В Україні на даний час за інформацією, розміщеною на сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, зареєстровано 17 таких організацій.

Що стосується розвитку авторського права в Республіці Латвії, то так само становлення національного законодавства також відбувається після періоду розпаду СРСР. Зокрема, на даний час питання, що стосуються авторського права, регулюються Законом Латвії про авторське право [5] від 2000 р. та змінив собою законодавчий акт 1993 р. На відміну від попереднього законодавчого акту, він закріпив положення щодо визначення та охорони усіх творів та усіх авторських прав на міжнародному рівні. Проте, головним напрямом та значною подією у розвитку латвійського авторського права є приєднання до міжнародних договорів та угод у сфері авторського права. Таким чином, в Латвії положення національного законодавства максимально відповідає міжнародним та європейським стандартам та нормам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dreyfuss, R., & Pila, J. (Eds.), *The Oxford Handbook of Intellectual Property Law* : Oxford University Press. Retrieved from: <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780198758457.001.0001/oxfordhb-9780198758457>.
2. Про власність : Закон України від 07.02.1991 р. № 697-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12>.
3. Про авторське право та суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
4. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав : Закон України від 15.05.2018 р. № 2415-VIII. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19>.
5. Закон Латвии об авторском праве от 27. 04. 2000. URL : http://www.pravo.lv/likumi/13_zoap.html.

ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Пахомов В. В.

*д. ю. н., професор, завідувач кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

У енциклопедичному словнику В. І. Шинкарука взаємодія визначається як філософська категорія, яка відображає особливий тип відношення між об'єктами, при якому кожен з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи їх до зміни, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що, у свою чергу, зумовлює зміну його стану [1, с. 512]. С. Л. Недов стверджує, що взаємодія проявляється в процесі взаємовпливу і використання можливостей один одного для досягнення власних цілей. Він наголошує на тому, що взаємодія виникає тамі тоді, коли взаємозв'язок між суб'єктами об'єднаний спільною метою [2, с. 125]. Таким чином, взаємодія учасників правової охорони права інтелектуальної власності – це відповідний процес, який полягає у взаємному впливові, співпраці органів державної влади, які реалізують державну політику щодо інтелектуальної власності, урядових та неурядових організацій, різних громадських формувань (громадських організацій), самих авторів та інших суб'єктів у напрямку створення дієвої системи правової охорони інтелектуальних прав авторів, шляхом передання такими суб'єктами набутого досвіду, обміну інформацією, проведення

публічних обговорень, колективних переговорів, конференцій (здійснення соціального діалогу).

Взаємодія між суб'єктами правової охорони права інтелектуальної власності полягає у здійсненні ними відповідних координаційних дій, у розробці спільних напрямів діяльності. Так, наприклад, Департамент розвитку сфери інтелектуальної власності відповідно до Положення про департамент розвитку сфери інтелектуальної власності, затвердженого Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 28.12.2019 р. № 842, організовує міжвідомчу взаємодію та забезпечує комунікацію департаменту з іншими самостійними структурними підрозділами Мінекономіки та структурними підрозділами Секретаріату Кабінету Міністрів України з питань, які потребують спільного вирішення; організовує та забезпечує взаємодію між підприємствами, установами та організаціями, що належать до сфери управління Мінекономіки і проводять діяльність у сфері інтелектуальної власності [3]. Аналізуючи вищенаведені норми, необхідно зазначити, що департамент здійснює як внутрішню взаємодію з іншими структурними підрозділами Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, так і зовнішню — з іншими органами державної влади, громадськими організаціями.

Ще одним нормативно-правовим актом, який регулює діяльність та визначає напрямки взаємодії органів правової охорони права інтелектуальної власності є Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 р. № 647 «Про затвердження Порядку взаємодії підрозділів митниці при здійсненні митного контролю та митного оформлення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності» [4], в якому зазначено, що в структурі митниці діє спеціальний підрозділ, діяльність якого спрямовується безпосередньо на забезпечення належного захисту права інтелектуальної власності. Також в наказі акцентовано увагу на такій формі взаємодії підрозділів митниці як надання інформації щодо питань, пов'язаних із сприянням захисту прав інтелектуальної власності шляхом програмно-інформаційного комплексу ЄАІС Держмитслужби України «Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності».

Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 90 «Про утворення Ради з питань інтелектуальної власності», Рада під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, експертами, а також здійснює координацію взаємодії органів виконавчої влади у сфері інтелектуальної власності [5].

Державні інспектори з питань інтелектуальної власності в процесі своєї діяльності

щодо охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності взаємодіють з іншими контролюючими та правоохоронними органами, зокрема, органами МВС, ДФС, а також з центральними та місцевими органами виконавчої влади, державними, громадськими та іншими організаціями чи фізичними особами, уповноваженими представляти інтереси суб'єкта права інтелектуальної власності [6]. Також вони взаємодіють із засобами масової інформації у таких формах як публікація статей в журналах та інформації в Інтернеті, виступ на телебаченні, проведення навчально-методичної роботи серед правоохоронних органів, тощо.

Наступними документами, які регулюють взаємодію органів правової охорони права інтелектуальної власності є Закон України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» від 7 вересня 2005 року № 2824-IV та власне створення Департаменту кіберполіції, яке Кабінет Міністрів України постановляє у своїй Постанові № 831 від 13 жовтня 2015 року «Про утворення територіального органу Національної поліції». Стаття 10 Конвенції про кіберзлочинність визначає правопорушення пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав з допомогою комп'ютерних систем [7]. Департамент кіберполіції протидіє злочинам у сфері інтелектуальної власності, а саме: піратству – незаконному розповсюдженню інтелектуальної власності в Інтернеті та кардшарінгу – наданню незаконного доступу до перегляду супутникового та кабельного телебачення. Департамент кіберполіції відповідно до покладених на нього завдань проводить серед населення роз'яснювальну роботу з питань дотримання законодавства України у сфері використання новітніх технологій, а також захисту та протидії кіберзагрозам у повсякденному житті. У межах своєї компетенції налагоджує та підтримує взаємодію і партнерські відносини з органами державної влади, іншими правоохоронними органами, приватним сектором та правоохоронними органами іноземних держав, міжнародними установами та організаціями у сфері протидії кіберзлочинності. А також бере участь в організації та проведенні навчальних та науково-практичних заходів з питань протидії кіберзлочинності (тренінгів, конференцій, семінарів тощо).

Аналізуючи вищевикладене, а також сучасний стан взаємодії суб'єктів правової охорони права інтелектуальної власності, та враховуючи існуючі проблеми такої взаємодії, до основних напрямів її удосконалення відносяться: 1) посилення співпраці між авторами й органами державної влади, громадськими організаціями, іншими суб'єктами щодо забезпечення дотримання відповідних немайнових та майнових прав інтелектуальної власності (проведення науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, тощо); 2) розробка чіткого спільного плану дій щодо підвищення рівня правової охорони права інтелектуальної власності; 3) підвищення ролі громадськості

шляхом забезпечення здійснення належного громадського контролю за дотриманням немайнових та майнових прав авторів на результати інтелектуальної діяльності; 4) забезпечення конструктивного діалогу між суб'єктами правової охорони права інтелектуальної власності; 5) проведення спільних координаційних нарад органів державної влади, громадських організацій та правоохоронних органів щодо питань удосконалення правової охорони права інтелектуальної власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
2. Недов С. Л. Поняття, зміст і мета взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації. *Право і суспільство*. № 4. 2010. С. 124–128.
3. Про затвердження Положення про департамент розвитку сфери інтелектуальної власності, затвердженого Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 28.12.2019 р. № 842.
4. Про затвердження Порядку взаємодії підрозділів митниці при здійсненні митного контролю та митного оформлення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності: Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 647. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1033-12?lang=ru>.
5. Про утворення Ради з питань інтелектуальної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2018-%D0%BF>.
6. Про затвердження Положення про державного інспектора з питань інтелектуальної власності Міністерства економічного розвитку і торгівлі: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2002 р. № 674. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674-2002-%D0%BF>.
7. Про ратифікацію «Конвенції про кіберзлочинність»: Закон України від 7 вересня 2005 року № 2824-IV.

ON THE ISSUES OF THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND INTELLECTUAL PROPERTY

Maryna S. Utkina

*Ph.D. in Law, Lecturer of the Department of Criminal and Legal Disciplines and Judiciary of the Academic and Research Institute of Law
Sumy State University*

One of the most important direction of the science development in general is an artificial intelligence. It is an experimental unit as for scholars in technology path, IT research and even for lawyers, especially who interrogates intellectual property sphere.

Director General of the World Intellectual Property Organization Francis Gurry in one of his interviews noted that an artificial intelligence will influence on traditional concepts and approaches of the intellectual property. It means that in a little while an artificial intelligence will fuel commercial musical works and create inventions. As a result it will adduce such categories as «composer», «author» and «inventor» [1]. At the close of interview Director Gurry also outlined that artificial intelligence usage also will have consequences as to the legislation and policy in the intellectual property sphere, as to intellectual property system administration all over the world.

But the biggest problem that intellectual property in general is poorly prepared for the usage of an artificial intelligence in a big way. In general, not every person understands what an artificial intelligence means. Of course, the universally accepted meaning of the given category is absent. It was found the next determination of the «artificial intelligence» as a way of making a computer, a computer-controlled robot, or a software think intelligently, in the similar manner the intelligent humans think [2, p. 6]. Also it should be noted that the given term was in formal coined by Mr. John McCarthy at a conference in 1956 [3]. And now it is a normal occurrence of artificial intelligence usage in many spheres and areas of our life.

Almost all scholars are sure that wide use of artificial intelligence technologies will cause changes in the sphere of intellectual property in general. In particular they note that main changes will be related to categories and terms of the intellectual property (e.g. patents, literature and art works, design inventions). I consider that the given changes now takes place in the whole world due to the digital economy.

The biggest problem that may happen with the usage of the artificial intelligence is complicating for authors receipting of profit from their work. But exemplified by musical works created by the artificial intelligence, we will make such conclusion. At some stage of the given process digital expression of music created by human to the scheme. In such case the main issue at which stage it should be determined value of human origin data.

Nowadays there are many approaches to the policy as to data and artificial intelligence.

Especially as to protection of information, influence of data and artificial intelligence to the market competition, national security, employer-employee relationship and property rights.

Also it should be noted that problems of intellectual property protection in the context of artificial intelligence usage are related to two main aspects: freedom of action ensuring when using artificial intelligence without violation of intellectual rights and development in the sphere of artificial intelligence usage. As for example, development of the artificial intelligence technologies, which can create inventions, is liable to cause many patent applications as for separate results of intellectual property as for big inventions. So this may result in the suppression of the innovation development, inasmuch as everybody who works in specialized area should receive an operating license on widespread registered invention.

In general it was formed 5 main approaches to the legal regulation of the intellectual property rights based on the artificial intelligence:

- computercentric approach. In such case the system of the artificial intelligence is understood and determined as a fully-featured author of the work;
- anthropocentric (human-centered) approach. The main essence of it lies on the fact that the author of work, created by the artificial intelligence should be determined a person who related to it. So in such case it will be software people who created such artificial intelligence or even its user;
- approach of work made for hire. With this approach, the artificial intelligence acts as an employee creating an official work. An employer-employee relation under such approach of official works is quite applicable to artificial intelligence system and its developers (or users);
- approach of hybrid authorship. Such approach has several variations including joint authorship of the artificial intelligence system developer and his user;
- approach of endangered «zero» authorship. The main meaning of this approach is in suggesting the possibility lack of authors on the artificial intelligence system created works.

REFERENCES:

1. Artificial intelligence and intellectual property: an interview with Francis Gurry. *WIPO Magazine*, 2018, 5. URL : https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/05/article_0001.html.
2. Artificial Intelligence. Intelligent Systems. URL : https://www.tutorialspoint.com/artificial_intelligence/artificial_intelligence_tutorial.pdf.
3. Prof. A. Lakshminath & Dr. Mukund Sarda. *Digital Revolution and Artificial Intelligence- Challenges to Legal Education and Legal Research*, CNLU LJ (2) (2011-2012).

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОГОВІР КОМЕРЦІЙНОЇ КОНЦЕСІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Аллахвердієв Р.

*Магістрант 1 року навчання ННІ права
Сумського державного університету*

Янішевська К. Д.

*к. ю. н., доцент, ст.викладач кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

В українській економіці важливе місце займає малий і середній бізнес, більшість якого, на жаль, має проблеми, пов'язані із залученням джерел фінансування. Самофінансування не є доступним для усіх суб'єктів малого і середнього підприємництва, оскільки вони мають недостатній оборотний капітал або замало знань для управління та комерційної діяльності. Вихід з такої ситуації більшість підприємців знаходить у законодавчо закріпленій можливості взаємодії малого і великого підприємництва шляхом укладання договорів комерційної концесії, який відповідно до статті 1115 Цивільного кодексу полягає у зобов'язанні однією стороною (правоволодіцею) надання другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг [1]. Поняття «комерційної концесії» у жодному нормативному акті на сьогодні досі не має.

Досліджуючи зміст даної норми можна зазначити, що головною метою укладення договору комерційної концесії, з боку користувача, є отримання «комплексу» прав для виготовлення та успішної реалізації товарів, надання послуг чи виконання робіт, що впливатиме на розширення ділової репутації іншої особи. З позиції правоволодільца – це можливість створення виробничої, торгової чи збутової ланки в мережі свого бізнесу для просування товарів чи послуг, розширення ринку їх збуту. Тобто, є зрозумілим, що в укладенні договору комерційної концесії зацікавлені обидві сторони.

Важливим аспектом комерційної концесії є предмет договору, особливість якого полягає у наданні права на використання об'єктів права інтелектуальної власності (торговельних марок, промислових зразків, винаходів, творів, комерційних таємниць тощо), комерційного досвіду та ділової репутації.

Варто звернути увагу на думку В. Бачураякий стверджує, що ознаки договору комерційної концесії у своїй більшості відповідають поняттю ліцензійного договору. Твердження базується на тому, що необхідним елементом предмета договору комерційної концесії є дозвіл (ліцензія) на користування виняткових прав [2, с. 91]. Насправді питання щодо співвідношення цих видів договорів викликає багато питань. Спільною ознакою є те,

що обидва види договорів надають права щодо користування об'єктами інтелектуальної власності, також частково співпадає предмет. Але, у той же час, сторонами договору комерційної концесії можуть бути фізична та юридична особи, які обов'язково є суб'єктами підприємницької діяльності, тоді як для ліцензійного договору або видачі ліцензії такого обмеження не має. Стосовно предмета, то в ліцензійному договорі мова йде про конкретний об'єкт права інтелектуальної власності (визначається вид ліцензії, сфера використання об'єкта, порядок, строки і розмір виплати плати тощо). У договорі комерційної концесії предметом є саме право на використання об'єктів права інтелектуальної власності (торговельних марок, промислових зразків, винаходів, творів, комерційних таємниць тощо), комерційного досвіду та ділової репутації. Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок що обидва договори за своєю суттю є різними, однак відмежувати їх один від одного, за чинним на сьогодні законодавством, складно. Також варто наголосити на питанні співвідношення всесвітньо прийнятого терміну «франчайзинг» та визначеного українським законодавством «комерційна концесія», котрі є одним й тим самим за своєю суттю, тобто національний законодавець вважає комерційну концесію еквівалентною франчайзингу, при цьому не надаючи законодавчо визначеного поняття останньому.

Не можливо не погодитись з думкою Г. В. Колісникової та І. О. Сокольської, що вживання терміну «Комерційна концесія» замість терміну «Франчайзинг» не відповідає світовій практиці та створює непорозуміння у відносинах з іноземними контрагентами. Лише в окремих країнах пострадянського простору відносини франчайзингу охоплюються терміном «Комерційна концесія» [3, с. 36].

Комерційну концесію слід відрізнити від концесій, що регулюються Главою 40 ГКУ «Концесії» і Законом України «Про концесію» від 03.10.2019 № 155-ІХ. Виходячи з положень обох нормативно-правових актів створюється враження ніби додавання законодавцем слова «Комерційна» до поняття «Концесія» повністю змінює дане поняття та наближує його до відносин подібних франчайзинговим. Хоча насправді це викликає ще більше проблем та породжує багато питань у практичній діяльності. Відповідно до пункту 11 статті 1 Закону України «Про Концесію», концесія – це форма здійснення державно-приватного партнерства, що передбачає надання концесієдавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг у порядку та на умовах, визначених концесійним договором, а також передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, що охоплює

ризик попиту та/або ризик пропозиції [4].

Тобто з даного визначення можна вказати на сторони даного договору, де «концесіодавець» та «концесіонер» можна прийняти за сторони договору комерційної концесії.

Отже, з дослідження видно, що на сьогодні питання договору комерційної концесії не є достатньо врегульованим у нормативних актах, та містить ряд суперечностей. На нашу думку, задля усунення колізій у законодавчих актах України необхідно внести відповідні зміни, що вдосконалили б даний вид правовідношень, а саме:

- розробити поняття «комерційної концесії» якого досі не має в жодному нормативно-правовому акті;
- розглянути можливість заміни «Комерційної концесії» на термін «Франчайзинг» який є більш прийнятий у світовій спільноті і тим самим замінити найменування сторін даного договору, а саме: «правоволоділець» – термін «франчайзер», а замість терміну «користувач» – термін «франчайзі», що також допоможе вирішити колізію з договором концесії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Бачур В. И. Сравнительно-правовая характеристика лицензионного договора и договора коммерческой концессии (франчайзинга). *Вісник Одеського національного університету*. 2008. Том 13. Вип. 10: Сер. «Правознавство». С. 89–95.
3. Сокольська І. О., Колісникова Г. В. Договір комерційної концесії та сфера його застосування. Підсумки розвитку наукової думки: 2018: зб. наук. праць «ЛОГОС» з матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 5 грудня 2018 р. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2018. Т.1. С. 122.
4. Про концесію: Закон України від 03.10.2019 № 155-IX // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20>.

ПОНЯТТЯ ФОТОГРАФІЧНОГО ТВОРУ ЯК ОСОБЛИВОГО ОБ'ЄКТА АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Загорулько В. М.

*Магістрант 1 року навчання ННІ права
Сумського державного університету*

Янішевська К. Д.

*к. ю. н., доцент, ст. викладач кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Розвиток авторського права в Україні з кожним роком набирає нових обертів, що породжує значну кількість як теоретичних, так і практичних питань. Не є виключенням також фотографічний твір, який знайшов своє місце серед об'єктів, котрим надається правовий режим охорони авторським правом згідно з ч.1 ст. 433 Цивільного кодексу України [1]. Пізніше був прийнятий Закон України «Про авторське право і суміжні права» де серед об'єктів авторського права, у п. 10 ч. 1 ст. 8, вказано про «фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії» [2]. З цього можна зазначити, що Закон надає більш ширше положення щодо об'єкту та поділяє його на «фотографічний твір» та «твори, що виконані способами, подібними до фотографії», що викликає чимало питань, особливо в з'ясуванні сутності та визначенні поняття фотографічного твору, яке, на сьогодні, не визначено жодним нормативно-правовим актом України.

Фотографічний твір, як об'єкт інтелектуальної власності, повинен відповідати критеріям охороноздатності. Законодавством України не визначено таких ознак, тож більшість авторів до них відносять:

- творчий характер;
- оригінальність;
- об'єктивну формувираження.

Такий перелік є загальноприйнятий тому ми повністю погоджуємось з ним.

Однак, варто звернути увагу на положення ст. 6 Директиви 2006/116/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 12 грудня 2006 року про строк охорони авторського права і деяких суміжних прав, де зазначено, що правова охорона поширюється на фотографії, що є самотніми творами в тому розумінні, що становлять інтелектуальний витвір автора. Жодний інший критерій не повинен застосовуватися з метою визначення прийнятності для її охорони [3].

Таким чином, основною ознакою фотографічного твору, як об'єкта інтелектуальної власності є її оригінальність, як це визначено Директиві Європейського Парламенту і Ради.

Розглянувши основні критерії охороноспроможності перейдемо до визначення поняття «Фотографічний твір».

У законопроектів від 7.02.2009 р. № 4073 «Про внесення змін до деяких законів України щодо авторського права і суміжних прав» було запропоноване визначення фотографічного твору у такому вигляді: авторський твір, що відображений (зафіксований) із застосуванням аналогових фотографічних технологій (фотохімічних процесів) на матеріальному носії з нанесеним на нього світлочутливим шаром, із застосуванням

цифрових фотографічних технологій на матеріальному носії чи в електронній цифровій формі, або із застосуванням лазерних технологій у вигляді об'ємного тримірного зображення, який є результатом оригінального бачення і розуміння його автором будь-яких ситуацій, подій і явищ, цікавих для відображення, який свідомо або інтуїтивно передбачив їх вірогідність, скомпонував їх зображення, концептуально поєднав у творі певних людей, їх стан і дії, тварин, рослини, предмети або інші об'єкти матеріального світу у динаміці або статиці, застосував спектр кольорів або відтінків, що найбільш яскраво і точно відображають індивідуальний творчий задум автора, та сприймається глядачем як цілісний сюжет, на рівні його підсвідомості асоціюється з відповідними символами, застосованими автором для відображення композиції твору, певними людьми, подіями, явищами, поняттями, об'єктами матеріального світу і спроможний вплинути на емоційний стан глядача [4].

Не можливо не звернути увагу на великий об'єм даного визначення, що містить великий перелік об'єктів яке може зображувати фотографічний твір, яке лише заплутує та ускладнює сприйняття.

Висновок на даний законопроект зроблено керівником Головного науково-експертного управління В. І. Борденюком, який вказує, що визначення змісту терміну «фотографічний твір» у даному законопроекті занадто переобтяжено оціночними характеристиками, застосування яких ускладнює його розуміння. У зв'язку з цим було запропоновано вилучити з визначення всі слова після слів «тримірного зображення» [5].

Отже, законодавчому органу необхідно прийняти оптимальне визначення поняття «фотографічний твір», зробивши при цьому акцент на критерій оригінальності визначений Директивою 2006/116/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 12 грудня 2006 року «Про строк охорони авторського права і деяких суміжних прав». На сьогодні це є необхідною мірою, оскільки є досі не зрозумілим що саме розуміється під цим об'єктом інтелектуальної власності та охороняється українським законодавством. На нашу думку, фотографічний твір можна визначити як зображення на відповідному матеріальному носії отримане за допомогою технології фотографії (фотографування) або виконується способами, подібними до фотографії з відображенням об'єкта навколишнього світу в певний момент часу, призначене для зорового сприйняття, є самобутнім та оригінальним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII //

Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#n141>.

3. Directive 2006/116/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights (codified version). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006L0116>.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо авторського права і суміжних прав: Проект Закону України від 17.02.2009 р. № 4073. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF35500A.html

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо авторського права і суміжних прав: Коментар до проекту Закону України від 17.02.2009 № 4073. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LF35500A.html.

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Гришко І. Ю.

Магістрантка ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Уткіна М. С.

к. ю. н., викладач кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Проблема плагіату мабуть є «хворобою» ХХІ століття, нашого сьогоднішнього. Саме через побоювання бути суб'єктом плагіату більшість представників наукової спільноти з певним острахом відносяться до створення того чи іншого об'єкта права інтелектуальної власності. Аналізуючи законодавчу базу України, слід наголосити, що положенням Цивільного кодексу України щодо права інтелектуальної власності в частині захисту прав інтелектуальної власності значно відрізнялися від аналогічних положень, передбачених спеціальними законами України про інтелектуальну власність. Кожен з цих законів автономно визначав засоби захисту порушених прав, і як наслідок існувала колізія. Згодом у положеннях Цивільного кодексу України цей недолік був врахований, а саме всі норми про захист права інтелектуальної власності зосереджені у загальній частині книги четвертої. Вони компактно згруповані та стосуються усіх об'єктів права інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 418 Цивільного кодексу України право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом. Існує юрисдикційна та неюрисдикційна форма захисту. Неюрисдикційна форма захисту прав

включає дії юридичних і фізичних осіб щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів. Переважною формою неюрисдикційного захисту є самозахист, що проявляється в активних чи пасивних діях особи, спрямованих на запобігання чи припинення порушення власного суб'єктивного права. Відповідно до ст. 19 Цивільного кодексу України, особа має право на самозахист своїх прав від порушень і протиправних посягань [1].

Ця форма самозахисту у відносинах авторства на практиці трапляється в поодиноких випадках. І хоча вона є дешомалозначущою, та все ж не може ігноруватися, бо стаття 55 Конституції України гарантує кожному невід'ємне право будь-якими незабороненими законом засобами захищати свої права і свободи [2].

Що стосується юрисдикційної форми захисту прав, то вона передбачає діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених прав на об'єкти інтелектуальної власності або прав, що оспоруються. Суть її полягає у зверненні особи, права і законні інтереси якої порушено неправомірними діями, за захистом до державних або інших компетентних органів, які уповноважені вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права і припинення правопорушення.

Цивільний кодекс України передбачає дві групи норм щодо захисту права інтелектуальної власності: загальні цивільно-правові норми і спеціальні, передбачені законами України про інтелектуальну власність. Зокрема ч. 2 ст. 20 ГПК України передбачено, що Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає справи щодо прав інтелектуальної власності. Також громадянин на свій розсуд може звернутися за захистом свого порушеного права не тільки до суду, а й до відповідного державного органу управління або громадської організації. Він може звернутися до вищої організації відповідача, до творчої спілки, до якої входить відповідач, до Антимонопольного органу. Такі спори частіше розв'язуються в адміністративному порядку.

Кожен спосіб захисту, який застосовується для захисту порушеного чи оспорюваного права інтелектуальної власності, набуватиме певної специфіки з урахуванням специфіки самого інституту права інтелектуальної власності, а також об'єктів, на які ці права набуваються. При цьому, переважна більшість спорів щодо порушення права інтелектуальної власності розглядається на сьогодні господарськими судами, які формують основний масив практики, зокрема у сфері захисту патентних прав і засобів індивідуалізації, також деяка категорія справ розглядаються загальними судами. Верховним Судом України неодноразово проводилися узагальнення судової практики і давалися роз'яснення з актуальних і дискусійних питань стосовно розгляду справ у сфері

інтелектуальної власності. Проблема захисту права інтелектуальної власності залишається актуальною в Україні й з огляду на значну кількість правопорушень у цій сфері. Позитивним моментом звісно є створенням єдиного спеціалізованого судового органу – Вищого суду з питань інтелектуальної власності, покликаною покращити ефективність системи захисту прав. Подібні спеціалізовані суди існують у Німеччині (Федеральний патентний суд), Японії (Вищий суд з інтелектуальної власності) та низці інших країн світу. На нашу думку, це є досить позитивним моментом, адже даний суд є досить вузько профільним і як наслідок професійним в своїй діяльності [3,с.30].

Комітет освіти і науки Верховної Ради оприлюднив висновки міжнародних експертів про те, що Україна за рівнем захисту інтелектуальної власності посідає лише 114-е місце у світі, що вимагає кардинального поліпшення ситуації. Проте слід наголосити на тому, що порівняні з країнами Європи, вітчизняне законодавство має прогалини стосовно захисту прав інтелектуальної власності. Іноземні виробники побоюються продавати свою продукцію чи розміщувати своє виробництво в тій країні, де можуть зазнати значних збитків від незаконного використання своїх досягнень. Тобто, недостатній рівень захисту інтелектуальної власності перешкоджає експорту та прямим іноземним інвестиціям, а також негативно впливає на імідж України як економічного партнера. Охорона права інтелектуальної власності, у тому числі його захист, повинні відповідати сучасним вимогам, бути демократичними, легкодоступними, прозорими тощо [3, с. 214].

Слід зазначити, що охорону інтелектуальної власності визначено одним із пріоритетів української влади, вона є одним із фокусів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Однак через відмінність окремих положень вітчизняного законодавства від норм європейських директив та регламентів сьогодні виникають певні колізії. Це призводить до відмінних судових рішень з однотипних питань.

Отже, незважаючи на досить не погану законодавчу базу стосовно захисту прав інтелектуальної власності, прогалини в законодавстві стосовно захисту прав інтелектуальної власності існують. Потреба покращувати охорону прав інтелектуальної власності є досить гострою, необхідні зміни в законодавстві використовуючи досвід ЄС, переглянути систему відповідальності за порушення прав власників об'єктів інтелектуальної власності, та внесення змін покращити вітчизняне законодавство стосовно захисту прав інтелектуальної власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // *Відомості*

Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Матвійчук В. К., Пилипенко С. А., Устименко Т. П. Актуальні проблеми права інтелектуальної власності: навч. посіб. Київ : Національна академія управління, 2014. 352 с.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НАУКОВИХ ТВОРІВ

Золота Л. В.

*к. ю. н., асистент кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Основними ознаками адміністративно-правової охорони наукових творів, як об'єкта права інтелектуальної власності, є: 1) це елемент державного управління правових відносин, які виникають в процесі реалізації суб'єктами інтелектуальної власності своїх прав у сфері наукової діяльності; 2) здійснюється за допомогою адміністративно-правових засобів; 3) суб'єктом виступають органи публічного управління: державні органи загальної і спеціальної компетенції; установи, організації (правоохоронні органи, Верховна Рада України (Комітет з питань науки і освіти), Кабінет Міністрів України, Департамент розвитку сфери інтелектуальної власності при Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, організації колективного управління, Всесвітня організація інтелектуальної власності, тощо); 4) об'єктом адміністративно-правової охорони є авторські права на наукові дослідження і висновки, які викладені у наукових статтях, монографіях, тощо; 5) представлена системою правових заходів, які спрямовані на забезпечення прав автора на наукові твори.

Так, до системи таких заходів адміністративно-правової охорони наукових творів слід віднести: 1) розроблення та прийняття нормативно-правових актів, які регулюють питання охорони прав авторів наукових творів; 2) формування та проведення державної політики, що стосується охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності; 3) впровадження державних програм щодо охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності; 4) здійснення Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України державної реєстрації прав автора на твори науки за його заявкою, а також реєстрації договорів, які стосуються права автора на наукові результати, та ведення відповідного реєстру; 5) здійснення державного та громадського контролю за дотриманням національного законодавства, яке регулює

питання інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності; б) заборона будь-якої діяльності фізичних та юридичних осіб, яка створює загрозу порушення прав авторів на наукові твори.

Відповідно до Закону України «Про авторські і суміжні права», авторське право на твір (в тому числі і на науковий твір – прим. автора) виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагаються реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Проте, суб'єкт авторського права для засвідчення авторства на оприлюднений чи не оприлюднений твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, у будь-який час протягом строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах. В такому випадку суб'єкт авторського права повинен звернутись до установи з відповідною заявою. Такою установою, на яку сьогодні покладено завдання зуправління державною політикою у сфері інтелектуальної власності, в тому числі і у сфері наукової діяльності, є Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (далі – Міністерство). Так, Міністерство організує приймання і розгляд заявок на державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва, а також на реєстрацію договорів, які стосуються прав авторів на твори, і здійснення їх реєстрації; забезпечує складання і періодичне видання каталогів усіх державних реєстрацій авторського права [2]. Питання щодо подання заявки на реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, порядок її розгляду та порядок отримання свідоцтва про реєстрацію авторського права детальніше регулюються Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» [3];

Превентивна діяльність і профілактика адміністративним правопорушень прав на об'єкти права інтелектуальної власності, в тому числі і на результати наукової діяльності, є одним із повноважень поліції, оскільки поліція: 1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; 2) виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 3) вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення [4];

Порушенням права інтелектуальної власності на наукові твори є: а) вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права та їх майнові права, з урахуванням визначених законодавством обмежень майнових прав;

б) піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів; в) плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору; г) ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право, примірників творів; г) вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права; г) підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема, в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права, що здійснюють таке управління; тощо [2].

У разі порушення прав авторів на наукові твори органи владних повноважень уповноважені притягати винних осіб до адміністративної відповідальності. Така відповідальність передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення, де зазначається, що про вчинення адміністративного правопорушення складається протокол уповноваженими на те посадовою особою або представником громадської організації чи органу громадської самодіяльності. Про вчинення правопорушення, передбаченого ст. 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [5] «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності», протокол складається органами Національної поліції. А розгляд таких справ про адміністративні правопорушення здійснюється районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами.

Також право особи на звернення до суду у разі порушення прав інтелектуальної власності на результати наукової діяльності передбачено і Цивільним кодексом України, а саме ст. 432, яка регламентує, що особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності. Суд у випадках та в порядку, встановлених законом, може постановити рішення, зокрема, про: 1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів; 2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності; 3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності, та знищення таких товарів; 4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності, або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь; 5) застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір стягнення визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення; 6) опублікування в засобах масової

інформації відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення [1].

Адміністративно-правова охорона та адміністративно-правовий захист прав на об'єкти інтелектуальної власності не можуть залежати від бажання певного суб'єкта й обмежуватися саморегуляцією. Це скоріше властиво цивільно-правовій охороні та захисту, які базуються на принципах диспозитивності, на відміну від адміністративного, в основі якого лежить імперативний вплив [6, с. 45].

Враховуючи вищевикладене, слід підсумувати, що адміністративно-правова охорона наукових творів, як об'єкта права інтелектуальної власності полягає не тільки у розробці та здійсненні суб'єктами такої охорони відповідних охоронних заходів, які спрямовані на забезпечення в подальшому режиму законності у зазначеній сфері, але й у притягненні винних осіб до адміністративної відповідальності, тобто містить в собі всі елементи захисту прав інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
3. Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF/print>
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
5. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. Станом на 3 лютого 2020 р. / За заг. ред. Журавльова Д. В. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2020. – 816 с.
6. Запорожець І. Г. Охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2007. № 10. С. 45–50.

ПРАВОВА ОХОРОНА СОРТІВ РОСЛИН В УКРАЇНІ

Гришко І. Ю.

Магістрантка ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Золота Л. В.

к. ю. н., асистент кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», сорт рослин - це окрема група рослин у рамках нижчого з відомих ботанічних таксонів. Різновидами сорту, що можуть отримати правову охорону, є клон, лінія, гібрид першого покоління та популяція [1].

Критерії придатності сорту до правової охорони викладені у статті 11 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», і не відрізняються від критеріїв, викладених у статті 5 Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин в редакції 1991 р. Так наприклад, одним із прикладів схожості є, те що сорт вважається придатним до правової охорони, якщо він новий, відмінний, однорідний і стабільний. Відповідно, до ст. 4 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», задекларований пріоритет норм міжнародних договорів України над нормами вітчизняного Закону [2].

Слід сказати, що вітчизняне законодавство в цій частині є максимально наближеним до європейського, на нашу думку це є позитивним моментом.

Новизна сорту означає, що до дати, на яку заявка вважається поданою, заявник (селекціонери інша особа за його дозволом) не продавали чи будь-яким іншим способом не передавали матеріал сорту для комерційного використання. Відмінність сорту означає, що за проявом своїх ознак сорт має чітко відрізнитися від будь-якого іншого сорту, загальновідомого до дати, на яку заявка вважається поданою. Однорідність сорту має місце, якщо з урахуванням особливостей його розмноження рослини цього сорту залишаються достатньо схожими за своїми основними ознаками, відзначеними в описі сорту. Згідно зі статтею 9 Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин, до якої Україна приєдналася 02.08.2006 року, селекційне досягнення вважається стабільним, якщо його основні ознаки залишаються незмінними після неодноразового розмноження або, у разі особливого циклу розмноження – у кінці кожного циклу розмноження. Отримання рослин, які не здатні зберігати свої особливі властивості при відтворенні, селекційним досягненням з точки зору закону не вважається і ним не охороняється. Ці критерії, є досить чіткими та визначеними і в повному обсязі відображають правову природу сорту рослини [2].

Згідно з українським законодавством сорт вважається придатним для поширення в Україні, якщо він придатний для правової охорони, може бути використаний для задоволення потреб суспільства і не заборонений для поширення з підстав загрози життю і здоров'ю людей, заподіяння шкоди тваринному і рослинному світу, довкіллю. Необхідно не тільки вказати, який сорт потрібно отримати, а й провести до кінця весь селекційний цикл, щоб реально вивести новий сорт і перевірити його на відповідність передбаченим законом вимогам. Відповідно до ст. 14 Закону України «Про охорону прав на сорти

рослин» передбачено перевірку сорту на придатність для поширення в Україні [3]. Проте, дане питання потребує всебічного дослідження та аналізу, з урахуванням всіх позитивних та негативних моментів.

Державна система охорони прав на сорти рослин включає Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Міністерство аграрної політики та продовольства України та підпорядкований йому Український інститут експертизи сортів рослин. У складі Міністерства аграрної політики і продовольства на базі Державної комісії з випробовування та охорони сортів рослин створено Державну службу з охорони прав на сорти рослин як урядового органу, якому підпорядковувалися УІЕСР та сортовипробувальні дослідні станції. Український інститут експертизи сортів рослин Міністерства аграрної політики та продовольства України з 2004 року внесено до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави. Особливу різноманітність об'єктів патентно-правової охорони складають селекційні досягнення, тобто, сорти рослин.

Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» визначає порядок набуття прав на сорт рослин. Відповідно до ст. 15 Закону, права на сорт в Україні надаються шляхом подачі до Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України заявки, проведення експертизи заявки і здійснення державної реєстрації прав.

Після подання всіх документів починається формальна експертиза заявки, яка зазвичай триває від трьох до шести місяців. За умови позитивних результатів формальної експертизи, починається кваліфікаційна експертиза, яка триває від одного до трьох років. При позитивних результатах кваліфікаційної експертизи приймається рішення про виникнення прав на сорт рослини, та заявнику видаються патент, свідоцтво про держреєстрацію сорту і свідоцтво про авторство на сорт (якщо автором є заявник). Якщо сорт не відповідає критеріям новизни, проте, відповідає іншим критеріям патентоспроможності, то приймається рішення про видачу свідоцтва про державну реєстрацію.

На час проведення експертизи сорту на нього поширюються положення ст. 32 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», яка регламентує умови надання сорту тимчасової правової охорони. Тимчасова правова охорона настає з моменту внесення до Реєстру заявок на сорти рослин відомостей про сорт, заявлений на отримання патенту, і полягає в тому, що заявник має право одержати компенсацію за нанесені після видання інформації про заявку збитки від особи, яка знала й отримала письмове повідомлення з інформацією про номер заявки, тобто відомості щодо сорту, внесеного до Реєстру заявок. Кваліфікаційна експертиза заявки закінчується прийняттям остаточного

рішення. Приймавши відповідне рішення, Міністерство аграрної політики та продовольства України вносить відомості про сорт до Державного реєстру сортів рослин [1].

Майнове право на сорт може бути призупинено або визнане недійсним. У випадку: якщо сорт втратив свою однорідність або стабільність у результаті його поганого збереження власником, що було підтверджено; якщо власник сорту своєчасно не надав Міністерству аграрної політики та продовольства України документи, матеріали, зразки для перевірки збереження сорту. Чинність патенту на сорт може бути поновлена, якщо причини, заякими вона відмінена, усунені [3, с. 4].

Про особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин свідчить свідоцтво про авторство на сорт рослин. Про майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин свідчить патент на сорт рослин. Обсяг правової охорони сорту, на який видано патент, визначається сукупністю ознак, викладених в занесеному до Реєстру патентів на сорти рослин.

Привласнення авторства є порушенням особистих немайнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин. Вчинення без дозволу особи, яка має майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, будь-яких дій по відношенню до цього сорту, що потребують дозволу, вважаються порушенням майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин [4, с. 21].

Що стосується патентовласника, то він наділяється виключним правом на використання селекційного досягнення з одночасним усуненням від нього всіх третіх осіб, які не отримали згоди власника патенту на використання селекційного досягнення. Термін дії патенту для більшості селекційних досягнень становить 30 років і обчислюється не з дати пріоритету, як це встановлено в патентному праві, а з дати реєстрації результату селекції у Державному реєстрі.

Патентна охорона селекційних досягнень має ряд важливих особливостей у порівнянні зі сферою охорони об'єктів промислової власності. Використанням селекційного досягнення вважається не будь-яке їх введення в цивільний оборот, а лише здійснення з насінням наступних дій: 1) виробництво або відтворення (з метою розмноження); 2) доведення до посівних кондицій для подальшого розмноження; 3) пропозиція до продажу; 4) продаж та інші способи введення в цивільний оборот; 5) вивезення за межімитної території України; 6) ввезення на митну територію України; 7) зберігання в зазначених вище цілях [1].

Обов'язком патентовласника з метою збереження характерних ознак та властивостей сорту, які зазначені в його описі на дату встановлення пріоритету, власник

патенту повинен підтримувати сорт протягом строку чинності патенту відповідним чином. Позитивним моментом є те, що в деяких випадках Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України може вимагати додаткові документи або відомості про сорт рослини, що реєструється.

Отже, стан охорони прав на сорти рослин в Україні знаходиться в непоганому стані, переважне прагнення України до Євроінтеграції вносить постійні зміни в законодавство не є виключенням охорона сортів рослин. Проте слід сказати, що не зважаючи на достатній рівень правового регулювання охорони сортів рослин, все таки існують проблеми правового регулювання, і саме застосування зарубіжного досвіду буде досить вдалим кроком у вдосконалене правове майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993 р. № 3116-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#n488>.
2. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 2 грудня 1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_856.
3. Пічкур О. В. Проблемні питання охорони прав на сорти рослин – нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності. *Інтелектуальна власність*. 2004. № 2. С. 3–9.
4. Курило В., Пушкар М. До проблеми правової охорони сортів рослин в Україні. *Інтелектуальна власність*. 2006. № 1. С. 20–25.

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФЕРУ ДОМЕННОГО ІМЕНІ ДО ІНШОГО РЕЄСТРАТОРА

Савицька І. В.

*Студентка III курсу ННІ права
Сумського державного університету
Науковий керівник: Думчиков М. О.
к. ю. н., асистент кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Сьогодні більшість людських відносин перейшли у віртуальну площину, що стає причиною інтенсивного розвитку інформаційно-технологічних відносин. Як наслідок, стрімко розробка нових об'єктів у сфері ІТ-відносин, що активно впроваджуються та використовуються. Саме завдяки розвитку Інтернет-простору та електронної комерції, кожна компанія або інша зацікавлена особа може мати власний веб-сайт для реклами, пропонування продажу товарів чи послуг або іншої інформації, яка може бути корисною для потенційного відвідувача сторінки. Але така веб-сторінка не може існувати без

доменного імені, як його основи.

Доменне ім'я – це унікальна адреса в мережі Інтернет для адресації на неї комп'ютерів та ресурсів [3]. Закон України «Про телекомунікації» при визначенні домену використовує позначення частини адресного простору мережі [1].

Доменне ім'я володіє всіма ознаками обігоздатності:

- 1) кожне доменне ім'я є унікальним;
- 2) права на кожне доменне ім'я є винятковими і належать володільцю (адміністратору) доменного імені;
- 3) право на доменне ім'я є відчужуваним, тобто може бути передане від однієї особи іншій;
- 4) доменне ім'я має певну цінність, тобто має ринкову вартість [4, с. 41].

Та з питанням регулювання доменних імен також нерозривно пов'язано й поняття реєстранта. Реєстрант – це фізична чи юридична особа, на ім'я якої зареєстровано відповідний домен, тобто це власник реєстрації цього домену. Саме ця особа фактично несе відповідальність за використання доменного імені, особливо, що стосується незаконних цілей. На реєстранта покладається обов'язок зареєструвати домен через акредитованого ICANN реєстратора задля резервування домену, відповідно що ніхто більше не зміг скористатися таким самим доменним ім'ям [2, с. 62].

Такий реєстратор здійснює перевірку стосовно того, чи є доменне ім'я вільним, після чого створює запис в WHOIS з інформацією про власника реєстрації. Система WHOIS покликана допомогти перевірити доменне ім'я на зайнятість, діагностувати проблеми під час реєстрації, але головне її призначення полягає у наданні інформації про реальну фізичну особу, місце ведення діяльності організації, а також контактної інформації Інтернет-продавця або компанії, або будь-якої іншої організації з присутністю в Інтернеті [5].

При цьому реєстрант наділений повною свободою у відношенні до вибору реєстратора і може замінити його у будь-який час, вільно розпоряджатися зареєстрованим доменом протягом усього терміну діючої реєстрації. Відносини між реєстратором та реєстрантом регулюються згідно укладеного спеціального договору, на основі якого ґрунтується оплата послуг реєстратора реєстрантом та основні умови їх співпраці. Однак, у випадку бажання змінити реєстратора, власнику доменного імені варто звернути увагу на декілька положень.

Ініціювати такий процес може тільки зареєстрований власник чи особа, що наділена такими адміністративними повноваженнями, або ж особою, яка уповноважена діяти від імені будь-кого з таких суб'єктів. Таке правило спрямоване на запобігання

несанкціонованої передачі доменів та їх елементарного захисту від неправомірних посягань. Та щоб розпочати процедуру передачі ДІ від одного реєстратора до іншого, важливим моментом є попереднє звернення до того реєстратора, якому планується передача. Для того, щоб підтвердити свій намір передачі ДІ, після такого звернення реєстрант заповнює стандартизовану форму (StandardizedForm for Gaining Registrars). Адже без неї запит на передачу не буде оброблено. Фактично, заповнення такої форми є одним із ключових моментів у процесі трансферу ДІ до іншого реєстратора. При цьому поточний реєстратор також повинен підтвердити намір реєстранта передати ДІ шляхом підтвердження раніше заповненої власником форми. Якщо все проходить успішно, то реєстратор-отримувач направляє інформацію про передачу йому ДІ [6, с. 7].

Окрім того, для передачі доменного імені також необхідний код авторизації або код передачі (кодAuthInfo). Він створюється реєстратором з метою підтвердження особи реєстранта та слугує додатковим запобіжником при спробі несанкціонованої передачі ДІ. Такий код надається двома способами: 1) реєстратор надає змогу власнику особисто створити такий код через веб-сайт або наявну службу підтримки та обслуговування клієнтів реєстратора; 2) протягом 5 календарних днів із моменту запиту сам надає реєстранту такий код.

Фактично, такий процес не є досить складним та тривалим, тому подібні зміни реєстраторів часто здійснюються в сучасних умовах конкуренції та активного розвитку технологій. При цьому, реєстратор може відмовити у трансфері ДІ від нього до іншого реєстратора у таких випадках:

1. Заблоковане доменне ім'я;
2. Наявні причини неможливості ідентифікації особистості особи, яка хоче здійснити передачу, які є повністю обґрунтованими;
3. Реєстратор має письмову заборону від реєстранта про заборону здійснення передачі.
4. Існують підкріплені доказами підстави вважати, що вчинюється шахрайство;
5. Наявність проблем із оплатою доменного імені за попередній період реєстрації;
6. «Період блокування».

Так званий «період блокування» має декілька підстав, чому не може бути здійснена передача ДІ. По-перше, це не закінчення 60-денного періоду від дати реєстрації доменного імені або ж зміни контактної реєстрації про власника ДІ. По-друге, це також умова, що не минуло 60 днів від дати попереднього трансферу ДІ. Тобто реєстраторам надається мінімальний 60-денний мінімальний період, протягом якого дане доменне ім'я повинно перебувати під його контролем. Насправді, все це більшою мірою спрямовано на

недопущення несанкціонованих передач ДІ.

При цьому обставини, які унеможливають передачу домену мають істотний вплив на ситуацію, яка може скластися. Тобто, навіть якщо усі попередні кроки були здійснені успішно, реєстратор зобов'язаний відхилити такий трансфер якщо:

1) дане ДІ є предметом розгляду відповідно до положень Єдиної політики вирішення спорів про доменні імена;

2) ДІ є предметом розгляду в суді;

3) ДІ є предметом розгляду відповідно до положень Політики вирішення спорів під час заміни реєстраторів;

4) ДІ є предметом розгляду відповідно до Єдиної системи швидкого призупинення;

5) ДІ є предметом 60-денного процесу зі знаття блокування домену [2, с. 63].

Тобто за таких обставин трансфер ДІ не може відбутись, адже сам предмет передачі є предметом наявного спору або іншого розгляду, пов'язаного з його активним або призупиненим функціонуванням, правом власності або іншими умовами.

Отже, можна зробити висновок про те, що трансфер ДІ від одного реєстратора до іншого, а точніше саме прав на його використання, наразі є достатньо складною справою з огляду на її урегульованість в Україні та, насправді, мінімальним правовим забезпеченням такого важливого процесу. Але завдяки такій корпорації, як ICANN, та її політиці, що стосується правомірного застосування Єдиної політики вирішення спорів про доменні імена, Політики вирішення спорів під час зміни реєстраторів та Єдиної системи швидкого призупинення питання трансферу ДІ на світовому рівні, наявна можливість хоч би частково врегулювати даний процес та наявні спори стосовно такого трансферу між реєстратором та реєстрантом.

На жаль, даний процес в Україні ґрунтується на мінімальному забезпеченні з боку правового регулювання та потребує додаткового, більш детального розгляду. Та все-таки, при підготовці здійснення такого трансферу потрібно звернути увагу на всі особливості та кожен крок відповідної процедури, які можуть поставити під питання перехід ДІ. Як приклад, це можливість наявності того ж «періоду блокування» або інших маніпуляцій, пов'язаних із функціонування ДІ. та якщо дійсно виникає потреба, то необхідно діяти відповідно до законно сформованих та затверджених способів передачі, які наявні на даний момент.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про телекомунікації: Закон України від 18 лист. 2003 р. № 1280-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 12. Ст. 155.

2. Філінович В. В. Передання прав на доменне ім'я та його трансфер до іншого реєстратора. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 34. С. 62–64.
3. Реєстрація доменів і суперечки з приводу доменних імен – як передбачити ризики // Західна консалтингова група. URL: <https://zkg.ua/reiestratsiia-domeniv-i-superechky-z-privodu-domennykh-imen-iak-peredbachyty-ryzyky/> (дата звернення 03.03.2020).
4. Некіт К. Г. Доменне ім'я як об'єкт цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2017. № 23. С. 40–44.
5. About WHOIS. Internet Corporation for Assigned Names and Numbers. URL: <https://whois.icann.org/en/about-whois> (дата звернення: 29.02.2020).
6. Issues and Challenges Impacting Domain Name Registrants. ICANN. Los Angeles. 2018. Т.1. 15 с.

СПЕЦИФІКА МАЙНОВИХ І НЕМАЙНОВИХ ПРАВ В СИСТЕМІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Хрідочкін А. В.

*д. ю. н., доцент, завідувач кафедри загально-правових дисциплін
Дніпровського гуманітарного університету*

Право інтелектуальної власності виступає ключовою ланкою категорії «інтелектуальна власність». При цьому слід підкреслити, що мова йде про право інтелектуальної власності, а не традиційне право власності, між якими існують визначальні розбіжності. Якщо право власності спрямоване на панування власника над належними йому речами, а заборона втручання третіх осіб має при цьому додатковий, забезпечувальний характер, то право інтелектуальної власності забороняє використання третім особам результатів інтелектуальної творчої діяльності. До права інтелектуальної власності, на відміну від права власності, не можна застосовувати набуття за давністю, знахідкою, відчуженням (адже творець не втрачає повністю зв'язок з результатом своєї інтелектуальної творчої діяльності - він продовжує існувати у формі немайнового права творця) та приватизацією. Це право не можливо також припинити у зв'язку зі знищенням, реквізицією або конфіскацією об'єкта інтелектуальної власності.

Існує відмінність і у тривалості дії цих прав: право власності не має обмежень у часі, а тривалість дії права інтелектуальної власності чітко регламентоване законодавством. До того ж, право власності визнає за особою право на придбання речі у всіх країнах світу незалежно від місця проживання власника та місцезнаходження майна.

Натомість право інтелектуальної власності має територіальний характер, тобто набуте на території однієї країни воно не визнається на території іншої, і для набуття цього права в інших країнах необхідна наявність відповідних міжнародних договорів. І нарешті, якщо право власності базується на майнових правах, то право інтелектуальної власності – на майнових і особистих немайнових правах, і його володілець не може вимагати його уречевлення, оскільки такої речі не існує.

Таким чином, вищезазначене дає всі підстави стверджувати, що право інтелектуальної власності є правом особливого роду, належить до абсолютних прав і здійснюється шляхом реалізації майнових та особистих немайнових прав, що зумовлює необхідність спеціального правового регулювання.

Серед фахівців цивільного права загально визнаним є положення про те, що під правом інтелектуальної власності слід розуміти право особи на результат інтелектуальної творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визнаний чинним законодавством [1, с. 131]. При цьому зміст права інтелектуальної власності складає сукупність майнових і особистих немайнових прав суб'єкта цього права. Відповідно до ст. 424 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України майновими правами інтелектуальної власності є: право на використання об'єкта інтелектуальної власності, два виключних права (дозволяти використання об'єкта інтелектуальної власності та перешкоджати неправомірному використанню об'єкта інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання), а також інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Право на використання об'єкта інтелектуальної власності означає, що за первинними суб'єктами закріплене право на використання створеного ним об'єкта інтелектуальної власності та отримання максимального результату від використання його корисних властивостей шляхом розпорядження правом на цей об'єкт на власний розсуд.

Способи використання об'єктів інтелектуальної власності визначаються їх особливостями, що закріплені у законодавстві України про інтелектуальну власність. Приміром, особливості використання результатів літературно-мистецької діяльності визначені у ст. ст. 15, 39 – 41 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Використання результатів науково-технічної творчості регулюється ст. 28 Закону України про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 20 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», ст. 16 Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» тощо. А використання результатів індивідуалізації товарів (послуг) та їх виробників відбувається у відповідності зі ст. 17 Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» і ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг».

Центральне місце у системі майнових прав інтелектуальної власності належить виключним правам. Концепцію виключних прав вітчизняна цивілістика почала розробляти ще на початку ХХ ст. Так, у працях Я. А. Конторовича і Г. Ф. Шершеневича виключні права трактувалися як «монополія володільця» суб'єкта права інтелектуальної власності на використання об'єкта інтелектуальної власності. Дещо інше розуміння змісту поняття «виключні права» обстоювалося радянськими дослідниками, оскільки у відповідності із тогочасною ідеологією об'єкт права інтелектуальної власності не визнавався товаром, а виключні права інтелектуальної власності полягали в їх належності лише творцю і неприпустимості передання іншим особам.

У сучасній вітчизняній правовій доктрині виключним вважається таке право, за яким кожна особа, крім тієї, якій воно належить, не може використовувати об'єкт інтелектуальної власності, не маючи на це відповідного дозволу, за винятком випадків, встановлених законом. Сформульовані також і ознаки виключних прав інтелектуальної власності, до яких належать їх майновий характер, належність лише суб'єкту права інтелектуальної власності, можливість передання іншому суб'єкту права інтелектуальної власності та обмеженість визначеним законодавством строком [2, с. 77-78].

Відповідно до чинного законодавства виключне право дозволяти використання об'єкта інтелектуальної власності іншим особам має абсолютний характер і може бути обмежене лише на підставі та у спосіб, передбачений законом (примусовою ліцензією, спільним правом інтелектуальної власності тощо), тому саме творець передає тільки йому належне право на використання об'єкта інтелектуальної власності іншій особі на підставі договору, в якому передбачаються умови такого використання. Виключне ж право перешкоджати неправомірному використанню об'єктів інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання означає юридичну можливість здійснення передбачених законом превентивних дій, спрямованих на недопущення чи припинення неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності (будь-якого використання, що порушує майнові права суб'єктів права інтелектуальної власності).

Майнові права інтелектуальної власності є непорушними, і тільки їх суб'єкт може за власною ініціативою відмовитися від них або погодитися на їх обмеження. Ніхто не може бути позбавлений цього права або обмежений у його здійсненні, окрім випадків, передбачених законом. Зокрема, законодавством встановлені обмеження майнових прав інтелектуальної власності, які можуть бути часовими, географічними, дозволеним «вільним використанням» та стосовно не охоронюваних об'єктів. Крім того, у залежності від особливостей об'єкта інтелектуальної власності та способів його використання законодавством встановлені наступні винятки стосовно обмеження майнових прав

інтелектуальної власності: вільне використання (воно може відбуватися у суспільних інтересах для забезпечення доступу до творів із пізнавальною та інформаційною метою, з метою реалізації соціальних і загальнокультурних потреб суспільства, а також з метою забезпечення освітнього процесу і наукових досліджень та у сфері особистого використання), примусове відчуження прав (яке здійснюється компетентним державним органом без згоди правовласника на користь зацікавленої у використанні об'єкту інтелектуальної власності особи). Причому саме ці органи власним рішенням визначають і обсяг такого використання, і термін дії договору, і розмір та порядок виплати винагороди попередньому власнику (подібне рішення ухвалює Кабінет Міністрів України або суд) та право попереднього користувача (ним визнається особа, яка до дати подання заявки на об'єкт інтелектуальної власності або якщо було заявлено пріоритет та до дати пріоритету заявки в інтересах своєї діяльності, добросовісно його використовувала в Україні або здійснила значну і серйозну підготовку для такого використання).

Особисті ж немайнові права (у науковій літературі їх ще називають моральними правами [3, с. 248]) – це категорія абсолютних суб'єктивних прав учасників правовідносин, які не мають економічного змісту, належать творцю (автору) незалежно від його майнових прав інтелектуальної власності, зберігаються за ним у разі передання майнових прав інтелектуальної власності, і забезпечують нематеріальні (немайнові) інтереси особи. У системі цивільного права особисті немайнові права розглядаються як його підгалузь, одним із структурних елементів якої є окремий інститут особистих немайнових прав інтелектуальної власності [4, с. 164]. Вони безпосередньо належать автору і тому не можуть бути об'єктом вилучення, примусового виконання або експропріації, а також предметом розповсюдження на них дії строку позовної давності. Ст. 423 ЦК України до особистих немайнових прав інтелектуальної власності відносить право на визнання людини творцем (автором, винахідником тощо) об'єкта інтелектуальної власності, право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця та інші немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Зміст права на авторство полягає в тому, що саме творець має право стверджувати, що об'єкт інтелектуальної власності є результатом його інтелектуальної творчої діяльності, і право авторства на цей результат належить йому як творцю. Автор може оприлюднити результат своєї творчості під власним ім'ям, або під псевдонімом, або навіть взагалі анонімно. Такий зміст права авторства притаманний інституту авторського і суміжних прав.

Що стосується результатів науково-технічної діяльності, то законодавство визнає право авторства за творцем всіх об'єктів цієї групи, крім комерційної таємниці. До

результатів індивідуалізації товарів (послуг) та їх виробників право на авторство взагалі не визнається – законодавство визнає лише майнові права інтелектуальної власності на них. Їх набувають фізичні та юридичні особи на підставі того, що вони є власниками охоронних документів на ці об'єкти або у силу факту їх використання. До особистих немайнових прав суб'єктів інтелектуальної власності належить і право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі або репутації творця. Це право дозволяє творцю назавжди зберегти зв'язок із своїм результатом інтелектуальної творчої діяльності, що виявляється насамперед у тому, що автор контролює процес оприлюднення свого твору. Право на недоторканість об'єкта інтелектуальної власності дозволяє його суб'єктам вжити заходів щодо недопущення можливості завдання шкоди цьому об'єкту, або його створенню. Законодавством не встановлюється вичерпний перелік особистих немайнових прав, що пов'язано з особливостями їх регулювання на окремі об'єкти інтелектуальної власності.

Таким чином, найбільш поширеною класифікацією прав інтелектуальної власності є їх поділ на особисті немайнові та майнові. Право на результати інтелектуальної творчої діяльності являє собою тісне поєднання майнових та особистих немайнових прав. Ці групи прав не є незалежними одна від одної. Так, наприклад, право авторства і право на зазначення імені автора супроводжують результат інтелектуальної діяльності навіть у випадку повної уступки всіх майнових прав – таким чином, цей результат ніколи повністю не виходить із сфери впливу творця. Право на недоторканість твору тісно пов'язано з правом на переробку; право на обнародування твору, яке визнається значною кількістю країн як особисте немайнове право, має властивості, притаманні майновим правам і т. і. Тому особисті немайнові права не можна штучно виокремити із інституту прав на результати інтелектуальної діяльності. Обидві групи прав необхідно визнати виключними, оскільки вони виражають монополізм на продукти інтелектуальної праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коротюк О. В. До питання змісту понять «інтелектуальна власність» та «право інтелектуальної власності». *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 6. С. 125–138.
2. Тверезенко О. Підстави виникнення (набуття) майнових прав інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 4. С. 76–85.
3. Право інтелектуальної власності : підручник / за заг. ред. д. ю. н., проф. Булеци С.Б., к. ю. н., доц. Чепис О. І. Ужгород : РІК-У, 2019. 488 с.
4. Хрідочкін А. В. Вітчизняний досвід та перспективи публічного адміністрування у сфері

ПРОБЛЕМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Ярошевська Т. В.

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Трансфер технологій відіграє значну роль в економічному розвитку кожної провідної країни, в тому числі і в Україні. Безперечно, трансфер технологій як сучасний засіб впровадження інновацій на підприємстві надає можливість прискорити та вдосконалити процес виробництва, підняти рівень конкурентоспроможності товарів, а належне регулювання і фінансування цієї сфери в довгостроковій перспективі відкриває перед країнами можливість вийти у світові промислові лідери.

У європейських країнах механізми трансферу технологій вже давно працюють і продовжують далі вдосконалюватися, тоді як в Україні цей процес ще знаходиться на стадії зародження і вимагає детального опрацювання. Тому Україні важливо вивчити досвід провідних європейських країн щодо правового врегулювання відносин у сфері передачі технологій і виявити позитивні напрацювання, які можна було б запозичити і закріпити у відповідному законодавстві нашої держави.

Впровадження та комерціалізація конкурентоспроможних передових технологій, ефективний технологічний обмін розширить можливості високотехнологічного імпорту та експорту, сприятиме запровадженню єдиних високих стандартів економічного розвитку та налагодженню співробітництва у цій сфері між Україною та країнами-членами ЄС. Адже обраний Україною шлях інтеграції в ЄС потребує максимального наближення національного законодавства до законодавств країн-членів ЄС. Актуальність розв'язання цього питання є очевидною, оскільки це дозволить визначити конкретні заходи, які сприятимуть вступу України в ЄС.

З перших же років незалежності України в нашій країні багато уваги приділяється пріоритетним напрямам розвитку наукової та науково-технологічної діяльності, підходи та норми до яких містяться, зокрема, у Законах України: «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність» та інших нормативно-правових актах, що регулюють відносини у цій сфері. Проте протягом останніх років

законами України про державний бюджет України постійно блокуються норми стосовно фінансового забезпечення наукової, науково-технічної сфери, зокрема, ч. 3 ст. 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також створення пільгових умов для розвитку інноваційних процесів. В наслідок цього, розвиток інноваційної діяльності в Україні суттєво стримується через хронічне недофінансування даної галузі. Крім того, вагомою перешкодою для впровадження інноваційної продукції на підприємствах залишається значна зношеність технологічного обладнання, яке не може бути пристосоване до сучасних інноваційних технологій. Також однією із причин незацікавленості керівників підприємств у впровадженні нових технологій є відсутність дієвого механізму ефективного просування інновацій у виробництво та невирішеність низки правових, економічних, організаційних, фінансових питань щодо інноваційного розвитку на державному рівні.

Зокрема, у Франції питаннями трансферу результатів науково-технічної діяльності, створених за рахунок бюджетних коштів, займається Національне агентство з підвищення інноваційної привабливості наукових досліджень, яке було створене у 1979 р. з метою сприяння інноваційній діяльності промисловості, насамперед, у сфері середнього і малого бізнесу. Дане Національне агентство здійснює фінансову підтримку інноваційних підприємств і науково-дослідних лабораторій. Однією із форм підтримки є надання безпроцентної позики на строк до 6 років в розмірі 50 % від вартості проекту, яка підлягає поверненню лише у випадку, якщо профінансований інноваційний проект виявиться успішним. Також для реалізації інноваційних програм можна отримати субсидії, гранти, дотації. Будь-яка форма фінансування орієнтована на стимулювання активізації участі малих і середніх підприємств у рамках регіональних або міжнародних програм [1, с. 374–375]. Автор тез вважає, що такий досвід Франції щодо підтримки державою інноваційних програм доцільно використати і в Україні.

В Україні державне регулювання діяльності щодо створення та впровадження технологій виконує уповноважений орган з питань формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері трансферу технологій. Проте автор тез погоджується з науковцями [2, с. 121], що серед факторів, які гальмують освоєння новацій у промисловості, слід передусім назвати брак власних фінансових ресурсів, високі відсоткові ставки кредитів банків, зменшення внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних виробників та значний ризик упродовж її освоєння.

Таким чином, застосовуючи європейський досвід щодо реалізації інноваційних програм в Україні та підвищення міжнародної конкурентоздатності нашої країни необхідно, перш за все, на державному рівні створити привабливі економічні умови в

сфері передачі інноваційних технологій. Зокрема, змінити систему оподаткування, експортно-імпоротної політику для сприяння концентрації інвестиційного капіталу та стимулювання фундаментальних і пошукових науково-дослідних робіт через цільові пільгові кредити, субсидії, дотації, дослідницькі контракти тощо. Необхідно удосконалити правову базу щодо фінансового забезпечення трансферу технологій.

Для активного впровадження результатів наукової та науково-технічної діяльності в економіку України має бути сформована інноваційна політика, що включає форми і методи державного стимулювання науково-технічної активності, активізації взаємодії науки і виробництва з метою широкого втілення розроблень в кінцевий виробничий результат – нові конкурентоспроможні види продукції, організаційні рішення, технологічні процеси. Така політика повинна передбачати вдосконалення правової, соціальної-економічної, організаційної, інформаційної бази та інших складових інноваційної діяльності.

Наступним проблемним питанням у сфері трансферу технологій є недосконалість механізму впровадження технологій, який повинен мати за мету безперервне масштабне оновлення виробництва. Автор тез вважає за доцільне на підприємствах, в наукових установах, організаціях та вищих навчальних закладах, що створюють та/або використовують технології, заснувати структурні підрозділи з питань формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері трансферу технологій, які будуть займатися комерціалізацією об'єктів технології та ефективним управлінням інтелектуальною власністю.

Наприклад, у Німеччині функції посередників між науковими лабораторіями та промисловими компаніями з передачі технологій виконують спеціальні наукові товариства та спільні дослідницькі асоціації. Їх діяльність фінансується за рахунок субсидій федерального уряду і доходів від виконання контрактних досліджень. Також вагому участі в організації передачі технологій приймають місцеві органи влади. Зокрема, вони вносять великий внесок у створення наукових парків та інноваційних центрів, розглядаючи цю діяльність як один із найважливіших напрямків регіонального розвитку [2, с. 122–123].

Застосовуючи досвід провідних європейських країн в сфері передачі технологій, пропонуємо в Україні на підприємствах, в наукових установах, в організаціях та вищих навчальних закладах, що створюють та/або використовують технології і яким належать або передаються майнові права на використання об'єктів права інтелектуальної власності, що є складовими технологій, створити спеціальні Центри трансферу технологій, які мають займатися комерціалізацією технології та ефективним управлінням інтелектуальною

власністю, зокрема: виявляти та оцінювати комерційний потенціал технології; вчиняти дії з набуття та охорони прав на технологію; визначати найбільш ефективні шляхи використання і трансферу зазначеної технології; залучати інвестиції у сферу трансферу технологій, сприяти встановленню нових ділових контактів між розробниками нововведень та їх споживачами; виплачувати винагороду авторам технологій та/або об'єктів права інтелектуальної власності після їх трансферу та укладати договори про передачу технологій; проводити аукціони та виставочні заходи у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності з метою підтримки вітчизняних виробників високотехнологічної продукції та пошуку нових споживачів; сприяти міжнародній співпраці у сфері трансферу технологій шляхом проведення конференцій з інноваційної тематики.

Отже, аналізуючи досвід України та країн-членів ЄС в сфері трансферу інноваційних технологій у промисловість, слід зазначити, що лише активна участь держави у створенні відповідних центрів з трансферу технологій як на законодавчому рівні, так і за допомогою довгострокового фінансування, а також податкова підтримка розробникам інновацій та споживачам, які проводять впровадження технологій, може вирішити проблемні питання активізації інноваційних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / Кіндзерський Ю. В., Якубовський М. М., Галиця І. О. та ін.; за ред. Ю. В. Кіндзерського. Київ: Ін-т економіки та прогноз. НАН України, 2009. 928 с.
2. Нагорняк Г. С., Нагорняк І. С., Вовк Ю. Я. Вплив трансферу технологій на інноваційні процеси: український та зарубіжний досвід. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2013. № 2. С. 117–127.

ЩОДО МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМЕРЦІЙНЕ НАЙМЕНУВАННЯ

Русак Г. В.

Студент V курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Золота Л. В.

к. ю. н., асистент кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Інтеграційний курс нашої держави до Європейського Союзу, процеси гармонізації вітчизняного законодавства зі законодавством ЄС та світовими стандартами вимагає

більшої уваги до регулювання відносин в сфері інтелектуальної власності у нашій країні. Міжнародні стандарти у сфері інтелектуальної власності вимагають більш ефективного забезпечення правового захисту об'єктів інтелектуальної власності, до яких належить комерційне найменування.

Комерційне найменування було предметом дослідження таких науковців Ю. Л. Бошицький, В. М. Крижна, В. М. Мартин, Л. Л. Тарасенко та інші. Особливо детально комерційне найменування, як предмет інтелектуальної власності розглядає Кривошеїна І. В. у своїй роботі «Фірмове найменування: регулювання та права охорона за законодавством України».

Комерційне найменування часто збігається з назвою юридичної особи, але необхідно зауважити, що комерційне найменування є предметом інтелектуальної власності, а тому відрізняється правовою природою та призначенням. Насамперед, комерційне найменування забезпечує індивідуалізацію суб'єкта господарювання, що і являється його основною функцією.

Паризькою конвенцією про охорону промислової власності визначено комерційні (фірмові) найменування одним із об'єктів промислової власності. Комерційне (фірмове) найменування є засобом, який суб'єкти господарювання можуть використовувати для своєї індивідуалізації поряд із власним іменем або найменуванням [1].

До вітчизняних нормативно-правових актів, що регулюють питання виникнення майнових прав на комерційне найменування, їх зміст належать: Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України та Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції»

Ось які види майнових прав на комерційне найменування визначає Цивільний кодекс України:

1. Майновими правами інтелектуальної власності на комерційне найменування є:

- 1) право на використання комерційного найменування;
- 2) право перешкоджати іншим особам неправомірно використовувати комерційне найменування, в тому числі забороняти таке використання;
- 3) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

2. Майнові права інтелектуальної власності на комерційне найменування передаються іншій особі лише разом з цілісним майновим комплексом особи, якій ці права належать, або його відповідною частиною [2].

Цивільний кодекс України не розкриває повністю зміст майнових прав на комерційне найменування. Правом суб'єкта господарювання на використання комерційного найменування є різні дії, що спрямовані на досягнення ефективності в

господарському обороті під власним найменуванням.

Створення та перше використання комерційного найменування породжує виняткове абсолютне правовідношення, зміст якого складає право суб'єкта використовувати комерційне найменування як засіб своєї індивідуалізації та індивідуалізації товарів, робіт, послуг, які він виробляє та/або надає. Усі інші учасники правовідносин не мають права використовувати це найменування та не повинні перешкоджати у його здійсненні суб'єктові, який володіє відповідними правами [3, с. 335].

Ось на що вказує Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» – неправомірним є використання імені, комерційного (фірмового) найменування, торговельної марки (знаку для товарів і послуг), рекламних матеріалів, оформлення упаковки товарів та періодичних видань, інших позначень без дозволу (згоди) суб'єкта господарювання, який почав використовувати їх або схожі на них позначення раніше у своїй господарській діяльності, що може призвести або призвело до змішування з діяльністю такого суб'єкта господарювання. При цьому, при встановленні «схожості» словесних позначень ураховується звукова (фонетична), графічна (візуальна) та смислова (семантична) схожість [4].

Звичайно, що перелік сфер та способів реалізації прав на комерційне найменування не може бути завершеним, вичерпним. При здійсненні прав на комерційне найменування суб'єкт опирається на загально дозвільний принцип, який діє з урахуванням загальних меж реалізації суб'єктивних прав та має ураховувати загальні засади цивільного законодавства, зафіксовані у ст. 3 ЦК України. Загальні засади здійснення цивільних прав закріплені нормами ст. 12 ЦК України. Відповідно до її норм особа реалізує свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Нездійснення особою своїх прав не є підставою для їх припинення, окрім випадків, встановлених законом. Тому, якщо з огляду на певні причини, суб'єкт прав на комерційне найменування не використовує його, це не означає, що він відмовився від нього і, відповідно, інша особа може вільно використовувати таке найменування [5].

Отже, з вищесказаного можна зробити висновок, що комерційне (фірмове) найменування є засобом, який суб'єкти господарювання можуть використовувати для своєї індивідуалізації поряд із власним іменем або найменуванням. Комерційне найменування часто збігається з назвою юридичної особи, але є предметом інтелектуальної власності, а тому відрізняється правовою природою та призначенням. До майнових прав інтелектуальної власності на комерційне найменування належать: право на використання комерційного найменування, право перешкоджати іншим особам

неправомірно використовувати комерційне найменування, в тому числі забороняти таке використання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435- IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Інтелектуальне право України / за заг. ред. проф. О. С. Яворської. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. 608 с.
4. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 11.12.2019 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996 № 36. Ст.164.
5. Андрейчук Л. Майнові права інтелектуальної власності на комерційне найменування. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Вип. 65. С. 124–133.

ЩОДО СПРИЯННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ПЕРЕМІЩЕННЯ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН

Улізко О. В.

Студентка V курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Золота Л.В.

к. ю. н., асистент кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Усі результати творчої інтелектуальної діяльності визнані товаром і можуть бути об'єктом зовнішньоекономічних угод і переміщуватися через митний кордон України. Але об'єкти права інтелектуальної власності порівняно зі звичайним товаром характеризуються деякими особливостями, що зумовлює необхідність здійснення спеціальних заходів при їх переміщенні через митний кордон України.

У січні 2020 року Європейська комісія здійснила публікацію звіту про захист та забезпечення прав інтелектуальної власності у третіх країнах, згідно з яким, попри всі превентивні заходи та прийняття законів, наша країна вже вкотре потрапляє до списку країн, де існують серйозні системні проблеми у галузі охорони і захисту прав інтелектуальної власності, нанесення значної шкоди бізнесу ЄС. Зокрема, згідно з дослідженням Відомства з інтелектуальної власності ЄС щодо тенденцій торгівлі фальсифікованими та піратськими товарами, Україна продовжує залишатися одним із

чотирьох основних пунктів транзиту підроблених товарів на ринок ЄС, особливо у таких галузях: продовольчі товари; годинники та ювелірні вироби; іграшки; одяг; оптичне, фотографічне та медичне обладнання [1].

У жовтні 2019 року Верховна Рада України прийняла закон «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України» № 202 – IX від 17.10.2019, відповідно до якого: 1) уточнено термін контрафактних товарів, а також введені нові поняття, такі як, «піратські товари», «оригінальні товари» та «невелика партія товарів»; 2) детальніше відрегульоване відшкодування витрат, у зв'язку зі зберіганням товарів, що підозрюються у порушенні прав інтелектуальної власності, а також їх знищенням власником прав інтелектуальної власності (правовласником) на відповідні об'єкти; 3) додані підстави для призупинення митного оформлення товарів, що підозрюються у порушенні прав інтелектуальної власності, за ініціативою органу доходів і зборів; 4) запроваджена можливість дострокового випуску товарів, митне оформлення яких призупинено за підозрою в порушенні прав інтелектуальної власності; 5) запроваджено спрощену процедуру призупинення митного оформлення та знищення невеликих партій контрафактних і піратських товарів.

Отож, згідно із законом № 202 – IX «контрафактними товарами» є: а) товари, які є предметами порушення прав інтелектуальної власності на торговельну марку в Україні, і на них без дозволу міститься позначення, яке тотожне із охоронюваною в Україні торговельною маркою стосовно одного й того самого виду товарів, або яке є схожим настільки, що його можна сплутати з такою торговельною маркою; б) товари, які є предметами порушення прав інтелектуальної власності на географічне зазначення в Україні й містять назву чи термін або описуються за допомогою назви чи терміну, які захищені таким географічним зазначенням; в) будь-яка упаковка, етикетка, наліпка, брошура, інструкція з експлуатації, гарантія чи інший документ такого типу, навіть якщо вони представлені окремо, які є предметами порушення прав інтелектуальної власності на торговельну марку або географічне зазначення, які містять позначення, назву або термін, тотожні із охоронюваною в Україні торговельною маркою чи географічним зазначенням, або які є схожими настільки, що їх можна сплутати із такою торговельною маркою чи географічним зазначенням, та які можуть використовуватися стосовно одного й того самого виду товарів, щодо якого охороняється торговельна марка в Україні чи географічне зазначення [2]. Щодо «піратських товарів», то до них віднесено товари, які є предметами порушення авторського права та/або суміжних прав або права інтелектуальної власності на зареєстрований промисловий зразок в Україні та які являють собою або містять копії,

зроблені без згоди правовласника авторського права і суміжних прав або права інтелектуальної власності на промисловий зразок чи особи, уповноваженої таким правовласником у країні виробництва. Такі поняття та їх розділення відповідають положенням Угоди про асоціацію та європейським стандартам, яким слідує Україна.

Товарами, що підозрюються у порушенні права інтелектуальної власності згідно з положеннями закону № 202 – IX, визнаються: а) товари з ознаками порушення авторського права і суміжних прав, прав інтелектуальної власності на винаходи, промислові зразки, торговельні марки, географічні зазначення, сорти рослин, компонування напівпровідникових виробів, прав, що надаються за сертифікатами додаткової охорони на лікарські засоби та засоби захисту рослин; б) пристрої, продукти або компоненти, які призначені, виготовлені або адаптовані головним чином для забезпечення або полегшення обходу технології, пристрою або компоненту, що у звичайному режимі функціонування попереджують або обмежують дії, не дозволені правовласником авторського права і суміжних прав; в) будь-яка форма або матриця, яка спеціально призначена або адаптована для виробництва товарів, що є предметом порушення прав інтелектуальної власності. Варто зазначити, що у даному переліку об'єктів права інтелектуальної власності відсутній такий об'єкт як корисна модель. Адже, процедура отримання патенту на корисну модель, здійснення тільки формальної експертизи і тривалість судового розгляду щодо визнання корисної моделі недійсною призводили до зловживань з боку недобросовісних заявників на митному кордоні — так званий патентний тролінг [3, с. 92].

До товарів, що підозрюються у порушенні права інтелектуальної власності можуть бути застосовані такі заходи щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності: 1) призупинення митного оформлення товарів на підставі даних митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності; 2) призупинення митного оформлення товарів за ініціативою органу доходів і зборів; 3) знищення товарів, митне оформлення яких призупинено за підозрою у порушенні прав інтелектуальної власності; 4) призупинення митного оформлення та знищення невеликих партій товарів, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях; 5) зміна маркування на товарах та їх упаковці.

Заходи щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності не застосовуються до оригінальних товарів, тобто таких, що були виготовлені за згодою правовласника, або товарів, виготовлених особою, належним чином уповноваженою правовласником на виробництво певної кількості товарів, у тому числі у кількості, що перевищує обумовлену між цією особою і правовласником. Отже, в даному законі має місце існування

міжнародного режиму вичерпання прав інтелектуальної власності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Report on the protection and enforcement of intellectual property rights in third countries, Brussels, 20 December 2019. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15330-2019-INIT/en/pdf>.
2. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України: Закон України від 17.10.2019 р. № 202-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/202-20>.
3. Харченко О. Новели сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 6.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС ЩОДО ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК

Дегтяр Р. О.

Студентка V курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Пахомов В. В.

д. ю. н., професор, завідувач кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована в 2014 р., містить широкий обсяг зобов'язань сторін у тому числі не оминаючи питання з охорони інтелектуальної власності [1].

Такі зобов'язання України перед Європейським Союзом полягають у поступовому та поетапному процесі реформ та адаптації законодавства в Україні до нормативно-правових актів ЄС, що є пріоритетною складовою такого процесу. У даній співпраці чималої уваги потребує саме сфера інтелектуальної власності через те, що держави-члени Європейського Союзу забезпечують високий рівень правоохорони та реалізації прав у цій царині. На сьогодні положення українського законодавства щодо торговельних марок не забезпечує ефективного комплексного правового регулювання. Надійний захист даного об'єкту інтелектуальної власності в Україні дозволить відповідним суб'єктам, які запускають на ринок новий продукт, реалізовувати свої права в повному обсязі і збільшувати прибутки.

У вищезгаданій Угоді про асоціацію питанням стандартів та захисту прав, що стосуються прав інтелектуальної власності присвячена глава 9 «Інтелектуальна власність» розділу IV. Дані стандарти розподілено за окремими об'єктами інтелектуальної власності: авторського права та суміжних прав, торговельних марок, географічних зазначень, промислових зразків, інших об'єктів, права на які випливають з патентів, топографії напівпровідникових продуктів, та підрозділ який стосується інших положень (генетичні ресурси, традиційні знання та фольклор, сорти рослин). Стандарти визначають основні засади правового регулювання відносин інтелектуальної власності, які повинні застосовуватися як в країнах ЄС, так і в Україні. Щодо основних цілей в частині інтелектуального права, то в Угоді до них відносяться: а) спрощення створення і комерційного використання інноваційних продуктів та продуктів творчої діяльності на території Сторін; і б) досягнення належного та ефективного рівня охорони і захисту прав інтелектуальної власності [1].

На жаль, 2019 рік не був багатим на виконання зобов'язань щодо торговельних марок та приведення національного законодавства у відповідність з нормами ЄСу даній сфері. Хоча у Звіті за 2018 рік про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на 2019 рік планувалось розроблення законопроектів для вдосконалення правової охорони інтелектуальної власності щодо торговельних марок [2, с. 27-28].

Задля поетапного та ефективного забезпечення виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106 було затверджено План заходів з виконання Угоди.

Такий прогрес виконання Україною зобов'язань Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом пов'язаний з прийняттям Кабінетом Міністрів України «Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106, яким детально охарактеризовано завдання з питання виконання Угоди про асоціацію до 2023 року з різних сфер, у тому числі інтелектуальної власності.

У переліку завдань що стосуються прав інтелектуальної власності, своє місце знаходять і торговельні марки, виконання яких передбачене до 31 грудня 2023 року, а відповідальність за виконання покладено на Міністерство розвитку економіки, торгівлі та

сільського господарства України. Серед таких завдань:

1. Посилення правової охорони торговельних марок згідно з нормами ЄС.
2. Приведення у відповідність з вимогами ЄС переліку підстав для відмови у реєстрації торговельної марки.
3. Приведення у відповідність з вимогами ЄС переліку виключних прав власника торговельної марки.
4. Запровадження процедури подання заявки на реєстрацію торговельної марки згідно з нормами ЄС.
5. Визначення відповідних умов, яким повинні відповідати заявки на реєстрацію торговельної марки згідно з нормами ЄС.
6. Визначення класифікації товарів і послуг, щодо яких реєструється торгова марка [3].

На нашу думку, даний перелік завдань є досить повним, виконання яких посприє позитивним змінам у правовому регулюванні прав інтелектуальної власності на торговельні марки.

У поточному Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 рік ключовими на 2020 рік є ряд завдань які стосуються також і торговельних марок, а саме: прийняття проекту закону, який знаходиться на розгляді у Верховній Раді України - «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентним тролінгом» (реєстр. № 2258 від 11.10.2019) щодо узгодження вимог чинного законодавства України в частині охорони прав на торговельні марки і промислові зразки із правом ЄС [4, с. 39].

Отже, Угода про асоціацію визначає правову основу співпраці між Україною та ЄС у сфері інтелектуальної власності, що охоплює різні об'єкти права інтелектуальної власності, зокрема й торговельні марки. Бачимо, що Україна не завжди справляється з поставленими завданнями з реалізації ряду важливих завдань щодо розвитку системи правової охорони інтелектуальної власності. Наближення національного законодавства до норм Європейського Союзу, шляхом виконання зобов'язань, дозволить позбутись суттєвих прогалин у нормативно-правових актах України щодо забезпечення правової охорони торговельних марок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої

сторони: Угода від 27 червня 2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

2. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 році. Київ, 2019. URL: <https://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/association-agreement-implementation-report-2018.pdf>.

3. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF>.

4. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 рік, Київ, 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ar-aa-implementation-2019-4.pdf>.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ «ПАТЕНТНОМУ ТРОЛІНГУ»

Чернадчук О. В.

*к. ю. н., ст. викладач кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Питання протидії патентному тролінгу як одному з видів порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності набуває актуального значення, що пов'язано зі швидким збільшенням кількості патентів, і, як наслідок, поширенням такого явища як патентний тролінг, існування якого нівелює ідею захисту інтелектуальної власності загалом.

Згідно рейтингу World Intellectual Property Organization за патентною активністю в 2017 році Україна посіла 27 місце із 176 країн [1], випередивши при цьому Польщу, економіка якої у 4 рази перевищує українську за ВВП. В той же час, підписавши Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом Україна взяла на себе ряд зобов'язань в тому числі в сфері інтелектуальної власності, зокрема щодо належного рівня захисту прав інтелектуальної власності та гармонізації національної системи охорони прав інтелектуальної власності. Зважаючи на зазначене, одним із головних завдань України є створення такої правової бази, яка б протидіяла появі патентного тролінгу та сприяла притягненню винних осіб до юридичної відповідальності.

Протидія цьому негативному явищу додатково актуалізується потребою покращення інвестиційного клімату та євроінтеграційними процесами, що відбуваються.

Сутність патентного тролінгу полягає в тому, що недобросовісний заявник, який насправді не є виробником чи винахідником, подає заявку на реєстрацію патенту на об'єкт

права інтелектуальної власності, зокрема промислової, який до цього часу не був зареєстрований справжнім власником. Як наслідок, по відношенню до таких заявників діє механізм правової охорони та захисту їх прав на об'єкт інтелектуальної власності, і вони зловживають наданими їм правами, перешкоджаючи господарській і зовнішньоекономічній діяльності інших суб'єктів.

Патентний тролінг в Україні має певні особливості й відмінності від патентного тролінгу на Заході. Ця особливість в Україні полягає в реєстрації у патентному відомстві України патентними троями на своє ім'я прав інтелектуальної власності на неоригінальні або навіть абсурдні (давно та широковідомі) об'єкти, (наприклад, вішала, лампи розжарювання, протектори шин, зовнішній вигляд ноутбука із закругленими кутами, кузовів автомобілів, пальчикових батарейок тощо) [2, с. 26]. Більше того, ситуація ускладнюється ще й тим, що аналіз практики патентних суперечок показує, що володіючи спеціальною термінологією, знаючи процедуру розгляду патентної заявки і нюанси, пов'язані з експертною оцінкою, можна отримати патент на відоме технічне рішення. При цьому ознака, властива вже відомій продукції або технології, робиться основною відмінною ознакою для якогось нового «винаходу». Ризик таких маніпуляцій мінімальний (патент просто не буде отриманий), покарання за спробу запатентувати вже відоме винахід не передбачено (заявник міг помилитися щодо новизни пропонованого рішення), а потенційний дохід великий [3, с. 294]. Очевидно, що вказані особливості спричинені недосконалістю чинного законодавства України у сфері інтелектуальної власності, і тому зумовлює необхідність в удосконаленні правової бази, яка б протидіяла появі патентного тролінгу та сприяла притягненню винних у ньому до юридичної відповідальності.

На рівні законодавства створенню дієвого механізму для боротьби з патентним тролінгом, підвищенню рівня охорони прав інтелектуальної власності на винаходи та корисні моделі до європейського, а також імплементації вимоги статей 219-223 Угоди про асоціацію покликані проекти № 2258 та № 2259 від 11 жовтня 2019 року. Зокрема, першим законопроектом пропонується додатковий адміністративний спосіб анулювання реєстрацій промислових зразків – так званий механізм «postgrant opposition». Це – можливість досудового скасування свідоцтва в Апеляційній палаті. Другий законопроект передбачає поряд зі створенням вищевказаного механізму ще й розширення переліку об'єктів технологій, на які не поширюється правова охорона, а також надання права будь-якій особі подати мотивоване заперечення проти заявки протягом шести місяців від дати публікації відомостей про заявку на винахід, а також уточнено порядок надання додаткової охорони прав на винаходи [4].

При цьому, на нашу думку, законодавче закріплення правового механізму протидії

патентному тролінгу має обов'язково передбачати закріплення посиленої відповідальності за патентний тролінг; проведення комплексної експертизи об'єкта, що патентується; розгляд справи в адміністративному та судовому порядку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рейтинг стран мира по количеству патентов. Гуманитарная энциклопедия. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-patents/info>.
2. Коросташова І. М. Патентний тролінг як прояв недобросовісної конкуренції: поняття, ознаки, причини. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право»*. 2015. № 1 (14). С. 23–28.
3. Шуртаков К. В. «Патентные тролли»: анализ зарубежной и российской практики. *Экономика науки*. 2016. № 4. Т. 2. С. 293–303.
4. В Україні проведуть патентну реформу. За даними інформаційно-правової системи Ліга: Закон. 2019. URL: https://biz.ligazakon.net/ua/news/190266_v-ukran-provedut-patentnu-reformu.

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ОБ'ЄКТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Полулях О. В.

*Магістрант I курсу ННІ права
Сумського державного університету*

Чернадчук О. В.

*к. ю. н., ст. викладач кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Чим більше інформаційна галузь залучається в комерційний обіг, тим більшою є потреба в захисті інтересів власників комерційної таємниці [1].

Одним з важливіших чинників, які забезпечують належний рівень безпеки суб'єкта господарювання є захист інформації, яка є секретною (комерційною таємницею). Важливою особливістю комерційної таємниці в Україні є те, що до винної особи може бути застосована юридична відповідальність різної галузевої належності [2].

Закономірність розгляду змісту права інтелектуальної власності на комерційну таємницю та безпосередньої сутності цього об'єкта права інтелектуальної власності обумовлена необхідністю визначення правової характеристики порушень передбачених нормами цивільного та господарського, адміністративного та кримінального права.

Право інтелектуальної власності належить кожному, воно закріплене на

конституційному рівні. Інтелектуальна діяльність – це розумова, творча, духовна праця в різних галузях науки, спрямована на створення та впровадження інновацій. Результати творчої діяльності, які підлягають законодавчій охороні, є об'єктами права інтелектуальної власності. Право інтелектуальної власності в об'єктивному розумінні – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини з приводу створення, використання, охорони результатів творчої діяльності [3].

Інтелектуальна власність у широкому розумінні означає законодавчо закріплені права на результат інтелектуальної діяльності у науковій, виробничій, літературній та художній галузі. Право інтелектуальної власності, закріплене (ст. 418) Цивільного Кодексу України [4], становить особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності. А, Господарським кодексом України (ст. 162) [5] визначено, що суб'єкт господарювання, який є власником технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умови, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам та до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності. Строк правової охорони комерційної таємниці обмежується в часі [1].

Комерційна таємниця є загальною формою правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, що є поряд із патентною (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, селекційні досягнення – групи об'єктів промислової власності), реєстраційною (товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування, знаки місць походження товарів), особливою (топології інтегральних мікросхем), авторським правом (твори науки, літератури, мистецтва, програми електронно-обчислювальних машин, бази даних) і суміжними правами (постановки, фонограми, виконання, передачі радіо та телебачення).

Але, виникає запитання чи справді доцільним, згідно українського законодавства, є віднесення комерційної таємниці до об'єктів права інтелектуальної власності. Оскільки, будь яка особа, що легітимно самотійно одержала відомості, що становлять комерційну таємницю має право на їх використання без жодних обмежень, то не логічним є віднесення комерційної таємниці до об'єктів виключних прав [6].

Отже, можна впевнено сказати, що метою комерційної таємниці є охорона результатів інтелектуальної діяльності в процесі комерційної діяльності суб'єктів господарювання. Тому комерційна таємниця віднесена до об'єктів права інтелектуальної власності (виключних прав). І є специфічним об'єктом інтелектуальної власності через те, не вся конфіденційна інформація юридичної особи є комерційною таємницею, а лише та,

яка є результатом інтелектуальної (але не обов'язково творчої) діяльності, становить комерційну цінність та щодо якої особа вживає заходів із збереження її секретності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колобов Л., Колеснікова І. Комерційна таємниця та питання захисту комерційної таємниці. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5. С. 8–13.
2. Світличний О. П. Комерційна таємниця як об'єкт права інтелектуальної власності та міжгалузевий інститут в системі права та законодавства України. *Публічне право*. 2014. № 1. С. 188–194.
3. Митник А., Мороз І. Комерційна таємниця як об'єкт права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019/2. № 12. С. 42–46.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 01.01.2004 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
5. Господарський кодекс України: Закон України від 01.01.2004 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
6. Федорук О. Поняття комерційної таємниці в українському законодавстві: проблеми та перспективи. Науковий блог: Національний університет «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua/2013/ponyattya-komertsijnoji-tajemnytsi-v-ukrajinskomu-zakonodavstvi-problemy-ta-perspektyvy/>.

ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМИ ПАТЕНТУВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Глуценко Н. В.

*Аспірантка кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Інновації в охороні здоров'я передбачають впровадження нових ідей, методів та програм покращення стану здоров'я населення.

На даний час потреба в таких інноваціях, як нові лікарські засоби, фармацевтичні препарати, діагностика та медичні прилади більша, ніж будь-коли. Нові класи діагностики, вакцин та терапевтичних засобів та нові підходи до векторного контролю можуть впливати з вивчення людських, патогенних та векторних геномів.

Значна частина світового населення, особливо в країнах, що розвиваються, мають перешкоди щодо доступу до нових медичних препаратів. Причини варіюються від слабких систем постачання до недоступних цін. Факторами, які рухають інновації, є часто упереджене ставлення до умов, які непропорційно впливають на населення країн, що

розвиваються. Наприклад, з 1325 нових лікарських засобів, розробка яких розпочалась між 1975 і 1977 роками, лише 11 були створені для лікування тропічних захворювань. Створення нових методів лікування та медичних препаратів для подолання хвороб, які поширені у країнах, що розвиваються, відбувається значно повільніше через недостатнє інвестування з боку державного сектору. Процес приведення нового товару на ринку є і дорогим, і тривалим [1].

Угода ТРПС передбачає, що права інтелектуальної власності повинні сприяти технологічним інноваціям, а також передачі та розповсюдженню технологій.

Обмін інформацією має важливе значення для забезпечення передачі та розвитку технологій.

Роль прав інтелектуальної власності у стимулюванні інновацій була предметом вивчення на національному та міжнародному рівнях, зокрема стосовно фармацевтичного сектору. Консультативний комітет ВООЗ з питань охорони здоров'я вивчив дію міжнародні права власності у своєму звіті про геноміку та здоров'я в світі [2].

Виключне право на продаж товару протягом термін дії патенту дозволяє власнику відшкодувати частину або всі свої первісні інвестиції, регулюючи ціну за інноваційний продукт. Однак вартість для суспільства, особливо в країнах, що розвиваються, є високою, адже права інтелектуальної власності використовуються, як комерційний інструмент, який надмірно обмежує конкуренцію. Хоча ціна – це лише один із факторів визначення доступу, але він є дуже значущим [3].

Узгодження потреб пацієнтів та власників патентів є проблемою для покращення доступу до лікарських засобів. Послаблення вимог до патентів, багаторівневе ціноутворення, добровільне ліцензування, примусове ліцензування, оптові закупівлі та корпоративні пожертви можуть бути потенційно ефективними механізмами для досягнення найбільш сприятливих цін на запатентовані ліки в країнах, що розвиваються [4].

Підходи, які сприяють конкуренції, мають найбільший вплив на зниження ціни. Ці підходи повинні оцінюватися як індивідуально, так і комбіновано, щоб гарантувати баланс між виключними патентними правами та інвестиційним стимулом. Захист даних досліджень від використання потенційними генеричними конкурентами та певних національних положень, пов'язаних з маркетингом дозволу на лікарські засоби, може впливати на обмеження конкуренції. Тому незрозуміло, чи допомагають та в якій мірі такі заходи стимулювати бажану поведінку або перешкоджання доступу до інноваційних продуктів.

За деяких обставин права інтелектуальної власності можуть мати зворотній вплив

на інновації.

Патентний захист лікарських засобів часто призводить до обмеженої кількості життєво важливих ліків на ринку, а також їх високої вартості, що, у свою чергу, зменшує їх доступність для населення. Дія патенту на препарат зумовлює присутність на ринку лише одного препарату та забороняє виготовляти іншим виробникам медикаменти, що містять ту ж діючу речовину, що і запатентований препарат [5].

«Вічнозелений патент» є різновидом патентного маніпулювання – один і той самий препарат отримує декілька патентів на різні форми своєї діючої речовини. Це надає можливість фамвиробникам мати одноосібне право на виготовлення та реалізацію медичного препарату протягом багатьох років, після завершення реального патенту. На жаль, в Україні це досить розповсюджене явище [5].

Механізм примусового ліцензування надає можливість державі при певних обставинах і умовах використовувати запатентовані винаходи без дозволу патентовласника та дозволяти відтворення копій запатентованого продукту для забезпечення внутрішнього попиту країни. Цей інструмент дозволяє реагувати на виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних із загрозою для громадського здоров'я [5].

Примусове ліцензування лікарських засобів в Україні було запроваджено на виконання рішення РНБО. Постанова КМУ № 877 від 4 грудня 2013 року адаптувала українське законодавство до вимог Євросоюзу в частині примусового ліцензування, зокрема з прийнятими Україною нормами угоди TRIPS [5].

Отже, досі не існує універсального рішення для сприяння інноваціям у сфері охорони здоров'я повною мірою захищаючи права інтелектуальної власності. Необхідно зробити ретельний аналіз наукового, правового, економічного, етичного та правозахисного аспекту інтелектуальної власності щодо охорони здоров'я, та провести ретельний моніторинг цих відносин у різних національних контекстах для задоволення потреб населення та забезпечення доступу до інноваційних медичних препаратів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Intellectual property rights, innovation and public health. Fifty-sixth world health assembly A56/17. May 2003. 6 P. URL: https://apps.who.int/gb/archive/pdf_files/WHA56/ea5617.pdf.
2. Genomics and world health. Report of the Advisory Committee on Health Research. Geneva, World Health Organization, 2002.
3. Watal, J. Post-TRIPS options for access to patented medicines in developing countries. Commission on Macroeconomics and Health Working Paper Series, Paper No. WG 4: 1, June

2018.

4. Equitable pricing of newer essential medicines for developing countries: evidence on the potential of different mechanisms. Geneva, World Health Organization, 2003

5. МОЗ працює над покращенням доступу до патентованих інноваційних препаратів. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-pracjuje-nad-pokraschennjam-dostupu-do-patentovanih-innovacijnih-preparativ> (дата звернення: 17.04.2020).

ПРОБЛЕМИ РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СПРАВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Логвиненко М. І.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри АГПФЕБ ННІ права
Сумського державного університету*

Справи, пов'язані з захистом прав інтелектуальної власності, як правило, розглядаються судами загальної юрисдикції в рамках цивільного судочинства. Незважаючи на постійне реформування судової системи, залишаються актуальними проблеми, пов'язані з розглядом таких справ. Однією з них є перезавантаження суддів великою кількістю справ з різними сферами процесуального провадження. До цілей реформування судової гілки належить й вирішення цього питання.

29 вересня 2017 року в рамках судової реформи був утворений Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Він покликаний здійснювати розгляд справ як господарський суд першої та апеляційної інстанції. Чинним Господарським процесуальним кодексом України (далі – ГПК України) визначена юрисдикція Вищого суду з питань інтелектуальної власності, відповідно до якої він розглядає:

1) справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, в тому числі щодо права попереднього користування;

2) справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси;

3) справи про визнання торговельної марки добре відомою;

4) справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, в тому числі спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами;

5) справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо

розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії;

б) справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань [1].

Недоліком новоствореного судового органу є те, що на сьогодні він фактично не діє. А перелік справ, які підсудні цьому органу не є вичерпним, тобто відсутня чітка юрисдикція суду.

Визначення чіткої юрисдикції суду є важливим питанням. Як зазначає Олександр Худенко, до початку роботи Вищого суду з питань інтелектуальної власності до основних причин, які призводять до помилкового визначення юрисдикції та правил розгляду справ щодо захисту прав інтелектуальної власності належить: невірне тлумачення судами п. 16 Перехідних положень ГПК України; ігнорування судами п. 16 Перехідних положень ГПК України; безініціативність сторін у доведенні правильності обраної юрисдикції та оскарженні помилкової; неможливість касаційного оскарження ухвал про передачу справи на розгляд іншого суду; недостатність нормативного регулювання юрисдикції та правил розгляду відповідних справ у перехідний період [2].

У юридичній літературі деякі вчені недоліком Вищого суду з питань інтелектуальної власності визначають його територіальне положення. Він розташований у місті Києві, тому виникає питання забезпечення доступу до правосуддя громадян в межах всієї країни. Цей територіально обмежуючий фактор може бути вирішений за допомогою використання Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка забезпечує електронний документообіг та можливість дистанційного судового розгляду в режимі відеоконференції.

Дискусійним питанням є професійність суддів. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддею Вищого суду з питань інтелектуальної власності може стати особа, яка відповідає одній із наступних вимог: має стаж роботи на посаді судді не менше 3 років; має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше 5 років; має досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності щонайменше 5 років; має сукупний стаж роботи попередньо зазначених вимог щонайменше 5 років (ч. 1 ст. 33) [3].

Отже, суддею спеціалізованого суду може бути суддя з загальним стажем на посаді судді, що не є логічним, зважаючи на специфічність справ щодо захисту прав

інтелектуальної власності. Суддя Вищого суду з питань інтелектуальної власності повинен мати професійні знання та досвід саме у сфері інтелектуальної власності.

Наступною проблемою, що виникає при розгляді справ щодо захисту прав інтелектуальної власності є можливість залучення спеціаліста для участі у судовому процесі. ГПК України передбачається можливість участі у процесу спеціаліста з технічних питань (технічної допомоги під час дій, пов'язаних із застосуванням технічних засобів). Тобто, законом не передбачена можливість залучення спеціаліста, що має знання з практики застосування законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Одним із проблемних питань, пов'язаних із розглядом справ у сфері захисту прав інтелектуальної власності є процесуальні строки. Як правило, суд може визначити «розумний строк» для розгляду справи. З одного боку, це дозволяє розрахувати необхідний для вирішення справи час з урахуванням її складності, з іншого боку – це може використовуватися як інструмент затягування розгляду справи. Відповідно до ГПК України розумним є строк, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню господарського судочинства (ч. 2 ст. 114) [1].

Актуальним на даний час є питання інформатизації судів в Україні, у т.ч. й Вищого суду з питань інтелектуальної власності, що позитивно вплине на ефективність його діяльності. Завдання посилення ефективності впровадження новітніх інформаційних технологій в судах України всіх рівнів та спеціалізації, в тому числі в новоутвореному Вищому суду з питань інтелектуальної власності [4, с. 180]. Запровадження інформаційно-технічних забезпечення дозволить вирішити проблеми недостатньо швидкого реагування на звернення громадян та навантаження суддів.

Зазначені вище проблеми окреслюють одну з головних – відсутність уніфікованої законодавчої бази у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Через це виникає багато невирішених процесуальних питань, таких як проведення експертиз під час розгляду спорів в сфері інтелектуальної власності, питання невизначеності строків передачі спеціалізованому суду справ, які наразі перебувають на розгляді у судах загальної юрисдикції тощо.

На основі вищевикладеного, можна зробити висновок, що зазначені проблеми, пов'язані із вирішенням справ щодо захисту прав інтелектуальної власності можна вирішити шляхом створення спеціалізованої правової бази у цій сфері, зокрема Закону «Про Вищий суд з питань інтелектуальної власності». Цей закон врегулює статус суду, його юрисдикцію та підсудність, що дозволить йому повноцінно функціонувати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ (Редакція станом на 02.04.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.04.2020).
2. Худенко О. Проблеми судового розгляду справ щодо прав інтелектуальної власності до початку роботи Вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Рада адвокатів Київської області*: веб-сайт. URL: <https://radako.com.ua/news/problemi-sudovogo-rozglyadu-sprav-shchodo-prav-intelektualnoyi-vlasnosti-do-pochatku-roboti> (дата звернення: 02.04.2020).
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII (Редакція станом на 11.03.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 02.04.2020).
4. Логвиненко М. І. Новітні інформаційні технології в системі організаційного забезпечення діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, європейські та міжнародні виміри*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ.конф. молодих вчених та студентів з проблем інтелектуальної власності (Київ, 27 вересня 2019 р.). КНУ імені Т. Шевченка, НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, 2019. С. 373.

ПЕРЕКЛАД ЯК ПОХІДНИЙ ТВІР АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Дегтяр Р. О.

Магістрантка ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Уткіна М. С.

к. ю. н., викладач кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Похідні твори у вітчизняному законодавстві становлять собою об'єкт авторського права. Зокрема, ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» надає наступне визначення поняттю «похідний твір». Це твір, що є творчою переробкою іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, обробка фольклору, інша переробка твору) чи його творчим перекладом на іншу мову (до похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом дублювання, озвучення, субтитрування українською чи іншими мовами інших аудіовізуальних творів) [1]. Таким чином, відповідно до даного визначення, похідному твору притаманна певна особливість, яка виділяє його з-поміж інших творів. Так, особливістю похідного твору є саме його створення на підставі переробки або іншого використання творів, однак

важливою умовою є те, щоб при цьому такий твір був оригінальним та самобутнім, не був частковим або повним відтворенням іншого твору та відповідав вимогам чинного законодавства щодо охороноздатності.

Одним із видів похідного твору є переклад. Похідними творами переклади стають у результаті реалізації виключного права автора на переклад, яке визначене п. 5 ч. 3 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Виключне право на переклад передбачено також у міжнародних нормативно-правових актах. Зокрема, у ст. 5 Всесвітньої конвенції про авторське право і ст. 8 Бернської конвенції. Обидві ці конвенції передбачають обмеження виключності права на переклад шляхом примусових ліцензій.

До виключних авторських майнових прав, якими користуються автори-перекладачі похідних творів І. В. Тарасова відносить: видання свої переклади, надання згоди на їх опублікування видавництвами, отримання винагороди за використання перекладів, надання дозволу іншим особам здійснювати переклади іншими мовами їхній переклад [2, с. 55].

Варто наголосити, що авторські права авторів перекладів не впливають на авторські права авторів оригіналу. Так, відповідно до ч. 2 ст. 20 вищезгаданого закону, «авторське право перекладачів і (або) авторів інших похідних творів не перешкоджає іншим особам здійснювати свої переклади і переробки тих самих творів» [1]. Тобто, хто завгодно може створювати переклади творів і бути незалежним суб'єктом авторських прав на такий твір.

На сьогодні вітчизняне законодавство не містить визначення терміну «переклад», тому необхідно зупинитись також і на цьому питанні. Дане визначення можна знайти лише в Переглянутій рекомендації про міжнародну стандартизацію статистики випуску і розповсюдження книг, газет та періодичних видань Організації об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури, де вказано, що переклад – це публікація, яка відтворює твір на іншій, ніж мова оригіналу, мові [3].

Енциклопедія надає визначення «перекладу» як різновид інтертексту, передавання тексту однієї мови іншою при збереженні його стилістичних особливостей, що відрізняє його від переспіву, стилізації, травестії, ремінісценції тощо [4, с. 199].

На нашу думку, під перекладом варто розуміти творчу переробку іншого правомірно оприлюдненого твору, шляхом його відтворення інакшою, ніж мова оригіналу, мовою.

Також варто звернути вагу на ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права», котра визначає, що не є об'єктом авторського права, зазначимо деякі з них, а саме:

а) повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації;

б) твори народної творчості (фольклор);

в) видані органами державної влади у межах їх повноважень офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їх офіційні переклади;

г) державні символи України, державні нагороди; символи і знаки органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій [1].

Тобто, такі об'єкти не будуть вважатися об'єктами авторського права, оскільки переклади таких текстів, що самі по собі не є літературними творами. Тому, переклади новин, творів фольклору, нормативно-правових актів не визнаються об'єктом авторського права.

Отже, переклад відноситься до похідного твору та є об'єктом авторського права, основними вимогами для охороноздатності якого є оригінальність та самобутність. На сьогодні вітчизняне законодавство потребує внесення змін щодо такого об'єкту авторських прав як переклад, а особливо в питанні визначення даного поняття, яке на сьогодні не міститься в жодному нормативно-правовому акті національного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
2. Тарасова І. В. Виключні майнові права авторів похідних літературних творів. *Право та інновації*. 2014. № 1–2 (5–6). С. 51–58.
3. Переглянута рекомендація про міжнародну стандартизацію статистики випуску і розповсюдження книг, газет та періодичних видань: від 01.11.1985, № 995_294. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_294/ed19851101/find?text=%CF%E5%F0%E5%E2%E4.
4. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія у 2 двох томах. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

СЛУЖБОВИЙ ТВІР ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Русак Г. В.

Магістрант ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Уткіна М. С.

к. ю. н., викладач кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Внаслідок виконання посадових обов'язків представниками творчих професій, можуть створюватися твори літератури, культури та мистецтва та набувати тієї чи іншої матеріальної форми. Сьогодні на постійній основі зростає кількість таких творів, які створюються під час виконання службових обов'язків, - службових творів.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», службовий твір необхіднорозглядати як твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем [1].

В цілому, необхідно погодитись із Л. Літвіною щодо можливості виокремлення наступних ознак як ознак службового твору:

- 1) твір має бути створений автором внаслідок виконання службових обов'язків;
- 2) твір має бути створений відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між автором і роботодавцем;
- 3) виконання роботи може бути здійснено як протягом робочого часу, так й у позаробочий час, незалежно від місця створення службового твору; як із застосуванням таких засобів та матеріалів [2].

Авторське право складається із особистих немайнових та майнових прав. У відповідності до чинного законодавства, автору належать наступні особисті немайнові права як:

- 1) вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;
- 2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом;
- 3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання;
- 4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може

зашкодити честі і репутації автора.

У свою чергу, до майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) належать:

а) виключне право на використання твору;

б) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами [1].

Як за будь-яку роботу, автор повинен отримати винагороду за створення та використання його службового твору. Розмір і порядок виплати винагороди автору встановлюється відповідно до трудового договору і цивільно-правових договорів. Таким чином, договори виступають засобами доказування авторства. Трудовий договір може передбачати умови укладення цивільно-правових договорів між працівником та роботодавцем щодо створення об'єктів авторських та суміжних прав. Треба також розрізняти виплату працівникові заробітної плати та виплати авторської винагороди за створення ним твору у зв'язку з виконання трудового договору. Заробітна плата - це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [4].

Авторська винагорода визначається у договорі у вигляді відсотків від доходу, отриманого від використання твору, або у вигляді фіксованої суми чи іншим чином. При цьому ставки авторської винагороди не можуть бути нижчими за мінімальні ставки, встановлені Кабінетом Міністрів України [1].

Також слід зауважити на тому що виникає колізія внаслідок різного регулювання правових наслідків створення об'єкта авторського права згідно Цивільного кодексу України та Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Отже, на підставі вищесказаного можна зробити висновок, що службовий твір – твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем. До ознак службового твору можна віднести те, що такий твір має бути створений автором під час виконання службових обов'язків, має бути створений відповідно до службового завдання чи трудового договору, виконання роботи може бути здійснено як протягом робочого часу, так й у позаробочий час.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
2. Літвінова Л. А. Службовий твір як об'єкт авторського права. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/590>.

3. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. Ст. 121.
4. Судаков В. Розв'язання колізій щодо виникнення виключних майнових прав на об'єкт авторського права, який створено на замовлення роботодавця (службовий твір). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 5. С. 30–38.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

Скидан М. С.

*Магістрант 1 року навчання ННІ права
Сумського державного університету*

Янішевська К. Д.

*к. ю. н., доцент, старший викладач кафедри КПДС ННІ права
Сумського державного університету*

Процес інтеграції нашої держави в європейський простір віднесено до пріоритетних національних інтересів. Проте, як відомо, таке членство потребує відповідності певним критеріям. Так, у країнах Європейського союзу є пріоритетом посилення кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності. Внаслідок цього Україна намагається належним чином забезпечити охорону та захист прав інтелектуальної власності, зокрема, авторського права та суміжних прав, адже забезпечення належного рівня охорони та захисту інтелектуальної власності є необхідною умовою членства нашої країни в Європейському союзі.

До того ж, статистичні дані Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2019 рік свідчать, що правопорушень, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 176 КК України, було обліковано 147, кількість вручених повідомлень про підозру – 68, а направлено до суду з обвинувальним актом 66 [1].

Проаналізувавши ці показники, можна говорити про те, що злочинність у сфері авторського права є латентною, адже у нашому суспільстві дуже часто можна зустрітися з порушеннями авторського права чи суміжних прав, особливо, такі порушення відбуваються з використанням мережі інтернет. Саме це змушує науковців знову і знову повертатися до проблем кримінально-правового захисту авторського та суміжних прав.

Так, О. Штефан виділяє дві основні форми захисту авторських прав:

а) юрисдикційну, тобто забезпечену за допомогою державних органів, у тому числі судів (остання поділяється, відповідно, на сферу кримінального та цивільного

судочинства й провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері авторських прав);

б) неюрисдикційну, що охоплює собою дії громадян і організацій із захисту авторських прав, здійснювані ними самостійно, без звернення до державних або інших компетентних органів [2, с. 12].

Найбільш практичне значення мають, звичайно, юрисдикційні форми захисту. До того ж стаття 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачає, що захист особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством [3].

Юрисдикційна форма захисту права інтелектуальної власності здійснюється окремими цивільно-правовим, кримінально-правовим і адміністративно-правовим способами.

Проблемами кримінально-правової охорони прав інтелектуальної власності на міжнародно-правовому рівні регулює угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (угода TRIPS) – один із основних документів світової організації торгівлі (СОТ), членом якої є також Україна.

Кримінально-правовому способу захисту права інтелектуальної власності український законодавець присвячує ст.ст. 176, 177 Кримінального кодексу України.

Зокрема ст. 176 КК України присвячена захисту авторського права. Згідно з цією статтею кримінально переслідуваними діяннями у цій сфері є: незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, камкординг, кардшейрінг або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, а також фінансування таких дій, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі [4].

У ч. 2 ст. 176 КК передбачена відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди у великому розмірі.

У ч. 3 ст. 176 КК визначено відповідальність за дії, передбачені ч. 1 або 2 цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі.

Суспільна небезпечність злочину, передбаченого в ст. 176 КК України, полягає у

заподіянні шкоди суспільним відносинам, які пов'язані з використанням авторського права [5].

До основних проблемних питань кримінальної відповідальності за порушення авторського права чи суміжних прав можна віднести те, що вказаний вид злочинів є латентним, так як власники особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності не можуть достатньо контролювати межі порушення своїх прав і не звертаються до правоохоронних органів за захистом у випадку їх порушення.

Наступною проблемою є небажання судів розглядати даний вид правопорушень, внаслідок чого вони перекидають з одного до іншого справи з приводу конкретних вимог у галузі інтелектуальної власності, стверджуючи, що така справа їм не підсудна.

Ще одна підстава, яка ускладнює притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності за порушення авторського права чи суміжних прав є недостатня практика слідчих та їх некомпетентність при розслідуванні вказаної категорії справ.

Таким чином, хоча кримінально-правова відповідальність є найефективнішим засобом державного захисту прав фізичних та юридичних осіб у сфері захисту авторського та суміжних прав, наразі перед державою стоїть завдання вирішити на законодавчому рівні ряд проблем, які б змогли підвищити авторитет України на міжнародній арені у сфері протидії таким злочинам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Генеральна прокуратура України (статистична інформація). URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo.
2. Штефан О. Дещо до питання про порушення у сфері авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 6. С. 3–13.
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#n141>.
4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Станом на 21 лютого 2019 р. / за заг. ред. М. В. Лошицького. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2020. 864 с.

Наукове видання

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ

**IV Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 21–22 травня 2020 року)**

У двох частинах

Частина 1

Відповідальний за випуск О. М. Резнік

Комп'ютерне верстання А. В. Стеблянко

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 21,86. Обл.-вид. арк. 24,93. Тираж 100 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.